

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Elif KARA

MODERN DÜNYA MADUNLARI: AVRUPA BİRLİĞİ'NDE GÖÇMENLER

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Elif KARA

MODERN DÜNYA MADUNLARI: AVRUPA BİRLİĞİ'NDE GÖÇMENLER

Danışman

Doç. Dr. Sanem ÖZER

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2023

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Elif KARA'nın bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Helin SARI ERTEM (İmza)

Üye (Danışman) : Doç. Dr. Sanem ÖZER (İmza)

Üye : Prof. Dr. Mehmet Hanifi BAYRAM (İmza)

Üye : Doç. Dr. Senem ATVUR (İmza)

Üye : Doç. Dr. Ali Onur ÖZÇELİK (İmza)

Tez Başlığı: Modern Dünya Madunları: Avrupa Birliği'nde Göçmenler

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 03/08/2023

Mezuniyet Tarihi : 24/08/2023

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “Modern Dünya Madunları: Avrupa Birliği’nde Göçmenler” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Elif KARA

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

16/08/2023

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Elif KARA
Öğrenci Numarası	20135239001
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Doktora
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Sanem ÖZER
Doktora Tez Başlığı	Modern Dünya Madunları: Avrupa Birliği'nde Göçmenler
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2146558579
Rapor Tarihi	16/08/2023
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %1 Alıntılar dahil: %4

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 284 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise:

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise:

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelerle sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

Danışman Öğretim Üyesi
Doç. Dr. Sanem ÖZER

İmza

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
TEŞEKKÜR	ix
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

POSTKOLONYAL BİR TEORİ OLARAK MADUNİYET ÇALIŞMALARI

1.1. Madun ve Maduniyet Çalışmaları.....	16
1.2. Bir Kimlik Tartışması Olarak Maduniyet	40
1.3. Maduniyet Yaklaşımının Uluslararası İlişkiler Disiplinine ve Postkolonyal Teoriye Katkısı	46

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNİN TEMEL KAVRAMLARININ MADUNİYETÇİ YAPISÖKÜMÜ

2.1. Ulus Devlet	65
2.2. Ulus ve Milliyetçilik	78
2.3. Vatandaşlık	98

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÖÇ TEORİLERİ VE GÖÇE MADUNİYETÇİ BİR YAKLAŞIM

3.1. Göç Teorileri.....	107
3.1.1. Neoklasik Göç Teorisi.....	114
3.1.2. İnsani Sermaye Teorisi.....	115
3.1.3. Göçün Yeni Ekonomisi Teorisi.....	117
3.1.4. İkili İş Gücü Piyasası Teorisi	118
3.1.5. Göç Çanı Teorisi	123
3.1.6. Dünya Sistemi Teorisi.....	124

3.1.7. Göç Ağları Teorisi.....	126
3.1.8. Kurumsal Teori	128
3.1.9. Kümülatif Nedensellik Teorisi.....	129
3.1.10. Göç Sistemleri Teorisi.....	130
3.1.11. Ontolojik Güvenlik Teorisi	133
3.2. Göçe Yeni Bir Yaklaşım Olarak Maduniyetçilik.....	136

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE GÖÇ VE MADUNİYETÇİ ELEŞTİRİSİ

4.1. Avrupa'da Göçün Tarihçesi, Göçmenler ve Avrupa Vatandaşlığı	151
4.2. Avrupa Birliği'nin Gelişimi ve Ortak Göç Politikası Oluşturma Çabaları...	165
4.3. Sosyal Entegrasyon Politikalarının Maduniyetçi Eleştirisi.....	172
4.4. Avrupa Fikrinin Maduniyetçi Eleştirisi	182
4.5. Avrupa'da Biyopolitikaların Maduniyetçi Eleştirisi.....	189
4.6. Avrupa Komisyonu Raporları ve Sivil Toplum Raporlarında Maduniyet....	201
SONUÇ.....	212
KAYNAKÇA	244
ÖZGEÇMİŞ.....	266

KISALTMALAR LİSTESİ

1.D.S:	Birinci Dünya Savaşı
2.D.S:	İkinci Dünya Savaşı
AB:	Avrupa Birliği
AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AKÇT:	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AT:	Avrupa Topluluğu
BM:	Birleşmiş Milletler
COMECON:	Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
COVID-19:	Yeni Koronavirüs Hastalığı
DB:	Dünya Bankası
ENAR:	Irkçılık Karştı Avrupa Ağı
ENSIE:	Avrupa Sosyal Entegrasyon Kuruluşları Ağı
EUMC:	Avrupa Birliği Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi
EU-MIDIS:	Avrupa Birliği Azınlıklar ve Ayrımcılık Araştırması
EUROPOL:	Avrupa Birliği Polis Teşkilatı
EUROSTAT:	Avrupa İstatistik Ofisi
FRA:	Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı
FRONTEX:	Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Dış Sınırlarının Yönetimi için Operasyonel İşbirliği Ajansı
GATT:	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH:	Gayrisafi Milli Hasıla
IOM:	Uluslararası Göç Örgütü

LGBT:	Lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel veya travesti
NATO:	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
OECD:	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PICUM:	Kayıtsız Göçmenler için Uluslararası İş Birliği Platformu
RED:	AB Irk Eşitliği Direktifi
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK:	Sivil Toplum Kuruluşu
Uİ:	Uluslararası İlişkiler (Disiplini)
UNCHR:	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
WIN:	Yeni Gelenlerin Entegrasyonu Yasası

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1: Analiz Konusu ve Düzeyine göre Göç Teorileri Sınıflandırması	132
--	------------

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 4.1: Dışarıdan AB'ye ve AB'den dışarıya göç oranları	159
Şekil 4.2: AB'nin geri kalanında ikamet etmekte olan AB vatandaşlarının sayısı	183
Şekil 4.3: AB ülkelerinin aldığı göçmen sayısı, 2021	184

ÖZET

Modernitenin etkileri ve uluslararası göçle birlikte ulus devletin temel kavramlarından olan ulusun homojenitesi bozulmaktadır. Ulus devletler artan göç yoğunluğunu birer egemenlik krizi olarak anlamlandırmakta, göçmenin gelişine ve varlığına yönelik artan isteksizlik, milliyetçi aşırılıkları ve ötekileştirici söylemleri tetiklemektedir. Ulus devletin egemenlik krizi ve göçmene yönelik ötekileştirici tavır birbirini besleyen iyi-kötü düalizmleri şeklinde yeniden üretilmektedir. Bu tez kapsamında sosyolojik bir problem olarak göçmenlere yönelmiş ötekileştirici tavrın kökeni, esasen bir Tarih teorisi olan Maduniyet Yaklaşımının sunduğu dipten yukarı, eleştirel, postkolonyal bakış açısıyla açıklanmaya çalışılmış ve bu yaklaşımın yorumlayıcı bir paradigma olarak kullanılarak Uluslararası İlişkiler disiplini literatürüne katkı sağlayabileceği savlanmıştır. Bunu yapmak için Avrupa Birliği hem üyelerinin kolonyal geçmişleri hem de günümüzde uluslararası göçün yoğunlukla hedefi olan bir coğrafya olması nedeniyle analiz birimi olarak tercih edilmiştir. Çalışmanın ilk bölümü madun ve Maduniyet Yaklaşımına dair genel bir bakışı yansıtmaktadır. İkinci bölümde, Uluslararası İlişkiler disiplininin temel kavramlarının postkolonyal bir eleştirisi yapılarak ve bu kavramların yaygın kullanılan tanımları Derridavari yapısöküme tabi tutularak madunlaştırıcı nitelik taşıdıkları ve dekolonize edilmesi gerekliliği üzerine durulmuştur. Üçüncü bölümde göç konusunda başvuru göç teorileri tanıtılmış, kolonyal körlük içererek göçün sosyal boyutlarına ne kadar az değindikleri ve çoğunlukla yukarıdan aşağı bir analiz sundukları ortaya konulmaya çalışılmış ve Uluslararası İlişkiler disiplinde göç çalışmalarında Maduniyet Yaklaşımının sunduğu dipten yukarı bir bakış açısı açısıyla tekrar ele alınması gerekliliği yansıtılmıştır. Dördüncü bölümde ise bir analiz birimi olarak Avrupa Birliği'nde ve birliğin gelişiminde göçün önemli yeri olduğu aktararak sosyal entegrasyon politikalarının, biyopolitik uygulamaların ve Avrupa fikrinin maduniyetçi bir eleştirisi yapılmış, Avrupa Komisyonu raporları ve STK raporlarının sunduğu ampirik sonuçlarla Avrupa'da maduniyetin varlığına işaret edilmiştir. Tartışma ve sonuç bölümünde maduniyete neden olan kavramlar ve uygulamalara yönelik tartışmalar, saptamalar ve önerilere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Göç, Madun, Maduniyet Çalışmaları, Uluslararası İlişkiler Kavramları, Avrupa Birliği

ABSTRACT

MODERN WORLD SUBALTERNS: MIGRANTS IN THE EUROPEAN UNION

Due to the effects of modernity and international migration the homogeneity of the nation as one of the essential concepts of the nation-state, is deteriorating. Nation states interpret increasing migration flows as a crisis of sovereignty and the reluctance towards the migration and existence of immigrants triggers the nationalist extremism and marginalizing discourses. The sovereignty crisis of the nation-state and the othering attitude towards immigrants are reproduced as a good-bad dualism that feeds each other. Within the scope of this dissertation, the origin of the marginalizing attitude towards immigrants is sought to determine through the bottom-up, critical, and postcolonial perspective of the Subalternistic Approach which is originally a theory of Historiography and is asserted that this approach could contribute to the literature of IR discipline as a hermeneutic paradigm. In order to do this, the European Union was chosen as an analysis unit because of some of its members' colonial past and being a targeted geography of international migration today. The first chapter of the study reflects an overview of the notion of subaltern and the Subalternistic Approach. In the second chapter, the essential concepts of the IR discipline are criticized in a postcolonial way and the commonly used definitions of these concepts are deconstructed in a Derridean way to emphasize their subordinating character and the need to be decolonized. In the third chapter, the theories of migration were introduced, it was tried to reveal how little they emphasize on the social dimensions of migration due to colonial blindness, which they mostly present a top-down analysis, and reflections towards the necessity of reconsidering the Subalternistic Approach in migration studies in the discipline of IR from a bottom-up perspective is provided. In the fourth chapter, a subaltern critique of social integration policies, biopolitical practices and the idea of Europe has been made by stating that migration has an important place in the European Union and the development of the union as a unit of analysis. In the discussion and conclusion part, discussions, determinations and suggestions about the concepts and practices that cause subalternity are provided.

Key words: Migration, Subaltern, Subaltern Studies, IR concepts, European Union

TEŞEKKÜR

Madun sesi çıkmayan, bazen de sesi çıksa da kendisi duyulamayandır. Sesini çıkarmasına engel olan ataerkil düzenin madun ettiği ve bu düzen yüzünden canını vermiş tüm kadınların nezdinde, bir kadın olarak maduniyetin akışkanlığını özümde hissetmekteyim. Kadınlar her ne kadar avazı çıktığı kadar bağırması olsa da örneğin kadın cinayetlerine karar alıcılar düzeyinde yeterince dikkat çekilemiyor olması maduniyeti tek cümlede tanımlamaya yetiyor. Bu tez çalışmasıyla Maduniyetçi Yaklaşımın daha bilinir hale gelip, bireyi maduniyete iten düzlem ve mekanizmaların hem gündelik yaşamda hem de akademik çevrelerde tartışılmasına katkıda bulunmuş olmayı umuyorum. Bu vesileyle hayatımdaki tüm kadınlara teşekkür ediyorum. Başta, varlığını yanımda hep hissettiğim, zorlu anlarımda beni sakinleştirip yol gösteren, hoşgörülerini ile beni motive eden tez danışmanım Doç. Dr. Sanem Özer, hocalarım Doç. Dr. Senem Atvur ve Prof. Dr. Mehmet Hanifi Bayram'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Sayın hocalarım Doç. Dr. Helin Sarı Ertem ve Doç. Dr. Ali Onur Özçelik'e savunma sürecimde yer almayı kabul ettikleri için çok teşekkür ederim. Hayatımın kıymetli kadınları annem Fatma'ya, kız kardeşlerim Yekta ve Özlem'e, dostum Janset'e ve Merve'ye her zaman müteşekkirim. Lisans eğitimimden bu yana ufkumu açan, beni maduniyet kavramını araştırmam konusunda meraklandıran, eleştirel ve analitik bakış açısıyla teori çalışmayı bana sevdiren, akademik yaşamımda yeri çok büyük olan Prof. Dr. Murat Çemrek hocama çok teşekkür ederim. Birlikte yürüttüğümüz uluslararası proje sayesinde tanışıp, birer ekip arkadaşından öte ailem gibi olan Dr. H. Mustafa Dönmez'e ve Dr. Öğr. Üyesi Onur Ergünay'a minnettarım. Aybüke, Emine, Emrah, Dilek ve Safiye, iyi ki varsınız.

Son olarak hayatıma katılana kadar varlığından haberdar olmadığım büyük boşluğu dolduran, bu cümlelerin yazıldığı için hiçbir zaman farkında olmayacak, ancak hayvanseverliği bende bir kere daha üst seviyelere taşıyan kedim Tarçın'a, bana böylesi bir sevgiyi hissetme imkanı verdiği için ömür boyu minnettar olacağım. Herkesin içinin sevgiyle dolması dileğiyle...

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması göç konusunun sıklıkla tartışılmaya başladığı dönemlerde yazılmaya başlanmıştır. 2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaş nedeniyle birçok Suriyeli göçmen en yakın ülkeler olan Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Irak’a göç etmeyi tercih etmişler ya da zorunda kalmışlardır. Avrupa Birliği’ne olan sınırlarından dolayı Türkiye de büyük göç kitlelerinin varış noktası olmuştur. İnsanlık dramlarını yaşayan ve insanlık dışı uygulamaya maruz kalan göçmenler, misafirperverlikten düşmanca tavırlara varan türlü muamelelerle karşılaşmışlardır. Suriye İç Savaşı öncesinde uygulanmaya başlayan, komşularla sıfır sorun politikasının bir uygulaması olan açık sınır kapıları uygulaması savaş başlayınca Türkiye toplumunda tartışmalara neden olmuş, ilerleyen süreçte artan göçmen sayıları, toplum içerisinde türlü eleştirileri doğurmuştur. Bunlardan bir kısmı göçmenlerin getirdiği ekonomik yükü, kimisi sağlık sorunlarını ve salgın hastalıkları, kimisi de güvenlik sorunlarını temeline oturtan tartışmaları körüklemiş, bazen ulusal medyada bazen de sosyal medyada göçmenlerin geri dönmelerine yönelik (bazen nefret içerikli) ifadeler sıklıkla ve güçlü bir şekilde duyulur olmuştur. Öte yandan sesi neredeyse hiç duyulmayan kesim, geçici koruma kapsamına alınan göçmenlerin kendisi olmuştur. 2015 yılına gelindiğinde Avrupa’ya yönelik düzensiz göç akını, aslında AB’de uzun süredir uygulanıyor olsa da geri gönderme anlaşmalarını yeniden gündeme getirmiş ve göçmenler uluslararası politikanın nesnesi oluvermiştir. Ulus devletlerce haklarında verilen kararlarda hiç söz hakkı olmayan göçmenler, geri gönderme anlaşmalarından doğrudan etkilenmişler ve kimsenin sorumluluğunu almak istemediği ötekiler haline gelerek kelimenin tam anlamıyla marjlarda yaşamaya itilmişlerdir.

Bu yaşananların ışığında Türkiye’de de bilhassa sosyal medyada Suriyelilere yönelik nefret içerikli paylaşımların artması milliyetçilik ve ırkçılığa yönelik literatürden okumalar yapmama neden olmuş ve yeni ırkçılık kavramı ile karşılaşmış olmam dolayısıyla daha geniş perspektifli okumalar yapmamı teşvik etmiştir. Yeni ırkçılık, biyolojik farklılıklardan çok kültürel ve ekonomik farklılıklara odaklanılan, ırkçılığın en modern formlarından birisidir. Yeni ırkçılık biyolojik üstünlüğe dayalı ırkçılığın değişerek, kültürel farklılık temelinde yükselen dışlama olarak belirir ve “bir tehlike olarak göçmen” söylemi ırkçı söylevi yeniden üretmektedir.¹ Haliyle Avrupa Birliği’nin genişlemeleri ve işgücünü hareketliliğini artıran uygulamalar sonrası Orta ve Doğu Avrupa’dan endüstrileşmiş Batı Avrupa ülkelerine göç

¹ İbrahim, 2005: 163- 164

eden göçmenlere yönelik ırkçılık, beyaz ve Hristiyan olmalarına rağmen dikkat çekicidir. Benzer bir durum da Türkiye'ye gelen Suriyeliler ile Türkiye'nin öz ve kadim halklarından Kürtlere yönelik ırkçılıkta da gözlenebilmektedir. Dinsel ya da renksel bir ayırım olmamasına rağmen ekonomik ve kültürel ötekileştirmenin daha geniş bir bakış açısıyla ele alınması bir gereklilik haline gelmiştir. Çoğu zaman ulusal ve uluslararası politikaların unsurları olan benzer ötekilerin maruz kaldıkları ötekileştirici söylemlerin altında yatan sebepleri araştırmak, akademik bir merakın sonucudur.

Öte yandan küresel dünyanın artık göç olmaksızın tanımlanamıyor olması, göçün neredeyse her coğrafyada kitleler halinde deneyimleniyor olması, göçmenlere yönelik davranışların, ulusal homojenliği bozduğu ve/veya ekonomik yük getirdiği, işsizliği ve suç oranını artırdığı gibi birbirine benzer itirazların yükseliyor olmasının arkasında benzer bir sebep olabileceği ihtimalinin araştırılmaya değer olduğu aşıkardır. Ulusal homojenite ve ulusal ekonomi üzerine yapılan tartışmaların daha iyi anlaşılabilmesi “ulusal” kavramının dolayısıyla Uluslararası İlişkiler disiplinin temel kavramlarının köküne inilerek bir sorunsal haline getirilmesi ile mümkün olacaktır.

İnsan, bütün sosyal bilimler dallarının temel aktörüdür. Öte yandan Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi gibi disiplinler insanın yanı sıra kurum ve kuruluşları da (devlet, uluslararası örgütler, STK'lar vb.) temel aktör olarak kabul etmektedir. Özellikle Uluslararası İlişkiler disiplinde temel aktörün ulus-devletler olması analizi disiplinde başat bir devletlerarası ilişkiler yaklaşımı ortaya çıkarmaktadır. Bu, kesinlikle bir aktör ve faktör olarak insanın analizden dışlandığı anlamına gelmemektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte hem ulusal medya hem de sosyal medya kanallarında gündelik gelişmeleri takip edebilmenin anılaşması, bireyi ulusal ve uluslararası politikanın alanına birer internet vatandaşı yani “netizen” olarak dahilini mümkün kılmaktadır. Öyle ki “hashtag” (#) kullanılarak sosyal medyada belirti etiketlerin dönemsel olarak daha fazla kullanılıyor olması, gündemi neyin daha çok meşgul ettiğine dair bilgi vermektedir. Hatta internet vatandaşlarının çevrimiçi tepkileriyle politika yapıcılar gündemde ses getiren konulara yönelik davranışlarını ve söylemlerini güncelleyebilmekte, internet üzerinden açılan kampanyalar ile karar alma süreçlerine etki edebilmek mümkün olmaktadır. Bunun bir örneğini 2015'te Suriye'deki iç savaştan kaçarken çıktıkları yolculukta teknesi battığı için cansız bedeni Muğla'nın Fenerburnu sahiline vuran Alan bebek haberlerinde veya yine 2015 senesinde Sırbistan'dan Macaristan'a girişi sırasında bir mülteci çocuğu tekmeleyen Macar gazeteci Petra Laszlo'nun görüntüleri medyaya yansıdığında, sosyal medyada yankı uyandırmasıyla görmüştük. Dolayısıyla bireyler hem uluslararası politikadan en çok

etkilenenler arasında yer almaktadır. Hem de modern iletişim teknolojileri ile uluslararası politik alanda da seslerini duyurma arzusundadırlar.

Bireylerin (hem göçmenlerin hem de göçmenler adına ses veren herkesin) seslerini duyurmaya çalışmaları, Spivak'ın “Madun Konuşabilir mi?” sorusu ile “sesini duyurmak” sorunsalını sosyal bilimler disiplinlerinde kavramsallaştıran Maduniyet Çalışmalarını bu tez çalışması için merkez noktası haline getirmiştir. Haliyle Uluslararası İlişkiler disiplininde de birey merkezli bir yaklaşımın tartışılabilir hale gelmesi, disiplinin literatüründe insan temelli tartışmaların önünü açacak hem de literatürde üzerinde nispeten az durulan bu konuyu daha görünür hale getirebilecektir. Bu, Uluslararası İlişkiler disiplininin tüm diğer aktörlerini görmezden gelerek insanı tek aktör olarak ortaya çıkarmak değildir, nitekim Uluslararası İlişkiler disiplininin temel kavramlarını insanî (*humanitarian*) bir boyutta ele almak demektir. Bu açıdan bu tez çalışması, Uluslararası İlişkiler disiplininin temel kavramlarını ve göçün en çok yöneldiği coğrafyalardan biri olan Avrupa'yı (dolayısıyla Avrupa Birliği'nin göç politikalarını) maduniyetçi bir bakış açısıyla irdelemektedir.

Bu tez çalışmasının birinci bölümünde Madun ve Maduniyet Çalışmaları tanıtılacak, bu kavramın göçmeni de içine alacak şekilde geniş bir analiz çerçevesi sunduğu gösterilmeye çalışılacak ve Maduniyet Teorisinin post-kolonyal teoriyi nasıl genişlettiğinden bahsedilecektir. İkinci bölümde Uluslararası İlişkiler disiplininin temel kavramları ulus, ulus-devlet ve vatandaşlık göç ile sık sık imtihan edilen kavramlar olmasından dolayı yapı söküme tabi tutulacak ve bu kavramların verili olmadıkları, mevcut halleriyle hem disiplin hem de reel politik için sorunsal oldukları gösterilmeye çalışılacaktır. Üçüncü bölümde göç teorilerinden bahsedilecek ve bu teorilerin tamamının göçün nedenlerine odaklandığını, emperyal ve küresel kapitalist dünya örüntülerinin göçü tetikleyici etkisi olduğunu vurgulayan göç teorilerinin varlığına rağmen, bu teorilerin hiçbirinin hem ulusal politika ve ekonomi açısından hem de göçmenlerin yaşantısı açısından göçün sonuçları ile ilgilenmediklerini, dahası yapısökümcü bir analiz sunmadıklarını ve kıymetli olmakla birlikte dar bir analiz zemini tercih ettikleri ortaya konulacak ve Maduniyetçi bakış açısının göçe nedenleri ve sonuçları itibarıyla daha geniş bir çerçeve sunabilme kapasitesi olduğundan bahsedilecektir. Dördüncü ve son bölümde ise dünya savaşları ve dekolonizasyon sonrası göçlerin büyük çoğunluğunun nihai destinasyonu olan, öte yandan Avrupa bütünleşmesi arzusuyla kendi içerisinde de göç ile şekillenen Avrupa Birliği'nde göçün tarihçesinden bahsedilecek, artan göçlerle baş etme ve ortak göç politikası oluşturma çabalarına değinilecek; biyopolitik uygulamaların madunlaştırıcı yönü ortaya konulmaya ve nihayetinde hem AB komisyonu hem de STK raporları ile Avrupa Birliği'nde maduniyetin resmi çizilmeye çalışılacaktır.

GİRİŞ

Günümüzde ulusal ve uluslararası politikayı sıklıkla meşgul eden gelişmelerden bir tanesi göçtür. Göç olgusunu hem tarihi hem de güncel faktörleri dikkate almadan tam olarak anlamamız mümkün değildir. Tarihsel olarak bakıldığında, göç sadece bir mekan değişimi değil, aynı zamanda siyasi, güvenlik ve ekonomik çıktıları bulunan daha derin, geniş ve uzun süreli sosyal etkileri olan bir olgudur.

Türk Dil Kurumu'na göre göç “Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret”² olarak tanımlanmaktadır. Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Örgütü ise göçü yasal statüleri, gönüllü olup olmadıkları, sebebi ve kalış süresi dikkate alınmaksızın, kişi veya kişilerin daimi kabul ettikleri ikamet yerlerinden uluslararası bir sınırı aşarak veya ülke içerisinde hareket etmeleri³ olarak tanımlamaktadır.

Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Örgütü (UN- International Organization for Migration/IOM), 2022 Dünya Göç Raporu'na göre Dünya üzerinde 2020 yılı itibariyle 281 milyon göçmen bulunmakta ve bu rakam dünya nüfusunun %3,6'sını oluşturmaktadır. Bu sayının 135 milyonunu kadın göçmenler (dünya kadın nüfusunun %3,5'i), 146 milyonunu erkek göçmenler (dünya erkek nüfusunun %3,7'si), 169 milyonunu küresel anlamda göçmen işçiler, 3900 kişi kadarını da kayıp/ölen göçmenler oluşturmaktadır. Uluslararası göç için yapılan yardımların maliyeti 2020 yılı itibariyle 702 milyar dolardır. Bu uluslararası yardımların 540 milyar doları düşük ve orta gelirli ülkelere yönelik yapılmıştır. Tüm bu göçmenler arasından yerinden edilenlerin sayısı (mülteciler, sığınmacılar, ulusal yerinden edilenler [IDP/internally displaced people]) 89.4 milyondur.⁴ Bu rakamlara bakıldığında, dünya üzerindeki her 30 kişiden birinin göçmen olduğunu düşünülmektedir.

Avrupa Birliği ölçeğinden bakıldığında, EUROSTAT verilerine göre AB üyesi olmayan ülkelere AB üyesi ülkelere sadece 2021 yılında göç edenlerin sayısı 2,3 milyon olmakla birlikte, AB üyesi ülkelere ikamet eden kayıtlı ve AB üyesi ülke vatandaşı olmayan göçmenlerin sayısı 23,8 milyondur. Bu rakamlara AB üyesi ülkelere bir diğer AB üyesi

² TDK Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.12.2022)

³ <https://www.un.org/en/fight-racism/vulnerable-groups/migrants#:~:text=The%20UN%20Migration%20Agency%2C%20International,the%20person's%20legal%20status> (Erişim Tarihi: 01.12.2022)

⁴ Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Örgütü, 2022: 3-4

ülkeye 13,7 milyon kişi eklendiğinde AB'nin göç hacmi 37 milyonu geçmektedir.⁵ AB'de ikamet eden sadece kayıtlı göçmenlerin sayısının dünyadaki göçmen sayısına oranına bakıldığında dünya üzerinde kayıtlı yaklaşık her 7 göçmenden 1'inin göç istikametinin Avrupa Birliği olduğunu görmek mümkündür. Bu rakamlara kayıtsız göçmenlerin dahil olmadığını akılda tutmamız gerekmektedir. Dolayısıyla göç her geçen gün daha dikkat çekici hale gelmekte, göçe yönelik çalışmaların gerekliliği artmaktadır. Ancak her ne kadar göç günümüz dünyasını etkilemekte olsa da birden ortaya çıkmış bir mefhum değildir, bugün yaşanan göçlerin hem nedenleri hem de yöneldiği coğrafyalar itibariyle tarihsel kökenleri bulunmaktadır.

On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda Batı uygarlığı (Avrupa) kökeni önceki yüzyıllara uzanan, uzun yıllar süren feodal düzen, savaşlar, ulus devletin inşası, tekrar savaşlar, devrimler, teknolojik ilerleme, fetihler, sömürgeler, zenginleşme, yeniden savaşlar ve bütünleşmenin dahil olduğu karmaşık bir gelişme çizgisinin sonucu olarak özellikle İngiltere ve Fransa'da yükselmeye başlamıştır. Batı, elde ettiği büyük başarının etkisiyle bu güçlere Avrupa kadar sahip olmayanlar için model teşkil etmiş, batılılaşma bu dönemde bir terim ve bir ilerleme yöntemi olarak kabul edilmiş ve yirminci yüzyılın ortalarına kadar batılılaşma terimi sorunlu bir şekilde algılanmamıştır. Bazı zamanlarda, batılı olmak ile batıda olmak benzer anlamlar taşımaya başlamıştır. Göç kavramının günümüzdeki resmini çizebilmemiz için batının tarihini anlamamız önem taşımaktadır.

Batılılık düşüncesinin temelinde sömürgecilik ve emperyalizm yatmaktadır. Bu terimler her ne kadar günümüzde olumsuz anlamlar taşısa da on dokuzuncu yüzyılda bu kavramlara olumlu anlamlar atfedilmiş, sömürgecilik, geri kalmış ilkel toplumların aydınlanmasını ve ilerlemesini sağlayacak üstenci bir araç olarak sunulmuştur. Yirminci yüzyılın başlarında ise batılı emperyalizmin yarattığı toplumsal sorunlar derinleşmiş ve kavramın olumlu atfedilen anlamlarına dair itirazlar yükselmeye başlamıştır. Öyle ki, 19. yüzyıl İngiltere'sinin önemli politik simalarından Benjamin Disraeli, üzerinde güneş batmayan imparatorluğa ithafen kendisini emperyalist olarak tanımlamakta sorun görmezken, öte yandan Lenin, Hobsbawm, Rosa Luxemburg gibi isimlerin yazdıkları, bu sığata olumsuz anlamlar yüklemiştir. Bunun sonucunda emperyalist gelişme ve batılılaşma kavramlarının yerine kullanılmak üzere bulunan çözüm, “modernizasyon” kelimesinin tercih edilmesidir. Fakat özünde batılılaşma kavramıyla kastedilen ile modernizasyonun formüle ettiği

⁵ EUROSTAT, https://ec.europa.eu/EUROSTAT/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics (Erişim Tarihi 06.06.2022)

gelişmemiş “gelenekselden” gelişmiş “moderne” geçiş arasında büyük bir fark yoktur.⁶ Modernizasyon, emperyalizm ve sömürgeci mantığın devamı niteliği taşımaktadır. Nitekim bu gelenekselden moderne geçişin “sevimli” görüntüsünün, modern dünyanın sorunlarını açıklamakta yetersiz kaldığı ortadadır.

“Modern” ile ifade edilen üstü kapalı biçimde karanlıktan aydınlığa, kötülükten iyiye geçiş öngörüsü, Balkanlardaki etnik temizliği, Ruanda’daki soykırımı, Meksika’daki yerli devrimlerini, Suriye Savaşını ve daha birçoklarını açıklayamamaktadır. Modernizmin iyileşmeyle eşit kabul edildiği yenedünya düzeninde aslında, düşük ücret insani olmayan çalışma saatlerinin ve koşullarının olduğu modern köleliğin, kadın ticaretinin ve 11 Eylül’ü tetikleyen İslami köktenciliğin de bulunmaması gerekirdi.

Soğuk Savaş sonrası dünyanın bir küresel köye döneceğine dair söylemler de halihazırda modernleşme, neoliberal politikalar ve küreselleşme kavramları etrafında toplanmıştır. Neoliberal politikaların nimetlerinden tam anlamıyla faydalanamayan ve fakirliğin kısır döngüsünden kurtulamayan gelişmemiş ve gelişmekte olan dünyadaki birey ve grupları ne derece kapsadığı tartışmalıdır. Bir yandan küresel köy tartışmaları süredursun, diğer yandan ezilen halkların önce var olma mücadelesi devam etmektedir. Bu gruplar, yerlileri, kadınları, Kanada’daki Quebec’lileri, Kuzey İspanya’daki Bask’ları, Türkiye, İran ve Irak’a dağılmış Kürtler gibi grupları da içerir. Yeni Dünya Düzeni bu sosyal ve devrimci hareketleri dağıtmadığı gibi, bazı hareketleri güçlendirmiştir.⁷ Kimlik temelli çatışmaların patlaması veya devamlılığı Yeni Dünya düzeninin veya küreselleşmenin meşhur fikirlerine karşı çıkmakla kalmayıp, buna karşı mücadele de etmiştir.

11 Eylül vakası ve sonrasında yaşananlar, “medeniyet savaşları”ndan “tarihin sonu”na kadar birçok tartışmayı doğurmuştur. Francis Fukuyama’ya göre teknolojik ilerlemeler, demokratikleşme ve “Tarihin Sonu”nu getiren sosyoekonomik gelişmeler, etnisite ve milliyetçilik gibi “ayak bağlarına” karşı üstünlük kazanmıştır. Tarihin sonunun gelmesi, insan yönetiminin nihai formu olarak insanlığın ideolojik evriminin sonu ve batılı liberal demokrasilerin evrenselleşmesi anlamına gelmektedir.⁸ 11 Eylül sonrası bilhassa Arap kökenli Amerikan vatandaşlarına yönelik yargısız infaz niteliğindeki uygulamalar ve artan ırkçılık milliyetçilik/ırkçılık tartışmasını da yükseltmiştir. 11 Eylül’ün yeni dünya düzenine atıflara konu olmasının yanı sıra, birçok akademisyen bunu geçmişten kopuşun aksine, belli

⁶ Durukan, 2010:7-8

⁷ Croucher, 2003: 15

⁸ Fukuyama, 1989: 4

belirsiz bir paranoya ve Soğuk Savaş döneminin düşmanca tavrının geri dönüşü olarak okumuştur. Dönemin ABD başkanı George Bush'un "şer eksen" tanımı, Ronald Reagan'ın SSCB için kullandığı "Şer İmparatorluğu" tabirine benzer. Yine aynı şekilde "bizden değilseniz onlardansınızdır" ifadesi Soğuk Savaş boyunca Batı ile Doğuyu birbirinden ayıran çift kutuplu dünya düzeninden çok da farklı değildir. Ulusal güvenlik adına kişisel hakların askıya alınması, Pearl Harbor'dan sonra Japon kökenli Amerikan vatandaşlarının hapsedilmesini veya "komünistleri avlayan" McCarthy dönemini hafızalarımızda yeniden canlandırabilir.⁹ Nitekim Guantanamo'nun toplumsal hafızada canlandığı resim bundan çok da farklı değildir. Hatta 11 Eylül sonrasında Giorgio Agamben'in "istisna hali" (*state of exception*)¹⁰ olarak tanımladığı acil durum ve müdahale algısının değişerek, derin araştırmalar ve analizler yapmaksızın karar alma ve uygulamaların normalleştirilmeye başladığı görülmüştür.

11 Eylül örneğinde görülebildiği gibi ulus-devletler, herhangi bir kriz durumunda kendi vatandaşlarına yönelik ötekileştirici ve hatta şiddet içeren eylemler içerisine girebilmektedir. Vatandaşlık, bireyin sadece vatandaşlık bağıyla gelen haklardan faydalanma değil aynı zamanda da ulus-devletin koruması altında yer alması olarak tanımlanıyorken, birey kendi vatandaşlık bağı kurduğu ulus-devletten nasıl korunabilir tartışmaları ortaya çıkabilmekte ve vatandaşlık tanımının içeriğini boşaltabilmekte, bu kavramı sorunsal ve etkisiz eleman haline getirebilmektedir. Böyle bir durumda ulus-devletin temel kavramlarını genel geçer kabul etmek doğru olmayacaktır.

Ulusal/uluslararası olayların küresel yankılar uyandırdığı modern dünyada sadece ekonomi ve politika değil; etnisite, milliyet ve cinsiyetin de dahil olduğu daha öznel kavramlar da küreselleşme sürecinden etkilenmektedir. Çünkü terörist saldırılar ve buna karşın ABD'nin aldığı önlemler "devlet" in dünya sistemi içerisindeki yerini tekrar gündeme taşımış ve kimlik ve aidiyetin çok boyutluluğuna ve gücüne dikkat çekmiştir. Daha net olursak, küreselleşme dünyayı küçültüp insanları birbirine yaklaştırırken, bazı sosyo-kültürel ve politik farklılıklar bireyleri düşmanlaştırmakta ve aradaki mesafeyi yeniden açmaktadır.

Küreselleşme kapitalizmle ilgili olduğu kadar batı modernitesinin farklılıkları ötekileştirme girişimini niteleyen oryantalizmle de ilişkilendirilmelidir.¹¹ Yeni Dünya Düzeni olarak da tabir edilen küreselleşmiş dünya düzeni, kısaca ve basitçe, farklı ülkeler arasındaki

⁹ Croucher, 2003: 15

¹⁰ Agamben, 2006: 7

¹¹ Keyman, 2002: 53

ekonomik ilişkilerin artması, yoğunlaşması ve bu artan ilişkiler içerisinde aktörlerin karşılıklı veya en azından birinin diğerine bağımlı olacak şekilde gelişmesi ve bu sistemin küresel ölçekte izlenebilmesidir.¹² Bu cümlede bahsedilen ülkeler ise ulus devletlerdir. Kapitalizmin ortak ekonomik sistem olduğu dünyada ulus devletin sınırlarının ortadan kalkarak, dünyanın küresel bir köy haline gelmeye başladığı argümanı kapitalizmin etkileri ve sonuçları dolayısı ile gerçekleşen kitlesel göçlerle de anlamını kaybetmeye başlamıştır. Uluslararası göçler, ulus devletlerde göç karşıtı hareketleri alevlendirmiş ve ortadan kalkacağı iddia edilen sınırlar yeniden yükseltilmiş ve milliyetçi tepkiler artmaya başlamıştır. Böylelikle tartışmalı kavramlar arasında ulus-devlet de yerini almıştır. Hutchinson, “The Past, Present and the Future of the Nation State” makalesinde Avrupa Birliği örneği vererek, uluslararası göçle birlikte ulus-devlet toplumlarının gitgide çoğulculaştığını ve hibritleştiğini, göçmenlere yönelik insan haklarının uluslararası anlamda kabul edilen normlara dönüşmesinin çokuluslu yapıların tanınırlığını artırdığını ve bunun sonucunda federal çokuluslu sistemlerin üniter ulusal sistemlere göre etkin ve uygulanabilir hale gelmesinden ötürü klasik Avrupa-merkezci ulus-devlet tanımının tartışmalı hale geldiğini vurgular.¹³ Haliyle post-kolonyal küresel dünyada klasik ulus-devlet artık tartışmalı bir konumdur. Ulus-devlet etkin bir yönetim sağladığı için tercih edilen bir aktördür. Ancak hem makro hem de mikro düzeyde uluslararasılaşarak homojenliğini yitiren küreselde dünyada yönetsel sorunlar baş göstermiş ve Agamben’in kavramsallaştırdığı istisna hali gerçekleşir olmuştur. Bunun örneklerini çoğaltmak mümkün olmakla birlikte, en bariz şekilde 11 Eylül sonrası alınan önlemlerde veya AB’nin göçmen politikalarında, FRONTEX uygulamalarında ve geri gönderme anlaşmalarında görmemiz mümkündür.

Profesörlerin Dünya Barışı Akademisi (*Professors World Peace Academy*) Genel Sekreteri Gordon L. Anderson, öte yandan ulus-devlet konseptinin barışın tesisi için bir engel teşkil ettiğini, küreselleşmenin bir sonucu olarak kültürel homojenliği koruma arzusunun dünyanın başına gelmiş en büyük musibetlerden biri olduğunu¹⁴ vurgulamaktadır. Üniter ulus devlet kurma düşüncesi, iç savaşlar, soykırımlar, etnik temizlik ve dini zulümlere neden olabilmektedir. Küreselleşen ve homojenizasyonun imkânsızlaştığı dünyamızda homojen ulus-devlet düşüncesinde ısrarcı olmak işlevsel olmadığı gibi barışı tehdit eden hallere neden olabilmektedir. Benzer şekilde ulus-devlet ile kolonyalizm ilişkisi kuran Dane Kennedy de dekolonizasyonun yaygınlaştırdığı ulusal self-determinasyon ilkesinin politik düzlemde

¹² Croucher, 2003: 90

¹³ Hutchinson, 2003: 5

¹⁴ Anderson, 2006: 75-76

evrensel bir ilke olarak kabul edilmesinin bir başarı, öte yandan ulus-kurma düşüncesinin de üniterlik çabasında olan bölgelerde farklı etnik, dini, dilsel ve kültürel grupları çatışmaya maruz bırakarak barış sürecini zedeleyerek bir trajedi olduğunu ve ulus-devletin post-kolonyal çağda fonksiyonellikten uzak¹⁵ olduğunu belirtmektedir. Ulus-devleti verili bir kavram olarak görmek akademik anlamda tutarlı olmayacağı gibi sorunludur. Modern ulus devletlerin etno-milliyetçi bir tanım olarak kültürel/etnik sınırların teritoryal sınırlarla örtüştüğü egemen devletler olduğu anlayışını kabul edildiğinde, uluslararası düzeyde bu tanıma denk düşen sayılı birkaç devletin olduğunu ve geri kalan birçok devletin kültürel/etnik çatışmalar barındırdığını dolayısıyla modern ulus-devletin ne kadar sorunlu olduğunu görmek mümkün olacaktır. Dolayısıyla hem politik ajandayı meşgul eden gelişmelere bakıldığında hem de akademinin ulus-devleti tartışmaya açmamız gerektiğine dair yönlendirmelerini dikkate aldığımızda post-kolonyal çağda ulus-devleti eleştirmek ve yeniden tanımlamak önem kazanmış ve bir zorunluluk halini almıştır. Bu tez çalışması da bu amaçla maduniyetçi bir bakış açısıyla post-kolonyal bir eleştiri sunarak literatüre bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Ulus-devletin eleştirilmesi, haliyle, ulus kavramının da eleştirilmesini gerektirmektedir. Ulus-devlete henüz bir alternatif geliştirilmemiş olmasından ötürü, ulus-devletin krizi *dünyanın sonunun geldiğine* dair tedirginlikleri yaratmış ve ulus-devletin ihtişamlı konumunu yeniden kazanması arzusu milliyetçiliğin artmasına neden olmuştur. Artan milliyetçiliğin, yirminci yüzyılda sömürgelerin pervasızca dağılmasıyla aynı zamanlara denk gelmesi tesadüfi değildir.¹⁶ Bu nedenle ulus-devletin krizi post-kolonyal bir bakış açısından yeniden okunması gerekmektedir.

Birleşmiş Milletler verilerine göre dünya nüfusunun %3.6'sı göçmen konumdayken, her beş göçmenden birinin hedefinin Avrupa olduğundan kısaca bahsetmiştik. Haliyle Avrupa en çok göç çeken coğrafyalardan biridir. Göçmenlerin büyük çoğunluğu öncelikle coğrafi anlamda en yakın güvenli ülkeye seyahat ederken (Suriye, Afganistan ve İran'dan gelen göçmenlerin ilk rotalarının Türkiye veya Sahraaltı Afrika'dan gelen göçmenlerin atlama basamaklarının Fas, Cezayir, Tunus gibi Kuzey Afrika ülkelerini olması gibi) ana varış noktası olarak AB ülkelerini tercih etmektedir. Fransa, Hollanda, Birleşik Krallık gibi (her ne kadar Birleşik Krallık AB üyeliğinden çıkmış olsa da hem coğrafi olarak hem de gelişmişlik düzeyi anlamında küresel kuzeye dahildir) ülkelerin tarihi sömürgeleri ile hem geçmiş bağların, hem devam eden bağımlılık ilişkisinin hem de kültürel sömürgecilik kaynaklı dil

¹⁵ Kennedy, 2016: 69

¹⁶ Dasgupta, 2018

probleminin nispeten az yaşanmasından ötürü eski sömürge ülkelerinden göçün de yine Avrupa'ya doğru menzillendiğini söylemek mümkündür. Tüm dünya göçünün 5'te 1'ini çekiyor olması dolayısıyla Avrupa kıtası ve Avrupa Birliği önemli bir analiz birimi oluşturmaktadır.

Avrupa Birliği sadece en dış çeperinin de dışında kalan bölgelerden gelen uluslararası göçlerle değil, supranasyonal yapısı ve Avrupalılaşıma, Avrupa kimliği oluşturma, ekonomik ve ticari bütünlüğün (birey, sermaye, ürünler vb. hareketliliği) sağlanma çabası dolayısıyla kendi içinde de ciddi bir göçmen dolaşımını mümkün kılmakta ve sürekli olarak geniş çaplı bir göç kavramıyla şekillenmeye devam etmektedir.

Göç kavramını inceleyen birçok göç teorisi bulunmaktadır. Bunlar göç-mesafe ilişkisini reddederek ikisi arasında bir korelasyon olmadığını ve göçü tetikleyen sebebi göç edilen yerdeki fırsatların çokluğu ile açıklayan yaygın bir biçimde itme-çekme teorisi olarak bilinen Neoklasik Göç Kuramı¹⁷; göçün bir grup kararı olduğunu ve bireyin kültürel bağlarının göç kararı üzerinde etkili olduğunu söyleyen Göçün Yeni Ekonomisi Kuramı¹⁸; göçün esas kaynağının modern endüstriyel toplumların iş gücü talebi olduğunu vurgulayan İkili İş Gücü Piyasası Teorisi¹⁹, göç tetikleyen etmeni, ekonomik refah düzeyinin artmasının bireylerin göçü fonlayabilmesini sağladığından “ülke geliştikçe göç artar” şeklinde formüle eden Göç Çanı Teorisi²⁰; göçe uluslararası Pazar açılımı ve küreselleşmenin doğal bir sonucu olarak yaklaşan Dünya Sistemi Teorisi²¹; göçmenlerin gittikleri yerde ağlar oluşturmalarının, göçe sebebiyet veren politik ve ekonomik makro şartlardan bağımsız olarak göçü kolaylaştırdığını ve cazipleştirdiğini belirten Göç Ağları Teorisi²²; yoğun göçmen nüfusunu ve göç talebini karşılayan, göçmenlere yardım eden kâr amaçlı veya kâr amacı gütmeyen kuruluşların yaygınlaşması ve tanınır olmasının göç kararı almayı kolaylaştırıcı bir etmen olarak ele alan Kurumsal Teori²³ ve göçün bir veya daha fazla ülke arasındaki makro ve mikro ilişkiler temelinde oluştuğunu, ülkeler arasında tarihsel, politik ve sosyal bir ilişki mevcut ise göçün gerçekleşme ihtimalinin arttığını belirten Göç Sistemleri Teorisi²⁴ gibi yaklaşımlardır. Göçün tetikleyici etmenleri arasında küreselleşmeyi sayan Dünya Sistemi Teorisi ve tarihsel-politik nedenleri analize dahil eden Göç Sistemleri Teorisi dışında göçü küreselleşme ve

¹⁷ Sert, 2016: 31; Çağlayan, 2011: 72

¹⁸ Stark, 1985: 174

¹⁹ Güllüoğlu, 2012: 53

²⁰ Kurekova, 2010: 5

²¹ Güllüoğlu, 2012: 68

²² Bhachu vd., 1993: 1

²³ Massey vd., 1993: 451

²⁴ Güllüoğlu, 2012: 77; Kurekova, 2010: 10

kolonyalizm unsurlarını dahil edecek şekilde analiz etme kapasitesine sahip göç kuramı olmadığı ve sayılan bu tüm kuramların göçün sebeplerine odaklandığı, sonuçları ile ilgilenmedikleri görülebilmektedir. Dolayısıyla literatürde göçün nedenleri kadar sonuçlarıyla da ilgilenen bir kuramın varlığına ihtiyaç duyulmaktadır.

Yukarıda özetle uluslararası göç sonucunda göçlerle birlikte Uluslararası İlişkiler disiplininin bazı temel kavramlarının sorunsal hale geldiğinden ve uluslararası göçün sonuçlarıyla ilgilenen bir teorinin eksikliğinden bahsedilmiştir. Bu tez çalışmasının amacı günümüz dünya düzeninde uluslararası göçü anlamlandırmak üzere eleştirel bir bakış açısı sunmaktır. Bu tez çalışması bir önceki cümlede bahsedilen bu iki temel ihtiyacı karşılamak için Maduniyet Teorisi'nin kullanışlı olabileceğini savlamaktadır.

Uluslararası İlişkiler disiplini multidisiplinerdir. Öte yandan temel olarak ulus-devletler arası ilişkileri anlamak ve anlamlandırmak amacıyla kurulmuş Uluslararası İlişkiler disiplini, uluslararası politik sistemin sosyal doğasını ihmal etmekle eleştirilmektedir. Bu amaçla Uluslararası İlişkiler disiplinine sosyoloji ve sosyal kuramı içerecek şekilde yeni yaklaşımlar kazandırma çalışmaları yaygınlaşmıştır.²⁵ Bu çalışmalar arasından Uluslararası Siyaset Sosyolojisi, kurumsallaşmış bilgiye dair sorgulamayı ve yapı sökücü bir yaklaşımın önemini ve gerekliliğini öne çıkarmaktadır. Bu boyutuyla Foucault'nun öncülüğünü ettiği Uluslararası Siyaset Sosyolojisi, Uluslararası İlişkiler disiplininde yeni yöntemler, yaklaşımlar ve farklı perspektiflerin eklenmesi ile zenginleşeceğini vurgulamaktadır. Bigo'ya göre Uluslararası İlişkiler disiplininde, sosyal teori ve sosyolojik anlayış dünya siyasetinin analizinde daha fazla yer tutmalıdır. Çünkü gündelik yaşantının birbiriyle bağlanmış (*interconnected*) ama politik anlamda parçalı (*fragmented*) yapısında, güç ilişkilerini, gücün nerelerde yoğunlaştığını ve dünyada nasıl dolaştığını bu şekilde anlayabiliriz.²⁶ Dolayısıyla karmaşık uluslararası düzende Uluslararası İlişkiler disiplininde kurumsallaşmış bilginin ötesine geçecek yeni bakış açıları geliştirilerek “uluslararası” olanın analizinin zenginleştirilmesi gerekmektedir. Uİ (Uluslararası İlişkiler) disiplininde ulusal-uluslararası, siyasi-ekonomik, ulus-ulus-devlet, iç-dış gibi ikilikler 1980'lerden itibaren sorgulanmaya ve yapı söküne tabi tutulmaya başlanmış ve uluslararası ilişkiler teorilerinin dünya politikasını kuran politik bir eylem olduğu görülmüştür. Uluslararası İlişkiler disiplininin, karmaşık ve çalkantılı bir dünyayı, Ortodoks Anglo-Amerikan felsefi terimleriyle ifade edilen ve Rönesans sonrası Avrupa'nın tarihsel deneyiminin belirli bir temsilinden türetilen kalıplaşmış ve katı bir

²⁵ Baysal vd., 2019: 1203

²⁶ Bigo, 2016: 24

şekilde düzenlenmiş bir anlayış çerçevesine indirgeyen söylemsel bir dışlama, sessizlik ve hoşgörüsüzlük içeren bir disiplin olmaktan kurtarma²⁷ gerekliliği söz konusudur. Bu gerekliliğin yanı sıra, Uluslararası İlişkiler disiplini hem dünya politikasını daha iyi anlayan bir disiplin haline getirmek mümkünken, aynı zamanda dünya politikasına yön veren bir araç haline getirmek de mümkün olabilir. Bu yönüyle Uluslararası İlişkiler disiplininin, daha geniş anlamda “teorinin” bir eleştiri ya da gündelik yaşıntıyı ve dünya politikasını anlayan bir yaklaşım olmaktan öte bir “araç” olarak onu inşa etme gücü olan siyasi bir pratik olma özelliği vardır.²⁸ Haliyle, tıpkı Uluslararası Siyaset Sosyolojisi örneğinde olduğu gibi, Uluslararası İlişkiler teorisini Maduniyet Çalışmalarını içerecek şekilde genişletilmesi, aynı zamanda uluslararası reel politiğin de maduniyetçi bir bakış açısına kavuşabilmesi anlamına gelebilecektir.

Uluslararası İlişkiler disiplininin genişletilme çabası nadir bir yaklaşım değildir. Örneğin, Ashley, Walker ve Weber, Uİ disiplininde daha önce gündeme gelmeyen konu ve olayların incelenmesinin yolunu açmıştır. Ashley neorealizmin eleştirisini yapmış, Ashley, Walker ve Weber 1990’lı yıllarda Uİ teorisinde ve pratiğinde egemenlik kavramının oynadığı başat rolü sorunsallaştırarak tartışmaya açmış; Albert ve arkadaşları Uİ disiplininde sınırlar, kimlikler ve düzenler arasındaki ilişkisellik, süreçsellik ve sınırlar üzerinden yaptığı tartışmalarla disiplinin ontolojik sınırlarını sorgulamıştır.²⁹ Uluslararası İlişkiler disiplininde bu anılan konuların tartışmaya açılmış olması, pozitivist etkiyle disipline giren ampirik anlama ve analizlerin yeterli olup olmadığı tartışmasını da doğurmuştur. Bigo’nun dediği gibi uluslararası ortamda silikleşmeye başlayan iç-dış dikotomileri ampirik çalışmaları zorlaştırmış, nitel incelemeleri zorunlu kılmıştır. Haliyle Uİ disiplini içerisinde sınır güvenliği, göç ve vatandaşlık gibi konuların farklı bir yaklaşımla ele alınarak analizin zenginleştirilmesi, disiplin içerisinde post-yapısalcı eleştiriye, ampirik ve sosyolojik boyutunu da geliştirmektedir. Ayrıca disiplinin verili ve değişmez görünen boyutunu da sorgulamakta, sınırları kesin olarak belirlenmiş kurumsal bir disiplin ortaya koymaktan kaçınmakta, bilgi üretiminin sınırlarını genişletmekte ve de Uİ disiplininin sosyo-tarihsel bir incelemesinin yapılmasını gerekli hale getirmektedir.³⁰ Bu doğrultuda klasik Uluslararası İlişkiler disiplininin Maduniyet teorisi gibi tarih disiplini kökenli bir teorinin dahil edilerek genişletilmesi gündelik olanı anlamaya yönelik ufkunu da genişletecektir. Bu tez çalışması

²⁷ George, 1994: x- xi

²⁸ Zalewski, 1996: 341; Aradau & Huysmans, 2016: 126

²⁹ Baysal vd., 2019: 1207-1208

³⁰ Baysal vs. 2019: 1209

geleneksel anlamda kabul edildiği şekliyle ampirik değildir, ancak gelecekte yapılabilecek ampirik çalışmalara teorik bir zemin açmak amacındadır. Ampirizm sadece gerçek olayların, soyut kuramlara uygulamalarından ibaret olmayıp, araştırmanın temeline pratikleri de koymaktadır. Yani ampirizm toplumsal süreçlerin inşasında gözlemlenebilir pratiklerin rolüne odaklanması, pratiklerin gözlemlenmesinden ortaya çıkan kavramların geçerliliğini de sorgulamayı³¹ içermektedir. Dolayısıyla Uluslararası İlişkiler disiplininde metodolojik olarak yorumsamacı bir yaklaşımın benimsenmesinin önünde bir engel yoktur. Bu tez çalışmasının, Maduniyet Teorisini merkezine oturtarak toplumsal olanın inşasında etkili olan Uİ disiplini kavramlarının yorumsamacı ve eleştirel bir yapı sökümü hedefliyor olmasının disiplinin hem zenginleşmesi açısından hem de teorinin gündelik olanı inşa etme gücüne sahip olması açısından literatürde önemli bir yere sahip olabileceği öngörülmektedir.

Maduniyet Teorisi post-kolonyal bir yaklaşımdır. Maduniyet Teorisi, sınıf ve proletarya kelimelerini hapisane denetiminden kaçınmak için kullanan, Marksist literatürdeki sınıf tanımını genişleten ve tarihin yeniden okumasının gerekliliğini vurgulayan bir yaklaşımdır. 1980’lerde Hindistan’da yayımlanan “*Subaltern Studies*” dergisiyle akademik çevrelerde adını duyurmuş olan Maduniyetçiler, geleneksel tarih analizlerinin sıradan, ortalama ve günlük olanı görmeyi ihmal ettiği insan topluluklarının tahakküm altındaki hayatlarını tanıyarak onların tarihlerini ve dolayısıyla seslerini geri kazanmalarını hedeflemiştir. Elitist ve Avrupa-merkezci tarih anlayışı reddeden Maduniyet Teorisi, sınıf, kast, ırk, cinsiyet, kültür gibi nedenlerden dolayı marjnlere itilmişlerin sessizleştirilmesine neden olan düzlemi tartışmaya açmakta ve yapı sökücü yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Bu yönüyle, göçün sonuçlarından çok sebeplerine odaklanan göç teorilerinin karşısına hem eleştirel yapı sökücü bir yaklaşım olmasından hem de postkolonyal “*öteki*”yi analizin merkezine alıyor olmasından ötürü Maduniyet Teorisini koymak işlevsel olacaktır.

Maduniyetçi yaklaşım yapı sökücü doğası gereği, postkolonyal modern çağın en büyük dinamiklerinden biri olan göç dolayısıyla bir varoluş mücadelesi veren Uİ disiplininin temel kavramlarını yeniden ele almamızı kolaylaştırmakla birlikte, göçmenin vardığı destinasyonlarında maruz kaldığı ötekileştirici ve sessizleştirici dinamikleri de eleştirme imkânı sağlamaktadır. Bu özelliğinden dolayı bu tez çalışması için Maduniyetçi bir bakış açısının benimsenmesinin daha kapsayıcı bir analiz sunacağı değerlendirilmektedir.

³¹ Doty, 2007: 115

Her ne kadar dekolonizasyon Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda başlamış olsa da bu dönemde oldukça kısıtlı kalmış, İkinci Dünya Savaşı sonrasında hız kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonu ile sömürgeci yönetimlerinin sona ermeye başladığı zamanların (yirminci yüzyılın ikinci yarısı) yaklaşık olarak üst üste binen tarihlerde Avrupa'ya yönelik göçün artış göstermesi tesadüfi değildir. Hem peş peşe iki büyük savaş atlatan Avrupa ülkelerinin ekonomik gereksinimleri hem de eski kolonilerin içine düştüğü istikrarsızlıklar bir itme-çekme etkisi oluşturmuş ve Avrupa'ya yönelik hem yarı çevresinden hem de eski sömürgelerden yoğun göçler başlamıştır. Haliyle göçü postkolonyal bir bakış açısından ele almak bir tercih değil, bir gereksinim olarak kabul edilebilir.

Post-kolonyal teori multidisipliner olarak tanımlayabileceğimiz ve en yaygın fakat bunlarla sınırlı olmamakla birlikte başta Tarih olmak üzere, Uluslararası İlişkiler, Felsefe, Edebiyat ve Psikoloji disiplinlerine kadar uzanan geniş bir çerçevede kendisine etki alanı bulmuştur. Post-kolonyal teori basitçe sömürgeci ve sömürülen toplumlar arasındaki, sömürgeci ilişkilerin, sömürge pratikleri *de jure* bitmiş olsa da *de facto* olarak devam ettiğini, bu devamlılığı başta ekonomik ve kültürel olmak üzere, siyasi ve söylemsel boyutta devam ettiğini savlamaktadır. Kısacası Post-kolonyal Teori'nin odak noktası, sömürgeci dönem ile bu dönemin sonrasını biçimlendiren güç ilişkileridir. Avrupamerkezciliği ya da daha geniş bir tabirle küresel Batı merkezliliği sorunsallaştıran Post-kolonyal teori kapsamına birçok teori ve yaklaşımı dahil etmektedir. Post-kolonyal teorilerin ortak noktalarına baktığımızda, sömürgeci dönem ve sonrasındaki güç ve tahakküm ilişkilerini, Uİ disiplininde Batı-Merkezci düşünce tarzını ve bu düşünce tarzının tahakkümünü, dolayısıyla bu bakış açısını benimsemiş ana akım kuramları, hegemonya kavramını ve egemen kurum ve söylemleri sorunsallaştırdıklarını ve irdelediklerini görebilmek mümkündür. Post-kolonyal teoriler, bunu yaparken *Ötekinin* bakış açısını anlamaya ve anlatmaya çalışarak, disiplin içerisinde *Ötekinin* yer edinebilmesi için onu temsil etmeye ya da Medeniyetçilerin yaptığı gibi temsiliyetin maduniyeti pekiştirmesi nedeniyle bu temsil görevini reddederek maduniyetlere neden olan düzlemi tartışmaya ve Uluslararası İlişkiler disiplininin iddia ettiği "uluslararasılık" niteliğini disipline geri getirmeye çabalamaktadırlar.

Post-kolonyal kelime grubu içerisindeki "post" ekinin Latince 'deki sonrasılık içeren anlamından ötürü Post-kolonyal Teori, teorinin içinden ve dışından akademisyenlerce sıklıkla eleştirilmiş olsa da bu teorinin hiçbir zaman kolonyalizmin sona erdiğini iddia etmediğini

hatırlatmak gereklidir.³² Bilakis, sömürgecilik kanunen sona ermiş olsa da post-kolonyal teori, sömürgeci otoriter pratiklerin farklı formlarda devam ettiğini iddia etmektedir. Post-kolonyal teorinin sosyal bilimlere en büyük katkılarından birisi metinleri okuma şeklimizi, ulusal ve uluslararası tarihi anlama şeklimizi ve akademik bilginin siyasi sonuçlarını anlama şeklimizi değiştirmiş olmasıdır. Post-kolonyalizm aldığı eleştirilere rağmen hümanist sorgulama konusunda danışılması gereken kaynaklardan birisi olma niteliğini taşımaktadır.

Bu çalışma Post-Kolonyal Teori'nin kimi muğlaklıklarını³³ ve sınırlılıklarını kabul etmekle birlikte, Avrupa Kolonyalizmi döneminin karakteristik özelliği olan sömürgeciliği sonrası dünyayı anlamlandırmak için Maduniyet Yaklaşımı'nın anlamlı bir kaynak olduğunu savlamaktadır. Hatta günümüz uluslararası ilişkilerinin kuşku götürmez bir biçimde ana tanımlayıcı formu sömürgecilik ve sömürgecilik sonrası etkilerdir. Bütün sınırlılıklarına rağmen post-kolonyalizm günümüzü okumak için oldukça başarılı bir dürbün sunmaktadır. Bu açıdan bu tez çalışmasının post-kolonyal bir çaba içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Daha dar ifadeyle bu tez dekolonizasyonun başladığı İkinci Dünya Savaşı sonrasında günümüze kadar geçen süreye odaklanmakta ve bu dönemin göç ile şekillenen yapısını araştırma düzlemi olarak kabul etmektedir.

Bu tez çalışması nitel bir araştırma çalışmasıdır. Nitel araştırma “anlamaların, bağlamların, tanımların, karakteristiklerin, metaforların, sembollerin ve “şeyler”in tanımlanması” demektir.³⁴ Sosyal bilimlere yönelik araştırmalar niceliksel araştırmaları içeren pozitivist yaklaşım ve niteliksel araştırmaların temellendirildiği yorumsamacı yaklaşım olarak genel anlamda ikiye ayrılmaktadır. Nitel araştırma yöntemi bir sosyal olayın doğal ortamına ve oluşum sürecine müdahale etmeksizin bu doğal oluşum içerisinde tasvir etmeye, durumu ilişki bağlantıları içerisinde anlamaya çalışma, bir olay veya durumu etkileyen değişkenleri ortaya çıkarmaya ve sonunda kavram ve teoriler oluşturmaya çalışan bir yöntemdir. Çoğunlukla mevcut durumun nedenlerini anlamaya yönelik bir araştırma şeklidir.³⁵ Bu doğrultuda, bu tez çalışması Avrupa Birliği'nde göç kaynaklı maduniyetin anlaşılabilmesi ve Uluslararası İlişkiler disiplininin temel kavramlarının yapısökümcü analizini yapmaya

³² Elam, 2019

³³ Postkolonyal terimi barındırdığı “post” ön ekinden ötürü basitçe kolonyal sonrası bir dönemi işaret eden bir terim olarak algılanabilmektedir. Öte yandan “kolonyalizm” teriminin modern ve tarihsel anlamlarıyla kökleri insanlık tarihi kadar eski olabilen bir kavramdır. Haliyle bu tarihsel sonrasılık kavramı oldukça muğlaktır. Ayrıca önceki dönemin yerini alma anlamında ise ideolojik bir sonrasılık içermektedir. Bu ideolojik sonrasılık ülkelerin biçimsel açıdan bağımsız olduğu postkolonyallik ile ekonomik ve/veya kültürel yönden bağımlı olduğu/bağımlı kaldığı neokolonyallik bir arada barındırıyor olabilir. Bkz. Loomba, 2005: 12

³⁴ Lune & Berg, 2017: 12

³⁵ Ilgar & Ilgar, 2013: 197-199

çalışarak disiplinin kolonyal bakış açısından özgürleşimi için (*emancipation*) Maduniyetçi yaklaşımın yorumsamacı bir paradigma olarak kullanılabileceği teorik düzeyde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapısökümcülük, aşağıda detaylandırılacağı üzere sosyal bilimlerde metinlerin bahsettiklerinden daha fazlasını içerdikleri düşüncesi üzerine kurulmuştur. Lakin, yapısökümcülük hakkında bilimsel araştırma yönteminden çok, bir analiz ve anlama yöntemidir diyebilmemiz mümkündür.

Megill, aydınlanma düşüncesinin etkisinin hala üzerimizde sürdüğünü ve “Aydınlanmanın, doğa bilimlerini model alan bir toplum bilimi inşa etme iddiası”³⁶ olduğunu vurgular. Aydınlanma düşüncesinin batı merkezli bilgi üretiminin temeline oturduğunu göz önünde bulundurduğumuzda sosyal bilimlerde pozitivist ve tümevarımcı bilgi üretiminin mutlak kabul edildiğini görebilmekteyiz. Öte yandan bu aydınlanmacı bilimsel düşüncenin genelgeçerlik iddiasını da güçlendirmektedir. Sosyal bilimlerde dolayısıyla, batı merkezci genelgeçerlik iddiasındaki bilimsel bilgi tümevarımın ortaya çıktığı süreçte bilimi siyasal ve ekonomik bir iktidar aracı haline getirmiştir. Postmodern düşünürler mutlak bilgi anlayışına karşı çıkmışlar ve bilginin kaynağına yönelik eleştirel düşünceler ortaya koymaya başlamışlardır.³⁷ Dolayısıyla, postmodern düşünce modernizmin kurgulamış olduğu eski gerçekliklerin metinsel kurgular olduğunu “şeyler”den kopup “sözcükler”le karşı karşıya olduğumuzu vurgular.³⁸ Haliyle “şey”in ifadesi hem düşüncüyü hem de gerçekliği işaret etmekte aynı zamanda etkilemektedir. Bu nedenle de bilginin kendisi kadar ifadesi de tartışmaya açık olmalıdır. Bu nedenledir ki Postmodern sosyal teori, modern sosyal bilimler teorilerinin tarihi özselci, indirgeyici ve genelleşici açıklamalarına yani sosyal bilimlerin meta anlatılarına karşı çıkmaktadır. Modernist söylem, aydınlanma vaadi, rasyonalizm, hümanizm ve tarihsel kanallardan kurgulanan toplumsal gerçeklikleri modern değerler olarak kabul edip insanların sorgusuz kabul edeceği kurallar bütünü haline getirmiştir.³⁹ Bunun karşısında duran postmodern düşünürler, modernizmdeki totalleştirici söylemlere şüpheyile bakılması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bu nedenledir ki “*anarşizmin, terime nasıl bir anlam yüklerseniz yükleyin ilerlemeye yardımcı olduğunu*”⁴⁰ düşünen Fayerabend, “*Sabit bir yöntem ve sabit bir aklilik kuramı düşüncesi, ziyadesiyle bön bir insan ve toplumsal çevre anlayışı üzerine kuruludur. Tarihin sağladığı zengin malzemeye bakan ve onu aşağılık içgüdülerini tatmin etmek ve şiddetli entelektüel güvenlik nöbetlerini açıklık, kesinlik, “nesnellik”,*

³⁶ Megill, 1998: 28

³⁷ Alkın, 2014: 195

³⁸ Megill, 1998: 27

³⁹ Alkın, 2014: 198

⁴⁰ Fayerabend, 1999: 43

“gerçek” gibi terimler üzerinden dindirmek için fakirleştirmeye yeminli olmayan herkes sonunda görecektir ki tüm şartlar altında ve insani gelişmenin tüm evrelerinde savunulabilecek tek bir ilke vardır: “ne olsa uyar”⁴¹ demiştir. Dolayısıyla modernizmin kalıpların dışında çıkarak, anarşizmi göze alarak varoluşu nedeniyle bu kalıpların dışında tartışmak yapısökümcü bir analizle mümkün olabilir.

Yapısöküm denildiğinde akla ilk gelen isim muhakkak ki Derrida’dır. Derrida, batılı düşüncede yer edinmiş olan ve ikiliklere dayanan logomerkezciliğe karşı çıkmaktadır. Ona göre yapısöküm, “dil, dilbilimin ve logomerkezciliğin otoritesine karşı çıkmaktır.”⁴² Logomerkezci ikilikler iyi-kötü, içeri-dışarı, yerli-yabancı, rasyonalist-irrasyonalist, gibi özünde birinin diğerine üstün görüldüğü hiyerarşik simgeler içermektedir. Derrida’ya göre insanlar dünyayı bu tarz dikotomilerin penceresinden okumaktadır ancak bu kavramlardan biri, ötekinden bağımsız olarak var olamaz. Haliyle bir dikotomi içerisinde yer alan nesne, kelime veya kavram tek başına bir anlama sahip olamaz ve zıttıyla birlikte anlamlıdır. Bu nedendir ki Derrida’nın yapısökümsel yaklaşımı, dışlananı ve ihmal edileni analize dahil etmeyi gerektirmektedir.⁴³ Yine bu nedendir ki, Derrida’nın 1976 tarihli, yapısökümü düşüncesini ortaya atan ve detaylıca tartışan “Of Grammatology” isimli kitabının çevirmeninin ve uzun soluklu giriş kısmının yazarının bir maduniyetçi olan Gayatri Chakravorty Spivak olması tesadüf değildir. Dolayısıyla maduniyetçilik aynı zamanda yapısökümcülüktür.

Derrida’nın öncülüğünü ettiği yapısöküm (*deconstruction*) bir yöntem değil, bir okuma aktivitesidir, yaygın olarak bir durumu eleştirmek veya tutarsızlığını kanıtlamakla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Yapısökümcü argüman, çoğu zaman kavramsal karşıtlıklar etrafında dönüyor görünse de aynı zamanda ideolojik eleştirinin bir yöntemi haline gelmiştir. Sosyal bilimlerde ideolojilerin eleştirilerinde yapısökümcü yaklaşım, düşünmenin bir yolu veya sosyal doktrinlerin içerisinde bastırılan, gözden kaçırılan veya önemsizleştirilenleri araştırdığı için işlevseldir. Yapısökümcü analiz, yapısöküme uğrattığı kavramların tamamen tutarsız olduğunu iddia etmez, ancak yeniden yorumlamanın mümkün olabileceğini göstermeye çalışır.⁴⁴ Yapısöküm, aynı zamanda öteki olan ile zorunlu bir etik ilişkiyi gerektirir, ötekileri öteki olarak tanımayı ve kabul etmeyi yeterli bulmaz, aynı zamanda

⁴¹ Fayerabend, 1999:43

⁴² Malpas & Wake, 2013: 88

⁴³ Derrida, 1997; Balkin, 2004: 320; Arı, 2013: 488

⁴⁴ Balkin, 2004: 320-322

ötekiye ve ötekinin perspektifine açık olmak gerekliliğini vurgular.⁴⁵ Dolayısıyla, Postkolonyal Teoriye ve maduniyetçi yaklaşımı merkezine alan bu tez çalışması için yapısökümün en uygun analiz yöntemi olacağı öngörölmüş ve bu nedenle tercih edilmiştir.

⁴⁵ Cornell, 1992: 2

BİRİNCİ BÖLÜM

POSTKOLONYAL BİR TEORİ OLARAK MADUNİYET ÇALIŞMALARI

1.1. Madun ve Maduniyet Çalışmaları

Madunun kim olduğu ve Maduniyet Çalışmalarının ne olduğuna dair kavramsal açıklamalar birbirinden bağımsız olarak ele alınamamaktadır. Maduniyet çalışmaları grubunu oluşturan akademisyenler, aynı zamanda madunu tanımlayan ve kavramsallaştıran düşünürlerdir. Maduniyet çalışmalarını tanımlamadan, madunu tam olarak tanımlayamayız, çünkü madun sınıflarüstüdür, tek bir tanımı yoktur ve bir analiz birimidir⁴⁶. Bu nedenle bu bölümde bu iki kavram birlikte ve aynı anda ele alınacaktır. Nitekim Maduniyet Çalışmalarını ve maduniyetçi bakış açısını tanımadan madunun kim olduğunu anlamak oldukça zor olacaktır.

Madun, Türkçe'ye Arapça'dan geçen, alt ve ast anlamlarını taşıyan bir kelimedir. Ancak madun kelimesinin, kelime anlamından daha geniş bir kapsamı bulunmaktadır. Kelimenin İngilizcesi olan "Subaltern" Latince alt anlamında gelen "sub" ve öteki anlamında gelen "altern" kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Madun, bu tanımdan anlaşılacağı üzere toplumun ötekisinin sınırlarında olan, herhangi siyasi bir gücü ve dolayısıyla sesi olmayan⁴⁷, marjinalize edilmiş, baskılanmış, sosyal, politik ve dini anlamlarda sömürülen⁴⁸ birey ve grupları tanımlamaktadır.

Marksist düşüncede bir analiz alanı oluşturan ancak bir isim veya belirli bir bağlamı olmaksızın maduniyet, *ante litteram* olarak yer kaplamasına rağmen⁴⁹ madun (*subaltern*) kelimesini literatüre kazandıran kişi Marksist Antonio Gramsci olarak kabul edilmektedir. Gramsci, hapisanede yattığı sürece hapisane kontrollerinden kaçınmak ve yazılarının dışarıya ulaşabilmesi adına yazılarını sansürlemiş ve sınıf terimini değil madun terimini kullanmayı tercih etmiştir. Madun teriminin yeknesak, kesin ve keskin bir tanımı yoktur. Gramsci'nin kullanımına göre madun kelimesi proletaryanın çok ötesinde bir kapsama sahiptir ve genel anlamda Marksist teoride sistematik bir şekilde yer verilmemiş grupları simgeler.⁵⁰ Maduniyet Çalışmaları Marksist yazında yalıtılmış olan sosyal sınıf tanımını ve

⁴⁶ Lee, 2005: 7

⁴⁷ Ponselvi, 2018: 265

⁴⁸ Wolfreys vd. 2006: 94

⁴⁹ Modonesi vd., 2014: 10

⁵⁰ Afacan, 2020: 6; Lee, 2005: 2; Modonesi vd., 2014: 14, Onazi, 2009: 3, Ponselvi, 2018: 266

sınıf bilinci argümanını yukarıda bahsedilen marjinalize edilmiş, baskılanmış, politik, sosyal ve dini anlamlarda sömürülmüş bireyleri ekleyerek genişletmiş ve bu terimi sadece Marksizmin ekonomik bakış açısından uzaklaştırmıştır.

Karl Marx, 1851-1852 yıllarında yazdığı ve Fransa’da 1848 Şubat Devrimi ile Bonaparte’ın diktatörlüğünü ilan ettiği darbe arasındaki dönemi incelediği “*Louis Bonaparte’in 18 Brumaire’i*” kitabında;

“Eski Roma’da sınıf mücadelesinin yalnızca ayrıcalıklı bir azınlığın kendi içinde, özgür zengin yurttaşlar ile özgür yoksul yurttaşlar arasında gerçekleştiği ve bu mücadele sırasında halkın büyük üretici kitlesinin (yani kölelerin) mücadele edenler için basit bir zemin oluşturmaktan başka bir şey yapmadığını” (Marx, 1976: 9)

Özetle tarihsel süreç içerisinde var olmuş ve olmaya devam eden madunlardan farksız bir biçimde tarih sahnesinin gerilerine itildiğini anımsatır. Buna göre bugünün madunlarının birer özgür vatandaş kimliği taşıyor olmalarının Eski Roma’nın kölelerinden çok da büyük bir farklılık taşımadığı ve kölelerin de büyük madun kitlelerin de sosyal olarak baskın sınıfların altında⁵¹, toplumun dip noktasında yer aldığını söyleyebilmek mümkündür.

Gramsci’nin, maduniyet ve madun kavramlarını kullanmasının temelinde İtalyan tarihinin, politikasının, kültürünün ve İtalya’da sivil toplum ve devlet ilişkisinin derin bir analizini gerçekleştirmiş olması yatmaktadır.⁵² Ancak Gramsci’nin maduniyete bakış açısı “madun sosyal gruplar” değil “madun sosyal sınıflar”⁵³ tanımı oluşturmaktadır. Maduniyet sınıfların ve Marksist bakış açısına göre sınıf olarak sayılmayanların da dahil olduğu geniş çaplı ve heterojen bir yapıdır. Bu yapı içerisinde siyasi ve sosyal açıdan marjinalize edilmiş, dağınık ve bölünmüş gruplar da dahildir. Spivak sınıfın oluşumunun yapay, ekonomik, sistematik ve heterojen olduğunu ve bu nedenle de kişisel olmadığını vurgular.⁵⁴ Her ne kadar Gramsci, hapishane şartlarında denetimden kaçmak için sınıf terimini kullanmaktan kaçınıp egemen-madun (*hegemonic/subaltern*) terimlerini kullanmayı yeğlediye de dolaylı olarak klasik Marksist terimler olan burjuvazi ve proletarya ikilisinin sağladığından daha geniş bir tanım sağlar. Zira egemen ve madun terimleri kültürel ve ideolojik elementleri yapısallıkla, sosyal konumu da öznellikle harmanlayabilmektedir. Bu sayede maduniyet kavramı, Marksizmin geleneksel kategorilerini geliştiriyor görünmektedir. Bu bakış açısından yaklaşıldığında sosyal sınıflara yönelik çalışmalar, doğrudan toplum içerisindeki güç

⁵¹ Galastri, 2018: 55

⁵² Gramsci ve Hoare, 1971: 52 ayrıca bkz. Galastri, 2018: s.45

⁵³ Galastri, 2018: 45

⁵⁴ Spivak, 2016: 28-29

ilişkilerini analiz etmeyi gerekli kılmaktadır. Sınıfların ve madun grupların varlığı var oluşun, işlevselliğin ve kapitalin üretimi ve yeniden üretiminin bir parçasıdır. Bu nedenle madunları, maduniyete itilecek kadar sosyal hayattan dışlanmış birer olasılık (*excluded contingency*) olarak görmemek gerekir çünkü madunların var oluşlarının asıl sebebi sosyal hegemonik ilişkiler içerisindeki kaygı ve gerilimin ta kendisidir.⁵⁵ Marksist bir bakış açısından hareketle sosyal sınıflar üretim modeli üzerinden tanımlanmış ve belirli bir zaman ve mekanda (muhtemelen çalışma saatleri dahilinde, fabrikalarda) sıkışmış ücretli grupları tanımlamaktadır. Öte yandan Maduniyetçi Galastri, sosyal sınıfların, belirli bir zaman ve mekanda sıkışmış, toplumun maddi üretim süreçlerinde belirli bir pozisyonu tutan bireylerden oluşan ampirik gruplar olmadığını iddia eder.⁵⁶ Bu yaklaşım da “sınıf” kavramını da içerisine alacak bir maduniyet tanımının oluşmasına yardımcı olmuştur. Sınıf konumu ve sınıf bilinci argümanları Marksist literatürde yalıtılmıştır ancak, Marksizm’i eleştiri odağına koyan Maduniyetçiler sayesinde, maduniyet kavramı sınıf kavramının bu yalıtılmışlığını aşıyor görünmektedir.

Louis Bonaparte’ın 18 Brumaire’i kitabının detaylarına bakıldığında, Marx adeta bir madunlar ve sosyal sınıf ayrımını tanımlamıştır.

“Fransız ulusunun büyük kitlesi, aynı cinsten büyüklüklerin basit bir toplamı ile, hemen hemen patates dolu bir çuvalın bir çuval patates meydana getirmesi gibi aynı biçimden oluşmuştur. Milyonlarca köylü ailesi, onları birbirlerinden ayıran ve onların yaşayış tarzlarını, onların çıkarlarının ve onların kültürlerini toplumun öteki sınıflarıninkilerle karşı karşıya getiren ekonomik koşullar içinde yaşadıkları ölçüde bir sınıf meydana getirirler. Ama küçük köylüler arasında ancak yerel, yani yaşadıkları yerden ileri gelen bir bağ olduğu ve onların çıkarlarının benzeşmesi onlar arasında hiçbir ortaklık, hiçbir ulusal bağ, hiçbir siyasal örgütlenme yaratmadığı ölçüde de bir sınıf meydana getirmezler. Bunun içindir ki onlar, kendi sınıf çıkarlarını, kendi adlarına ister bir parlamentonun aracılığı ile, ister bir meclisin aracılığı ile savunacak durumda değildirler. Onlar kendi kendilerini temsil edemezler, temsil edilmek zorundadırlar” (Marx, 1976: 132 ayrıca bkz. Spivak, 2016: 30)

Bu noktada çeviride kaybolmaması açısından Marx’ın kullandığı “temsil” sözcüğünün açıklanması gerekmektedir. Spivak yukarıda geçen cümlede kullanılan ilk temsil kelimesinin orijinalinde “Vertreten” yani “yerin(d)e bulunmak” (*stand in for someone/represent*) anlamında bir temsil olduğunu söyler. Bunu vekalet etmek şeklinde anlamlandırmamız sanırız ki Türkçe kavramımızı daha kolaylaştıracaktır. İkinci temsil kelimesinin orijinalinde

⁵⁵ Galastri, 2018: 47- 48

⁵⁶ Galastri, 2018: 44

“darstellen” (*personate/ represent*) yani yerine geçme olarak tanımlanabilir.⁵⁷ Açıkçası kullanılan terimlerin bir vekalet ve/veya temsil anlamı içeriyor olması madunun, konudan dışlandığını, onun adına ve/veya onun için konuşulduğunu bizlere açıkça göstermektedir.

Mazlum (*oppressed*) veya mahkûm (*dominated*) kelimelerinin eş anlamlısı olarak madun kelimesi de sömürünün ekonomik veya ideolojik çağrışımlarından kaçınmakla birlikte, diğer popüler biçimleri ve yöntemleri de dahil ederek proleter sınıf, işçi ve emekçi kavramlarını güçlendirmekte, çoğullaştırmakta, ona yeni boyutlar ekleyerek büyütmektedir. Bu yönüyle maduniyet kavramı kapitalist tahakküm bağlamında tâbiyetin öznelliğinden bahsetmektedir.⁵⁸ Dolayısıyla bu öznelliklerin içerisine, mağdur, mahkum (*tahakküm altına alınmışlar*) ve mazlum tüm marjinalize edilmiş grupları dahil edilerek madun kelimesinin anlamının genişletilmiş olması, kadın, çocuk, lgbti+ ve göçmenleri de madun olarak tanımlamamızı mümkün kılacaktır.

Spivak ve O’Hanlon Maduniyet Çalışmalarında cinsiyete dair sorgulamaların eksikliğine dikkat çekerek madun kapsamını biraz daha genişletmişlerdir. Böylece maduniyet çalışmalarının teorik yönelimi hakkında derin eleştiriler getirmeyi başarmışlardır. Post-yapısalcı düşünürler tarafından kurulan nesnenin kendisine dair iddia ile “*güreşmekte*” başarısız olan “*nesnenin kendi kaderini tayin etmesi*” düşüncesini eleştiriye açmışlardır.⁵⁹ Gerçekten de nesneyi nesnel bir şekilde tanımlayamadığımız sürece onun kendi kaderini tayin etmesi hususunda konuşabilir miyiz? Spivak bu retorik sorunun cevabını “Madun Konuşabilir mi?” kitabında tartışmaya açmıştır. Böylelikle cinsiyete dayalı tartışma Ranajit Guha, Partha Chatterjee ve Susie Tharu tarafından yazılan makalelerle güncel feminizm tartışmalarına ve Maduniyet Çalışmalarına dahil edilmiştir.⁶⁰ Bu durum Maduniyet Çalışmalarının 1980’lerde başlatmış oldukları tarihyazımına yönelik ajandasını aşan bir konuma getirmeyi başarmıştır. Bundan dolayı günümüzde Maduniyet Çalışmaları her ne kadar kökenini postkolonyal dönem Hint tarih yazımı çabalarından almış olsa da artık kapsamını bundan çok daha ötesine, toplumun sesi duyulmayan diğer öğelerini anlamaya ulaştırmıştır. Martins, postkolonyal düşüncenin kendisini tahakküm ve sömürü üzerine eleştirel bir teori olarak sunmadığını, daha çok Avrupa’da ya da Kuzey Amerika’da rastlanılan kültür, güç ve doğa üzerine düşüncelerin kolonileşmiş ülkeler üzerindeki etkilerini tartıştığını belirtir. Ancak yirminci yüzyılın sonlarına doğru ve yirmi birinci yüzyılın başlarında artık postkolonyal düşünce gitgide ulusal

⁵⁷ Zembylas, 2018: 117

⁵⁸ Modonesi vd., 2014: 9

⁵⁹ Chakrabarty, 2007: 481; Chakrabarty, 2000: 24

⁶⁰ Chakrabarty, 2007: 480; Chakrabarty, 2000: 25

ve uluslararası düzeyde tahakküm ve sömürü eleştirisi yapmaya başlamıştır. Bu alanda çalışan düşünürler bundan sonra sadece doğa, kültür ve güç üzerine değil, ulusal kalkınma, bağımlılık, emperyalizm, toplumsal hareketler ve demokrasi üzerine daha derin tartışmalar başlatmışlardır.⁶¹ Bu tartışmaları sürdüren akademisyenlerin bir araya gelmesi ile Maduniyet Çalışmaları grubu ortaya çıkmış ve Maduniyet Çalışmaları (*Subaltern Studies*) daha sonra küreselleşme, kapitalizm ve sömürüden etkilenen diğer coğrafyalarda yankı bulmuştur.

1982’de ortaya çıkan Maduniyet Çalışmalarının temeli 1950 ve 1960’ların sonlarında Büyük Britanya’da ortaya çıkan yeni toplumsal tarih ve işçi tarihi çalışmalarına dayandırılmaktadır. Yukarıda, madun tanımının ilk kez Gramsci tarafından kullanıldığından ve Marksist düşüncede aslında var olduğundan fakat Maduniyetçiler tarafından tanımın kapsamının genişletildiğinden bahsedilmiştir. Ancak Maduniyet kavramının ve çalışmalarının temelinde sadece Marx ve Gramsci’nin düşünceleri yatmamaktadır.

Eric Hobsbawm, E.P Thompson, George Rudé ve Christopher Hill de en az Gramsci ve Marx’ın düşünceleri kadar maduniyet çalışmalarının fikirsel temelinde etkili olmuştur. Köylüler, işçiler, suçlular ve diğer dezavantajlı sosyal gruplar tarihin, politik ve sosyal elitler odaklı olmaktan çok sıradan bireylerin gündelik yaşantılarına ve deneyimlerine de odaklanmasını sağlamıştır. Maduniyetçiler “aşağıdan tarih”in (*history from below*) köylü direnişlerinin ve işçi grevlerinin kriminal veya ilkel (*primitive*) davranışları değil, bireylerin kendi tarihleri hakkında söz sahibi olabilmeleri için bilinçli eylemleri olarak okumaktadır.⁶² Bu yönden bakıldığında göçmen hareketleri de göç etme eylemi başta olmak üzere bireylerin kendi tarihleri ve kaderleri hakkında söz sahibi olma çabaları olarak dikkate alınabilir.

Maduniyet çalışmaları hem çalıştığı dönem itibarıyla hem de eleştirel yapısı nedeniyle post-kolonyal çalışmalar kapsamına girmektedir ve postkolonyal çalışmaların, toplumsal tarihin ve politik teorinin son on yıllardaki birçok entelektüel gelişmenin bir özet toplamıdır.⁶³ Maduniyetçiler, Gramsci’nin İtalya için önerdiğini yani tarihi, tarihte sesleri duyulmamış olanların seslerini dahil ederek yeni baştan yazmayı Hindistan için yapmaya çalışmıştır. Maduniyetçiler, önderliğini Ranajit Guha’nın yaptığı bir grup akademisyenden oluşur. Bu akımın ilk çalışmaları yine Ranajit Guha’nın önderliğinde “Maduniyet Çalışmaları” adı altında çıkan bir dizi makale olmuş ve 1982 tarihli önsözünü Edward Said’in yazdığı ilk sayısı ile etki yaratmıştır. Edward Said’in Oryantalizm kitabı, Said’in şarkiyatçılık olarak

⁶¹<http://www.journaldumauss.net/?Internal-Colonialism-Postcolonial-Criticism-and-Social-Theory> (Erişim tarihi 04.05.2023)

⁶² Lee, 2005: 3; Modonesi vd., 2014: 28

⁶³ Lee, 2005: 4

tanımladığı düşünce yapısını anlamaya odaklanmıştır ama oryantalist bilgi ile kolonyal hakimiyet projelerinin arasındaki bağı açıklığa kavuşturamaz.⁶⁴ Bu görevi maduniyetçiler üstlenecektir. Edward Said Oryantalizm kitabında maduniyetçiler için tarih alanında devrim yapmak amacı olan bir grup olarak bahsetmiş ve Maduniyetçilerin “Hint tarihinin yazımını milliyetçi seçkinlerin egemenliğinden kurtarmak, bu tarihe kent yoksulları ile kırsal kesimde yaşayan kitlelerin taşıdıkları önemli rolü iade etmek”⁶⁵ görevlerini taşıdığını belirtmiştir. Dolayısıyla maduniyet çalışmaları, tarihi politik ve sosyal elitlerin kapsamından çıkarıp, sıradan insanın yaşantısı ve gündelik hayata dair kılmaktadır.⁶⁶

Guha ve Maduniyetçiler, Hint ulusunu ve Hint milliyetçiliğini bir elit kazanımı olarak görmüştür, öte yandan Maduniyet çalışmalarını yapmayı gerektirecek kolektif bilincin kökenini yine Avrupamerkezci milliyetçi düşüncede bulmaktadır. Maduniyet çalışmacıları yine birer madun elitler olarak madunun sesi olmaya çalışmaktansa, madunu sessizliğe mecbur bırakan düzlemi tartışmaya açmaktadır. Bu yaklaşımı sayesinde, 1982’de Hindistan’da Subaltern Studies ilk yayınını yaptıktan 10 yıl sonra, 1992’de Kuzey Amerika’da “Latin Amerika Maduniyet Çalışmaları Birliği” (*Latin American Subaltern Studies Association*) kurulmuştur ve artık Maduniyet Çalışmaları postkolonyalizmin “yakın akrabası” olma vasfını kazanmıştır.⁶⁷ Maduniyet çalışmaları, Afrika’nın tarihselliği üzerinde, Güney Asya veya Latin Amerika’da olduğu gibi büyük bir etki göstermemiş olsa da 1960’lardan itibaren Afrika’da sosyal tarih çalışmaları hem ampirik içeriği hem de entelektüel kaygıları açısından Maduniyet Çalışmaları ile paralellik taşımıştır. Özetle, Maduniyet Çalışmaları hem marjinalize edilmiş yaşamlara odaklanması hem de tarihin oynayabileceği siyasi rol hakkında ortaya koyduğu akademik öz-bilinç dolayısıyla sömürgeci geçmişe sahip coğrafyalarda benimsenmiştir.⁶⁸ Sömürgeci geçmişe sahip olması sadece sömürgeleştirilmişleri değil, sömürgeci coğrafyaları da etkilemektedir. Bu nedenle bu tezde de iddia edildiği gibi Avrupa’nın aşağıdan yukarı bir bakışla maduniyetçi bir okuması yapılabilir.

Maduniyet Çalışmalarının tam olarak ne olduğu akademisyenler arasında sıklıkla tartışılmış ve evrensel bir kuramsal açıklama getiremiyor olması bir sınırlılık olarak kabul edilmiştir. Ancak bu evrensellik kaygısının pozitivist bir kaygıdan da öte geldiğini ve evrensel

⁶⁴ Appadurai, 2005: 115

⁶⁵ Said, 2010: 366; Modonesi vd., 2014: 23

⁶⁶ Lee, 2005: 3

⁶⁷ Chakrabarty, 2000: 9

⁶⁸ Lee, 2005: 5

uygulanabilirlik iddiasının ve bu arzuda olan teorilerin modernite ile bağı olduğunu iddia etmek mümkündür.⁶⁹ Maduniyet Çalışmaları postkolonyalizmin parçası olmasından ötürü, postmodernizmin çocuğudur ve Batı'nın post-kolonyal teorileri ilginç bulmasının nedeni şekilsiz görünen dünyada güç ilişkilerini bir şekle sokuyor olmasıdır.⁷⁰ Özetle Maduniyet Çalışmaları şekilsiz görünen dünyada güç ilişkilerini ve bu güç ilişkilerinin sonuçlarını ve yaratmış olduğu düzlemi eleştirme gayesine sahiptir. Çünkü, Postkolonyal Teori sömürgeci ideoloji, ekonomik determinizm Avrupamerkezcilik ve milliyetçilik eleştirisi üzerine kurulmuştur, Bu yönüyle maduniyet çalışmaları kesinlikle Postkolonyal Teoriler kapsamında yer almaktadır. Postkolonyal Teoriyi eleştiren Chibber bile Maduniyetçilerin değerlendirdiği argümanların etkilerinin evrensel olmasa bile gerçek olduğu müddetçe anlamlı olduğunu belirtir.⁷¹ Dolayısıyla, bilhassa sosyal bilimlerde, tüm dünyayı topyekun tanıyacak ve anlamlandırarak tek bir evrensel ilkenin var olduğunu iddia etmenin imkânsızlığı göz önünde bulundurularak, Maduniyet Çalışmaları gibi görece yeni bir teorik düşünce setinin evrensel bir açıklama getirmesini beklemek de doğru olmayacaktır. Öte yandan Chibber'in belirttiği evrensel olmasa da argümanların gerçek olduğu düşüncesi, Maduniyet Çalışmalarını dikkate değer bir konuma almakta yeterlidir.

Gramsci'nin Marksizm'de yalıtılmış olan sınıf kapsamını madunları dahil ederek genişlettiğinden⁷² bahsetmiştik. Spivak'a göre Gramsci, Leninist entelektüelin öncü konumunu eleştirdiği için hegemonyaya yönelen bir kültürel ve siyasi hareket olması dolayısıyla madunlarla ilgilenmiştir. Bu açıdan bakıldığında maduniyetçi yaklaşımın hegemonyaya yönelen eleştirilerin tamamını kapsayacak kadar genişletilebileceğini söyleyebiliriz. Bu yönüyle Gramsci'nin, maduniyet çalışmalarını üç genel anlamda kullanmış olması yine maduniyetçi yaklaşımın geniş kapsayıcılığına örnek teşkil edebilir. Bu üç genel anlam, madun tarih yazımına yönelik bir metodoloji oluşturmak, madun sınıfların tarihine yönelik üretim süreçlerini irdelemek ve madunların oluşumu ve maduniyetin tarihsel gelişimine dair siyasi bir strateji oluşturmaktır.⁷³ Maduniyetçilerin yola evrensellik iddiası ile çıkmadıklarını, buna karşın basitçe Avrupamerkezcilik bakış açısını eleştirme gerekliliğini vurguladıklarını da belirtmek gerekir. Temel eleştiri noktalarının ise özetle emperyalizm ve kapitalist dünya sistemi ve bu sistemlerin ortaya çıkarmış oldukları yapısal düzendir. Küresel

⁶⁹ Appadurai, 2005: 1

⁷⁰ Ahluwalia, 2001: 2

⁷¹ Chibber, 2016: 18

⁷² Afacan, 2020: 6; Lee, 2005: 2; Modonesi vd., 2014: 14, Onazi, 2009: 3, Ponselvi, 2018: 266

⁷³ Spivak, 2016: 30

kapitalizm küresel bir maduniyet yaratarak kendisini meşrulaştırmaktadır.⁷⁴ Daha açık bir ifadeyle küresel kapitalizmin var olabilmesi için maduniyetin varlığı şarttır. Ayrıca evrensellik eleştirisine rağmen, Maduniyet Çalışmalarının önce Latin Amerika ve sonrasında Afrika sömürgeciliği çalışanlar tarafından kabul edilip farklı varyasyonlarda çalışılmaya başlanmış olması bakış açılarının yeni bir teorik yaklaşımın gerekliliği konusunda geniş çapta kabul gördüğünü ispatlayabilir. Bu doğrultuda madunun siyaset analizine olan bir yaklaşımı tarif eden bir sıfat olduğunu kabul etmek mümkündür.

Maduniyet Çalışmalarının en güçlü eleştirmenlerinden Chibber popüler tarih ile kolonyal ve post-kolonyal kapitalizmin çözümlemesini birleştirdiği için Maduniyet Çalışmalarını başarılı ve çığır açıcı olarak kabul etmektedir.⁷⁵ Bu tez çalışması da argümanların çoğulluğu dolayısıyla evrensel bir kuramın her şeyi her zaman aynı doğrulukta tanımlayabileceği determinizmine karşı çıktığı için maduniyet yaklaşımını ön plana sürmektedir.

Joseba Gabilondo, Laclau ve Mouffe'un 1985'te kaleme aldıkları "Hegemony and Socialist Strategy" kitabının ve Hardt ve Negri'nin 2000 senesinde yazdıkları "Empire" kitabının, Benedict Anderson'un 1987'ye yayımladığı Hayali Cemaatler'iyle birlikte sol düşünüyü derinden sarsan kitaplar olduğunu savunur. O, bu kitapları postyapısalcı bir Marksist girişimin Nietzsche'nin felsefesi ve Freud'un psikanalizin kesişiminden oluşan bir analizi/eleştirisi niteliğinde görmektedir. Ancak bu örnek iki çalışmanın da (postemperyalist/Avrupalı) devlet içerisinden kapitalizmin Marksist okumasını temsil ettiğini ve bu yönüyle devleti aşmakta başarısız olup, küresel politikayı ve küreselleşme süreci içerisinde politikayı post-emperyalist ve Avrupalı ulus devletin jeopolitik bakış açısından yeniden tanımladığını söyler. Sonuç olarak Gabilondo'ya göre Laclau, Mouffe, Hardt ve Negri'nin çalışmalarının kapitalizme meydan okumadığını bilakis kapitalizm mantığından kaynaklanan ve kapitalist egemenliği dahilide devam ettiren jeo-biyopolitik genişleme ile işgücünün sömürülmesi ve farklılığın nesneleştirilmesi gibi politik senaryoları onayladığını gösterir. Sonuç olarak bu sol düşüncüyü sarsan çalışmaların maduniyeti ve küresel kapitalizmin dışsallığını göremiyor olması dolayısıyla, özünde kapitalizmin egemenliği, neoliberal ideolojiyi ve devletin konumunu güçlendirdiğini ve meşrulaştırdığını iddia eder.⁷⁶ Maduniyetçi bir bakış açısından Avrupa'nın egemenliğinin, kapitalizminin ve vatandaşlık örneğinde görülebileceği gibi devletin konumunun tartışmaya açılması gerekmektedir.

⁷⁴ Gabilondo, 2006: 5

⁷⁵ Chibber, 2016: 20-21

⁷⁶ Gabilondo, 2006: 2-3

Kapitalizmin var olabilmesi için madunların varlığının şart olmasından hareketle, Chatterjee “küresel modernitenin yapısının dünyayı kaçınılmaz olarak son derece kolonyal bir modele göre yapılandıracağını”⁷⁷ söyler. İşte tam da bu ifade bu tezin neden maduniyet çalışmalarını daha yaygın bir kullanıma dahil etmesi gerektiği iddiasını desteklemektedir. Zira Chatterjee demokrasinin yapısı modernitenin kendisini uygunsuz ve derinden kusurlu ilan edeceğini, ulus ötesi eğilimlerin ulus-devlet biçimlerini yetersiz kıldığını, vatandaşlığın bir niteliği olarak paylaşılan kamusal alan kavramının terk edilerek, ayrılmış özel alanlara çekildiğini açıkça ifade etmektedir.⁷⁸ Küreselleşme koşullarında vatandaşlık ile demokrasi birbiriyle doğrudan çatışan iki kavram olarak algılanmaya başlanmıştır. Küreselleşme modern liberal devlet üzerinde etkisi olan çok boyutlu bir süreçtir. Aynı zamanda sivil toplum üzerinde, toplumun kendi geleceğini tayin ettiği ve kendi kendini yönettiğine dair düşüncüyü dikte eder. Bu nedenle küreselleşme söylemi devletin egemenliğini problematize etmektedir. Güncel meseleler devleti zorlamaktadır. Çevre, uyuşturucu, suç ve göç artık bir devletin kendi başına sorunu değildir. Öte yandan ulus devlet tarafından pompalanan ulusal kültür düşüncesi küresel kapitalizm ve modernite ile sarsılmaktadır ve devletin belli bir toprak üzerindeki meşru yetkileri de aynı şekilde küresel süreçler sonucunda tartışmaya açılmıştır.⁷⁹ Ayrıca günümüzde artış gösteren popülizm liberal demokrasilerin içerisinde bulundukları krizi göstermektedir. Bilhassa 2007 ekonomik krizinden sonra küçülerek güvenliği sarsılan ekonomilerde liberal demokrasilerin temel prensiplerinin sorgulanmaya başlandığı görülmüştür. Başta kimlik olmak üzere, özgürleşmenin ve güvenlikleştirmenin yükselen sesleri, etnosentrik, milliyetçi, nativist (yerlileştirici) ve alternatif sağa yönelik iddialara temel oluşturmuştur. Tüm bunlar Francis Fukuyama’nın liberal değerlerin dünyaya bir daha otoriteryanizmin geleceğini engelleyeceği tezini çürütmüştür. Aynı şekilde söz konusu farklılıklara yer açmak ve kamusal alanda farklılığın tanınması olduğunda devletin tarafsızlığı, iddiaların özel ve kamusal boyutlarının ayrımı, hukukilik gibi liberal devletin temel kuralları görmezden gelinmiş veya yeterince uygulanmamıştır.⁸⁰ Özetle, modern devletin içinde bulunduğu kriz geçmişe bir dönüp bakmayı gerektirmiş ve post-kolonyal çalışmaları ön plana çıkarmıştır.

Chakrabarty, sunmuş olduğu *A Small History of Subaltern Studies* makalesinde anlaşılır ve kapsamlı bir şekilde Maduniyet Çalışmalarını tanıtmıştır. Bu makaleden yola

⁷⁷ Chatterjee, 1998: 68

⁷⁸ Chatterjee, 1998: 68

⁷⁹ Akt. Ahluwalia, 2001: 115-116

⁸⁰ Trupia, 2020: 7-8

çıkarak öz bir şekilde Maduniyet Çalışmalarının kuramsal bir girişim olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar Maduniyet Çalışmacıları yeni bir tarih yazımı üretmeyi hedeflemişlerse de öncelikli olarak tarihsel çözümleme üzerinde hakim olan teorilere meydan okumayı amaçlamışlardır. Nihayetinde Maduniyet Çalışmalarının yapmayı amaçladığı ana akım teorilere değil, Maduniyetçilerin içinden geldiği Marksist teori ile etkileşimine ve kendilerine bir at gözlüğü dayattığını düşündükleri Marksizm’e karşı bir teori geliştirmektir.⁸¹ Dipesh Chakrabarty, Maduniyet Çalışmalarının İngiliz Marksizmin metodolojisinin Hindistan’a uygulanması olduğu yönündeki eleştirilere cevap verirken, “bunun bir ürünüdür ama kolonyal Hindistan’daki siyasi modernitenin doğası bu tarihi yeniden yazma projesini tarihin akademik disiplininin dolu dolu bir eleştirisi haline getirmiştir” der.⁸² Kısacası maduniyet çalışmaları genel geçer bilgi ile bu bilgiye yönelik eleştirinin bir kesişim noktasıdır. Benzer şekilde sömürgecilik anlayışının, siyasi mücadelelerin teorik ve pratik inşasında kapitalizme ve sömürgeciliğe verilen tepkileri de dikkate almak gerekmektedir, çünkü sömürgeciliğin ırkçılık vasıtasıyla sömürgeleştiren ve sömürgeleştirilen ülkeler ve halklar arasında ontolojik bir bölünme yarattığı ve bu bölünmede etkili olan bilginin hiyerarşik olduğunu söylemek mümkündür.⁸³ Özünde maduniyetçilik milliyetçi bir bakış açısı da getirmektedir. Bunun birden fazla boyutu bulunmaktadır. Bunlardan ilki Hint tarihini yeniden yazmanın, tarih yazımının doğasıyla mündemiç milliyetçiliği, diğeri de sömürgeci elitizme karşı zaman zaman başkaldırmış köylülerin başkaldırılarının⁸⁴ milliyetçi tahlilidir. Maduniyet çalışmalarının milliyetçilikle yakından alakası bulunmaktadır. Bu açıdan da Maduniyetçilik bu tez için önemli bir teoridir. Dipesh Charabarty ayrıca sömürgeci milliyetçiliğin sahteliği üzerine durmuş ve bunun sebebinin güç ve sermayenin hakim olduğu iki farklı siyasal alanda aynı anda varlıklarını sürdürmesine bağlamıştır. Feodal yapı ile sermaye bir bütün haline gelmediği için Hint burjuvazisi ulus adına konuşamamaktadır ve burjuvazi elit ve madun alanları bir bütün altında birleştirememiştir. Haliyle Avrupa’dakine benzer bir ulus-kurma projesi geliştirebilmeleri mümkün olmamıştır.⁸⁵ Nihayetinde bu analizleri ortaya koyan Maduniyetçiler, sömürgeci toplumların hakikatının Batılı toplumlarınkinden farklı olmasından dolayı klasik Avrupamerkezci teorilerin Doğu’yu anlamak için yetersiz kalacağını vurgulamaktadırlar.⁸⁶ Chibber Maduniyetçilerin teorilerinin zeminini oluştururken belli başlı

⁸¹ Chakrabarty, 2007: 472; Chibber, 2016: 26

⁸² Chakrabarty, 2007: 468; Lee, 2005: 4

⁸³ <http://www.journaldumauss.net/?Internal-Colonialism-Postcolonial-Criticism-and-Social-Theory> (Erişim tarihi: 04.05.2023)

⁸⁴ Afacan, 2020: 8

⁸⁵ Chakrabarty, 2007: 477; Chibber, 2016: 37,

⁸⁶ Chibber, 2016: 37, Chakrabarty, 2012: 70

iddialara yer verdiklerini ve Maduniyet Çalışmalarının ortaya çıkışının ardındaki tarihsel perspektifi oldukça anlaşılır bir biçimde özetlemiştir. Buna göre maduniyetçilerin hikayelerinin temelinde kapitalizmin doğuşu ve yayılışına dair birtakım iddialar yer almakta ve modern toplum kapitalizmin doğuşu ve dünyaya yayılışının bir ürünü olarak kabul edilmektedir. Kapitalizm feodal bir düzene karşı burjuva girişimleri ile ilk olarak Batı Avrupa’da ortaya çıkmış ve ilk kapitalistlere burjuva sınıfı önderlik etmiştir.⁸⁷ Burjuvazinin başarısının temelinde kendi çıkarlarını ortaklarının çıkarlarının temeli olarak gösterebilmesinde yatmış, bu vesileyle monarşiye karşı bir savaş yürütmüş ve burjuvazi devrimi ile en büyük kazanımlarından birini ya da büyük kazanımlar silsilesinin ilkinde elde etmiştir. 1640 İngiliz Devrimi ve 1789 Fransız Devrimi, Batı Avrupa’nın gelişmiş bölgelerindeki burjuva iktidarının başlangıcını temsil etmektedir.⁸⁸ Burjuvazi siyasi cephede feodal iktidarı fethettikten sonra, hukukun egemenliğini ve bireyler için demokratik hakları tesis etmiştir. Yani modern vatandaşlığın temelini oluşturmayı başaramıştır.⁸⁹ Daha sonra, sermaye sahipleri, Batı Avrupa’da iktidarını güvenceye aldıktan sonra, daha fazla kar elde edebilmek için dünyaya açılmıştır. Bu haliyle sermayenin dünyanın diğer bölgelerine varışı ilk başta Avrupa’daki gibi bir gelişimi kendisiyle birlikte getireceği tahminlerine yol açmıştır. Ancak bu durum beklenildiği gibi gerçekleşmemiş çoğunlukla baskı ve şiddet içeren, gelişmenin kısmen ve sınırlı sınıflar bazında gerçekleştiği ve ezilenin toplumun daha da alt konumlarına itildiği bir ortam oluşmuştur.

Maduniyetçiler bu durumu birden fazla sav ile açıklamışlardır. Bunlar; (1) Hint coğrafyası özelinde hegemonik olmayan bir burjuvazinin varlığı; sömürge dünyasının Avrupa’nın göstermiş olduğu gelişmeyi göstermemesinin sebebi burjuvazisinin niteliğinde yatıyor olmasıdır. Chakrabarty bunu Güney Asya’da Avrupa Burjuvazisine benzeyen hiçbir sınıfın olmaması ile örneklendirir. Kısaca Avrupalıların kendi topraklarında yaptığı gibi Güney Asya’da kendi coğrafyalarındaki feodal düzeni ortadan kaldıracak ve siyasi bir devrim yapmak için devlet gücünü ele geçirmeyi hedefleyen bir burjuva sınıfı yoktur. (2) Hint burjuvazisinin devrimcilikten uzak yapısı: Kapitalistlere halk sınıflarını kendi yanlarına çekme ihtimalini düşürmüştü, bu durum Avrupa’dakine benzer, işçiler ve köylülerin hegemonik bir koalisyon oluşturarak iktidara gelmesini mümkün kılmamıştır. Kısaca Marksist meta-anlatılar Hint coğrafyası için yeterince açıklayıcı değildir.⁹⁰ Son olarak, (3) Chakrabarty

⁸⁷ Chibber, 2016: 28

⁸⁸ Afacan, 2020: 6 ayrıca bkz. Chibber, 2016: 28

⁸⁹ Chibber, 2016: 28; Sander, 2006: 72-76; Tilly, 2000: 55; Tanilli, 2012: 109; Touraine, 2014: 51

⁹⁰ Chakrabarty, 2012: 54, Ayrıca bkz. Chibber, 2016: 31

ayrıca Hint toplumunun akrabalık ilişkileriyle, kastlarla, dinsel açıdan tanrılarla, ruhlarla ve doğaüstü aktörler ile harmanlanmış katmanlı yapısının böylesi bir devrimi Avrupa'daki kadar kolay kılmayacağını ve köylü eylemlerinin niteliğinin farklı olduğunu söylemektedir.⁹¹ Dolayısıyla, sömürgeleşme beklendiği üzere ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmeyi sağlamamış, bilakis, toplumda zaten marjine itilen bireyleri bilhassa ekonomik ve siyasi anlamda daha da dışlamış, sessizleştirmiş ve madunlaştırmıştır.

Maduniyet Çalışmaları, kökenini Marksist çalışmalara ve Marksizm eleştirisine dayandırsa da aynı zamanda postkolonyal çalışmaların da bir çıktısıdır. Özellikle 1970'lerin sonlarına doğru yaygınlaşan ve kristalleşen eski kolonyal dünyanın Avrupamerkezci yorumlarına karşı disiplinler arası bir çaba olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle bu açıdan bakıldığında Edward Said'in Şarkiyatçılık kitabı bilhassa Ortadoğu'nun tanımlanmasında nasıl algısal temellere dayanıldığını ortaya koyan sarsıcı bir kaynaktır. Edward Said, Gayatri Chakravorty Spivak ve Homi K. Bhabha gibi maduniyetçiler, çalışmalarından postyapısalcı düşünceden faydalanmış ve Jacques Derrida ve Michel Foucault gibi teorisyenlerin çalışmalarını tanıtmış ve popülerleştirmişlerdir. Özellikle bu akademisyenlerden faydalanmış olmaları tarih çalışmalarında arşiv belgelerini yorumlamaya dönük dilsel dönüşümü (*linguistic turn*) başlatmalarına da yardımcı olmuştur.

Maduniyet Çalışmacılarının yöntem ve politikayı kaynaştırıcı bakış açıları, güç, bilgi ve tarihsel pratikler arasındaki ilişkiye dair temel sorular sorup bir tartışma alanı açarak Afrika ve Latin Amerika çalışmaları dahil olmak üzere dünyada tarihsel düşünce (*historical thinking*) üzerinde etkili olmuştur.⁹² Maduniyetçilerin bir diğer savı da sömürgeci pratikler ve gücün çoğullaşması üzerinedir. Sömürgeci kapitalizm feodal toprak sahibi sınıflarını devirmeye ya da evriltip modernleştirmeye çalışmadığı ve onlarla uzlaşma yoluna gittiği için bu güçlerle birlikte yaşamının bir formülünü bulmuştur. Yani kapitalistler, kapitalizm öncesi tahakküm biçimlerini devam ettirmişlerdir. Bu nedenle Güney Asya'da Avrupa'dakine benzer bir gelişim süreci yaşanmamıştır. Özetle Avrupa'da gücü ve sermayeyi kendisinde toplayan burjuvazi, Hint coğrafyasında sermayenin kendisinde, gücün feodal yerel burjuvazide kalmasını ve geleneksel Marksist söylemdeki güç-sermaye ilişkisinin bu coğrafyada işlevsiz hale geldiğini gösterecektir.⁹³

⁹¹ Chakrabarty, 2012: 49, Chakrabarty, 2000: 21

⁹² Lee, 2005: 2-3

⁹³ Chakrabarty, 2007: 476, Chibber, 2016: 34,

Post-kolonyal çalışmalar ilk başta edebi ve kültürel çalışmalarda Batı-dışı literatürlerin marjinalleşmesini engellemek için bir girişim olarak ortaya çıkmış, ancak edebiyat ve kültürde egemen olanın etkilerinin keşfedilmesi ile sömürgeci ve yeni-sömürgeci iktidar yapılarının irdelenmesini kendisiyle getirmiştir. Toplumsal eşitsizliğin hızla arttığı yakın zamanlarda ise alanını toplumsal olana doğru genişletmiştir. Dolayısıyla post-kolonyal çalışmalar salt kuramsal çalışma olmaktan öte radikal bir eleştiri niteliği de taşımaktadır.⁹⁴ Maduniyet çalışmaları da benzer bir şekilde tarih ve edebiyat üzerinden ortaya çıkmış daha sonra dünya sistemlerine yönelik bir eleştiri haline evrilmiştir ve zamanla post-modernist bir hassasiyet haline dönüşmüştür. “Gerçek” formüle edilmemiş bir değişkenden öteye gidemeyeceği, geçmişi yeniden inşa etmek mümkün olmayacağından ve geçmişi anlatmaya çalışan her şey sadece bir metin olacağından ona şüpheyile bakmak gerekmektedir.⁹⁵ Dikkatle bakıldığında maduniyetçiliğin post-modernliğinin buradan kaynaklandığını görmek mümkündür. Zira Postmodernistler tarafından doğrunun (*truth*) ne olduğu özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından bu yana sorgulanmaktadır.⁹⁶ Hint tarihi sömürgeciler ya da sömürgecilerle yakın ilişki içerisinde olan, yani tarafsız olmaları mümkün olmayacak Hintli elitler tarafından yazılmıştır. Haliyle onlar, içinde bulundukları kültürel, siyasal ve ekonomik ortamın niteliklerini ve bakış açılarını yazmış oldukları metinlere aktarmışlardır. Maduniyetçiler, doğal olarak bu metinlere şüphecilikle yaklaşmaktadır. Yani, tarih ve teorisinin bir kombinasyonu olmadan ne geçmişi ne de günümüzü anlamak mümkündür.⁹⁷ Post-modernizmin ne olduğunu Brown şu şekilde özetlemiştir;

“Dünya irili ufaklı, sınırsız olaylar bütününden oluşmaktadır ve insanoğlunun bu sınırsızlık içerisinde gerçekliği anlaması sınırlı olacaktır. Bu sınırsızlıklar dolayısıyla insanların gerçekliğe dair bilgisi hiçbir zaman tam olamaz, bu nedenle bireyler tarafından bu gerçekliği birebir yansıtmak imkânsızdır, o ancak gerçekliğin temsiline isimler vererek aktarılabilir lakin bu isim verme kültürel olarak tanımlanmış olanı yansıtacaktır. Gerçekliğin temsiline dair bu kültürel algı gerçekliğe benzeyemez ve gerçekliğin temsili dönemsel, kültürel, o gerçekliği oluşturan kişinin algısına dair olarak sürekli değişecektir” (Brown, 2005: 46-47)

Dolayısıyla, Hint tarihi Hintli elitler tarafından tüm Hint coğrafyasını temsilen aktarıldığından, gerçekliği tam olarak aktarmış olduğu muhakkak ki şüphelidir. Maduniyet Çalışmaları bu şüphenin üzerine gitmektedir.

⁹⁴ Chibber, 2016: 15

⁹⁵ Afacan, 2020: 4

⁹⁶ Afacan, 2020: 3

⁹⁷ Peter Burke'den akt. Afacan, 2020: 2

Vivek Chibber'e göre post-kolonyal çalışmaların hem Batı'da hem de onun uydularında Marksizmin açıklayamadıklarının yerini dolduracak kuramsal bir tartışma kapısı açmak niyeti vardır ve Marksizm'in hedef tahtasına oturtulmuş olmasının nedeni ise post-kolonyal çalışmacıların Yeni Sol ile iştiraklerinden kaynaklanmaktadır.⁹⁸ Post-modern teori Friedrich Nietzsche'nin şüpheciliği, Antonio Gramsci'nin kültür temelli analizleri, Ferdinand De Saussure'ün dilbilimselciliği, Roland Barthes'ın göstergebilimi gibi farklı düşünürlerin farklı yaklaşımlarından ilham almış olmakla birlikte, Brown'a göre bir "bilgi felsefesidir" (*philosophy of knowledge*). Ancak bu daha sonra Michel Foucault ve Jacques Derrida gibi yazarlar sayesinde modernite eleştirisi haline dönüşmüştür.⁹⁹ Haliyle Maduniyet Çalışmaları, bilginin post-modern bir eleştirisini yapmaktadır.

Madun grupların tarihi parça parça bölünmüştür ve tekrar bir bütün haline gelebilmesi ancak politik bir zaferin elde edilmesi ile mümkün olabilir. Zira madunlar herhangi bir sınıf farkı gözetmeksizin baskın kesimlerin (*sömürgecinin*) zoru ile oluşturulmuştur. Fransız filozof Daniel Bensaid'e göre tarihsel materyalizmin bakış açısından bakıldığında bir sınıf kavramı yoktur, ancak mücadele sonucunda ortaya çıkmış stratejik bir sınıf algısı vardır. Bu nedenle Bensaid'e göre bir sınıf ancak ve ancak diğer sınıflarla girişeceği bir mücadele ilişkisi sonrasında ortaya çıkabilir, bu nedenle sınıfın olduğu yerde mücadelenin de var olacağını varsayımlar.¹⁰⁰ Peki Marksist olarak tanımlanabilecek, örgütlü bir mücadele yoksa? Madunları, madun kılan şey, örgütsüzlüğü, yani birçok kere tekrarlayabileceğimiz gibi, Spivak'ın deyimiyle madunun konuşamıyor olmasıdır. Bu örgütsüz sessizlik madunun, sınıfsal ya da değil bir bütün mücadele içerisine girmesini engeller görünmektedir.

Maduniyetçilerin bir diğer iddiası sermayenin evrenselleştirme güdüsünün raydan çıkmasıdır. Avrupalı kapitalistlerin Güney Asya'da kendilerine benzer bir burjuvazi sınıfıyla karşılaşmamış olması ve hatta Hint "burjuvasının" feodal yapıdan uzaklaşmak konusundaki hevesizliği Avrupalı kapitalistleri evrenselleştirme misyonundan uzaklaştırmıştır. Aynı zamanda ilkel tarımın oldukça yaygın olduğu Hint toplumunda modernizasyonun maliyetinin olası doğrudan kazançtan çok daha fazla olması da bunda etken rol oynamıştır. Bu durum da Ranajit Guha'nın deyimiyle "hegemonyasız bir tahakkümü" mümkün kılmıştır.¹⁰¹ Anlaşılması zor olsa da madunu sessizliğe iten konulardan birisi de Guha'nın terimiyle

⁹⁸ Chibber, 2016: 15

⁹⁹ Afacan, 2020:3

¹⁰⁰ Galastri, 2018: 49- 50

¹⁰¹ Chibber, 2016: 31, Chakrabarty, 2012: 55, Chakrabarty, 2007: 477; Chakrabarty, 2000: 21

hegemonyasız tahakkümdür. Zaten var olan katmanlı yapıda, hegemonyanın nerede ve kimde yoğunlaştığının berrak olmayışı, itiraz merciini de bulanıklaştırmış olabilir.

Bahsedildiği üzere, madunlar toplumun sessiz kesimleri olarak anıldılarsa da esasen tarih içerisinde sessizliklerini bozdukları zamanlar olmuştur. İşçi sınıfından da öte sessizliği eleştirilen en geniş kesim köylülerdir. Maduniyetçilerin, Marksistlerin işçi sınıfı odaklı açıklamalarını eleştirmelerinin temel nedenlerinden birisi Hint toplumunda köylü sınıfın çok daha geniş bir yer kaplıyor olmasıdır. Ranajit Guha, batılıların ilkel kabul ettiği köylü davranışının özünde oldukça modernist olduğunu iddia eder. Nitekim Guha siyaset-öncesi görülen köylü bilincinin, “...*“siyasal” kategorisini Avrupa siyasal düşüncesinin bu kategoriye tayin ettiği sınırların çok ötesinde etkin bir biçimde taşıdığını*” iddia eder. Öyle ki köylüler ve efendilerinin içinde yer aldığı siyasal alan oldukça modern iken, Hint milliyetçiliği dolayısıyla genel anlamda milliyetçilik, kendi kendini yönetmeyi talep eden modern bir siyasal hareketten ötesi değildir.¹⁰² Bu cümlelerle belirtmeye çalıştığımız şey aslında statükonun bir psikanalizi yapmamız gerekliliğidir. “Ötekinin ilkelliği” üzerine kurulmuş ifade modern bir politik alanda yer alıyor olması ve kendisini moderne konumlandırıyor olması dolayısıyla, ilkellik yargısı ancak şizofrenik bir algı olabilir.

Öte yandan Maduniyetçilerin sıklıkla atıfta bulunduğu E.P. Thompson “The Making of the English Working Class” kitabında, sınıfın bir yapı değil bir kategori olduğunu söyler. Bu kategori insan ilişkileri dolayısıyla ortaya çıkmaktadır ve sınıf bilinci bireysel deneyimlerin gelenekler, değerler sistemi, düşünce ve kurumsal yapılar gibi kültürel şartlarla birlikte harmanlandığında oluşabilmektedir. E.P Thompson, sınıfı bir “şey” değil bir “süreç” olarak anlamlandırmakta ve sınıf deneyiminin bireylerin (gerçi Thompson kitabında bireyler yerine İngilizce “men” kelimesini tercih ederek toplumda kadınları bir kere daha madun konumuna itmiştir) içine doğdukları ya da gönüllü olarak girdikleri üretimsel ilişkiler tarafından belirlendiğini vurgular.¹⁰³ Bu nedenle sınıf bilinci *a priori* olarak var olmamakta, birden ortaya çıkmamakta fakat sınıfların oluştuğu zaman dilimi içerisinde zamanla oluşmaktadır. Yani sınıf bilincinin sınıfların oluşum şekliyle doğrudan ilişkisi vardır. Özetle, Thompson’a göre sınıf birikmiş deneyimleri olan bireyler grubudur. Öte yandan madunluk çoğu zaman içine doğulan bir durum olmakla birlikte, göç gibi faktörlerle sonradan da gelişebilmektedir. Maduniyetin oluşumunu aynı sınıfların oluşumu gibi, bir süreç içerisinde değerlendirmek gerekmektedir ki zaten maduniyetçilerin de iddia ettikleri tam olarak budur.

¹⁰² Chakrabarty, 2012: 50- 51

¹⁰³ Thompson, 1966: 9- 11

Özetle maduniyet, sömürgelerin yaygınlaşması ve kapitalist üretim süreçleri içerisinde yeniden ve yeniden oluşturulmuştur. Gramsci de bundan farklı olmayacak şekilde madunlardan bahsederken madun tarih yazımından (*historiography*) kaçınmanın mümkün olmayacağını dile getirmektedir.¹⁰⁴

Avrupalıların kendilerini geleneksel ve tarihsel olarak bir öteki üzerinden tanımladıklarını birçok akademisyen tarafından dile getirildiği bilinmektedir. Maggio bunu şu şekilde dile getirmektedir: “Avrupa her ne kadar koloniler kendisini (Avrupa’yı) oluşturuyor olsa da kendi kolonilerini “ötekiler” olarak tanımlayarak aslında kendisini yabancı özne konumuna yerleştirdi.”¹⁰⁵ Spivak bu durumu sömürgecinin, sömürgeleri inşa ederken kendini inşa etmesi ve bu ilişkinin mahrem, açıkça itiraf edilmeyen ancak herkesin bilgisine açık bir sır olarak tanımlamaktadır.¹⁰⁶ On dokuzuncu yüzyıl Hintli yazarlarından ve eğitimi sömürgecisinin merkezi Londra’da almış olan Rabindranath Tagore (D.1861-Ö.1941)¹⁰⁷, Londra’da eğitim almış olmasından da dolayı İngiliz halkını iyi tanımaktadır. Tagore, Hindistan’da gördüklerinden öğrenen Avrupalıların ülkeyi ve halkı yanlış okudukları gibi bir iddiayı reddetmekte ve gerçekçi bir gözle bakıldığında Hindistan’ın gerçekten de hayal kırıklığı yaratabilecek bir yer olabileceğini dolayısıyla sömürgelere yönelik Avrupalı tepkinin makul olabileceğini kabul etmektedir. Ona göre kültürel farklılıklar dolayısıyla, Hintli yaşam biçimi ve gündelik pratikler Avrupalılar için müteceviz görünebilmektedir. Chakrabarty, Tagore’nin dile getirmeye cesaret ettiği salt gerçekçi bakış açısının sevillebilir bir Hindistan tablosu sunmayabileceği ancak Hindistan’ın sevebilmenin yönteminin gerçekliğin ötesine geçebilmek olduğunu vurgular.¹⁰⁸ Chakrabarty’nin gerçekliğin ötesine geçebilme önerisini kültürel kıyastan uzaklaşmak ve *öteki*yi olduğu gibi kabul edebilmek olarak anlamlandırabiliriz. Zira zaten kıyas, kendi içerisinde ben ve öteki içerdiği için kuramsal olarak Avrupamerkezci bir bakış açısı değil midir? Chakrabarty gelenek vurgusu yapan milliyetçi bakış açısını da eleştirmektedir. Ona göre gelenek “tarihsel bakış açısını ortadan kaldıran bir kutsal bakış sorunu” sunmaktadır.¹⁰⁹ Buna karşılık onun bize önerdiği “öznenin kendi şimdisinin parçalılığını görmekten alıkoyan”¹¹⁰ yorumlardan kaçınmamız gerektiğidir.

¹⁰⁴ Gramsci ve Hoare, 1971: 54-55

¹⁰⁵ Maggio, 2007: 423

¹⁰⁶ Birrell, 2016: 50

¹⁰⁷ https://tr.wikipedia.org/wiki/Rabindranath_Tagore

¹⁰⁸ Chakrabarty, 2012: 221

¹⁰⁹ Chakrabarty, 2012: 253

¹¹⁰ Chakrabarty, 2012: 331

Yukarıda E.P. Thompson'ın sınıfların mücadele ile var olduğundan bahsettiğini belirtmiştik. Sınıflar mücadele ile var oldukları için sınıfsal mücadeleden ayrı düşünülemezler. Ancak madunun oluşması için bir mücadele şartı yoktur. Madunların zaman zaman bilhassa köylü isyanları şeklinde mücadelelere giriştikleri bilinmektedir ancak bu madunluğun oluşum aşamasında gerçekleşmemiştir. Maduniyet tarihsellik içerisinde var olur.

Günümüzde emperyalizm sayesinde ve emperyalizm tarafından belirlenmiş bir maduniyet söz konusudur. Bu madunların tarihleri ya yok sayılmıştır ya da ancak emperyal seçkinler ya da emperyal alimler tarafından kayıt altına alınmıştır. Örneğin Edward Said, Oryantalizm kitabında doğunun, batının beyaz emperyalizmi tarafından tanımlandığını belirtmektedir, dolayısıyla doğulu madunların tanımı da aynı şekilde batılıların atfettiği karakteristiği taşır.¹¹¹ Önde gelen bir diğer Maduniyet çalışmacısı Dipesh Chakrabarty bu tezi bir adım ileri götürmekte ve Avrupa'nın madunu tanımlarken kendisini de tanımladığını ve gerek Avrupalının madun tanımının gerekse kendisine yönelik tanımının algısal olduğunu belirtir.¹¹²

Bir not olarak düşersek, Dipesh Chakrabarty, Avrupa'yı Taşralaştırmak kitabında sömürgeci ve sömürgecilik sonrası Avrupa'nın, sosyal ve politik modernizmin ortaya çıkış noktası olduğu iddiasını eleştirir. Avrupa, Avrupa olmayana (*non-Europe*) kıyasla kendisine tarih içerisinde biricik, mitik ve pragmatik bir tanım seçmiştir. Avrupa'yı Taşralaştırmak terimi ile Chakrabarty'nin yapmaya çalıştığı temelde Avrupa'nın hali hazırda sahip olduğu konumu alçaltmak ya da Avrupa dışında kalan her yeri ve her şeyi yükseltmek değil, Avrupa'nın içinde bulunduğu konumun algısal olduğunu vurgulamaktır. Post-yapısalcı Heidegger'in takipçilerinden olan Chakhrabarty, tarihin gelişimsel bir süreç olduğu düşüncesini terk edip “şimdiki zamanın çoğulluğunu” (*plurality of the present*) düşünmemiz gerektiğini vurgular. Burada Chakrabarty'nin vurgulamaya çalıştığı, Avrupalı ile Avrupa'nın ötekisi arasında birinin daha iyi veya kötü olduğu yönünde bir ilişki olmadığı, sadece bunların birbirinden farklı olduğunu ve kendilerine has tarihleri olduğunu kabul etmek gerekliliğidir.¹¹³ Kısacası Avrupa'yı Taşralaştırmak, Chakrabarty için bir kültürel görecelik iddiası taşımaz. Yani Avrupa'yı tanımlarken kendimize ölçü olarak kabul ettiğimiz evrensel kavramların Avrupa kültürüne özgü olduğu iddiasını reddeder. Chakrabarty'ye göre, Avrupa da “Batı” gibi tahayyül edilmiş bir varlıktır. Bir hayal ürünüdür.¹¹⁴ Avrupa'yı kendisinin fiziksel ve mental

¹¹¹ Galastri, 2018: 55

¹¹² Chakrabarty, 2012

¹¹³ Hardiman, 2002: 64-65 ayrıca Chakrabarty, 2012: 89

¹¹⁴ Chakrabarty, 2012: 89

sınırları içerisinde konumlandırmak, yani bu anlamı ile “Avrupa’yı Taşralaştırmak” dünyanın geri kalan yerlerini anlamamızı kolaylaştıracaktır.¹¹⁵ Özetle Chakrabarty’nin maduniyet çalışmalarına en büyük katkılarından biri batı ve öteki olana dair tanımların algısallığını ortaya koymaktır ve Avrupa’nın kendisini maduniyet çalışmalarının bir öznesi haline getirmektir. Bu tez çalışmasının yapmaya çalıştığı gibi Avrupa’nın maduniyet çalışmalarının konusu haline gelmesinde bir sakınca yoktur. Sadece kolonilere odaklanmak yetersizdir.

Appadurai’ye göre, eski koloniler için dekolonizasyon, kolonyal alışkanlıkların ve günlük yaşam pratiklerinden basit bir kopuş değil, sadece kolonyal geçmiş ile bir diyalogdur.¹¹⁶ Maduniyet çalışmaları kolonyal bilgiyi yorumladıkları ve tarihi yeniden yazmaya çalıştıkları için daha sonra sömürge geçmişi olan Latin Amerika ve Afrika çalışmalarında da etkili olmuştur. Örneğin, Afrika çalışmalarında madun kelimesi Sahraaltı Afrika’daki belli başlı marjinalize edilmiş grupların siyasi ve toplumsal durumlarını tanımlamak için kullanılmıştır.¹¹⁷ Sömürgecilik öncesi, sömürgecilik sırasında ve sömürgecilik sonrasındaki güç ilişkilerini anlamak için elit olmayanların tarihlerini incelemenin önemi Afrikalı kadınlar, işçiler, göçmenler ve kölelerin kıtası olarak tanımlanan Afrika’da tartışılmaya başlamıştır ve yerel perspektiflere vurgu yaparak Afrika tarihinin uzun zamandır devam eden Avrupamerkezci yorumlarını yerinden etmeye çalışmıştır.¹¹⁸ Lee, Maduniyet Çalışmalarının Batılı üniversitelerde bulunan akademisyenler tarafından tanımlandığı şekliyle postkolonyal ve kültürel çalışmaların da ayrılmaz bir parçası haline geldiğini söyler. Öyle ki, maduniyetçilerin postyapısalcı yaklaşımları da eklenince Maduniyet Çalışmaları akademik camiada yerini daha da sabitleştirmiştir hatta kendilerine yönelik daha fazla eleştirinin gelmesi bu durumu pekiştirmiştir. Artan bu tartışmalar daha sonra ise bu tartışmalar madunu bir analiz birimi olarak odağa almıştır.¹¹⁹ Aynı zamanda Avrupamerkezci bakış açısının eleştirilebilmesi için, Avrupa’ya bakmak da uygun bir analiz noktası olarak görülmektedir.

Madun Konuşabilir mi? kitabında kadını madun olarak imgeleyen Spivak, madunu tanımlayabilmek için *sati* örneğini vermiştir. Spivak özelinde Maduniyetçiler, *sati* örneği ile, madunların batının üstün körü bakış açısı ile sömürgeci ya da patriarkanın birer kurbanı olduğuna dair çizilen resmi reddeder. Bu resim, maduniyetin en uç noktası olarak Hint

¹¹⁵ Afacan, 2020: 6

¹¹⁶ Appadurai, 2005: 89- 90

¹¹⁷ Lee, 2005: 5

¹¹⁸ Lee, 2005: 5

¹¹⁹ Lee, 2005: 7

kadınları gösterir. Sati geleneği örneği madunun sessizliğini ve toplumun madun için ve madun adına yaklaşımını görselleştirebilmemiz için önemlidir. Spivak, dul kadınların ölen kocalarının cesetlerinin yakıldığı ateşe atlayarak intihar etmeleriyle kendilerini ifade etmeleri olarak anlamlandırabileceğimiz “*Sati*” geleneğini örnek vererek, maduniyetin çelişkisini ortaya koymaya çalışır.¹²⁰ Bunu iki temel noktadan okuyabiliriz. İlk Britanyalı sömürgecilerin Hint geleneğinde bir derin sadakat ve iffetli kadın geleneği olarak görülen *Sati* intiharını yasaklamaları ile Hint inancına emperyal bir itiraz getirmiş olmaları ve öteki kadını öteki erkeğin elinden kurtaran beyaz erkek rolü üstlenmesi ile Öteki’yi yeniden tanımlamış olmasıdır. Bu noktada duyguların tahakküm altına alınmasının sömürgeci ve ırkçı bir pratik olduğunu akılda tutmak gereklidir. İkincisi ise kadının kendini ifade edebildiği tek anın kendisini ölüme atmasıyla birlikte sonlanmasıdır. Spivak’ın madunun konuşmadığını belirttiği metaforu bu ikinci çelişkili noktadan imgeleştirebiliriz. Madun konuşmaya başladığı anda “ölür”. Öte yandan madun hissedilebilir mi sorusunu soran akademisyenlerin de vurgulamak istediği konu tam olarak budur. Madun kadının intiharı ya da bu intiharı çevreleyen sessizlik her zaman duyulamaz ancak belki hissedilebilir.¹²¹ Madunlar (ve madun göçmenler), Maggio’nun belirttiği gibi, tartışmalı boşanma (ya da evlilik) yaşayan bir çiftin çocuğunun arada kalmışlığı gibi¹²² sinik sessizliğin içerisine itilmiş gibidirler. Ancak kimin konuşabileceği sorusu kimin dinleyeceği sorusundan daha kıymetlidir.¹²³ Maduniyet Çalışmaları, konuşamayana odaklanmakta, aşağıdan yukarı bir analizi gerekli kılmaktadır. Bu yönüyle göçmenin sessizliği, duyulamıyor olması, onu bir madun konumuna sokmaktadır.

Spivak, madunların tarihinin olmadığını bu nedenle de konuşamadıklarını¹²⁴ dile getirmiş olduğunu belirtmiştik. Aynı maduniyetçi görüşü bu tezin konusu olan göçmenler için de uygulayabiliriz. Zira göçmenlik, göçün başladığı anda elde edilen bir tanım olması dolayısıyla tarihi de yoktur. Göç tarih içerisinde hep var olagelmıştır ancak bu da içinde geçtiği dönemin siyasal şartları kapsamında tanımlanmıştır ve bu tanımlar göç alan ülkenin “özgür” vatandaşları tarafından yapılmıştır. Yasalar, uygulamalar ve hatta (bir önceki paragrafta vurgulanan sömürgeci elitlerin yaptığı gibi) sivil toplum örgütleri göçmen için ya da göçmen üzerine ama göçmen adına konuşurlar. Hatta göçmen, modern dünyada vatandaşlık kavramı ile sarmalandığı için, gittiği ülkede yasal statü elde edene kadar da statüsüzlüğünden kaynaklı sessiz ve tahakküm altındadır. Özgürlüğü kısıtlıdır, vatandaşlık

¹²⁰ Spivak, 2016: 28-29

¹²¹ Spivak, 1996: 5-6, ayrıca bkz. Zembylas, 2018: 119

¹²² Maggio, 2007: 425

¹²³ Deterala, 2021: 413

¹²⁴ Spivak, 2016 Ayrıca bkz. Galastri, 2018: 57; Zembylas, 2018: 115

bölümünde bahsedileceği üzere temsiliyet hakkı da yoktur. Dolayısıyla göçmenler konuşamazlar. Modern dünya onları susturanın tam da kendisidir. Son tahlilde, göçmenlerin (hem de sessizlikleriyle) modern dünya madunları olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, Spivak’a göre madunların konuşamıyor olması büsbütün bir sessizlik veya eylemsizlik anlamında anlaşılmalıdır. “Konuşmak” metaforuyla Spivak aynı zamanda, madunun sözlerinin tabiri caizse boşunallığını kasteder. Yani madunlar eylemsiz, sessiz veya direnişsiz değildir. Maduniyet madunların konuştuklarına kurumsal bir karşılık almalarına elverişli olmayan bir alt yapının varlığının sonucudur.

Spivak, *Subaltern Studies* grubu tarafından madunun aşamalı gelişiminin emperyalist proje tarafından karmaşılaştırıldığını iddia ettiklerini ve bu grubun madun konuşabilir mi sorusunu sormak zorunda olduklarını söyler. Subaltern Studies grubu ilk yola çıktıklarında amaçlarının sömürgecilik süresince bir dizi süreksiz köylü isyanı perspektifinden Hindistan’ın tarih yazımını yeniden düşündürmektir. Bu durum Edward Said’in dediği gibi bir “anlatma izni problemi”dir.¹²⁵ Hindistan tarihinde ulus oluşumunun ve ulus bilincinin gelişiminin elit kazancı olduğunu, sömürgeci veya yeni-sömürgeci tarih yazımında bu başarının sömürgeci elitlere, amirlere, Britanyalı kurumlara, yönetimlere, politikalara atfedildiğini, sömürgecilik sonrasında da ortaya çıkan milliyetçi ve neomilliyetçi yazımlarda Hint elitlerine, bu elitlerin fikir ve faaliyetlerine atfedildiğini görerek tarihin tarafgirliğini anlamamız mümkündür.¹²⁶ Bir sonuç olarak Hindistan tarihi ya Britanyalı ya da Hintli elitlerin gözünden ve elinden yazılmıştır. Maduniyetçiler bu Hintli elitleri yerli bilgi kaynağı¹²⁷ (*informant*) olarak görüp, bu bilginin de tarafsızlığı konusunda şüphelidirler.

Spivak’a göre madunun konuşamıyor olması örgütlenme ya da temsiliyet ile çözülebilir bir problem değildir. Örgütlü yapısından dolayı proletarya, örneğin, madun değildir. Madun grup üyeleri ile vatandaşlık veya kurumsallık çevresinde iletişim sağlandığında madun, egemenliğin meşakkatli kulvarına girmiş olur.¹²⁸ Göçmenler üzerinden bu konuyu genişlettiğimizde, göçmenlerin vatandaşlık aldıkları zaman, vatandaşlığı verme yetkisi egemen olanda olmasından dolayı onu tahakküm ve lütuf kavramları çerçevesinde madun etmeye devam edecektir. Aynı şekilde göçmenler adına adalet arayışında olan organizasyonlar yine egemen konumlarından faydalanarak onlar adına ses çıkarmaya çalışmaktadır. İlerleyen bölümlerde bahsedilecek olan STK raporları, madun göçmenlerin

¹²⁵ Spivak, 2016: 48

¹²⁶ Akt. Spivak, 2016: 48-49

¹²⁷ Zembylas, 2018: 115

¹²⁸ Galastri, 2018: 57

maruz bırakıldıkları entegrasyon uygulamalarının ve hatta vatandaşlık kazanmalarının, maduniyetlerini sona erdirmedeğini göstermektedir. Bu madun göçmenin sessizliğini ancak pekiştirecektir. Spivak, madunun birinci veya üçüncü dünya seçkinleri tarafından duyulamayacağını ve madunlar kendi seslerini duyurabilir duruma geldiklerinde artık madun olmaktan çıkacaklarını belirtir.¹²⁹ Öte yandan Batılıların maduna yaklaşımının ya onların adına konuşmak ya da sessizce konuşmalarına müsaade etmekten ibaret olduğunu vurgular.¹³⁰ Bu noktada Spivak'ın da kabul ettiğı bir çelişki ortaya çıkar. Madun sesini duyurmaya başladığı noktada artık madun değil midir? Öte yandan bu çalışma dahil olmak üzere, akademisyen madunun sesini duyurmak için madun adına konuşuyor olmaz mı? Bu madunu tekrar maduniyet açmazına itmiyor mudur?

Spivak'ın yukarıdaki sorulara cevabı şu şekildedir: ya madun olmayan, ötekinin radikal başkılığına aşırı saygı duyarak statükoyu bozmayacak ya da ötekinin kendisinin, kimliğini, bakış açısını ve özne pozisyonunu herhangi bir şekilde asimile etmeden ötekiyi keşfetme cesaretini gösterip imkânsızı başaracak.¹³¹ Maduniyetçiler, batılıların ezilmişler üzerine çalışmasına karşı değillerdir, sadece bunu yapmanın daha etkili bir yöntemini bulmak gerektiğine inanmaktadırlar. Buna paralel olarak hem bu tez çalışmasında hem de maduniyetçi bakış açısıyla ele alınmış önde gelen makalelerin birçoğunda amaç, madunlara maduniyetini iade etmek veya elinden almak değil, madun olana yönelik analizleri salt ekonomi, salt egemenlik, salt üretim ilişkileri vb. boyutlardan değil, maduniyetin daha geniş çaplı anlamlandırılabilmesi ve tartışma zemininin genişletilmesidir diyebiliriz.

Spivak, Kant'ın estetik yargı kavramını kabul ederek, madunun batı gözünde bir kültür sahibi olmadığını ve dolayısıyla hiçbir zaman tam anlamıyla insan olamayacağı sonucuna varır. Dolayısıyla madunun sessizliği bir diskuru biçimlendirmekle kalmayıp öte yandan onu bir varlık olarak resmetmekten imtina eder.¹³² Bu noktada birilerinin (ki buna en yakın olacak kişi her şeye rağmen akademisyen olabilir) duymayı reddeden bir dinleyiciye konuşmanın imkânsızlığının sessizliği pekiştirdiğini anlatması gerekmektedir.

Madunun her zaman epistemolojik olarak baskın kültürün altında/aşağısında tanımlanmış olduğunu gördük. Peki, aydınlanmanın kendisinin problematik bir algı olduğunu kabul ederek, Madunun akademisyen tarafından temsili batılıyı aydınlatabilir mi? Akademisyenin yazını, modern refah devletinin ve entelektüel bilginin pazar değerini ve

¹²⁹ Spivak, 1996: 5-6

¹³⁰ Maggio, 2007: 422; Chakrabarty, 2007: 478

¹³¹ Maggio, 2007: 432

¹³² Maggio, 2007: 426

pazarda dolaşımını yükselten bu yönüyle de madunların seslerini bir kere daha bastıran yerli bilgi kaynağı (*local informant*) olma riski taşımaktadır. Buna rağmen sesi çıkmayan nasıl duyulabilir? Bunu yapmak için madun önce tüm farklılıklarıyla kabul edilmelidir. O zaman ancak bir aktör konumuna yükselecektir.

Galastri'ye göre “burjuvazi haricinde toplumu oluşturan tüm parçalar, kentli işçiler, tarım işçileri, kamu görevlileri, hizmet sektörü çalışanları, köylüler, öğrenciler, serbest meslek çalışanları, kayıtsız işçiler, evsizler, topraksızlar, dilenciler ve diğerleri hem sebep hem sonuç olduklarından, hem üretilmekte hem de toplumu yeniden üretmekte olduklarından sınıf ilişkilerinin sosyal dokusunu oluşturmakta ve o dokuya dahil olmaktadır.”¹³³ Daha somut görmek istenirse, madunların heterojen bir yapıda oldukları bu örneklemden daha iyi anlaşılabilir. Yukarıda sayılan grupları anlayabilmek için Marksist sınıf tanımı tarihsellik ve örgütlülük açısından yetersiz olacağından, Gramsci'nin ve sonrasında Maduniyetçilerin kullandığı “madun” (*subaltern*) tanımı uygun görünmektedir. Yukarıda sayılan grupların birine hatta kimi durumda aynı anda birden fazlasına dahil olduklarından, bu tez çalışmasının amacı, göçmenleri de madunlar olarak bu tanımlamaya dahil etmeye çalışmaktır. En azından bu şekilde kuramsal olarak göç teorilerinin kısıtlılığı dışında, daha geniş çerçeveden anlamlandırılabilme imkânı doğabilir. Bu şekilde politikleşmiş sınıf mücadelesi içerisinde bulunan sosyal sınıfların da bir nevi hegemonyasının olduğu toplumda, hiç sesi olmayan madunların kendi mücadelelerini vererek, toplumsal mücadele düzeyine çıkmaları mümkün olabilir. Nihayetinde madunların gireceği her mücadelenin şeklini ulusal ve uluslararası ortamın niteliği belirleyecektir.¹³⁴ Teori, ulusal ve uluslararası ortamı sadece anlamaz, aynı zamanda şekillendirme gücüne sahiptir. Dolayısıyla teorik düzeyde maduniyetin anlaşılması, maduniyetlere zemin hazırlayan uygulamaların ve toplum inşasının da dönüşümüne katkı sağlayabilir.

Ranajit Guha, sömürgeci toplum inşasını dört dinamik tabakalaşma ile betimlemiştir. Toplumdaki bu dört sömürgeci tabaka, egemen yabancı gruplar (1), tüm Hindistan düzeyinde egemen yerliler(2), bölgesel ve yerel düzeyde egemen yerliler(3) ve halk ve madunlardır(4). Bu tanımlamaya göre ilk iki grup elitleri oluşturur. Üçüncü grup maduniyetçi tarihçilerin madun konuşabilir mi diye sorarken şüpheli yaklaştıkları tarafsızlıkları şüpheli (çünkü sistemden çıkarıcı) grupları yani yerel muhbirleri oluşturur. Maduniyetçiler halk ve madun kelimelerini de eş anlamlı olarak kullanmışlardır. Bu kategoriye dahil olan gruplar ve

¹³³ Galastri, 2018: 59

¹³⁴ Galastri, 2018: 59

öğelerin, toplam Hint nüfusuna oranı ilk üç gruba dahil olanların toplamı ile oranlandığında ciddi bir demografik fark ortaya çıkarmaktadır.¹³⁵ Anlaşılabileceği üzere dördüncü grubu tanımlayacak en geniş özellik “elitlerden farklı” olmalarıdır. Spivak’a göre “*elitlerden farklılığı ile tanımlanan bir sapma, ideal olandan sapmadır-halk ya da madun.*”¹³⁶ Nihayetinde maduniyetçi entelektüellerin projeleri, Hint ulus bilincinin gelişimini yeniden yazmaktır. Bu yönden bakıldığında aslında milliyetçi nükteler içerdikleri akılda tutulmakla birlikte, Maduniyetçiler Foucault’nun “*görünmeyeni görünür kılmak, aynı zamanda, bugüne kadar tarihler herhangi bir ilgisi olmamış ve herhangi bir ahlaki, estetik ya da tarihsel değer taşıdığı kabul edilmemiş bir malzeme katmanına yönelmek suretiyle düzey değiştirmek anlamına gelebilir*” düşüncesini kabul etmektedirler.¹³⁷ Kendimiz de bu eleştiriye dahil olmak pahasına, Spivak, Birinci Dünya’nın iyilik severlikle Üçüncü Dünya’yı bir Öteki olarak temellük edişini bu şekilde aslında öteki olanı yeniden yazmasını ve öteki hanesine kaydetmesini sosyal bilimlerdeki üçüncü dünyacılığın kurucu bir özelliği¹³⁸ olduğunu belirtir. Öte yandan Avrupa başta olmak üzere göçmene yönelik politikaların da aynı iyilik severlik üzerinden öteki olarak göçmeni tanımladığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Spivak, sömürgeci ve batılı “özne”yi¹³⁹ ve sesi duyulmayanların temsiliyetinin zorluklarını tartıştığı çalışması *Madun Konuşabilir mi?*’de öteki hakkında nasıl bilgi edinebileceğimizi ve onun adına konuşabileceğimizi tartışırken¹⁴⁰, bir yandan da Batılı akademisyen ve araştırmacıların susturulmuş madunları bir “öteki” olarak tanıdıklarını zannettiklerini¹⁴¹ seslerini yeniden yükseltmeleri için çalışmamaları gerektiğini çünkü bu seslerin artık çıkmayacağını belirtir. Eğer madun konuşursa (ya da sözcülük etmeden ona bir ses verilirse) artık madun olamayacak, konuşması için kendisine açılan alan söylenecek şeyleri ya da söylenenin nasıl duyulacağını değiştirecektir.¹⁴² Dolayısıyla maduniyetçi akademisyenin üzerine düşen, madun adına konuşmak değil, onu sessizliğe iten düzlemi tartışmaktır. Eğer bir değişim olacaksa, bu düzlemin değişmesi olabilir.

Öte yandan Spivak’ın madun konuşabilir mi argümanına karşın, kimi akademisyenler madun duyulabilir mi sorusunu sormaktadır. Spivak’ın asıl endişelerinden biri de entelektüellerin madunun sesi olmaya tenezzül ettikleri anda madunu susturan asıl güç

¹³⁵ Spivak, 2016: 50 ayrıca bkz. Maggio, 2007: 427

¹³⁶ Spivak, 2016: 50

¹³⁷ Spivak, 2016: 51-53

¹³⁸ Spivak, 2016: 61

¹³⁹ Maggio, 2007: 419

¹⁴⁰ Zembylas, 2018: 116

¹⁴¹ Maggio, 2007: 420

¹⁴² Modonesi vd., 2014: 22; Zembylas, 2018: 117

ilişkisini yeniden tesis etmiş olacaklarına dair endişesidir.¹⁴³ Bu durumda entelektüeller madunu yeniden üreten sistemin birer ajanı oluvereceklerdir. Öte yandan akademisyenler arasındaki bir diğer endişe de fetişize etmeden veya acındırmadan madun hakkında nasıl veri toplanabileceği, yaşadığı baskıcı deneyimlerin yol açtığı etkilerin ve duyguların kağıda nasıl aktarılabilir.¹⁴⁴ Burada ifade etmeye çalıştığımız Batı mantalitesindeki akademik yazının düzenli olarak eleştirilerek, göçmen üzerindeki çalışmaların dominant bakış açılarını taşıyabileceği ve göçmeni madun konumuna itme ihtimali olduğuna dikkat çekerek okunması gerektiğidir. Maduniyet çalışmaları kendi içerisinde ikircikli bir tartışmanın çemberine hapsolmuş görünüyor olabilir. Lakin sosyal bilimin her zaman bir sonuç ya da çözüm üretemeyebileceği, böyle bir çözüm üretiliyorsa da orada bir dominasyon tartışmasının var olabileceği dolayısıyla birinin sesi duyulurken öteki olanın sesinin ve soluğunun kesilebileceği yani tartışmanın kendisinin üzerinde tartışılanı baskılayabildiği hususunda akademi camiasını uyarması açısından oldukça kıymetlidir. Göç mevzuunun Batı akademisinde sık sık yazıldığı ve irdelendiği 2000’li yıllarda, bu şekilde bir kuramsal tartışmayı öne çıkarmamızın amacı budur.

Öte yandan 1980’lerden günümüze son 40 yıllık süre içerisinde, her ne kadar akademi camiasında yüksek ses getirmeyi başarmış olsa da Maduniyet Çalışmalarının hala bebek bir teori olduğunu söyleyebiliriz. Sömürgeciliğin 40 yıldan kesinlikle daha uzun süren tarihini bu kadar kısa sürede ve Hint toplumu içerisinde ve sömürgeci pratikler içerisinde bu kadar fazla değişken var iken anlamlandırabilecek kabiliyette olmasını beklemek Maduniyetçilere bir haksızlık olacaktır. Aynı şekilde teorinin amacının oryantalizmi bitirmek mi yoksa onu anlamak mı olduğuna dair yapısökümcü bir soru sorabilmemiz mümkündür. Vivek Chibber Maduniyet Çalışmaları projesinin temel mesajının farklılığın altını çizmek olduğunu ve bunun oryantalizmin mesajı ile aynı olduğunu ve Batılı teorilerin, batılı olmayan toplumların temel dinamiklerini anlayamayacak olduğunu söyler.¹⁴⁵ Chibber’in bu eleştirisine katılmamak mümkün olmamakla birlikte, bu farklılık ve farklı olanın susturulduğu gerçekliğini de ortadan kaldırmamaktadır. Son tahlilde Maduniyetçi Çalışmalara yönelik eleştirilerin birçoğu Maduniyet Çalışmalarını dünya politikasını anlamakta başarısız ve yetersiz olduğu konumuna itmeyi başaramamaktadır. Maduniyet Çalışmaları bu konuda yetersiz görülebilmekle birlikte aynı zamanda küresel kapitalizmi eleştirme cesaretine de haizdir. Bu bile tek başına Maduniyet Çalışmaları projesini önemli kılmayı başarmaktadır. Zira, “Avrupa’yi

¹⁴³ Zembylas, 2018: 117; Maggio, 2007: 429

¹⁴⁴ Zembylas, 2018: 119 ayrıca bkz Maggio, 2007: 430

¹⁴⁵ Chibber, 2016: 44

Taşralaştırmak” düşüncesi, Chakrabarty ve Guha’yı doğrudan Avrupa tarihini sorgulamaya yöneltmiş ve Maduniyet Çalışmalarını böylece Avrupa’nın ideolojik sınırlarının içerisine taşımıştır.¹⁴⁶ Bu da bizleri Avrupa’daki göçmenlerin maduniyetlerini anlayabilmek için Maduniyet Çalışmalarını kullanabileceğimiz konusunda bizlere icazet vermektedir. Zira Lee’nin Ranajit Guha’dan aktardığı gibi “*Bu problemi soruşturmanın tek bir yöntemi yoktur. Bırakın yüzlerce çiçek açsın ve o zaman yabancı otları umursamayız*”.¹⁴⁷

Spivak ve Maduniyetçilere getirilen yorumlardan birinin madunun konuşamayacağı değil, duyulamayacağı yönünde olduğundan bahsetmiştik. Maggio gibi akademisyenlere göre aslında olan, madunun her zaman konuştuğu ancak batılı tarih anlayışının onu susturduğu yönündedir. Bu noktada maduniyetçilerin görüşü madunların mevcut durumlarının korunması değildir. Asıl tartışma alanı, madunların sessizliğine yol açan hegemonik düzenin ortaya çıkardığı şiddetin ifşa edilmesidir.¹⁴⁸ Peki, maduniyetçilerin de sorduğu sorulardan biri olarak, madunun süregelen inşasına karşı uyanık olmak için ne yapmalıyız? Spivak bunun için öğrenmiş olduklarımızı geri sarmanın (*unlearn*)¹⁴⁹ önemli olduğunu belirtiyor. Bu noktada bu tez bir yönden de bu amaca hizmet etmiş olacaktır. Burada bildiklerimizi geri sarmayı tercih eden bir kuramsal tartışmanın göçmenlik gibi dünya politikasını uzun sürelerce meşgul edeceğe benzeyen bir nosyon için ortaya çıkarılmasının önemli olduğuna kanaat getirmekteyiz.

1.2. Bir Kimlik Tartışması Olarak Maduniyet

Kimlik değişkendir ve tanımlayana göre şekil alabilmektedir. Bu bölümde, madunun kim olduğunu değil, kimlik tartışmasının madunlaştırıcı olabileceği ele alınacaktır. Francesco Trupia Rethinking Subalternity in Central and Eastern Europe kitabının, azınlığın madun ötekilik üzerinden analizini yaptığı ilk bölümüne Jacques Ranciere’in şu sözleri ile başlamıştır:

“Dışlanmışlar, topluma öyle kolaylıkla dahil olmazlar.

Aksine, onların dahil olmaları istikrarlı toplum kavramına zarar verir.

Geleneksel olarak, demokrasi beklenildiği üzere eşitler arasında özgürlük yaratmaz. Aksine siyasi toplumda statü sahibi olanlar ile olmayanlar arasında bölücü bir siyasi sistemdir.”

(Akt. Trupia, 2020:17)”

¹⁴⁶ Lee, 2005: 9

¹⁴⁷ Lee, 2005: 9

¹⁴⁸ Zembylas, 2018: 118; Chakrabarty, 2007: 478

¹⁴⁹ Spivak, 2016: 75

Kimlik politikaları ele alındığında, “kimlik” ve “kültür” terimleri genellikle birlikte anılmaktadır. Kimliğe kıyasla kültürün düşünsel alanda kullanımı nispeten oldukça yenidir. Spivak’a göre kültür bir kategori olarak neyin farklı olduğunu bilme yöntemlerini oluşturmak için, bir farklılık “oyunu” olarak başarılı bir şekilde sunulmuştur. Etnik temelli kimlik kategorisi, kimlik göstergeleri arasında aşırı kültürcü bir yorum içerdiğinden genelde hukuki doktrinde dirençle karşılaşmış, öte yandan “etnisite prizmasından süzölmüş” bir kültür belirsizliklerle dolu olmakla birlikte, belirli çıkarları tatmin edebilmek için etno-politikacı söyleme alan tanımıştır.¹⁵⁰ Buradan da anlaşılacağı üzere, kültür ile iç içe geçmiş bir kimlik politikası taşımakta olduğu belirsizlikleri söylevlerine aktaran politikalarla birleşince örtük bir ötekileştiricilik ve dışlayıcılık içerebilir, demokrasilerin toplumda statü sahibi olanlar ile olmayanlar arasında ayırım yapma özelliğini besleyebilir ve günlük yaşamda bölücü bir hale gelebilir.

Maggio, batı algısının sürekli geliştiğini ama doğu algısının zamanın ilerlemesinden bağımsız olarak her zaman eskiye dair sabit kaldığını belirtir.¹⁵¹ Belki de bunu güncel Batı film ve dizilerindeki egzotik, ilkel, kalabalık, karmaşa dolu, modernizmden, teknolojiden, şehircilikten uzak doğu temsili ile somutlaştırabiliriz. Buna bakıldığında doğu kendisini, medeniyet, gelişim ve öz kimlikten (*self-identity*) sanki gayrı tutmuş gibi görürüz. Bu bahsettiğimiz resmi olmayan bir batı tanımı olduğu uyarısını da yapmak gerekir. Lakin, bu çıkarsamadan, göçün ve göçmenin algısının benzerliğine varabiliriz. Göçe ve göçmene karşı tepkinin kökeninde “öteki”nin temsilinin büyük yer tuttuğunu söylemek sanırız yanlış olmayacaktır. Bahsedildiği gibi, “öteki” olan doğunun medeniyetten uzak, kaotik ve dolayısıyla problematik temsilinin kendi üreticisi batıya göç yolu ile ithali Neoliberalizmin temel taşının oynaklığını gösterebilir. Görüleceği üzere son ifadedeki “öteki”, “medeniyetten uzak”, “kaotik”, “problematik” gibi kelimeler çoğunlukla kültür ve kimlik üzerine ifade edilen sıfatlardır. Spivak’ın tartışmaya açtığı ana başlıklardan birisi de kimlik politikasıdır. Spivak, sömürgeleştirilmiş olanın sesi ve problemleri meselelerini gündeme getirerek bir kimlik tartışması sunar. Wendy Brown bu açıdan bakıldığında sınırların kimlikleri ortaya çıkardığını görür ve buna göre “yeni göçmen” yeni bir dilin oluşturulmasını gerektirecektir.¹⁵² Bu dilin maduna ses verip vermeyeceği net değildir. Ancak bu duruma Maggio’nun çözümü basittir: konuşmak ve duyulmak arasındaki gerginlikte eğer mesele ben ve öteki ayrımı ise nihai çözüm hibriditedir. Hibridite ise “*yerelin, küreselin, toplumsalın, siyasalın ve yasalın bazı*

¹⁵⁰ Trupia, 2020: 19

¹⁵¹ Maggio, 2007: 424

¹⁵² Maggio, 2007: 429

boyutlarda bir araya gelmesidir".¹⁵³ Maggio'ya göre madun hiçbir zaman madun olarak tanınmamış, batılı özne ise hiçbir zaman madun olarak ifade edilmemiştir. Bir başka deyişle, madun ancak batının baskın kültürünün kabul ettiği bir lisanı konuşabildiği sürece konuşmaktadır.¹⁵⁴ Kısaca, madun olan batılılaştıkça görünebilir olabilmektedir. Entegrasyon politikalarını ele almak, bu açıdan anlamlıdır.

Batılı düşünürler kimliğin hibrit ve çoklu bir oluşum olduğunu düşünürken, Doğu Avrupalı düşünürler kimliği bir aidiyet hissi olarak kabul etmektedir. Avrupa'yı, etno-ulusal benzersizliğini vurgulamak suretiyle, kültürel kimlikler üzerinden banal bir şekilde tarihselleştirilmiş bir analizi zorunlu olarak görmeden bir bütün olarak kabul etmek mümkün olabilir.¹⁵⁵ Bu şekilde yapıldığında zorunlu asimilasyonlar olmadan tüm kimliklere saygılı bir toplum oluşturulabilir. Bu noktada muhafazakârların savunduğunun aksine ulus kimliğinin ve üniter yapıların korunması için bir ötekinin varlığının zorunlu olmadığını tartışmaya açabilmemiz gerekmektedir. Bu argümana destek amacıyla kimliklerin hiçbir zaman statik kalmadığını ve nesnel bir şekilde ölçülebilir olmadığını sunabiliriz. Bu sadece ötekinin ya da azınlığın kimliği için değil aynı zamanda egemen olanın kimliği için de geçerli olacaktır. Haliyle "kimlik" tarih boyunca durağan olmamıştır ve tarihin her anında dışlayıcı veya kapsayıcı hale gelebilir, her an uyarılabilir, gelişebilir, dönüşebilir veya tamamen değişebilir. Nihayetinde, sahip olunan kültür ve bunun üzerinden üretilen politikaya daha derin bir bakış sağlandığında, sadece geçici oldukları için bile saf ırksal, etnik veya ulusal göstergeler üzerine düşünmek boşunadır.¹⁵⁶ Dolayısıyla grup kimliğinin bu kadar değişken ve akışkan olduğu bir ortamda bir kimlik üzerinden risk analizi yapmak, o kimliğe tabi olanları güvenlikleştirmek de aynı şekilde spekülâtif, değişken, dolayısıyla yapay ve madunlaştırıcı olacaktır. Üretilen argümanın yapaylığından dolayı, olası tepkilerin de yapay olma ve (sonradan) üretilmiş olma riski taşıdığını rahatlıkla söyleyebilmek mümkündür. Bu durum da bizi milliyetçi analize bir adım daha yaklaştırmakla birlikte maduniyetçilerin analizlerini haklı çıkarmaktadır.

Francesco Trupia, *Rethinking Subalternity in Central and Eastern Europe* kitabında "azınlık" kavramının nasıl negatif bir anlam yüklenerek marjinalite ve toplumdan dışlanmanın adeta bir etiketi haline geldiğinin teorik bir tartışmasını yapmaktadır. Marjinalleşmenin ve toplumun belirli kesimlerinin toplumun geri kalanından dışlanmasının daha insani boyutunu ortaya koymak ve bu marjinalleşme ve dışlanmanın kökeninde kültürel tahakkümün

¹⁵³ Maggio, 2007: 430

¹⁵⁴ Maggio, 2007: 431

¹⁵⁵ Trupia, 2020: 28

¹⁵⁶ Trupia, 2020: 29- 30

hegemonyası bulunmaktadır.¹⁵⁷ Günümüzde kimlikçi retorik (*identitarian rhetoric*) yabancılardan korku ve onları reddetmeyi içermekte ve tüm Avrupa’da madunları, madun konumuna sıkıştırmış ve çoğunluğa tabi olan kesimi marjinalleşmeyle korkutmuştur. Hatta çoğunluklu kültürel sistemler azınlıkların tanınması ve onlara alan açılması hususunda sorun yaşamasalar da farklı etnokültürel arka planlardan gelen azınlıklar, madun konumuna itilmekte, dışlanmakta, birlikte var olmak (*coexistence*) konusunda anlamlı ve kapsamlı bir kazanım elde edememektedir.¹⁵⁸ Buna karşılık olarak Balibar “farklılık hakkı” önerisinde bulunmaktadır. Balibar’ın önerdiği “farklılık hakkı” eski (belki unutulmak üzere) olan kültürler ve grup kimliklerinin yeniden canlandırılmasını ya da eşit hakların evrenselliği namına farklılıkların nötrleştirilmesi olarak okunamaz. Zira bu hakların uygulanması belirli bir kültürel ya da politik kapsamda “insan” olmanın ideolojik ya da kurumsal tanımı ile bağlantılıdır. Öte yandan farklılıkta eşit olma hakkı (*right to difference-in-equality*) hem küresel göçmenler hem de ulusal azınlıklar için söylenebilir. Her iki grup için de farklılık hakkı politik, yasal ve sosyal vatandaşlığın bileşenlerinin “sembolik vatandaşlığı” da içerecek şekilde gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koyar. Vatandaşlığın sembolik boyutu dahil olma, haysiyet, aşağılama, saygı ve reddetme sorunları dahil olmak üzere kültürel farklılıklar ve ayrımcılıkla alakalı duygusal ve etik sorunları gündeme getirmektedir. Hatta içinde bulunduğumuz dünya düzeninde sembolik vatandaşlık artık temelde “gözetleyici bir güvenlik kültürü” tarafından tanımlanmaktadır. Maduniyetçi Bhabha, göçün güvenlikleştirilmesi hususunda da şu soruları sorarken farklılık hakkına yönelik bir sorgulama yapar: iyi ve kötü göçmeni birbirinden nasıl ayırırız? Hangi kültürler güvenlidir? Hangileri değildir?¹⁵⁹ Benzer şekilde Milan Kundera, ezilen tanımı yaparken; Ukraynalıların, Belarusların, Ermenilerin, Letonyalıların, Litvanyalıların ve diğer birçoklarının, ulusal (azınlık) kimliklerinin ve bastırılmış kültürlerinin; yabancılaştırıcı, tek tipleştirici, standartlaştırıcı, merkezileştirici, “tek bir Rus insanı” ya da döneminin daha genel şaşırtmacalı kullanımı ile “tek bir Sovyet insanı” çerçevesine sığdırmaya çalışan baskıcılığa karşı verdiği mücadele sayesinde ayakta kaldığını belirtmektedir. Daha geniş bir tanımla Kundera Orta Avrupalı ulusal kimliğin oluşumunda, dıştan dayatılan, ideolojik olarak inşa edilmeye çalışılan “iğrenilen” Komünist kültürel baskıya karşı gösterilen savunmanın etkili olduğunu söylemiştir.¹⁶⁰ Trupia Kundera’nın bu analizine katılmakla birlikte, yine aynı Orta Avrupa toplumlarında azınlık konumda olan

¹⁵⁷ Trupia, 2020: 4

¹⁵⁸ Trupia, 2019: 32

¹⁵⁹ Bhabha, 1994: xvii

¹⁶⁰ Kundera, 1984: 2

halkların farklılıklarını da gözden kaçırdığını ya da görmezlikten geldiğini belirtir.¹⁶¹ Bu açıdan bakıldığında ezilen(ler) üzerine çalışma yapan, bu alanda kendi yerini sağlamlaştırmış ve uluslararası olarak tanınmış akademisyenlerin bile alt kimlikler söz konusu olduğunda belki bilinçli belki de bilinçsiz olarak yeterince kapsayıcı olamadığını görebilmekteyiz. Ayrıca yine bu bakış açısından bakıldığında Avrupa kimliklerinin doğu ve batı olarak ikiye bölünmüşlüğü'nün kökeninde batılı olmak ve komünist olmak (ve olmamak) olduğunu belirtebiliriz. Benzer şekilde Batı dışında kalan göçmenlerin deneyimlediği eş zamanlı ayrıcalık ve itaat deneyimleri de söz konusudur. Safuta buna “periferik beyazlık” (*peripheral whiteness*) demektedir. Bu periferik beyazlar genelde batı Avrupa ülkelerine göç etmiş olan orta ve doğu Avrupa halklarını tanımlamak için kullanılabilir. Safuta'ya göre her ne kadar orta ve doğu Avrupa'dan gelen göçmenler, örneğin Belçika'daki Polonyalı işçiler beyaz olarak tanımlanmanın ayrıcalıklarını yaşasalar da madun konumundan kendilerini uzaklaştırmaya yetmemektedir.¹⁶² Beyazlığın tabakalaştırıcı bir kavram olduğu birçok akademisyen tarafından kabul edilmektedir. Anna Safuta'nın “*Fifty shades of white: Eastern Europeans' 'peripheral whiteness' in the context of domestic services provided by migrant women*” başlıklı makalesinin ismindeki Beyazlığın 50 Tonu bu tabakalaştırıcı boyutu anlatmak için özellikle seçilmiştir. Zira hiyerarşi sadece ırklar arasında değil, aynı ırk içerisindeki farklı gruplar arasında da gözlemlenebilmektedir.¹⁶³ Tam da bu nedenle daha geniş bir analiz gereklidir. Immanuel Wallerstein'ın belirttiği gibi toplumsal eşitsizlikler daha geniş kapsamda ele alınması gereken bir dünya sistemi meselesidir.¹⁶⁴ Köklü bir eleştiri sunduğu için Maduniyet Çalışmaları bu konuda kaynak sağlayabilecek niteliktedir.

Halk olmanın (*peoplehood*) ölçülebilir doğal veya standart bir ölçütü yoktur. Bu nedenle azınlık grupların yoksun kaldıkları ya da ihmal edildikleri durumların farkına varıp varmadıklarını tam olarak ölçebilmek mümkün değildir. Trupia'ya göre mesele azınlıkların kendi madun statülerinden faydalanmaları ya da bu maduniyetin ötesine geçmeleri de değildir. Ona göre ötekileştirme süreçlerinin, kültürel ve politik güç dürtülerinin ortaya çıktığı koşulların epistemolojik bir analizini yapmak, stereotipleri aydınlatmak ve güç varsayımlarına çözmeye yönelik felsefi bir girişimde bulunmak gerekmektedir. Bu tez Trupia'nın düşüncelerine ters düşmemekte ve onunla paralellik içermektedir.

¹⁶¹ Akt. Trupia, 2020: 28

¹⁶² Safuta, 2018: 217

¹⁶³ Safuta, 2018: 218

¹⁶⁴ Wallerstein, 2005 :40-42

Yüzyıllar boyunca, Avrupa kendi kimliğini “ötekiler” ile kurulan korku, fantezi ve iblislik ilişkisi üzerine kurmuştur ve yerleşik hale getirmiştir. Bu şekilde Avrupa’nın politik kültürü ve değerleri Avrupalının hayal gücünün de içine işlemiştir. Post-kolonyal teorinin önemli bir özelliği de milliyetçilik ve antkolonyal direnişle iç içe geçiş olmasıdır.¹⁶⁵ Trupia tam anlamıyla sömürgeleşmemiş olsa da Orta ve Doğu Avrupa’nın tarihsel olarak yarı-kolonyal bir bölge olarak anlaşılabileceğini iddia eder. Zira bu bölgede güç ilişkisinin madun öteki/yabancı ile ilişkiler kadar muğlak olduğunu söyler. Hem Batı kültürü hem de Rus kültüründe çeşitli toplumların üzerinde hegemonik bir üstünlük, bunların yanı sıra bu egemen halkın dışında kalan öteki toplumlara yönelik ise bir ötekilik ve aşağılık atfedilmiştir.¹⁶⁶ Daha toplumsal bir bakış açısından tipik post-kolonyal devletler ulusal kimlik olarak toplumdaki çoğunluğun kimliğini tercih etmişlerse, Öteki’lere iyilik yapan, yöneten, karşı çıkan veya dışlayan bir konuma (madun konumuna) itmişlerse ve potansiyel bir tehdit olarak görmüşlerse aynısı orta ve doğu Avrupa ülkelerinde de yaşanmıştır. Bu yönüyle, post-kolonyal paradigma bir kimlik beyanı, teorik olarak tanımlanmış bir kimlik politikası ya da sömürgeci bakış açısının bitişi değil, bilakis tamamen tanınan ve bağımsız özneler olarak konuşması engellenmiş birey ve gruplara dayatılan hegemonik söylemleri ortaya çıkaran, sömürgeciliğin sorunlu bir devam edişi olarak anlaşılmalıdır.¹⁶⁷ Aynı şekilde Rodriguez de sosyalizmin krizinin kapitalizmin post-kolonyal işleyişinden, maduniyet örüntülerinden ve maduniyetin mekanından ayıramayacağını iddia eder çünkü günümüzde kapitalist sosyal ilişkiler bir dönüşüm içerisindedir ve çalışanlar bu sistem içerisinde silikleşmekte, sermayenin kölesi olmakta ve sermaye gözünde şeyleşmektedir.¹⁶⁸ Bu şeyleşme, insan kimliğini bireyden alıp onu nesneleştirmekte, dolayısıyla sessizleştirmektedir. Göçmen kimliği de bu şeyleşmeden nasibini almaktadır. Göçmen denildiğinde kimliğinden, varlığından, duygularından çok istatistiki sayılarıyla anılıyor olması onu insandışılaştırmakta ve birer sayıya dönüştürmektedir. Maduniyet Çalışmaları göçmeni silik bir sayıdan çok daha fazlası olarak görmemiz gerektiğini öğütleyerek bizleri uyandırma niteliğine sahiptir. Bu madunu, madun olmayanlarla aynı seviyeye çekmek ve onlara hak ettiği konumu iade etmeyi düşünmek konusunda cesaretlendirmektedir.

Madunun yeri üzerine olan tartışmaların (etnisite, cinsiyet, çalışma, sanat, çocukluk, erdemlilik, değerler vb.) tamamı bunu bilim ve kültürün birleşimi olan bir kümülatif kültür

¹⁶⁵ Ahluwalia, 2001: 52

¹⁶⁶ Trupia, 2021: 91

¹⁶⁷ Trupia, 2021: 91

¹⁶⁸ Rodriguez, 1994: 15

dahilinde yürütülmektedir. Madun üzerine tartışılan milliyetçilik, beyazlık, yetenek, cinsellik ve cinsiyet, gerillalar ve çeteler, çocukluk ve etik gibi değişkenler madunu uzaklaştırmak amacıyla batılı milliyetçi paradigmlar tarafından düzenlenmiştir.¹⁶⁹ Bu kavramlara yoruma dayalı (hermenötik) bir bakış açısı getirdikleri için maduniyetçilerin çalışmaları önemlidir.

1.3. Maduniyet Yaklaşımının Uluslararası İlişkiler Disiplinine ve Postkolonyal Teoriye Katkısı

Postkolonyal Teori on sekiz ve yirminci yüzyıllar arasındaki sürede dünya çapındaki Avrupamerkezci sömürgeci yönetim pratiklerinin siyasi, estetik, ekonomik, tarihsel ve sosyal etkilerinin muhasebeleştirilmesiyle ilgilenen bir düşünce bütünüdür. Postkolonyal Teori birden çok müdahale şekli geliştirmiştir ancak bunların temel ortak bir ideali bulunmaktadır: emperyalizm ve sömürgecilik tarihi arasındaki ilişkiyi anlamadan içinde yaşadığımız dünyayı anlayamayız. Dolayısıyla Avrupa'nın sömürgeci mantığı ve dünya çapındaki baskıları olmadan Avrupa felsefesi, edebiyatı ve tarihinin var olduğunu düşünmek imkânsızdır. Aynı zamanda sömürgeleştirilmiş dünya, küresel modernitenin unutulmuş merkezindedir. Muhakkak ki Postkolonyal Teori teriminde yer alan ve sonralık ifade eden “post” ön eki, sömürgeciliğin sona erdiği anlamına gelmemektedir ve sömürgeci imparatorlukların resmi olarak sona ermesinden sonra sömürgeci otorite pratiklerinin kalıcı biçimlerini tartışmaktadır. Postkolonyal Teori, 1980’li yıllarda ABD ve Birleşik Krallık akademi camiasında, feminizm ve eleştirel ırk teorisi olmak üzere yeni ve politize edilmiş hümanist araştırma alanlarının bir parçası olarak ortaya çıkmış ve bu tartışma alanlarını genişletmiştir.¹⁷⁰ Robert Young, post-kolonyalizmin tutarlı bir çerçeveden ziyade bir siyaset sunduğunu, esasen post-kolonyal teori diye bir şey olmadığını, kendi hizmetlerinde çeşitli teoriler silsilesi kullanan ortak siyasal algılar ve gündemler olduğunu belirtir. Aslında post-kolonyal bakış açısının bu şekilde eleştiriliyor olması onu anlamsız kılmamakta ve tedavülde kaldırmamaktadır. Teori ortaya koymanın zorlukları ve bunun üzerine sistematik çalışan akademisyenlerin varlığı, post-kolonyal teori ile yerine geçmek istediği Marksist teori arasındaki farka ve çekişmeye işaret edebilir. Hatta ve hatta post-kolonyal teoriye getirilen eleştirinin özünde Marksizmin her zaman içsel tutarlılık ve sistematiklik arayışını dikte etmesi yer almaktadır.¹⁷¹ Marksizmin Avrupamerkezci konumu bir yana dursun, sömürgelerde birden fazla sistematik politika kullanıldığını ve bunların tamamının aynı sistematik sonuçları doğurmamış olabileceğini

¹⁶⁹ Rodriguez, 1994: 22

¹⁷⁰ Elam, 2019

¹⁷¹ Chibber, 2016: 16- 17

aklınızda tutmak gerekir. Haliyle sistematiklik yaklaşımı sömürgeler için aynı düzeyde anlamlı bir bütün oluşturmayabilir. Öte yandan bu tezin iddia ettiği üzere farklı sömürge ve ötekileştirme pratiklerinin Avrupa içerisinde göçmenler tarafından deneyimleniyor olması ve AB içerisinde her ülkenin farklı göçmen politikaları uygulaması tam da post-kolonyal bakış açısının elde etmekte zorlandığı (ya da belki de kasıtlı olarak kendisini ayrı tuttuğu) sistematikliği zorlaştırmakta olabilir.

Maduniyet çalışmaları, sömürgelerin bağımsızlığını kazanmasından sonra ideolojik boşluğu doldurmaya çalışan Marksizm'e bir tepki olarak doğmuştur. Temelini Marksist retoriğin eski sömürgelerdeki durumu Marksizm ile açıklayamadığından yeni bir tartışma zemini gerektiğine dayandıran Maduniyet Çalışmaları, postkolonyalizm çalışmalarına dahildir. Post-kolonyal kavramı daha çok küresel güneyin tarihsel deneyimlerine ve akademik olarak Marksist yazına dayandığı için, orta ve doğu Avrupa söz konusu olduğunda ya hiç kullanılmaz ya da çok üstünkörü bahsedilir. 1989 sonrası Batı Avrupa'daki madunlara yönelik ideolojik mesajlar kötüleşmiş ve Doğu Bloku'nun 30 yıldır devam eden ölümü arkasında azınlık iddialarından çok çoğunluğun kültürel çizgisi boyunca uzanmış liberal olmayan demokrasi formları bırakmıştır.¹⁷² Öte yandan yirminci yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da artış gösteren "etnik öteki"ye yönelik kolektif anksiyete ve etno-milliyetçi söylevler post-komünist teorilerin açıklamakta zorlandığı alanlar haline gelmiştir. Sömürgecilik sonrası tartışmalara eski Sovyet ülkelerinin dahil olamayacağını, bir Sovyet sömürgeciliğinden çok batı deneyiminden farklı ikinci sınıf bir emperyalizmin bu ülkelerde hüküm sürdüğünü söyleyenler olacaktır. Ancak Sovyetlerin Batılı anlamda sömürgeci olarak anlaşılamayacağını aklınızın bir kenarında tutarak, Sovyetler sonrası yeni kurulan ülkelerde baş gösteren ırkçılık ve ideolojik "proletaryan üstüncülükten" kaynaklanan hiyerarşik ve süregelen politika yapma biçimi göz önüne alındığında, siyasetin toplumun diğer sınıfları ve segmentleri üzerinde bariz bir şekilde sömürgeci olduğunu söyleyebilmek mümkündür.¹⁷³ Maduniyet Çalışmaları, madunun olduğu yerde sömürü olduğunu görmemizi sağlar. Marksizm'in bütünlükçü bir Postkolonyal yaklaşım içermediği gösteren etkenlerden biri de Marx'ın Çeklerin Alman kültürüne entegre olması gerektiğini söylemiş olmasıdır. Böylece sol düşüncenin de somut bir biçimde dışlananların dışlanmasını (*exclusion of excluded*) ifade eden asimilasyon politikalarını içerdiği gösterilebilir. Liberal politikaların, ulusal azınlık kültürleri yok etmeye yönelik çabalarını sürdürürken, sol politikalar entegrasyon hırsları nedeniyle madunlar

¹⁷² Trupia, 2019: 35

¹⁷³ Trupia, 2021: 90

arasında vatandaş olmayanların statülerinin korunmasına katkıda bulunmuşlardır.¹⁷⁴ Bir yönüyle Maduniyetçilerin Marksizmi terk etmesinin nedenlerinden bir tanesini de bu şekilde keşfetmiş olabiliriz. Buna göre maduniyetçilik, ana akım çalışmaların marjinal bir ilavesi değil, objektif veya resmi yapıların bir şekilde kontamine olduğunu göstermeye zorlayan bir güçtür.¹⁷⁵ Maduniyetçi bir bakış açısı kimlik ve kültür anlamında dışlananların dışlanmışlarını ortaya koyma ve görünür kılma gücüne sahip olabilir, öteki olana konumunu iade etmek üzerine yeni söylemlerin ve yaklaşımların ortaya çıkmasını tetikleyebilir. Kısacası, Maduniyetçi yaklaşım postkolonyalizmin yeterince görmediğini görmeye çalışır.

Maduniyetçi Chakrabarty'ye göre Avrupa'nın modern sıfatı elde etmesinde emperyalizm sürecinde uyguladığı belirsizlikler, çelişkiler ve trajedinin yerinin olduğu yani modernitenin ortaya çıkışında baskı ve şiddetin olduğunu hesaba katmak gerekmektedir. Bu haliyle Avrupamerkeziyetçiliğini bir hipergerçeklik olarak görmektedir. Zira Habermas, “modern felsefenin hikayesinin önemli bir parçasının demokratik toplumların özgüven kazanma hikayesi” olduğunu belirtir. Chakrabarty, demokratik toplumların tarihlerinin kendine yeten eksiksiz tarihlermiş ya da bu tarihler batının coğrafi sınırları içerisinde kendi kendine şekillenmiş gibi aktarıldığı tartışmaları reddetmektedir.¹⁷⁶ Aynı şekilde modern devlet ya da vatandaşlık kavramları, bir şekilde resmi tarih yazımı ve resmi tarih algısını yüceltmekte, modernitenin zaferinde retorik stratejilerin ikna gücü kadar baskı ve şiddetin de yer aldığını gözden kaçırarak akademisyenlere seslenmektedir. Dolayısıyla modern batının tarihi, postkolonyal bir bakış açısıyla okunmak zorundadır. Maduniyet Çalışmaları da batının tarihine ve bugün geldiği hale postkolonyal çerçevede dipten yukarı farklı bir bakış açısı getirmeyi teşvik eder. Maduniyet Çalışmaları bunu “Avrupa'yı Taşralaştırmak” olarak kavramsallaştırmaktadır. Avrupa'yı taşralaştırmak “Avrupa” mitinin modernitenin orijinal merkezi olarak kabul edildiği, batılı olmayan ülkelerin kapitalist dönüşümlerine kuramsal bir itirazdır. Chakrabarty'e göre tahayyül edilmiş Avrupa, sosyal bilimlerin içerisinde inşa edilmiştir.

Chakrabarty kendi deyimiyle “bilgi prosedürleri bizi her durumda hipergerçek Avrupa'nın sınırları içerisinde kalan bir zemine geri götüren üniversitenin kurumsal alanı içinde “Avrupa” taşralaştırılamayacağından, Avrupa'yı taşralaştırma projesi kendi içinde imkânsızlığını kavramalıdır” der.¹⁷⁷ Ancak kavramsal ve kuramsal düzeyde Avrupa'yı

¹⁷⁴ Trupia, 2019: 36

¹⁷⁵ Akt. Ahluwalia, 2001: 3-4

¹⁷⁶ Chakrabarty, 2012: 90- 91

¹⁷⁷ Chakrabarty, 2012: 92

taşralaştırmanın imkânsızlığı üzerine Chakrabarty'nin yorumu oldukça yerinde görünse de politik düzleme uyumsuz görünmektedir. Zira sömürgecilik sürecinde, sömürgecilik mantığının etken unsuru Avrupa sınırları içerisinde hissediliyorken, sömürgeler edilgen pozisyonda kalmışlardır. Yirmi birinci yüzyılda insan ve sermaye hareketliliğinin yönünün coğrafi olarak birbirinden ayrılamazlığı Avrupa'da yaşayan halkları hem etken hem de edilgen konuma ötelemiştir. Burada vurgulamak istediğimiz şey Avrupa'nın çoktan taşralaştığıdır. Bu Chakrabarty'nin kuramsal imkânsızlığının imkânlı hale geldiğini bize düşündürmektedir. Onun vurguladığı imkansızlık hali, bunu eleştirmemizin önünde bir engel teşkil etmeyecektir. İhtiyacımız olan şey Avrupa'nın güncel konumunu tartışabileceğimiz yeni kuramsal öngörüler arayışı içine girmemiz gerektiğidir. Nitekim Chakrabarty özelinde maduniyetçilerin de amaçladığı bu imkânsızlığı kabul ederek, yeni bir tarih arayışı içerisine girmektir. Chakrabarty maduniyetçiliği “tarihselciliği eleştirmek ve teoriyi terk etmeden tarihsel farklılık üzerine düşünmek ihtiyacı” olarak tanımlamakta ve tüm bu imkânsızlık vurgusunu kendi deyişiyle “umutsuzluk siyaseti”ni nihayetinde terk etmek gerekliliğine inanmaktadır.¹⁷⁸ Tarihsellik içerisinde Avrupa, sekülerlik, egemenlik ve büyü bozulmuş mekanın (yani egzotik olmayan mekanın) yeri olarak kabul edilmektedir. Bu mitik standartlara göre bakıldığında, üçüncü dünya olarak kabul edilen öteki coğrafyalar dolayısıyla kapitalist geçişi tamamlayamayan eksiklik halinde kalmış görünmektedir. Avrupa'yı taşralaştırmak düşüncesi, kapitalistleşme sürecinin bir tercüme meselesi olduğunu vurgulamaktadır. Bu tercüme var olan dünyaların ve bu dünyaların tahayyülünün, kapitalist moderniteyi kendileri için bir öz görü (*self-image*) olarak benimsemesinden ibarettir. Avrupa'yı taşralaştırmak düşüncesi Avrupa'nın içten ve köklerinden yeniden tahayyülünü gerektirir.¹⁷⁹ Kısaca Chakrabarty “Avrupa'yı Taşralaştırmak” olarak kavramsallaştırdığı modernitenin yeniden tahayyülünün, post-kolonyal ve dipten yukarı maduniyetçi yapı sökümüne tabi tutmasını kasteder. Modern Batı'yı verili olarak kabul edemeyiz, bugünkü küresel batı kolonyal-kapitalist geçmişin sonucudur.

Maduniyetçi Teori'nin Postkolonyal Teoriye katkılarından bir tanesi de kimlik tartışması üzerinedir. İgnatieff, milliyetçilik kimliğinin narsisizme dönüşmesi, politik self-determinasyonun gerekçesi için farklılığın bir rivayete dönüştürüldüğü bir dil oyunudur der. Kimliği yücelterek devlet olmaya yönelik politik projeye meşruiyet kazandırmaktadır. Bunu yapabilmek için “komşuları yabancılaştırır ve kimliğin geçişken sınırlarının geçilmez sınırlara

¹⁷⁸ Chakrabarty, 2012: 93

¹⁷⁹ Chakrabarty, 2012

çevirir.¹⁸⁰ Partha Chatterjee politika ve kültürün birbirinden ayrılmaz olduklarını, çünkü temelini bilim ve teknolojinin oluşturduğu ve üretkenliği ile öne çıkmış endüstriyel toplumun gerekliliklerinin kültürel homojenlik ve siyasi bir birim olmanın birleşimi olduğunu söyler. Özetle endüstriyel toplumlarda kültürel homojenlik kaçınılmaz hale gelmiştir ve toplumun bilim ve teknolojiyi temeline oturuyor olması onları siyasi birer aktör olarak göz önüne almayı zorunlu kılar. Maduniyet Teorisi göçle birlikte, ulus devlete de eleştirel bir bakış açısı getirerek Postkolonyal Teorinin kapsamını genişletmektedir.

Partha Chatterjee'ye göre elektronik yüzyılla birlikte “insanların ilk kez kendilerinin ya da çocuklarının doğdukları yerden farklı bir yerde rutin bir şekilde çalışma ya da yaşama ihtimalinin” elektronik yüzyıl öncesi insanlara oranla çok daha fazla olduğunu söyler. Hatta bu durum hayatın bir dönüm noktası olmaktan öte sıradan insanların günlük yaşantılarını değiştirebilmelerine yönelik “yeni sosyal projeler için bir berat” haline gelmiştir.¹⁸¹ Arjun Appaduari, küreselleşmenin yeni çağının iki temel karakteristiğinin öne çıktığını, bunun da elektronikleşme ve kitlesel göç olduğunu belirtir. Ancak bu ikisini teknolojik ilerlemeler olarak değil, bir hayal ürünü olarak görmek gerektiğini vurgular. Zira dünyada herkes teknolojik gelişmelerden ve küresel iletişim ağlarından eşit olarak yararlanmamakta ya da herkes göç etmemektedir ancak bu ikisinin etkilemediği kimse yoktur der. Özetle kitle iletişime dayalı olaylar ile göç arasındaki ilişkinin küreselleşme ve modernizasyon arasındaki temel bağ olduğunu iddia eder.¹⁸² Fanon zihinlerin dekolonizasyonunun gerekliliğine dikkat çeker. Zira küreselleşme ve yerelleşme süreçleri aynı zamanda zihinsel süreçlerdir.¹⁸³ Küreselleşme düşüncesi sadece Avrupamerkezci bir algı değil aynı zamanda küresel bir algıdır. Küreselleşme teorisinin problemlerinden biri, geleneksel sınırların geçirgenleştiği dünyayı homojenize etmeye meyilli olmasıdır.¹⁸⁴ Sonuç olarak Benedict Anderson'un çıkarsamasına yeniden ulaşmaktayız: ulus devletin sınırları içerisine sığmayan yeni diasporik kamusal alanlar oluşmaktadır. Göç dolayısıyla yeniden şekillenen uluslararası ortamda, Spivak değişimin artık üretim teorileri ve bilinçli teorilerle açıklanamayacağını, ama tahakküm ve sömürü ve de direniş teorileriyle açıklanabileceğini söyler.¹⁸⁵ Bu şekilde göçün şekillendirdiği yeni dünya düzenini anlamlandırabilmek için Maduniyet Çalışmalarını davet etmiş olur. Bu yargı Rodriguez tarafından da savunulur. Rodriguez'e göre maduniyet muğlak

¹⁸⁰ Akt. Ahluwalia, 2001: 68

¹⁸¹ Appadurai, 2005: 6, Chatterjee, 1998: 58

¹⁸² Akt. Ahluwalia, 2001: 122

¹⁸³ Akt. Ahluwalia, 2001: 120

¹⁸⁴ Ahluwalia, 2001: 120

¹⁸⁵ Rodriguez, 1994: 13

bir şekilde disiplinler aşırıdır. Maduniyete yönelik tartışma hükümetleri, devlet iktidarını, ulusal partileri, etnisitelerin dinselleştirilmesini içerir.¹⁸⁶ Bu nedenle Maduniyet Teorisi Uluslararası İlişkiler disiplinini ve Postkolonyal Teoriyi geliştirmekte ve yapısökümcü bir perspektif sunmaktadır.

Alain Touraine'e göre geleneklerin, göreneklerin ve ayrıcalıkların yerine aklın ilkelerinden esinlenen yasalar tarafından yeniden yapılandırılmış bir uzamı koyduğu için ulus modernliğin siyasal biçimidir.¹⁸⁷ Öte yandan, ulus devlet 1970'ler ve sonrasında göçle sık sık rahatsız edilmiştir. Gittikleri ülkeye yerleşmiş göçmenler sivil toplum kuruluşlarına erişebilmekte pek sorun yaşamazlar da ülkenin tüm uygulamalarına erişmek konusunda yeterince eğitilmiş olmayabilmektedirler. Genel itibariyle yerleştikleri devletin refah sisteminden faydalanırlar ama ev sahibi ülkeye karşı aidiyet beslemekte ve yerel halkla dayanışma halinde olmakta zorlanırlar. Son olarak vatandaşlık bağı ile gittikleri ülkeye bağlandıklarında ise politik sadakatleri şüpheli olarak görünmektedir. Hatta birçoğu gittikleri ülkenin ekonomik ve sosyal avantajlarından faydalanabildikleri sürece vatandaşlığa geçmeyi bile istememektedir. Bu son nokta ve göçmenlerin içerisinde bulundukları ulusötesi dayanışma ağları aslında bunları yerel halk nezdinde sivil ve siyasi yaşamın uygunsuz özneleri konumuna yerleştirmektedir. Gerçekten de hukuki bağlamda düşünüldüğünde de göçmenler toplumunda düzene tabi olmayan uygunsuz özne görünümü vermektedirler. Bu durum millet olmanın kültürel yapısı ile sivil toplumun evrensel algısı arasında bir krize neden olmakta ve bu krize verilen tepkilerin en yaygın bilineni de kentsel ve politik hayatı yeniden tanımlamak için “çokkültürlülük” (*multiculturalism*) çabasıdır. Öte yandan aynı çokkültürlü ulus-devletlerde göçü engellemek, göçmenlerin vatandaşlık başvurularını reddetmek ve göçmenlerin sosyal refah kurumlarına erişiminin engellenmesi için girişimler de olabilmektedir.¹⁸⁸ Günümüzde sömürgeci ile sömürülen etnisiteler arası gerilim geçmiş sömürge toprakları ile sınırlı değildir, merkezileşmiş kapitalist toplumlara göç etmiştir.¹⁸⁹ Robert D. Kaplan *The Coming Anarchy* kitabında göçmenleri “suçlular, silahlı hırsızlar, araba hırsızları, soyguncular, uyuşturucu bağımlıları, mafya üyeleri, haydutlar, göçmenler, köylüler, kuralsız paryalar, ülkelerine hıyanet etmiş subaylar, muhalif köylü şefleri, genç çetincevizler” olarak tanımlar, Gayatri bu duruma “tarihin mantığa aktarıldığı yerin mutlak sınırı” der.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Rodriguez, 1994: 15

¹⁸⁷ Touraine, 2014: 175

¹⁸⁸ Chatterjee, 1998: 66

¹⁸⁹ <http://www.journaldumauss.net/?Internal-Colonialism-Postcolonial-Criticism-and-Social-Theory> (Erişim tarihi: 04.05.2023)

¹⁹⁰ Rodriguez, 1994: 18

Göçmenler dahil olmak üzere azınlıklar sosyal bilimlerden da çok farklı biçimlerde ele alınmaktadır. Örneğin; antropoloji, azınlık terimini ötekilik ve kültürel farklılık temelinde kullanmakta, Siyaset Bilimi azınlık terimini toplumun belirli gruplar veya kesimleri için şematize edilmiş bir araca indirgemekte, bunun sonucunda ise siyasi söylev analizlerinde siyasilerin azınlıklara bakış açısının, medyanın azınlıkları ele alışının ve resmi evrakların azınlıklara “madun” ve “aşağı” (*inferior*) konumu atfettiği görülmektedir. Francesco Trupia azınlıklara yönelik söylevlerde kast, sınıf, ırk ve cinsiyet içeren terimlerin kullanımının arttığını hatırlatır.¹⁹¹ Bu kaotik durum dahilinde dünya üzerindeki toplumlar hızla şekil değiştirmektedir. Bir yandan fiziki mesafelerin kısalıyor olması aynı zamanda aynı fiziksel ortamda bulunan bireylerin hızlıca birbirlerine yabancılaşıyor olmasını doğurmaya başlamıştır. Bu nedenle “Patriotism and Its Futures” isimli ve 1993 tarihli makalesinde Arjun Appadurai “kendimizi ulusun ötesinde düşünmek zorundayız” demiştir.¹⁹² Wacquant’a göre “kentsel mekan tam anlamıyla tarihsel ve siyasal bir inşadır”.¹⁹³ Ve bu tarihsel ve siyasal inşa göçle birlikte dönüşüme zorlanmaktadır. Dolayısıyla Postkolonyal Teori madunu analize dahil etmelidir. Bunu da Maduniyet Çalışmaları ile yapmak mümkündür.

Maduniyet Çalışmalarının Uluslararası İlişkiler disiplini ve Postkolonyal Teoriye bir diğer katkısı da Avrupamerkezci bakış açısına ve liberal kapitalist ekonomi politikalarına getirdiği eleştiridir. Böylece dahili sömürgecilik tartışmalarını da disipline dahil etmektedir. Martins sömürgecilik sonrası çalışmaların esasen aşikar görünen Avrupa evrenselciliği, Avrupamerkezci bakış açısı, sömürgeciliğin getirdiğine inanılan kaçınılmaz ekonomik gelişme iddiası veya “beyazların diğer etnik gruplara göre ırksal üstünlüğü” gibi söylemlerin yapısökümünün önemini vurgulamakta olduğunu, Dahili Sömürgecilik (*internal colonialism*) kavramının ise tarihsel, ulusal ve etnik çatışmanın kendi motivasyonlarını vurgulamakta olduğunu belirtir. İçsel veya dahili sömürgecilik terimi bilindiği kadarıyla ilk kez 1957 yılında Leopold Marquard tarafından Güney Afrika’daki durumu açıklamak için kullanılmıştır.¹⁹⁴ Dahili sömürgecilik bölgesel anlamda ekonomik gelişmenin eşitsiz etkileri olarak tanımlanmıştır. Daha geniş anlamda toplumlardaki azınlık grupların sömürülmesi dolayısıyla eşitsiz gelişme (*uneven development*) ve bunun sonucunda da bir ülkedeki bölgeler arasındaki

¹⁹¹ Trupia, 2020: 10

¹⁹² Akt. Chatterjee, 1998: 57

¹⁹³ Wacquant, 2015; 20

¹⁹⁴ <http://www.journaldumauss.net/?Internal-Colonialism-Postcolonial-Criticism-and-Social-Theory> (Erişim tarihi: 04.05.2023)

ekonomik ve politik eşitsizlikler olarak tanımlanabilmektedir.¹⁹⁵ Böylelikle liberal kapitalist politikaların içsel bir kolonyalizm oluşturduğu ve pekiştirdiği savlanmaktadır.

Dahili Sömürgecilik düşüncesinin isminden hareketle, bunun postkolonyal toplumlardaki etnik çatışmalarla sınırlı olmadığını, böyle bir sınırlılık içerisinde düşünülürse ancak kısıtlı (minör) bir teori olacağını, oysaki bunun büyük bir teori olduğunu gösterebilmek için “dahili” (*internal*) kelimesinin coğrafik bir sınırlama olmaksızın kullanılması gerektiğini hatırlamalıyız. Burada “dahili” kelimesi daha geniş anlamda, ulusal ve uluslararası bağlamlarda tahayyül edilmiş sembolik sistemsel sınırları işaret etmektedir. Kısaca içsel sömürgecilik sömürgeleştirilmiş ile sömürgeci ülkeler ve ulusal ve uluslararası düzeyde hükümler ve boyunduruk altındaki gruplar arasındaki gerilime işaret eder.¹⁹⁶ Maduniyetçiler ise dahili sömürgecilik düşüncesine karşı çıkmazlar. Zira Maduniyetçilerden Homi Bhabha Batı felsefesinin “asıl meselenin devlet ve sivil toplum arasındaki karşıtlık değil, sermaye ile halk arasındaki karşıtlık olduğunu” anlamak konusunda başarısız olduğunu¹⁹⁷ belirtir. Bu nedenle klasik Avrupamerkezi sosyal bilimin güç, kültür, kimlik, ırk ve sömür gibi meseleleri açıklamakta yetersiz kalacağını ve dahili sömürgecilik yaklaşımının maduniyetçilerin iddialarını desteklediğini kabul ederler.

Bu tanım üzerinden bakıldığında metropoller hızlı ekonomik ve kentsel gelişmeler göstermekte ve Loic Wacquant’ın Kent Paryaları kitabında anlattığı ileri marjinalliğe dönüşmektedir. Wacquant ileri marjinalliği kapitalist ekonomilerin eşitsiz gelişmesi ile refah devletlerinin küçülmesi sonucu post-Fordist şehirlerde billurlaşmış toplumsal- mekansal sürgün ile dışlayıcı kapatma (Max Weber’in kullandığı anlamda) hadiselerinin görüldüğü yeni düzen olarak tanımlanmaktadır.¹⁹⁸ Bu açıdan bakıldığında eşitsiz gelişmenin olduğu ülkelerdeki ekonomik ve politik eşitsizlikle aynı zamanda mekanda ve mekanın kullanımında da kendini göstermektedir. Gettolaşma ve göçmen mahallelerinin oluşumu bununla doğrudan bağlantılıdır. Yani, eşitsizlik Avrupa topraklarında da yaşanmaktadır. Buradan sömürgeciliğin mekansal uzamının farklı şekillerde ve fakat bu sefer dahili olarak devam ettiğini savlayabiliriz. Casanova da bu düşünceyi destekleyecek şekilde dahili sömürgeciliğin “heterojen kültürel gruplar arasında sömürü ve sosyal ilişkiler yapısı”¹⁹⁹ olarak tanımlamaktadır. Buna ters düşmeyecek şekilde sömürgeci kapitalizm tezahürünün tarihsel

¹⁹⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Internal_colonialism (Erişim tarihi: 06.05.2021)

¹⁹⁶ <http://www.journauldumauss.net/?Internal-Colonialism-Postcolonial-Criticism-and-Social-Theory> (Erişim Tarihi: 04.05.2023)

¹⁹⁷ Bhabha, 1994: 230

¹⁹⁸ Wacquant, 2015; 12-13

¹⁹⁹ Casanova, 1965:33

kapsamının kolektif politik tahayyül üzerindeki ırksal, ulusal ve maduniyetçi etkilerden meydana gelmektedir. Aynı süreç sömürgecilik sonrasında da devam etmektedir. Postkolonyal kapsamda, özgürleştirme stratejileri gibi tahakküm ve sömürü mekanizmaları her zaman sömüren ve sömürülen etnik grupları kapsayacak şekilde, etnik gruplar arası anlaşmalar ve çatışmaların haritalandırılması birlikte yürümektedir. Dahili sömürgecilik teorik temellerini önceleri Marksizm'e ve ırkçılık eleştirilerine ve ulusal ve sömürgeci karşıtı mücadelelerde azınlıkların eylemlerine dayandırıyor. Ancak günümüzde teorik çalışmalara Feminizm, bağımsızlık sonrası çalışmalar, bağımlılık teorileri ve emperyalizm çalışmaları, özgürleşme teolojisi, maduniyet çalışmaları, sömürgecilik sonrası yapısökümcülük gibi daha geniş alanlardan katkı görmektedir. Yani Dahili Sömürgecilik tartışması sömürgecilik sonrası kültürün ve politik toplumun manevi özelliklerini anlamaya yönelik teorik ve pratik bir rehber olma özelliği taşır. Bu kapsamda etnisite, güç, sınıf ilişkisi, feminizm, kimlik, milliyetçilik, emperyalizm gibi küresel toplumda insani varlığa dair anahtar konseptleri tartışmaya açmaktadır.²⁰⁰ Özetle, kültür ve kimlik tartışmalarını sömürgecilik, post-kolonyalizm ve ekonomik ilişkilerden bağımsız bir şekilde düşünmek imkânsızdır. Maduniyet Teorisi bu tartışmalar olmaksızın bir bütün bakış açısı yakalayamayacağımızı göstermektedir.

Maduniyet Teorisi'nin sınıf tanımını genişlettiğinden bahsetmiştik. Bu kapsamda ulusal farklılıkların analize olduğu gibi dahil edilmesi hem Uluslararası İlişkiler disiplini hem de Postkolonyal Teoriyi genişletmekte ve literatüre katkı sağlamaktadır. Örneğin, sınıf mücadelesi terimi sermaye ile çalışan arasındaki çelişkiyi tanımlayan Avrupamerkezli toplumsal eleştirilerin merkezine yerleşebilir. Öte yandan, sömürgeci kapsamda bakıldığında bu gibi terimler kültürel, etnik ve ulusal farklılıkları da içerecek genişleyebilir. Bu açıdan bakıldığında etnik farklılık sömürgeci gücü oluşturan temel hiyerarşik sınıflandırma mekanizmasının temeline oturmaktadır. Irk doğal bir belirteç (*marker*) değildir ama kaçınılmaz tarihsel evrim içerisinde sömürgeci kapitalizmi meşrulaştırmak amacıyla insanlığı sınıflandırma aracı haline gelmiştir. Sömürgeci geçmişin tarihsel etkileri, merkezileşmiş liberal ülkelerdeki özgürlük ve eşitlik kavramları ile çelişki doğurmaktadır.²⁰¹ Özetle, neoliberal tahakküm, sadece ekonomik modernizasyon ve serbest piyasa uygulamaları gibi salt faydacı ekonomik çıkarımlarla açıklanamaz, daha geniş sosyal ve tarihsel çerçevede, sömürgeci koşulların analize dahil edilmesi gerekmektedir. Daha sonra tahakküm

²⁰⁰ <http://www.journaldumauss.net/?Internal-Colonialism-Postcolonial-Criticism-and-Social-Theory> (Erişim tarihi: 04.05.2023)

²⁰¹ Casanova, 1965: 33

politikalarının artık dahili bir biçimde devam ettiği analizine ulaşmamız daha anlamlı hale gelecektir.

Maduniyet Teorisi, kapitalizm ile vatandaşlık arasında bir ilişki de tesis etmektedir. Reich’a göre kapitalizmin güncel hali, ulusları analizin işlevsel bir birimi haline getirmekte ve hükümetler ile vatandaşlık terimlerinin yerini düzenli olarak güncellemektedir. Ona göre küreselleşme, vatandaşları birbirine bağlayan bağları yıpratmaktadır: “*Sermaye yüksek hacimden, yüksek değere doğru yöneldiği için ulusal toplum ulusal ekonomiden ayrılmaktadır.*” ve vatandaşlığa dair örüntüler o vatandaşların ulusal ekonomilerinden çok uluslararası düzeyde temsil ettikleri değerler, beceriler ve öngörülere göre değerlendirilmektedir.²⁰² Kısaca günümüz dünyasında sahip olunan ve/veya atfedilen değer bireyin taşıdığı pasaportun değerini belirler hale gelmiştir.

Maduniyet Teorisi’nin literatüre yapmış olduğu bir diğer katkı da modernizm ve modernite eleştirisidir. Bu eleştiri, iletişim ve medya örneği üzerinden gerçekleştirilir. Avrupa evrenselciliği ideolojisini altüst etmek için çoğulculuğun (*pluralism*) önemli olduğunu ancak bunun da kölelik ve ırksal hiyerarşik sömürü mekanizmalarına dayanan yeni sömürü şekilleri doğurabileceğini ve bunun da sonucunun demokratik olmayan sömürgeci kapitalizm olacağını vurgular.²⁰³ Arjun Appadurai’ye göre farklı toplumlarda modernleşmenin farklı intikal etmesinin, dolayısıyla “modernleştiricilerin” tek tipleştirici bakış açılarını hayal kırıklığına uğratan farklı toplumlardaki derin ve çoklu sosyal şecerelerin (*genealogy*) olmasıdır. Arjun Appadurai *Modernity at Large* kitabında son birkaç on yılda toplumlararası ilişkilerdeki kopuşu ele almaktadır ve bu kopuşun radikal transformasyon dönüşümlerinden farklı olduğunu iddia etmektedir. Zira Appadurai, büyük Batılı sosyal bilimlerin en problemli miraslarından birisinin “modern zaman” olarak iddia ettikleri tek bir zamanın geçmiş ile günümüz arasında dramatik ve eşi görülmemiş bir kopuş gibi pekiştiriliyor olduğunu söyler. Muhakkak ki içinde yaşadığımız modernite tüm dünya tarafından kararlı, düzensiz ve dengesiz bir biçimde deneyimlenmektedir ancak Appadurai’nin sormamızı istediği soru şudur: “Modernizasyon teorisi tarafından tanımlanamıyorsa bu kırılma aslında nedir?”²⁰⁴ Appadurai’nin bu soruya bulduğu cevap medya ve göçtür. O, geçmiş ile göç arasında bir kopma teorisinin ana ve birbiriyle bağlantılı unsuru olarak medya ve göçü ele almaktadır. Zira bu ikisi tahayyül üzerinde etkilidir. Elektronik medya kitle iletişimi üzerinde ve geleneksel

²⁰² Akt. Rodriguez, 1994: 16

²⁰³ <http://www.jouraldumauss.net/?Internal-Colonialism-Postcolonial-Criticism-and-Social-Theory> (Erişim tarihi: 04.05.2023)

²⁰⁴ Appadurai, 2005: 2-3

medyanın alanında keskin bir değişime neden olmuştur. Appadurai bunu sadece bir elektronik fetişizasyon olarak görmememiz gerektiğini, hayali benlikler ve hayali dünyaların inşası için göreceli yeni kaynaklar sağladığını söyler.²⁰⁵ Elektronik medya var olan iletişim ve yönetim dünyalarını kökünden dönüştürmüştür. Bu dönüşümün kökeninde ise kendi algımızın (*self-imagination*) dönüşümü ve dayandığı temellerin sarsılmasının yattığını söylemek mümkündür.

Alain Touraine, modernizmin karakteristik yapısından ötürü artık öznenin yeniden tanımlanması gerektiğini söylemektedir.²⁰⁶ Birey tarih boyunca, emekçi, köylü, işçi, tüketici, vatandaş gibi birçok şekilde tanımlandı. Ancak kapitalizmin ve modernizmin gelmiş olduğu son noktaya baktığımızda birey bu tanımlardan her birine uymakta ya da bazen hiçbirine uymamaktadır. Alain Touraine, bireyin özgürleşmesi ile tarihsel ilerleme arasında bir denklik ilişkisi olduğunu ve bunun da yeni toplumda yeni bir insan yaratma düşüne denk geldiğini hatta bunu Liberal ve Marksist düşüncenin de kabul ettiğini belirtir.²⁰⁷ Bu yönüyle modernizm yeni bir insan tahayyül etmekte ve bu insanı kapitalizmin kalıplarına göre yontmak istemektedir. Bu da modern insanı yeniden okumamız gerekliliğini ortaya çıkarır. Modern insan içerisinde sayıları gitgide artan ve yeniden tanımlamamız gereken gruplardan birisi göçmenlerdir. Göçmenler yukarıda özneyi tanımlayan sıfatlardan bir kısmına erişimi zorlaşmış (ya da imkânsızlaşmış) gruplardır ve göçün görmezden gelinemez bir mefhum olduğu modern dünyayı anlamlandırmak için Maduniyet Çalışmaları anlamlı bir kaynak olma özelliği teşkil etmektedir. Modernizme bir eleştiri de Postkolonyal Teoriden gelmiştir. Elbette bu noktada, post-kolonyal teorinin henüz modernizmi sıkı sıkıya eleştirdiğini ancak onu alaşağı edecek bir argüman geliştiremediğini göz önünde bulundurmak gerekir. Modernizm geleneksel toplumlar ve modern toplumların (Batı) arasında yapılan temel bir ayrıma dayalıdır. Bir post-kolonyal teorisyen olan Gurminder K. Bhambra, Blumberg'den aktararak, modern çağın kendi yorumundan önce gelmediğini, modernizm yorumunun moderniteyi oluşturmadıysa da ona şekil verdiğini vurgular. Modern toplum tanımı, modern olmanın ne olduğu ile ilgili Batı deneyimlerinden elde ettiklerimizdir. Avrupalı olmanın neyi gerektirdiğini açıklamayan modernizm düşüncesi, üstü örtük olarak ötekileri batılı olmayan olarak kodlamaktadır.²⁰⁸ Tüm bunların ışığında Maduniyetçi Teoriyi ancak kolonyalizmin bitmiş olduğunu varsayarak okuyabiliyoruz. Maduniyetçi teoriyi bir kısır döngü içinde tutan

²⁰⁵ Appadurai, 2005: 3

²⁰⁶ Touraine, 2014: 170

²⁰⁷ Touraine, 2014: 169

²⁰⁸ Bhambra, 2015: 4

şeylerden biri bu yanılsamadır. Kolonyalizmin bittiğini tahayyül edebiliriz, ancak tarihte bitiş ve başlangıçlara yönelik kesin sınırlar bulabilmemiz mümkün değildir. Bilakis, kolonyalizmin şekil değiştirerek devam ettiğine dair kanıtlar bulunmaktadır. Örneğin, içsel kolonyalistler ekonomik gelişmenin eşitsiz etkilerinin azınlık grupların sömürüsüne neden olduğunu ve ülkeler ve bölgeler arasında politik ve ekonomik eşitsizliklere yol açtığını söylemektedir.²⁰⁹ Bu eşitsizlikler sadece doğu veya güney ülke tabir edilen coğrafyalara özgü de değil, Avrupa'nın ve Avrupa Birliği'nin sınırları içerisinde de yaşanmaktadır.

Chatterjee de kitlesel medyanın önemine dikkat çeker ve medyanın toplumların afyonu olduğuna dair teorinin aksine kitle medyasının sıradan insanlar arasında ironi, seçicilik ya da itaatsizlik gibi etken araçlar ürettiğine dair ciddi kanıtların olduğunu belirtir. Elektronik medyanın kolektif bir şekilde tecrübe ediliyor olması kolektif tahayyüllerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermekte ve bu tahayyüllerin sınırları ise ulusların tahayyül edilmiş sınırlarının çok ötesine uzanmaktadır.²¹⁰ Ulus-devletin ölümcül bir krize girmesiyle daha evvel ulusal egemenlik iddiaları ile sıkı sıkıya korunan politik alana örgütlerin postnasyonel versiyonlarının ortaya çıkmış olduğunu da görebilmekteyiz.²¹¹ Bu örgütler yeni postnasyonel düzenin çıktıları ya da hızlandırıcılarıdır. Chatterjee, asrın yeni ortaya çıkan bir eğilimi olarak bu yeni postnasyonel politik yapıları tartışabilmek için bilhassa eski Sovyet ülkeleri ile orta ve doğu Avrupa ülkelerinde artan milliyetçiliğe dair de bir tartışmanın getirilmesi gerektiğini vurgular. Buna yönelik olarak Appadurai bu ülkelerde artan milliyetçiliğin primordializm ya da kabileciliğin (*tribalism*) yeniden canlanması olarak okur ve bu duruma “Bosna yanılgısı” (*Bosnian Fallacy*) der.²¹² Bölgesel milliyetçilik (*territorial nationalism*) artan milliyetçilik hareketlerinin temelinde yatan unsur veya nihai sonucu değil, “esasen ulusaşırı, ulusaltı (*subnational*) ve daha genel anlamda ulusdışı (*nonnational*) kimlikler ve arzulardır”. Bunun nedeni bu hareketlerin hala bölgesel devletlerin dilbilimsel tasavvuruna hapsolup kalmış olmasıdır.²¹³ Bunun bir sonucu olarak küresel bir dünya düzeni altında yerellik; sosyal hayatın, duygusal yapının ve toplumun ideolojik temeline oturmaktadır. Öte yandan modern ulus devletin sınırları içerisine hapsolmuş yerelliğin yeniden üretimi oldukça zorlaşmıştır. Chatterjee bu durum için 3 neden sıralar:

²⁰⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Internal_colonialism#:~:text=Internal%20colonialism%20is%20the%20uneven,between%20regions%20within%20a%20state. (erişim tarihi: 26.12.2020)

²¹⁰ Appadurai, 2005: 7; Chatterjee, 1998: 58

²¹¹ Chatterjee, 1998: 58

²¹² Chatterjee, 1998: 59; Appadurai, 2005: 21

²¹³ Chatterjee, 1998: 59

1. Modern ulus devlet yerelliği kendisine bağlı kılmak için gittikçe daha çok disipline edici güç kullanır.
2. Kolektif toplumsal hareketler ve kimlikler öte yandan yerellikten gitgide bağımlı koparmaktadır.
3. Son olarak da elektronik medyanın gücünün de etkisi ile sanal ve fiziki mekan arasındaki fark gitgide silikleşmiştir.

Bu durumun sonucu olarak sanal yerellik (*virtual neighborhood*) daha çok fiziksel olarak aynı ortamda bulunmayan diasporadaki bireyler arasında yükselmektedir. Maduniyetçi Chatterjee'ye göre sanal konumdan yayılan ideolojiler, para ve sosyal bağlar yerel fiziki ortama gelerek oradaki dayanışmanın yapısını değiştirebilmektedir.²¹⁴ Burada vurgulanmak istenen, modernitenin ulusal yapılara düzenli olarak meydan okuduğudur. Ulus devletin krizlerinden birini besleyen ve üniter/homojen ulus yapımı sürecini tehdit eden bu durum yerelliği her geçen gün imkânsızlaştırmaktadır. Kimlik ve benlik olgularının sadece göç değil, modernitenin velinimetleri ile düzenli olarak tehdit ediliyor olması kimlik tartışmasının gözden kaçan noktalarından birisidir. Göçün ve göçmenin bu kimlik ve üniterlik tartışmasının ortasına oturtulması hem konunun asıl merkezinden sapmasına hem de göçmenin madun günah keçisi haline getirilmesine hizmet etmektedir.

Kitlesel göç gönüllü veya zorunlu olsun, insanlık tarihinde oldukça yeni bir kavramdır. Bilhassa göç, "... kitle aracılı imgelerin, senaryoların ve duyumların hızlı akışı ile yan yana geldiğinde" yeni bir istikrarsız modern öznelik üretimi haline gelmektedir. Göçün artmasıyla birlikte göç ettikleri ülkede bir araya gelen göçmenler diasporik kamusal alanlar oluşturmakta ve ulus-devletin devamlılığını iddia eden teorileri sarsacak olgular yaratmaktadır. Kısaca elektronik medya ve kitlesel göç, sadece yeni teknik/teknolojik güçler olarak değil, tahayyül gücünü de zorlayan güçler olarak günümüz dünyasına izini bırakmıştır. Dünyada artık doğduğu ülke veya bölgenin sınırları ötesinde hiçbir tanıdığı, aile bireyi, arkadaşı olmayan çok az insan kaldı. Uzaktaki bu bireyler hikayeler ve ihtimaller taşır. Bu açıdan bakıldığında hem insanlar hem de imgeler bireyin memleketinin belirsizliklerinin ve yerel ve ulusal medyasının güvenlik kordonunun ötesinde tesadüfen karşılaşır. Kitlesel iletişimle aktarılmış olaylar ve göçmen seyirciler arasındaki bu beklenmedik mobil ilişki küreselleşme ile modern olan arasındaki temel bağlantıyı oluşturur. Ve nihayetinde tahayyül edilmiş dünyalar çoğullaşır. Appadurai'ye göre, göçmenler için yeni ortamlara uyum sağlamak veya tekrar göç etme veya geri dönme kararı vermek kitle iletişimin sağladığı tahayyül ile doğrudan

²¹⁴ Chatterjee, 1998: 59-60

bağlantılıdır ve ulusal alanı sıklıkla aşar.²¹⁵ Appadurai'nin yaklaşımı dört açıdan bizler için önemlidir. Öncelikle teleolojik değildir, modernizasyonun evrensel olarak, rasyonaliteyi, dakikliği, serbest piyasası ve gayrisafi milli hasılayı açıklamaya iddialı herhangi bir reçete sunmaz. İkinci neden Appadurai bizlere geniş çaplı bir sosyal mühendislik projesi sunmaz, sadece gündelik hayatta tahayyülün nasıl dönüştüğünü göstermeye çalışır. Üçüncüsü (belki de bu tez açısından en önemli kısım) onun yaklaşımı modernitenin elektronik medyanın etkilediği sosyal adalet, şiddet ve milliyetçilik deneylerinin nereye gidebileceği sorusunu açık uçlu bırakıyor olmasıdır. Son olarak da kitle iletişimi ile kitlesel göçün neden olduğunu iddia ettiği kopuşun apaçık bir şekilde ulus aşırı hatta postnasyonel olmasıdır.²¹⁶ Dolayısıyla, Maduniyet Teorisi gündelik moderniteyi irdelerken analize göç ve madun olanı aynı anda dahil ederek kapsamlı bir analiz sunmaya çalışmaktadır. Kısacası oldukça karmaşıklaşmış ve toplumların iç içe geçmiş olduğu günümüz dünyasında, evrensel bir teori iddiası ancak bu iddiada olan teoriyi eksik ve yetersiz kılacaktır. Sonuç itibarıyla Appadurai de bizlere daha eleştirel bakış açılarının gerekliliğini hatırlatır. Bu tezin amacı da bu davete icabet edip, Avrupa'ya yönelmiş göçü yine Avrupa'nın ve sömürgeciliğin etkilediği topraklardan çıkan eleştirel bir bakış açısı ile okumaya çalışmaktır. Zira göç ve sömürgeci pratikler sadece yön değiştirmiş görünmektedir. Artan göç itibarıyla devletlerin de tepkisel kararlar almak zorunda kaldıklarını not etmek gereklidir. Francis Fukuyama'ya göre Batı'da liberal solun toplumun topyekun çıkarlarını ve eşitliği daha az savunduğunu, bunun yerine siyahlar, göçmenler, kadınlar, LGBTQI+ topluluklar, sığınmacılar gibi madun olarak kabul gören ve tam olarak tanınmamış kesimler için kampanyalar yürütmekte olduğunu belirtir; buna karşılık liberal sağ ise muğlak geleneksel ve bozulmamış, ırk, aidiyet ve din temelli ulusal kimlik biçimlerini korumak için kendisini vatanperver milliyetçi ve radikal bir biçimde (yeniden) tanımlamaya başlamıştır.²¹⁷

Maduniyetçiler, küreselleşmenin de bir tahayyüller silsilesi olduğunu iddia eder ve bu tahayyüllerin kendisi kaosla karakterizedir. Bu kaotik/anarşik ortamı Maduniyetçiler modern devletin yönetsel beceriksizliğiyle açıklayacaklardır. Bu beceriksizlikler yeni maduniyetler ortaya çıkarmaktadır. Biraz daha detaylı bakacak olursak, Charles Taylor'a göre on sekizinci yüzyılda yeni bir tür kamusal alan oluşturan yeni bir kamuoyu oluşmuştur. Bunun ortaya çıkmasında baskılı kapitalizmin de etkisi vardır.²¹⁸ Maduniyet Teorisi'nin Taylor'ın bu

²¹⁵ Appadurai, 2005: 4- 6

²¹⁶ Appadurai, 2005: 9

²¹⁷ Trupia, 2020: 20

²¹⁸ Akt. Ahluwalia, 2001: 78

çıkarmasına sağladığı katkıları Maduniyetçi Appadurai'nin analizinde bulabiliriz. Appadurai küreselleşmenin temel unsurlarından olan kitle iletişiminin ve kitlesel göçün, ulus devleti tehdit ettiğini savunanlardandır. Ona göre küresel sistemin karmaşıklıklarından birisi ekonomi, kültür ve politika arasındaki bağın kopmasıdır ve bu kopmanın anlaşılabilmesi için 5 farklı küresel kültürel akış (*global cultural flow*) önerir.²¹⁹ Bu noktada Appadurai bu kültürel akışların her bir akış yönünü anlatabilmek için İngilizce “uzantı” anlamına gelen “scape” terimini kullanmayı tercih etmiştir. Ancak kelimeyi “uzantı” olarak çevirmek yerine Türkçede anlaşılmasının daha kolay olacağını umarak “akış” kelimesini kullanmayı tercih edilecektir. Appadurai'nin bahsetmiş olduğu küresel kültürel akışların beş farklı boyutu bulunmaktadır. Bunlar, etnik akış (*ethnoscapes*), medya akışı (*mediascapes*), teknolojik akış (*technoscapes*), mali akış (*financescapes*) ve ideolojik akış (*ideoscapes*)'tır. Appadurai'nin akış (*scape*) tanımı şu şekildedir: “*Bu akışlar, tarihsel olarak konumlandırılmış insan ve grup tahayyüllerinin dünyaya yayılmasıdır ve tahayyül edilmiş dünyanın kurucu bloklarını oluşturur*”.²²⁰

Appadurai'nin beş küresel akışından etnik akış (*ethnoscape*) turistleri, göçmenleri, sürgünleri, misafir işçileri ve uluslararası ilişkileri etkileyen diğer bireyleri ve grupları²²¹ içerdiğini açıklamaktadır. Teknolojik akış boyutu olan “technoscapes” resmi sınırları tanımayan hem mekanik hem de bilgi amaçlı küresel teknoloji aktarımlarının tamamı olarak tanımlanmıştır. Mali akış (*financescapes*), küresel sermayenin ulus-devlet sınırları boyunca izlenmesi giderek zorlaşan hızlı akışları ve hareketleridir. Medya akışı ise (*mediascapes*) geleneksel gazeteler dahil olmak üzere modern multimedya araçlarının tamamını kapsayacak şekilde, geleneksel ve modern iletişim araçlarıyla bilginin dünya çapında hızla dağılması ve yayılması kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. En son olarak, ideolojik akışlar (*ideoscapes*) ise kendilerini ifade eden veya devlet iktidarını ele geçirmek isteyenlerin propagandasını yapan politik ideolojilerdir. Appadurai'ye göre bu akışlar kendi deyimine göre “dünyanın her tarafına yayılmış insan ve grupların tarihsel olarak konumlandırılmış tahayyülüdür”. Örneğin “ethnoscape” turistleri, göçmenleri, misafir işçileri, sürgünleri ve tahmin edilemez bir nedenden ötürü uluslararası ilişkilerden etkilenmiş diğer grupları kapsar. “Technoscape” ise öte yandan daha önce tanımlanmış sınırları hiçbir şekilde tanımayan mekanik ve bilgi temelli küresel teknoloji transferini; “financescapes” izlemesi neredeyse imkânsızlaşmış ve ulus-devlet sınırlarını hızla aşan küresel kapital hareketliliğini; “mediascapes” bilginin tüm

²¹⁹ Ahluwalia, 2001: 121

²²⁰ Ahluwalia, 2001: 122, Appadurai, 2005: 33

²²¹ Appadurai, 2005: 33

dünyaya televizyon, gazete ve diğer birçok multimedya kaynağı sayesinde hızla yayılmasını; ve son olarak da “ideoscapes” devlet gücünü ele geçirmek isteyen veya kendisini yaygınlaştırmak isteyen politik ideolojileri oluşturmaktadır. Ona göre bu akışlar düzenli bir sistem altında hareket etmedikleri gibi rasyonel de değildir. Daha çok kaos ile karakterize olmuştur.²²² Appadurai’nin bu küresel halin ulus-devletin varlığını tehdit ettiği iddiasının altında yatan sebebi ise maduniyet çalışmacılarından Partha Chatterjee “ulus-devletin halkın refahını garantilemek konusundaki yönetim beceriksizliği ve ulus-devletin kurumları ile otonom bireyler arasında sağlam bir temel oluşturacak sivil-sosyal kurumların eksikliği” ile açıklar.²²³ Will Kymlicka ise tüm madunlara içinde bulundukları etnokültürel özellikler ne olursa olsun, entegrasyonu ve sosyal içermeyi garanti etmeyi amaçlayan felsefelerin önemini vurgular. Yani marjinalleşmiş ve tanınmayan grupları belli bir yol haritası çizmeye, çatışmaları yumuşatmaya ve hakları garanti altına alma girişimi şeklinde açıklanabilir. Bu yönüyle Trupia, Kymlicka’nın politikasını Charles Taylor’un “Tanınma Politikası” ile Michael Sandel’in cemaatçiliğinin (*communitarianism*) devamı niteliğinde olduğunu belirtir. Göçmen entegrasyonu söz konusu olduğunda, Kymlicka, ev sahibi devlet dilinin ediniminin “kültürel yapıcılık” (*cultural maker*) açısından belirsiz bir kriter olduğunu görmezden gelmektedir. Büyük ihtimalle göçmenler ev sahibi devletin dilini ne tamamen kabul edecek ne de kayıtsız şartsız koruyacaktır. Benzer şekilde göçmen grupların kültürel hak talepleri yasal olarak sınırlandırılmışsa, kendilerini ev sahibi topluma entegre etmeyi başaramamış olanlar dışlanabilir ve marjinalleşmeye itilebilir.²²⁴

Maduniyetçi bir bakış açısıyla liberal demokrasileri eleştirmemiz de mümkündür. Francis Fukuyama Tarihin Sonu tezini ortaya attığında, Soğuk Savaş’ın sona ermesinden hareketle Liberalizmin Marksizme karşı tarihsel bir zafer elde ettiğini belirtmiş, liberal demokrasileri “insanlığın ideolojik evriminin son noktası” ve “nihai insani hükümet biçimi” olarak tanımlamıştı. Bu açıdan bakıldığında liberal demokrasiler “tarihin sonu”ydü. Fukuyama’nın bu iddiasının temelinde önceki hükümet biçimlerinin kendi çöküşlerine yol açacak büyük eksikliklere ve irrasyonel özelliklere sahipken, liberal demokrasilerin benzer iç çelişkilerden uzak olduğu iddiası yatmaktaydı. Hatta Fukuyama, ileri demokrasi örneği denilebilecek ABD, Fransa ve İsviçre gibi ülkelerde adaletsizliklerin ve derin sosyal sorunların olduğunu kendi iddiası ile çelişecek biçimde kabul ediyor ve fakat bunu liberal demokratik yönetim sistemlerinin sahip olduğu özgürlük ve adalet gibi temel ilkelerin

²²² Ahluwalia, 2001: 122- 123, Appadurai, 2005:33

²²³ Chatterjee, 1998: 65

²²⁴ Trupia, 2019: 33- 34

kendisinden kaynaklı olmadığını, bu ülkelerde bu ilkelerin yeterince geliştirilemediğini itiraf ediyordu.²²⁵ Bu noktada aklımıza şu retorik soru gelebilir: eğer liberal demokrasilere örnek olarak verilen ülkelerde dahi, bu yönetim biçiminin en temel ilkeleri olan özgürlük ve adaletin yeterince gelişmediğini söyleyebiliyorsak, bu ülkelerin liberal demokratik olduğu ya da olup olmadığına tartışmaya ve eleştiriye açık olacaktır. Bu durumu ispatlar biçimde, Francesco Trupia, Fukuyama'nın bu iddiasından sadece 30 yıl sonra Batı Avrupa'dan Doğu Avrupa'ya Avrupa'nın hemen hemen her yerinde, bölgeselcilğin ve milliyetçiliğin yeniden canlandığını, hayali topluluklara geri dönüşün ve bilhassa Balkanlar'da haritaların ve bölgelerin yeniden düzenlenmesi için gittikçe siyasallaşan mücadelelerin arttığını hatırlatmaktadır.²²⁶ Trupia “(Im)Possible Tolerance: A Paradox From Within Multicultural Societies” makalesinde liberalizmin başarısızlığını şu şekilde özetliyor:

“..... çağdaş toplumlar, marjinalleşmeden kaçınma ve kültürel yanlış anlamaların üstesinden gelme politikalarının nasıl tamamen başarısız olduğunu göstermektedir. Diğerlerinin yanı sıra, liberal humaniteryanizmin yeni gelenlere (örneğin sığınmacılar ve mültecilere) tam entegrasyon sağlama hırsları, paradoksal bir şekilde, hem göçmen toplulukları farklı insanların statüsünü daha geniş bir toplumda korumadıkları için dezavantajlı konuma getirdi hem de aynı zamanda çoğunluğa üye topluluklar arasında korkuyu artırdı” (Trupia, 2019: 31)

11 Eylül Sonrası AB'nin farklı şehirlerinde artçı olarak kabul edebileceğimiz saldırılar yaşanmıştır. Bunlara Londra ve Madrid saldırılarını örnek verebiliriz.²²⁷ Bu saldırılar, göçmenleri tehdit olarak algılamaya ve göçün güvenlikleştirilmesine hizmet etmiştir.²²⁸ Ancak, unutulmuş bir şey vardı ki o da bombalı saldırganların topluma yabancı yeni gelmiş göçmenlerin değil, toplumun bir parçası olmasıdır. Peki göçmenin bu saldırıyı düzenlemesi bir sebep midir yoksa bir sonuç mu? Bu soruların cevabı bizi maduniyetçi güvenlik eleştirisine götürecektir. Şüphesiz ki bu göç ile baş etme politikalarının başarısızlığının bir sonucudur. Kaya da bu görüşü paylaşır ve göçmenlerin sorumlu tutulmasının sosyopolitik yapının ürettiği yapısal yetersizliklerin dış sebeplere bağlanması çabası olarak görür.²²⁹ Nitekim, azınlıkların ortak bir dil ve ulusal kimliği paylaşarak kendilerini kültürel olarak entegre edecekleri iddiasının da sorunlu olduğu kanıtlanmıştır. Trupia bunu Guernica paradoksuna (insanlık için bombalama/*bombarding for humanity*) benzetir ve çağdaş toplumun temel değerlerini riske atmaktadır.²³⁰ Bunu çoğulculuk adına asimilasyon şeklinde

²²⁵ Fukuyama, 2014: 11

²²⁶ Trupia, 2019: 31

²²⁷ <https://www.dw.com/tr/11-eyl%C3%BClden-londraya/a-2524477> (Erişim Tarihi: 04.03.2021)

²²⁸ <https://www.evrensel.net/haber/13777/11-eylulden-geriye-korku-ve-ofke-kaldi> (Erişim tarihi: 04.03.2021)

²²⁹ Kaya, 2016: 9

²³⁰ Trupia, 2019: 32

okuyabiliriz ve bu politikalar da başarısız ve güvenlik söylemini (ya da güvenlik kaygısını) engelleyemez görünmektedir.

(Kültürel) güvenlik söyleminin kökenini Avrupa Birliği'nde aramak yanlış olmayacaktır. Doğu ve Batı Avrupa arasındaki ayrımın on sekizinci yüzyılda Fransız ve İngiliz Aydınlanması düşünürlerinin batının karşısına medenileşmemiş bir doğulu mevkidaşını koymakla başladığı düşünülmektedir.²³¹ Ancak tarih içerisinde Avrupa Birliği'nin var olma sebebi, yüzyıllarca devam eden, şimdi AB üyesi fakat geçmişte düşman ülkelerin artık birbirlerinin ötekisi ol(a)mamasından kaynaklanır. Ancak yukarıda bahsedilen aydınlanma döneminin bir getirisi olarak, AB kimliğinin inşası için bir ötekiye ihtiyaç duyulmaktadır. AB'de yoksulluk, işsizlik, ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, farklılık korkusu, milliyetçilik ve ırkçılık zaten yıllardır var olagelmıştır. Günümüzde ise, göçmenler sadece yapısal hoşnutsuzluğun üstünü örtmek için kullanılmakta bir araç olmuşlardır. Batı'ya yönelen göç için sömürgecilik ve sömürgecilik sonrası sorunlara bakılması tarihin çizgisel ilerleyişi içerisinde aydınlatıcı olacaktır.

Burcu Toğral Koca, Birleşmiş Milletlerin benimsediği “Güvenliksiz kalkınma, kalkınmasız güvenlik olamaz” söyleminin göçün güvenlikleştirilmesine rol oynadığını ve bunun ayrıca bir kalkınma meselesi haline getirilmesinde katkısı olduğunu Foucault'nun biyopolitika yaklaşımıyla açıklamaktadır. Zira biyopolitik ayrım, aynı zamanda gelişmiş ile az gelişmiş arasındaki ayrımı da belirginleştirmektedir. Foucault'nun biyopolitika/biyoiktidar kavramları on yedinci yüzyılda ortaya çıkan ve yaşamı yönetmeyi hedefleyen iktidar türünü açıklamak amacıyla kullanılmıştır. Haliyle göç bir gelişmişlik-az gelişmişlik ikiliği içerisinde ele alındığında göçmeni “az gelişmiş nüfusların artışı” konumuna taşımaktadır. Dolayısıyla göç Batı toplumunun kalkınmasının karşısında bir yeni bir tehdit olarak belirlemektedir. Avrupa Birliği'nin bütünleşme süreci ve iç sınırların kaldırılması, AB içerisinde gelişmiş Batı'nın birer parçası olarak görülen bazı ayrıcalıklı göçmenlerin çok ciddi bir sınırlamaya tabi olmaksızın hareket etmesini, sosyal ve ekonomik olarak var olmasını mümkün kılar ve de yüksek vasıflı göçmenler (zengin turistler, iş gücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılayan vasıflı çalışanlar vs.) buyur edilirken; mülteciler, sığınmacılar, vasıfsız, fakir, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere gelen göçmenler güvenlikleştirme sürecinin birer nesnesi haline gelmektedir. Kalkınma ve göçün güvenlikleştirilmesi, Batı'nın refah seviyesini tehdit edebilecek tehlikeli “ötekileri” kontrol altına alma ve dışlaması nedeniyle birbiriyle

²³¹ Safuta, 2018: 217

ilişkilidir.²³² Dolayısıyla yeni ırkçılık yaklaşımının da belirttiğiyle uyumlu olarak, göçün ve göçmenin ekonomisi Batı'nın refahı ve ekonomisiyle bağdaştığı sürece kabul edilir olduğunu, aksi halde dışlayıcı ve ırkçı politikaların meşruiyet zemini olduğunu görebilmek mümkündür.

Bu bölüme sonuç olarak bu tez çalışması Hint tarihini Maduniyetçi bir perspektiften ele alıyor olsaydı muhtemelen üzerine kurulduğu temel teorik argüman kaygan bir zeminde gidip geliyor olurdu. Fakat bu çalışma Maduniyetçi perspektifi tam anlamıyla Avrupa'da göçmen nüfusun içinde bulunduğu konumu anlayabilmek amacıyla da kullanılmıyor. Maduniyetçi perspektifin eleştirel gözlüklerine ihtiyacımız olduğu için bu teoriye ihtiyacımız var. Aynı şekliyle göçmenlere yönelik oryantalist ve/veya üstenci bakış açısından kendimizi kurtarabilmek için Maduniyet Çalışmalarının bize sunduğu “madun” tanımına da ihtiyacımız var. Maduniyet Çalışmaları oryantalizmi kendi sahasında yeniden ürettiği itirazı ile Chibber tarafından eleştirilmişti. Bu tezin amacı Maduniyet Çalışmalarını, kendi sahasına özünde ilk çıkış noktası olan kapitalist Avrupa'ya yeniden taşıyarak, oradaki göçmen nüfusun içerisinde bulunduğu duruma ve kapitalist milliyetçiliğe Maduniyetçilerin bize sundukları eleştirel bakış açısından bakabilmektir. Nitekim o göçmenler madun konumdan bir başka madun konumuna göç etmişlerdir.

²³² Toğral Koca, 2014: 59

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNİN TEMEL KAVRAMLARININ MADUNİYETÇİ YAPISÖKÜMÜ

2.1. Ulus Devlet

Ulus devletin oluşum süreci birçok sosyal bilimcinin öğrendiği bir konu iken, ulus devletin form kaybetmesi, öte yandan, günümüz sosyal bilimcilerinin öğrendiği kadar deneyimlediği de bir süreçtir. Bugün hayatta olan herkes, istisnasız, ulus devletlerin içine doğdu. Ve ulus devlet, tarih için kısa, insan hafızası için çok uzun bir süredir hayatta olduğundan birçoğumuz ulusu verili bir kavram olarak görüyoruz. İlginçtir ki, ulus devlet fizik kurallarını alt üst edercesine hem parçalanırken hem de yeniden var olmayı başarmaktadır. Çünkü bu parçalanış bir ulus olma bilincinin sonucu olarak gerçekleşmektedir. Beatrice Hibou'ya²³³ göre söz konusu olan ulus devletin ortadan kalkması değil, sadece küreselleşme olgusu karşısında devletin bünyesindeki ilgili alanlara müdahale şeklinin değişmesidir.

Ulus devletler 1648'de var olmaya başladılarsa da bugün içinde yaşadığımız uluslararası düzen İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda şekillenmeye başladı. İkinci Dünya Savaşı sonrası düzenin kuruluşunun temelinde bu dönemin göçmenlerinin yer almış olmasının ironikliği hafızada tutularak savaş sonrası süreci değerlendirmek gerekmektedir. Çağdaş uluslararası sistem devletlerin egemenliği temeline dayanır. Bu düşünce nispeten 1648'e dayansa da birçok ulus devlet yirminci yüzyılda bilhassa İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa imparatorluklarının yıkılması sonucunda ortaya çıktı. O zamandan beri ulus devletler uluslararası ilişkilerin doğal bir üyesi olarak görüldüler. "Ulus devletlerin sonu mu geliyor?" konulu akademik çalışmaların birçoğu bir sonraki uluslararası düzenin belirsizliğinin korkusunu barındırıyor veya bu korku sonucu ortaya çıkmış olabilir. Oysaki göçmenlerin varlığı bile ulus devletin bir kurgu olduğunun kanıtıdır. Buradaki paradoks göçmenlerin bir ulus devlet ile olan ilişkileri üzerinden tanımlanmasındadır. Nihayetinde, bir göçmen bir şekilde kendi ulus devletinin dışına çıkmış ve onun himayesi altına yer alamayan ve/veya almayan bir bireydir. Göçmen varlığı, ulus tanımını tartışmaya açtığından, ulus-devleti de tartışma konusu haline getirmiştir.

²³³ Hibou, 2004: 2

Hegel'e göre tarihsel bir yapı olgunluğa eriştiği anda yok olmaya mahkumdur.²³⁴ Ulus devlet bir zamanlar ihtiyaç duyulan, parçalanmaya karşı entegrasyonu mümkün kılan ve işlevini başarı ile yerine getiren bir araçtı. Küreselleşmenin diyalektik doğası ve devletler arasındaki ortak tutum küresel devletler sisteminde ulusal etkiyi artırırken, egemenliği azaltır.²³⁵ James H. Mittelman ise, "devletin, diğer birçok aktörlerden biri gibi incelenebileceğine dikkat çekip, küreselleşme-devlet ilişkisinde ise, devletin egemenliğinin anlamını kaybetmesi değil, sadece devletin eylemlerini gerçekleştirdiği çok düzeyli sistemik çevrenin anlam değiştirdiğini" söylemektedir.²³⁶ Appadurai de benzer şekilde küreselleşme ile birlikte "*ulusal egemenliğin olduğu istikrara sahip bir toprak parçası fikri, sınırlanabilir ve sayılabilir nüfus fikri, güvenilir bir nüfus sayımı fikri ve istikrarlı ve şeffaf kategoriler fikri*"nin başarısız olduğunu²³⁷ vurgulamaktadır. Küreselleşmenin, sınırları çizili, kültürel olarak homojen, ekonomik olarak entegre, klasik anlamda egemen politik toplumlar olarak kabul edilen ulus-devletin düşüşüne neden olacağı öngörülmüştür. Küresel göç örüntüleri ve azınlıkların haklarının uluslararası düzeyde tanınmaya başlamış olması, homojen ulusal kültürlerin çoğullaşması ve hibritleşmesi anlamına gelmektedir. Bunun sonucunda da ya yeni topluluk türleri ortaya çıkacaktır ya da zayıflayan ulus-devletler çokkültürlük üzerinde uzlaşmaya varacaklardır. Ancak bu tartışma, oldukça Batı Avrupa-merkezci ya da daha genel bir tabirle batılı bir tartışmadır. Hutchinson'a göre dünya halklarının birbirine bağlanmışlığının (*interconnectedness*) yoğunluğunun artması ulus-devletin lehinedir; Avrupa kökenli ulusal modelin yaygınlaşması da bir çeşit küreselleşmedir.²³⁸

Maduniyetçi bir yaklaşımla bir kimlik veya toplumsal varoluş olarak "madun" ile modern bir anlatı olarak "ulus-devlet" arasındaki gerilim merkezî bir noktadadır. Maduniyet Çalışmaları, ulus-devleti bir odak noktası olmaktan çıkarır ve ulus devletleri oluşturan politik mücadelede madunların temel rol oynadığı yerel ve küresel süreçlere odaklanır.²³⁹ Küreselleşmenin sonuçlarına baktığımızda değişen şey ulustur, devlet değil. Bu bağlamda ulus devletin egemenliği de kalkmamıştır. Sadece ulus devletin üyelerinden biri olduğu, çok aktörlü uluslararası sistemin anlamı değişmiştir. Küreselleşme, kısaca ve basitçe, farklı ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin artması, yoğunlaşması ve bu artan ilişkiler içerisinde aktörlerin karşılıklı veya en azından birinin diğerine bağımlı olacak şekilde gelişmesi ve bu

²³⁴ Akt. Habermas, 2012: 14

²³⁵ Morris, 1997: 192-209

²³⁶ Mittelman, 2002: 6

²³⁷ Appadurai, 2008: 21

²³⁸ Hutchinson, 2003: 5-6

²³⁹ Mallon, 2005: 160- 161

sistemin küresel ölçekte izlenebilmesidir.²⁴⁰ Peki, bu değişim nasıl oldu da ulus devleti tartışma konusu haline getirdi?

Avrupa’da savaş sonrası gelişmeler birbiri ile çelişen trendler ortaya çıkardı. Ulusal içe dönüklükle birlikte ulus aşırı ve çokuluslu güçlerin de ortaya çıkışını gördük. Ulus aşırı akımların en yaygın ve dikkat çekici olanı küresel sermayenin akışı, küresel iletişimin ve zaman ve mekanın daralması idi.²⁴¹ Küreselleşme, sermayenin, işletmelerin, fabrikaların ve insanın sınır ötesine taşınmasına neden olmuştur. Yoğun insan göçü ev sahibi toplumlarda kalıcı yabancı sakinlerin sayısını artırmış ve bu kişilerin hakları tartışmalarını yol açmıştır.²⁴² Topraklarını bir mabet gibi koruyan devletler için küreselleşme, sınırların geçirgenliğinin artması, bir diğer anlamda toprak egemenliğinin nispeten kaybolması anlamına geliyordu. Öyle ki birçok devlet için sınırları içerisindeki veya dışındaki sermaye hayati bir anlam taşımakla birlikte, doğrudan veya dolaylı olarak, devlet politikasını şekillendirme yani ulus devletin ülke içerisindeki yegâne erkini sarsma gücüne sahip oldu. Tüm bu gelişmeler modern ulus devletin egemenliğinin dışsal krizi ve meşruiyetin içsel krizini yaratmıştır.²⁴³ Bu bilhassa 1980-90’lı yıllarda, ulus devletin artık sahnelerden silineceği illüzyonunu doğurmuş olabilir. Bu illüzyon Zaki Laidi’nin “Fraktal Devlet”²⁴⁴ adını verdiği, hem küreselleşen bütünün parçası olmaya yönelik refleksler geliştiren, öte yandan da hala ulusal siyasetin temsilcisi olarak kalan, iki rollü bir devlet şeklini oluşturmuştur. Hatta ulus devletin zayıfladığı ve yok olacağı düşüncesi bir yana dursun, küreselleşme fenomeninin arzu edilmeyen etkilerinin önüne geçmek için düzenleyici bir işlevi olduğunu bu nedenle de hala vazgeçilemez bir aktör olduğu ortadadır. Ulus devlet sadece bir liberalizasyon-özelleştirme-düzenleme üçgeni içerisinde kendini yeniden konumlandırmaktadır, o kadar.²⁴⁵ Ulus devletin krizi olarak tabir edilen durum, kendini konumlandırma ve egemenliği düzenli olarak tesis etme endişesidir. Küreselleşme devam eden bir süreç olduğundan, henüz en son formunu bilemiyoruz, bu da sonunu ve ulus devletin küresel düzlemde konumunu tahayyül etmeyi imkânsızlaştırıyor.

Göçün ulus devletin egemenliğini etkilediği iddialarını dikkate aldığımızda Gilles Breton’ın dediği gibi, egemenlik kavramının 16’ncı ve 17’nci yüzyıllarda Batı Avrupa’yla sınırlı entelektüel ve siyasal yapı içerisinde icat edilmiş bir kavram olduğu

²⁴⁰ Mittelman, 2002: 10

²⁴¹ Akt. Morris, 1997: 192

²⁴² Morris, 1997: 192

²⁴³ Morris, 1997: 193

²⁴⁴ Laidi, 2002: 393

²⁴⁵ Akt. Sevim, 2006:23-25

unutulmamalıdır.²⁴⁶ Tarihin yaklaşık olarak belli bir vaktinde var olmuş, kısıtlı bir süre boyunca yaşamış bir kavrama yüklenen anlamın tartışılıyor olması bu tartışmanın kendisinden daha büyük bir anlam taşımamaktadır. Şiddet ve kitlesel göç, her zaman ulus devletin küreselleşen bireyin ihtiyaçlarına cevap veremediğini düşündürmüştür. Ancak, ulus devlet ya da sadece devlet, bu dönemlerde sınımlanacak bir rol üstlenmiştir. Avrupa'ya şüpheli bakış ve ulusal kimliğin yeniden ön plana çıktığı 2020'li yılların eşliğinde Brexit tartışmalarını bu bağlamdan kopuk bir şekilde okumak mümkün olmasa gerektir. Tarihin belli bir noktasında ulus ötesi ve/veya ulus üstü aktörler yükselişe geçse de en basitinden güvenlik alanında temel ihtiyaçlar konusunda başvuru mercii ulus devlet olmaya devam etmektedir. Nihayetinde asıl tartışılması gereken ulus-devletin çeşitlenen tebaasına karşın ne kadar kapsayıcı bir role bürüneceğidir. Avrupamerkezci ulus devlet modelinin kapsayıcılığını Hannah Arendt özetleyecektir. 1943 yılında Arendt, göçmenleri Avrupa'nın üzerine inşa edildiği prensiplerin bir sınavı olarak görmüş ve bunu "Avrupa haklarının nezaketi kendisinin en zayıf üyesi dışlandığı ve zulme uğradığı zaman parçalanmıştır" demiştir.²⁴⁷ Bu cümleyle özetlenen göçmen karşıtlığı, ulus devlete olan güvenin kaybolmasına da katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla ulus devletin ve ona olan güvenin devamı için daha kapsayıcı toplulukların inşa edilmesi gerekmektedir.

Ulus devlete olan güvenin kaybolmasına neden ve bazı devletler için yeni kriterler yaratmaya yardımcı olan nokta, ulus ve devletin birbirinin tamamlayıcısıymış, farklı kollardan gelip bir ortada birleşmişler ve yollarına birlikte devam ediyorlar varsayımıdır.²⁴⁸ Oysaki devletlerin ulusları nasıl inşa ettiği, ulusların da devletleri nasıl var ettiği hususuna dikkat edilmemektedir. Bu noktayı hatırlamak, ulus devletin bir kurgu olduğu kabul etmek anlamına gelmektedir. Donnan ve Wilson bunun sebebini tek cümle ile özetlemiştir: "...Büyük oranda bu, başvuru her kavramın kendi mensuplarına tekabül etmesinden kaynaklanıyor."²⁴⁹ Yapısökümcü bir bakışla, belki de ulus devletin handikabı, ulus ve devlet terimlerinin çoğu zaman birbirlerinin yerine geçerek (*interchangeably*) kullanılmasıdır. Bunun en büyük örneğini bir devletler topluluğu olan Birleşmiş Milletler'in adında görebiliriz.²⁵⁰ Siyaseten, ulus ve devletin halkı bir olarak kabul edilir. Göçler karşısında birliğini ve homojenliğini(!) (homojen kelimesini çok dikkatli kullanmak gerekir, zira ulusların homojenizasyon süreci

²⁴⁶ Sevim, 2006: 28

²⁴⁷ <https://www.newsdeeply.com/refugees/community/2016/03/28/age-of-migration-the-fiction-of-the-nation-state> (erişim: 03.04.2019)

²⁴⁸ Donnan vd. 2002: 264

²⁴⁹ Donnan vd. 2002: 264.

²⁵⁰ Habermas, 2012: 13

oldukça tartışmalı ve yapaydır) yitirme korkusu birdenbire iktidar/devletin bekası kaygısına dönüşmesi yine bu iki terimin birbiri yerine kullanılmasından kaynaklanır. David Dunkerley ulus devletin orijinini aramanın, saf ulus devlet var olmadığından bir aldatmaca olduğunu iddia eder. Hükümetler ve politik hareketler teoriyi pratiğe dökme amacıyla olduğundan ulus devlet düşüncesi Avrupa siyasi tarihinde oldukça güçlüdür. Dunkerley'e göre göz önünde bulundurulması gereken ulus devletin bir varlıktan çok devletin transformasyonu ve devlet ve ulusun popüler tanımının oluşumu süreci olduğudur.²⁵¹

Bugün ulus devletin genel geçer form gibi görünmesi, coğrafi olarak geniş bir alana yayılmış ve ayrıca coğrafi olarak sınırlara sahip olmasındandır. Ulusal sınırların önemi 1648 Westphalia Anlaşmasından günümüze artarak gelmiştir. 1648 Westphalia Anlaşması Avrupa'nın her yerine yayılan 30 Yıl Savaşları'nı sona erdirmiştir. Bu anlaşmanın sonuçları arasından muhtemelen en önemlisi egemenlik kavramının ortaya çıkmasıdır. Bu, belli sınırlar dahilindeki hükümetlerin tek egemen güç olmasını ve o toprak parçasının dış ilişkilerinde tek temsilcisi olduğunu tanımayı getirdi. Westphalia Anlaşmasının ikinci önemli sonucu ise o günden beri devletin kendi ulusal topraklarının tamamını hakimiyeti altına almasıdır.

Ancak bu hakimiyet sadece askeri ve ekonomik anlamda gerçekleşmedi. On sekizinci yüzyılın sonlarına varıldığında Avrupa ülkelerinin gelirlerinin neredeyse %50'sini savaş hazırlıklarına harcıyordu ve savaş çıktığında bu oran %80-90'ları bulabiliyordu.²⁵² Savaşların artan maliyetleri, daha büyük ordular oluşturma ve yönetmeyi bu da toplumun ve ekonominin kamusal yönetimini gerektirdi. Bu nedenle on sekizinci yüzyıldan itibaren daha bürokratik devlet sistemleri görülmeye başlanmıştır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar devletin üzerinde konumlandığı ulusal sınırlar içerisinde sosyal ilişkileri yönetme sorumluluğu gelişmiştir. Charles Tilly, devletin kompleks gözetleme mekanizmaları kurmasını sosyal olayları, bilhassa istikrarsızlık yaratacak olanları gözlemlemek ve sorunları çözmek için kurduğunu belirtir. Avrupa'da devlet tam da bu dönemlerde eğitimde sorumluluğu üstlenerek, ilk kez merkezileşmiş ve sistematik eğitim sorumluluğunu üstlenmiştir. Eğitim sistemleri yine bu dönemde dikkat çekici bir biçimde "ulus" dili kullanarak kültürel birliği yükseltmeye yarayan araçlar olmuştur. Bu gelişmeler, sıradan insanların hayatında devletin somut varlığının oluşmasını sağlamıştır.²⁵³ Bu iddiaya bakıldığında devletin tavrının varsayıldığı gibi ulusal kültürden kaynaklı olduğu değil, pragmatist bir nedenden kaynaklandığı ve devletin ulus yapım aşamasında etkin olduğu

²⁵¹Dunkerley vd., 2002: 26

²⁵² Kennedy'den akt. Dunkerley vd., 2002: 27

²⁵³ Dunkerley vd., 2002: 27

açıkça görülür. Özetle uluslar, ulus-devletler tarafından imal edilmektedir. Bugün göçler vasıtasıyla tehdit edildiği iddia edilen ekonomik, politik ve sosyal sınırlar yine devlet politikalarıyla iyileştirilebilir. Dolayısıyla göçmene yönelik ötekileştirici tavrın muhatabı göçmenin kendisi değil, devlet aygıtı olmalıdır. Göçmenin öznesine yönelen tavrı bu nedenle ekonomik, politik ya da kültürel olarak basit bir refleks olarak açıklayamayız. Maduniyetçilerin vurguladığı gibi bunu yaratan sistematik tartışmaya açılmalıdır.

Ayrıca ulus devletler, ulusal eğitim ile hem insanları bir araya getirip, birlik fikrinin yayılması ve savaş olgusunun bir şekilde benimsemesi ile mümkün olduğunu fark etmiş hem de eğitilmiş bireyin yükselen maliyetleri düşürmekte faydalı olacağını görmüştür. Ancak bu durum daha sonra politikacıların ulusal kaygıları birer araç olarak kullanmasını ve belli başlı milliyetçi hareketlerin oluşmasını engellememiştir. Nihai bir sonuç olarak egemenlik, şeklini zorunlu olarak farklı toplumsal ve politik failleri, bunların kendi gündemleri ve tahayyül edilmiş bir topluluk olarak ulus kavramını içeren hegemonik süreçlerin bir tesadüfüdür. Egemenlik amacına ulaşabilmek için, hegemonik süreçte sesleri bastırılan/gizlenenlerin yer aldığı tarihsel katmanların kazınması gerekmektedir.²⁵⁴ Dolayısıyla, bilindik anlamda ulus-devlet ve egemenlik madunların üzerine kurulmuştur. Modern zaman ve göç, madunun yerini geri kazanma çabasına hizmet eder.

Ulus oluşumu sürecinde benimsenen programlar düzensizliği ve itaatsizliği önleme amacı da taşıyordu. Milliyetçi programlar aynı zamanda modernizasyon sürecine de katkıda bulunmuştur. Weber, sıradan köylülerin Fransızlara dönüşmesinin devlet tarafından yönetildiğini iddia eder.²⁵⁵ Fransız devriminden sonra zorunlu askerlik hizmeti vatandaş ile cumhuriyeti birleştirmeye başlamıştır. Vatandaşlık görevinin bir örneği olarak askerlik, vatan için savaşmaya ve hatta ölmeye hazır olmayı gerektirip, böylece milliyetçi bilinç ile cumhuriyetin korunmasını bir bütün haline getirir.²⁵⁶ Bilhassa Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkan devletler için vatandaşlarının birliği ve birleştirme/millileştirme politikaları hayati önem taşımıştır. İkinci Dünya Savaşı da bunun ispatı niteliğinde olmuş ve dönemin tüm gelişmeleri ulus ve devlete bağlılığı elzem kılmış ve güçlendirmiştir. Dunkerley, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar uluslararası rekabet ve yabancı düşmanlığının ulus fikrinin başarısı ile sonuçlandığını iddia eder ve buna örnek olarak savaş dönemi Britanya'sındaki "Halt The

²⁵⁴ Mallon, 1995: 220

²⁵⁵ Weber, 1978: 9

²⁵⁶ Habermas, 2012: 23

Hun!”²⁵⁷ posterlerini örnek gösterir. Bu konu “*print-capitalism*” döneminin de başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Merkezileşmiş eğitim sisteminin bilhassa azınlık dillerini konuşanlar ve özellikle sadece azınlık dillerini konuşanların üzerinde ciddi etkisi olmuştur. Avrupa’da yerel dilleri konuşanların sayısı on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren hızla düşmüştür.²⁵⁸ Yine tam da bu dönemde faşizmin yükselmeye başlaması tesadüfî değildir. İki savaş arası dönemde devlet ve millet arasında yaşanan problemlerin birçoğu azınlıkların baskılanmasından zorunlu göçe tabi tutulmalarına kadar değişkenlik gösteren politikalarla çözümlenmeye çalışılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ulus devletin dönüşümü ile ilgili tartışmalar Avrupa entegrasyonuna ve küreselleşmenin etkisine odaklanır. Kesinlikle, Avrupa entegrasyonundan bahsetmeksizin ulus devlet düşüncesinin evriminden konuşmak mümkün değildir, lakin Dunkerley bizi burada AB’nin “Avrupa” ile eş anlamlı kullanılması tehlikesi²⁵⁹ konusunda uyarır.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa entegrasyonunun temeli olarak kabul edilebilir. Bu topluluğun bugün bildiğimiz Avrupa Birliği’nin oluşmasında da oldukça somut bir etkisi olmuştur: istihdam. Savaş sonrası Avrupa ülkelerinin deneyimlemekte oldukları sosyal ve politik sorunlar bir yanda ekonomik olarak da yeniden toparlanma gerekiyordu. Birçok akademisyen, 50’lerin sonunda AKÇT’nin üye ülkelerinde ekonomik sorunlar baş gösterdiğinde, AKÇT’nin yeniden yapılandırma planları ile endüstrinin ihtiyaç duyduğu modernizasyon ve eğitim yardımları olmasaydı, işsizliğin artacağına, refahın düşeceğine ve devletin meşruiyetinin sarsılacağına hem fikirdir. Yani entegrasyon devletin, ulusun çıkarlarını koruduğu resmini çizmesine destek olmuştur.²⁶⁰ Bugün hala Avrupa Birliği fikrinin aynı temel üzerinde var olmaya devam ettiği akıllarda tutulmalıdır. Ulus-devleti, ilk ortaya çıktığı haliyle, yani mutlak bir politik yönetim tipi olarak tanımlamak, birçok Avrupalının bu kuruma neden sıkı bağlarla bağlandığını açıklamaya yetmemektedir. Bu nedenle sadece fiziksel bir alan ve bu alanı yöneten kurumlar bütünü değil, popüler bir ulusal kimlik duygusu doğuran sosyal ve kültürel pratikler düzeni tanımını tercih edilmektedir.²⁶¹ Bu bağlamda, ortak bir toprak üzerinde yaşayan ve aynı ulusa tabi oldukları düşüncesini paylaşan

²⁵⁷ 1900 senesinde II. Wilhelm’in Atilla ve Hunlar’ı referans göstererek yapmış olduğu bir konuşma (Hun Speech/Hunnenrede) sonrasında, İngiliz toplumunda Almanlar “Hun” olarak ve fakat pejoratif bir nitelikte anılmaya başlanmıştır.

²⁵⁸ Dunkerley, vd. 2003: 29

²⁵⁹ Dunkerley, vd. 2003: 35

²⁶⁰ Dunkerley, vd. 2003: 35

²⁶¹ Dunkerley, vd. 2003: 23

sakinlerden oluşan politik bir topluluktan bahsetmekteyiz. Gerçi bu durum artık yaklaşık iki yüz yıl önceki resimden çok farklıdır. Artık Avrupa’da bilhassa bir zamanlar olduğu gibi kültürel ulus idealine ulaşmak daha da zordur. İlerleyen bölümlerde Avrupa ekonomisinin göçmen işçilere çok şey borçlu olduğu hatırlatıldığında bu minik bilgi de anımsanmalıdır.

Ulus devlet hakkında aklımızda tutmamız gerekenler:

- Ulus devletler Avrupa’da ortaya çıkarak dünyaya yayıldılar ve Avrupa tarihinin ebedi bir parçası değildiler.
- Ulus devletin evrenselliğinden bahsetsek de ulus devletin çok güncel bir kavram olduğunu unutmamak gereklidir. Bu nedenle insanların kendilerini bir ulus ile illebet varmışçasına tanımlaması için somut bir gerekçe yoktur.
- Ulus devlete olan inanç düştüğünde ne olacak? Rakipleri kimler? Henüz bu soruya verebileceğimiz bir ipucu olmadığından, ulus devletin bir süre daha gündemimizde var olacağını düşünebiliriz. Ancak ulusal hükümetler tarafından yönetilen çoketnikli ve çokuluslu devletler söz konusu olabilir. Ulus devletin sınavı, güncel gelişmeler karşısında kültürel olarak parçalanmış toplumlarla bir arada kalmanın çaresini aramak olacaktır.

Peki, bu kaygılar söz konusuysa, ulus devletin sonuna dair tartışmalar nedir? Ulus devletin sonuna dair tartışmalar bu kaygılar dolayısıyla “sınırlar” konusuna da odaklanmaktadır. Ancak “sınır” kavramı sadece teritoryal sınırlarla kısıtlı olmayan oldukça geniş bir anlamda düşünülmelidir. Teritoryal devlet ve ulus devlet mekansal olarak sınırlı bir hukuk sistemi, adalet, yönetim ve geniş otorite ile ilişkisiyle karakterize edilir. Bu ulus devletin meşruiyetini oluşturan şeylerin bütünüdür ve otonomluğundan ayrı görülmelidir. Ulus devletlerde otonomi kavramı kendi sınırları içerisindeki ve dışındaki toplum ile ilişkileri ile ve uluslararası sistemde ekonomik ve sosyal koşullarıyla belirlenir. Bağımsızlık/özerklik, farklı yönetsel sektörlerde politika oluşturma ve uygulama bağımsızlığının derecesine göre belirlenir. Özerklik, egemenlikten farklı olarak görece ve gayri resmi bir kriterdir. Sınır, bir kurum olarak, devletin resmi egemenliğinin ifadesidir ve sınırın fonksiyonu devletin özerkliğine göstergedir. Sınırlar teritoryal olduğu gibi, ekonomik, sosyal ve politik sınırları da ifade eder.

Ulus devletin ömrünün sonuna geldiği iddiası sınır tartışmalarını da içerecek şekilde öncelikle ekonomik temellere dayanır. Bu tezinin temelinde, ekonomik ve politik olarak ulus devletin doğduğu zamanlardan daha farklı bir dünyada yaşadığımız için devletin ekonomik egemenliğinin yıkıldığı iddiası yatar. Aynı zamanda ekonomik bağımlılık ve uluslararası

ekonomik hareketlerin sıklığı bu tartışmalara zemin oluşturmaktadır. Bu ulus devletin temelindeki politik egemenliğin de yıkılması ile sonuçlanacak bir gelişme olduğundan şüphe vericidir.²⁶² Ulus devletin ömrünün sonuna geldiğini iddia eden tezlerden bir diğeri de ulusal ve uluslararası politikanın sosyalizasyonuna atıf yapar. Buna göre uluslararası politikada, git gide daha ulus aşırı hükümet dışı eylemleri görmekteyiz. Uluslararası ilişkiler git gide uluslararası rejimler ve uluslararası örgütler tarafından belirlenir hale gelmiştir. Avrupa Birliği gibi öz örgütlenme (*self-organisation*) biçimleri ulusal politikada hükümet politikasının yerini almaya başlamıştır. Ernst-Otto Czempiel devletler dünyasının yerini toplumlar dünyasının aldığını şu şekilde ispatlıyor: “Doğu-Batı mücadelesinin sonunda Avrupa’da devletler dünyasının (*World of States*) kalıntıları da yok oldu. Toplumsal dünyada varoluşu sürdürmek neredeyse önemsizleşti fakat varoluş geliştirme (*developing the existence*) önem kazandı. Komünist Manifesto’da sosyal universalizmin telaffuz edildiği açık ve nettir, insanlar arasındaki özgür birlik, insanın insan üzerindeki hâkimiyetinin yerini alacaktır.”²⁶³

Ulus devlet düzeninin sonuna gelindiğine dair üçüncü tez de Doğu-Batı mücadelesinin sonu tartışmasına odaklanır. Bu tartışmaya göre Doğu-Batı mücadelesi devletleri bir mıknatıs gibi kutuplaştırmıştır. Şimdi o mıknatıs ortadan kalkmış ve mıknatısın tuttuğu her şey birer birer yere düşmektedir. Politik modernitenin teritoryal temeli yeni ekonomik modernitenin altında ezilmektedir. Bağımsız ulus devletin yerinde, teritoryal düzenden kopuk, sınır tanımayan açık bir sistemi temsil eden ulus aşırı şirketler ağı bulunmaktadır. Ulus devletin sonu aynı zamanda politikanın sonudur.²⁶⁴ Güç ve meşruiyet gibi terimler bu tartışmaya göre anlamını kaybetmeye başlamıştır. Ulus devletin sonuna dair bu gözlemler ulus devletin artık görevini yerine getirdiği ve yeni küresel zorluklar karşısında çaresiz kaldığı düşüncesine dayanır. Jürgen Habermas da bunu şu şekilde formüle eder:

“Ulus-devlet bir zamanlar, modernleşme öncesi sosyal bütünleşmenin çözülmesi esnasında politik alana işlevsel bir eşdeğer sağlamak için tarihi zorluklara uygun bir yanıt verdi. Bugün benzer bir zorlukla karşı karşıyayız. Ekonomik üretimin küreselleşmesi ve finansmanı, teknoloji ve silah transferleri ve özellikle ekolojik ve askeri riskler, ulus devlet çerçevesinde veya egemen devletler arasındaki olağan anlaşmalarla çözülemeyen sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Eğer yanılmıyorsak, ulus-devletin egemenliği baltalanmaya devam edecek ve siyasi eylemler için ulus üstü bir kapasite geliştirilmesi ve konsolide edilmesi gerekecek” (Akt. Dittgen, 1999: 166)

²⁶² Susan Strange’dan akt. Dittgen, 1999: 165

²⁶³ Ernst-Otto Czempiel’den akt. Dittgen, 1999: 165

²⁶⁴ Guehenno, 1995: 7

Avrupa Birliği'ni ulus devletin krizine bu minvalde bir cevap olarak düşünebiliriz. Avrupalı ulus devletler krizlerine ironik sayılabilecek bir mücadele yöntemi oluşturarak çözüm üretmiş görünmektedir.

Yukarıda bahsedildiği gibi, sınırları, devletlerin uç noktalarında çizilmiş sabit çizgiler gibi düşünmektense onları “gücün işlediği süreçler, uygulamalar, söylevler, semboller, kurumlar ve ağlar”²⁶⁵ olarak düşünmek mümkündür. Dolayısıyla göç sadece bir sınır geçme/sınır aşma durumu değildir, göç söz konusu olduğunda güç, süreç, söylev, semboller, kurumlar, ağlar ve daha fazlası göç kapsamına dahil olmaktadır. En genel haliyle sınırlar ile belirlenmemiş bir sosyal veya politik fenomen yoktur. Georg Simmel şeylerin ve eylemlerin mekansal anlamına dikkat çeker: “*Sınır, sosyolojik etkisi olan mekansal bir unsur değil, fakat mekansallığı şekillendiren sosyolojik bir unsurdur*” der. Niklas Luhmann’a göre sınırlar olmasaydı sistemleri birbirinden ayıramazdık. Bu mantıkla bakıldığında sınırlar ulus devletin, ulusların ve sosyal grupların fenomenidir ve iki yüzlü bir karakteri vardır: hem dahil eder hem de dışlar. Sınırlar 5 alanda işler: geleneksel askeri, hukuki, ekonomik, ideolojik ve sosyopsikolojik.²⁶⁶ Bunlara kısaca değinecek olursak, geleneksel askeri işlev basit bir şekilde sınırlar ile çevrilmiş ulus devleti dış fiziksel tehditlerden korumaktır. Ancak günümüzde sınırların görevi sadece askeri olarak tehdit oluşturan komşulardan (veya diğerleri) korumak değil, aynı zamanda ekonomik dengesizliği sınırın diğer tarafından yoğun göçmen akınlarına neden olan ekonomik kriz veya iç savaş içerisindeki komşudan da korur. Çoğu kuzey ülkesi güney ülkelerinden gelen göçe karşın sınırları kapatmakta, yönetim ve güvenlik sistemlerini yükseltmekte, bu şekilde illegal göçü önlemeye çalışmaktadır. Bu durum sınırların savunma fonksiyonunun yeniden tanımlandığı anlamına gelir.²⁶⁷ Bu yönüyle teritoryal sınırlar sadece teritoryal anlam taşımamaktadır. Öte yandan bu sınırlar oldukça geçirgendir.

Hukuki işlev, sınırların ulus-devlet düzeni içerisinde sınırlar, anayasal/hukuki ve yönetsel sistemlere ulus devlet düzeni içerisinde çerçeve oluşturur. Bu sınırların esasında gözden kaçan en önemli işlevidir. Sınırlar hukukun kapsamını (içeriğini) belirlemez ama daha çok bu hukukun öncelikli olarak uygulanacağı alanı belirler. Meşru ceza mekanizmasını sadece bu sınırlar içerisinde uygulanabilir. Örneğin insan hakları, her ne kadar evrensel geçerliliğe sahip ve insan doğasına bağlı olsa da anayasal devletlerin temel hakları korumasına bağlıdır. Medeni ve temel haklar ancak bir ülkenin vatandaşlarına tanınan haklardır. Bu nedenle yurtsuzlar ve göçmenler bu nedenle çok tehlikeli bir durumdadırlar.

²⁶⁵ Johnson vd., 2011: 62

²⁶⁶ Dittgen, 1999: 167

²⁶⁷ Dittgen, 1999: 167

Uluslararası göçmen hukuku, bir göçmen bir ülkenin sınırlarını geçtiğinde ona nasıl davranılacağına dair ülkeleri belli yükümlülükler altına alır. Ancak bir ülkeye yasal girişi düzenlemez.²⁶⁸ Devletin egemenliğinin hukuki boyutunun özellikle göçmen yasaları söz konusu olduğunda esnek kriterlere bağlı olması, eşit muamele ilkesini belirsizleştirerek bireyi madunlaştırabilmektedir.

Yukarıda bahsedilen tüm tartışmalara rağmen, sınırların hukuki işlevleri açısından bakılırsa, ulus devletin sonuna dair hiçbir argüman üretilemez. Hatta Dittgen'e göre sınırlar söz konusu olduğunda, devletin sonuna dair argüman üretilmek dahi istenmez. Her ne kadar uluslararasılaşmadan, uluslararası kurumlardan ve uluslararası hukuktan bahsediyor olsak da devlet buna rağmen en basitinden uluslararası hukukun en büyük uygulayıcısıdır. Bu nedenle devletin egemenliğinin ortadan kalktığına dair argümanlar yetersizdir.

Sınırların ekonomik işlevi, yukarıda sayılanlara kıyasla uluslararasılaşmadan en çok nasibini alan işlevi olduğu düşünülebilir. Bölgesel serbest ticaret alanları, küresel ticaret ve finans piyasaları sınırları çağdışlaştırmış görünebilir. Günümüzde ekonomik refahın en büyük belirleyicisi ulusal ekonomi değil, ekonominin dünya piyasasındaki rekabet gücüdür. Ulus devlet küresel para akışında veya ulus aşırı kuruluşların işlemleri üzerinde kontrolü yokmuş gibi görünebilir ki buna küreselleşmedir. Ancak ekonomik küreselleşme ile ulus devletin sonunun eş tutulmasını yanıltıcıdır. Hükümet politikalarının gittikçe daha yoğun ulus aşırı ağırlar ve toplum içi bağımlılıklar ve müzakere ilişkileri ile iç içe geçmiş olması, ulus devletin sonunun geldiğini ispatlamaz. Devlet, bir hükümet şekli olarak çok aktörlü müzakere ilişkileri içerisinde koordinatör konumundadır.²⁶⁹ Hatta devlet ziyaretleri zaten devletleri ekonomik olarak bağlayan ilişkileri daha da geliştirmek için gerçekleştirilebilir. Bir devlet büyüğünün bir başka devleti ziyaretinde iş adamları tarafından karşılanması şaşırtıcı değildir. Bunlar göz önüne alındığında ulus devletin veya ekonomik etkenler dolayısıyla sınırların işlevinin sona erdiği tezi tamamen temelsizdir. Bilakis, devletin iş ve dış ilişkilerinde yeni fonksiyonu daha da belirginleşmiştir. Ulus devlet uluslararası arenada ekonomik anlamda daha rekabetçi olmaya başlamıştır.

Sosyo-psikolojik sınır işlevi düşüncesine göre bir birey kendisi için bireysel bir alan inşa eder. Bu bireysel sınıra davetsiz veya anlaşmasız ve zorla giriş, kişide korku ve düşmanlık gibi duygusal tepkimelere yol açabilir. Bu sınırların illaki ulus devletin veya ulusal kimliğin sınırı olması gerekmez. Yerel, bölgesel veya kıtasal sınırları da aynı işlevi görür. Bu

²⁶⁸Dittgen, 1999: 169

²⁶⁹ Sabık Alman Ekonomi İşleri Bakanı Karl Schiller'dan aktaran Dittgen, 1999: 170

durumun tek istisnası kendisini dünya vatandaşı (*cosmopolitan*) olarak gören bireylerdir.²⁷⁰ Siyaset, bireylerin kendilerini bu insani hassasiyet ve kısıtlamalarla yönlendiren sınırlarını dikkate almalıdır. Ulus devlet kendi değerlerini kaybettiğinde bu değerler öne çıkar. Buna örnek olarak ulus devletin zayıf veya tamamen çöktüğü güney ülkeleri verilebilir. Düzeni sağlayacak güçlü bir devletin yokluğunda etnik kabileler arası iç savaş baş gösterebilir. Bu açıdan bakıldığında ulus-devletin ömrünün sonuna geldiği iddiaları yanıltıcıdır. Tam da bu nedenden dolayı güçlü (kuvvetler ayrılığına sahip, çoğulcu ve temel hakları savunan) bir ulus devlete ihtiyaç vardır. Bu ulus devlet sınırları içerisindeki farklı şiddetteki gerginlikleri önleyebilecektir. Doğrusu, bu tarz çatışmalar, self-determinasyon talebi ile sonuçlanabilir ve fakat çizilen her yeni sınır, bir yeni azınlık problemini doğuracaktır.²⁷¹

Sınırların ideolojik işlevi ise günümüzde ulus devletin ve sınırların en belirgin işlevindendir. İdeolojik sınırların milliyetçi düşünce ile bağıntısı olduğu söylenebilir. Homojenlik iddiasında olan bir ulus devlet için sınırlar ulus devletin de politik sınırları haline gelebilir. Bunun sonucu genişlemeci veya bir başka devlet sınırı içerisinde kalan bölge ile birleşmeci çabalar olabilir. Bunun dışında ideolojik dünyaları ayıran sınırlar da söz konusudur ki bunlara yirminci yüzyılda rastlamak mümkündür. En büyük örnek olarak da Doğu-Batı Almanya ayrımı verilebilir. Hatta bu sınır insanları kısaca ideolojik düşünceden koruyacağına inanılan bariz bir duvar ile de belli edilmiştir. İdeolojik sınır, Almanya örneğinde çok daha net bir şekilde görülse de yirminci yüzyılda dünyayı iki kutba ayıran soyut sınır ile aynıdır. Doğu-batı mücadelesinin sonucuyla birlikte ideolojik sınırların ortadan kalktığı düşüncesi de yanıltıcıdır. Hatta bunun tam aksi söz konusudur diyebiliriz. Soğuk Savaş sonrasında ideolojik sınırların çizilmesi daha da artmıştır.²⁷² Bu yönüyle bakıldığında göç sadece teritoryal sınırların değil ideolojik sınırların da aşılmasını içerdiğinden istenmeyen bir durum konumuna getirilmektedir. Nitekim ideolojik sınırların birer tahayyülden ibaret olduğunu akılda tutmak gereklidir.

Esasen, Dittgen'in sıralamasında ideolojik sınırlar sosyo-psikolojik sınırlardan önce, dördüncü sırada yer alır. Lakin günümüzde uluslararası göçler ile tehdit edilen ideolojik sınırlar olduğundan, bu konuyu en sona alarak tartışmak daha açıklayıcı olacaktır. Sosyo-psikolojik sınırlar ve ideolojik sınırların tehdit edilmesi milliyetçi kaygıların yükselmesine de yol açmaktadır. Göç dalgalarından korku, hıncı tetiklemiş, ilgiyi yeniden kültürel kimlik,

²⁷⁰Dittgen, 1999: 171

²⁷¹Dittgen, 1999: 172

²⁷²Dittgen, 1999: 171

ulusal birlik ve ulusal çıkarların korunması üzerine çekmiştir.²⁷³Doğu-Batı mücadelesinin sonunda sınırların anlamsızlaşacağı ve Avrupa'nın siyasi bütünleşmesine Doğu Avrupa ülkelerinin de dahil olacağı tahmin edilmişti. Ancak SSCB'nin, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın yıkılması sonucunda ortaya çıkan devletler ve uluslar, Avrupa siyasetinin yeni ulusal sınırlara göre yeniden düzenlenmesini gerektirmiştir. Bu ise yeni azınlık problemleri ortaya çıkarmıştır. Aslında gerçekleşen şey, ulus devletin sonu değil, milliyetçiliğe yakinen bağlı bir şekilde yeniden doğuşudur. Hatta bu vakitlerde, Avrupa'nın kadim düşmanlarının yeniden tanımlanması gerekmiştir. Samuel Huntington'ın dediği gibi, Batı medeniyetleri biriciktir ve evrensel düzeyde kavranamaz. Bu nedenle Batı'nın her zaman öteki medeniyetlerle mücadelesi kaçınılmaz olacaktır.²⁷⁴

Bu bilgiler ışığında görebiliriz ki, uluslararası statüko değişse de ulus-devlet kendisine bir yaşam yolu bulabilmektedir. Ulusların yapay yapılar olduğu düşüncesi de aynı şekilde, tarihte her zaman var olmayan, belli bir vakitte doğan bir olgunun, gelecekte de her zaman var olmayacağı, ileride bir tarihte öleceği varsayımında bulunabilirler. Bu sorunun cevabı ancak spekülasyon yaratsa da ulusun ve milliyetçiliğin sonu yakın zamanda görünmemektedir. Özellikle uluslararası göç karşısında ulus devletin bocalaması, kendi yaşam mücadelesidir. Şimdilik bu mücadele çokuluslu toplumlar doğurmaktadır. Ulus şimdilik, metamorfoz misali değişerek yaşamını sürdürmektedir.

Avrupa Birliği'nin bireylerin, sermayenin ve ürünlerin serbest dolaşımı ilkesi de bu gerçekliği değiştirmeye yetmemektedir. Evet, belki tarihte olacağı tahmin edilmeyen bir süreç gerçekleşmiş olabilir. Devletler ortak çıkar ve kurumlar uğruna ulusal egemenliklerinden taviz vermiş olabilir ancak AB'nin kendi yapısına bakıldığında, tıpkı bir ulus devlet gibi mekansal sınırlar ile ayrık siyasi bir birim olduğu görülebilir. AB üyesi ülkeler arasında sınırlar kalkarken, ortak dış sınırlar kuvvetlenmektedir. Bunu göç meselesinin AB'nin en büyük tartışma konularından biri olmasından bunu anlıyoruz. Haliyle Maduniyetçi bir tahlil sunduğumuzda, ulus devletin kendisi kadar, ekonomik, politik ve sosyal sınırlarının katılığında ısrar madunlaştırıcı nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla devletin egemenliği devam ettiği sürece sınırların varlığının devam edeceğini söylemek mümkündür. Yapılması gereken bu sınırları daha kapsayıcı bir şekilde yeniden tanımlamaktır.

Ulus devletler, günümüzde göçlerle birlikte ulusal homojenliğinin tehdit edildiği üzerinden söylemler ve politikaları geliştirmektedir. Ancak ulus devletin tehdit algısı

²⁷³ Morris, 1997: 193

²⁷⁴ Huntington, 1997: 48

göçmenler üzerine yoğunlaşmış olsa da bu konunun daha görünür kısmı olduğu söylenebilir. Muhakkak ki ulus devletin temelini oluşturan ulusal homojenitenin bozulduğuna yönelik iddialar kitlesel göçlerin ya da yoğun göçlerin yaşandığı dönemlerde yükseldiği için göçler ve göçmenler üzerinde kristalleşmiştir. Oysaki modernitenin getirileri teritoryal, ekonomik ve politik sınırları zaten geçirgenleştirmiştir. Ulaşım teknolojilerindeki ilerlemeler coğrafi uzaklıkları yakınlaştırmakta hem ulus-devletin teritoryal uzantılarını daha kolay erişilebilir yapmış hem de egemenlik alanını sıkıştırmıştır. Ulaşım teknolojilerindeki ilerlemeler ve bu teknolojilerin kapitalist ekonomiler vasıtasıyla yaygınlaşması mobilitenin ve sınırların geçirgenliğinin artmasını sağlamıştır. Kapitalist ekonomilerin birbirine bağlı/bağımlı ilişkileri ve ekonomik yapıların ulus-devletin teritoryal sınırları dışında kalan yatırımları sınırların ekonomik işlevinin önemini ve dolaylı olarak geçirgenliğini artırmakla birlikte, ulus-devletlerin yetki ve egemenlik alanlarını tedirgin etmektedir. Modernitenin, ekonomik ve politik getirileri sınırların hukuki işlevlerinin de ulus-devletlerce yeniden ele alınmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla daha geniş bir perspektiften bakıldığında göç ve göçmenler üzerinde kristalize olmuş egemenlik tartışması, modernite dolayısıyla zaten yaşanmaktadır ve yaşanmaya devam edecektir. Haliyle göç üzerine yoğunlaşmış tartışmanın kendisinin yapay ve politik olduğunu söylemek mümkündür. Ulus devlet zaten modernite dolayısıyla dönüşüm halindedir. Hatta ulus-devlet kendini çağa uydurarak dönüştürmezse daha da kırılgan hale gelip risklere açık olabilir. Dolayısıyla göçü hedef haline getiren politik duruşun kendisi madunlaştırıcı nitelik taşımaktadır dememiz mümkündür. Aslında yapılması gereken madunlaştırıcı bu politik zeminin tartışmaya açılması ve ulus-devletin daha kapsayıcı bir hale getirerek geliştirilmesidir.

2.2. Ulus ve Milliyetçilik

Bu bölümde ulus ile milliyetçiliği bir arada ele alacağız. Ulus devleti var eden ulus düşüncesi ve milliyetçi düşüncenin girift yapısı, ulus kavramını günümüzde milliyetçilikten bağımsız düşünmenin zorluğu ve fakat bu ikisini yapı sökümü tabi tutup ulusu yeniden tanımlama gerekliliği bu bölümde bu iki kavramı birlikte ele almanın daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır. Ulusu tanımlamak aynı zamanda ulus olmayanı tanımlamayı da sağlar.

Göçmenin tanımını yapabilmek ve ona olan bakış açısını anlayabilmek için yerli olanın (ulus iddiasında olanın) kendini nasıl tanımladığına da bakmak gerekir. Ulus, bilhassa kolonyal veya postkolonyal ulus-devlet, madunlar tarafından düşmanca deneyimlenen veya

madunların temsil edilmedikleri “biz” alanıdır.²⁷⁵ Ulus tanımını yapabilmek, bugün yabancı düşmanlığını anlayabilmenin temelinde yatmaktadır. Rupert Emerson, ulusu ortaklaşa bir biçimde toplumsal mirasa sahip olduklarını ve gelecekte de kaderlerinin ortak olacağını düşünen insan topluluğu olarak tanımlamıştır.²⁷⁶ Ernst Renan ulusun ırk, dil, din ya da coğrafya gibi ampirik gerçekliklerle tanımlanamayacağını bir ulusun “ahlaki bilinç” olduğunu belirtir. Çünkü eğer bir toplum, ulus olduğuna dair inancını kaybederse, yok olacaktır. ²⁷⁷ Renan, bu düşünceden dolayı “Avrupa”nın günümüz uluslarının yerine geçme kapasitesine sahip olduğunu düşünür. Renan’ın ulus tanımının muğlaklığı, onun madunlaştırıcı yanındır. Çünkü ulusun sınırlarının neresi olduğu belirsizdir ve gerektiğinde kapsayıcılığı daraltıp genişletebilmektedir.

Ulus çağının sonunun geldiğini iddia veya ima eden modernist ve postnasyonalist perspektiflere veya etnik temellere, tarihi ve kültürel devamlılığa atıfla ulusların sürerliğini açıklayan primordialist (*ilkçi*) ²⁷⁸ yaklaşımlara bakıldığında, ulusların ve milliyetçiliğin modern devamlılığı bir paradoks olarak görünür. Geçmişte tahayyül edilmiş olduğunu kabul etmek mümkünken şeklen ve içerik olarak da sürekli değişen bir yapısı vardır.²⁷⁹ Bu değişkenlik ve farklılık tanımsal sorunları da kendisiyle birlikte getirir. Akademisyenler her ne kadar genel geçer bir tanım oluşturmaya çalışsa da dünyanın bir yerinde bu tanımlara uymayan bir ulus muhakkak vardır.

Croucher bu tanım kargaşasını açıklamak için birden fazla örnek verir. Bunlardan bir tanesi 1978’de Walker Connor’un “Ulus bir ulus, bir devlet, bir etnik grup, bir...” (*Nation is a nation, a state, an ethnic group, is a...*) başlıklı, ulus ve milliyetçilik çalışmalarındaki terminolojik karmaşayı anlatmaya çalışan (başlığı kendinden menkul) makalesidir. Diğer yandan 1977’de Hugh Seton- Watson, “Ulusa dair kesinlikle bilimsel bir tanımın olmadığı sonucuna varabilirdim ama bu fenomen var ve var olmaya devam ediyor” derken, Valery Tishkov “Terminolojik bir uzlaşıya varmak büyük bir başarısızlıkla sonuçlandı” diyordu. Connor, devlet ve ulus arasındaki çoğunlukla birbirleri yerine kullanılan geçişli tanım probleminde dikkat çekiyor. Devlet sayısal/somut verilerle açıklanabilirken (nüfus, yüzölçümü, konum vb....) ulus, öte yandan, soyut ve çoğunlukla öznel veya psikolojik kriterlerle açıklanmaktadır. Ancak farklı tanımlar arasında belki de en geçerlisi, her ne kadar bir totoloji

²⁷⁵ Mallon, 2005: 164

²⁷⁶ Emerson, 1965: 97

²⁷⁷ Renan vd. 2018: x

²⁷⁸ Primordializm ulusları doğal veya eski çağlardan veri var olan yapılar olarak gören bir bakış açısidir.

²⁷⁹ Croucher, 2003: 85

gibi görünse de Rupert Emerson'ın "Ulus, kendini ulus gibi hisseden insan topluluğudur" tanımıdır.²⁸⁰ Otto Bauer, millet için kader, kültür ve duygu topluluğu, Herder is dil topluluğu demiştir.²⁸¹ Milliyetçilik boyutunda göçmenlere yönelik biz-onlar ayrımı kullanıldığında, biz olarak tanımlanan kavram ulusal bir homojeniteye gönderme yapmaktayken, öteki olarak kabul edilen göçmenlerin homojen olması gerekmez. Öte yandan göçmenler ötekileştirildiklerinde göçmen karşıtı veya yabancı düşmanı bakış açısının sadece milliyetçi olmadığını, göçmenlerin ötekileştirilmesinin bir dışlama içerdiğini ve bu dışlama sadece ulusal veya grup kimliğinden dışlanma olmadığını görebilmek mümkündür.²⁸² Haliyle göçmen, kimliği üzerinden ötekileştiriliyor ya da dışlanıyor görünse de tüm politik ve ekonomik zeminlerden de dışlanmanın temeli hazırlanmaktadır.

Muhakkak ki, ulus milliyetçilikten ayrı tanımlanamaz. Milliyetçilik denildiğinde, akla ilk gelen isimlerden biri Benedict Anderson olacaktır. Milliyetçiliğin öteki "izm"lerden farklı olarak, kendi düşüncelerini ortaya çıkaramadığını belirten Benedict Anderson milletlerin hayali cemaatler olduğunu 1983 yılında söylemiş ve ulus için bilimsel bir tanım yapılamayacağını vurgulamıştır.²⁸³ En genel tanımla, hayali topluluk birbirini tanımayan ancak tanıdığını düşünen insanlardan oluşur. Anderson milliyetçilik kadar ulus için de bir "kültürel yapım türü" demiştir ve yaratılış tarihi olarak on sekizinci yüzyılın sonunu göstermiştir.²⁸⁴ Benedict Anderson, ulusların, dil, ırk veya din gibi sosyolojik faktörlerin safi sonucu olmadığını gösterir. Avrupa'da veya başka bir yerde bunlar var olmak için tahayyül edilmiştir. Anderson, bu tarz bir tahayyülün kurumsal olarak şekillenmesinin nedeninin "print-capitalism" (basılı kapitalizm/kapitalist yayıncılık) olduğunu savlar. Kapitalist yayıncılık, ulusal gazetelerin ve romanların basılmasıyla kapitalist bir temele oturtularak ulus devletlerin yaratılma sürecine katkıda bulunmuş ve bu süreci hızlandırmıştır. Yani ulus inşası meselesini modernizmden ayrı düşünmek doğru olmayacaktır.

1960 senesinde Elie Kedourie'nin yazdığı "*Nationalism*" kitabındaki temel iddiası da milliyetçiliğin on dokuzuncu yüzyılda Avrupa'da icat edilmiş olduğudur. Bu, bize bir nesne (milliyetçilik), bu nesnenin ait olduğu bir kategori (doktrin), milliyetçiliğin doğduğu bir süreç (icat), bir mekan (Avrupa) ve zaman (19.yy) sunan bir doktrindir.²⁸⁵ Bu bağlamda Anderson ve Kedourie farklı zamanlarda yazdıkları yazılarda birbirlerine daha yakın tarihler tespit

²⁸⁰ Emerson, 1960: 89-90

²⁸¹ Özkırımlı, 2008: 54-55

²⁸² Akt. Schenk, 2021: 397

²⁸³ Anderson, 2007; Ayrıca bkz. Dunkerley vd. 2002: 44

²⁸⁴ Anderson, 2007: 18

²⁸⁵ Akt. Breuilly, 2000: 105.

etmiştir. Habermas’a göre de Avrupa ulus-devletinin (burada Avrupamerkezci ulus devlet yapısından bahsediliyor) içerisinde kavramsal bir boşluk vardır ve on dokuzuncu yüzyıldan bu yana sömürge sisteminin ve komünizmin sona ermesinden sonra bu boşluk devlet oluşumlarını etkisi altına alarak milliyetçi ideoloji pratiği ile doldurulmaktadır.²⁸⁶

Günümüzde milliyetçiliğin neden tekrar yükseldiğini sorgulamamız da ulus devletin sonunun gelmemiş olduğunun bir göstergesidir diyebiliriz. Ulus devletin içerisinde bulunduğu kriz, kendisini esasen oluşumunun kökenine geri götürür. Küresel ölçekli problemler ve uluslararası göç, milliyetçiliği de tetikleyerek ulus devletleri daha içe kapanık politikalar yürütmesine sürükler. Göçmenlerin ötekileştiriliyor olması ülkedeki bazı sistemik sorunları maskeleyerek için olabilir. Bunların başında ekonomik sorunlar gelmektedir. Bununla birlikte ekonomik sorunlar bireylerin kimlikleri ile alakalı değildir. Haliyle ekonomik problemler için göçmenler işaret edildiğinde, bu göçmenlerin kim oldukları kimlikleri üzerinden anlaşılabilmesi için ekonomik ırkçılığa dönüşmektedir. Göçmenin maduniyeti, onu ekonomik günah keçisi ilan etmeyi de kolaylaştırıyor görünmekte ve maduniyeti yeniden üretmektedir. Ulusa yönelik yapısökümcü bir bakış açısını ancak milliyetçilik teorilerinin içerisinde bulabiliriz. Zira Milliyetçilik teorileri, ulusun hem bir olgu hem de sosyal bilimlerde yer edinmiş bir kavram olarak ifade ettiğinden daha fazlasını barındırdığını bu şekilde göstermektedir. Nihayetinde ulusun tahayyül edilmişliği bugün içerisine girmiş olduğu krizin müsebbibi olacaktır. Ulus ve milliyetçi bakış açısının tahayyül edildiğini anlamak hem bu kavramların neden maduniyet yarattığını ortaya koyacaktır hem de maduniyetlerin önüne geçmek için pratik ve teorik bir düzlem inşa edecektir.

Ulus oluşum süreci, milliyetçilikle ayrı düşünölemeyeceğinden, milliyetçilik çalışmaları da ulusa bakış açısı ile paralellikler taşımaktadır. Milliyetçilik çalışmaları genel anlamda 4 ana döneme ayrılmıştır. Bunlar, milliyetçilik düşüncesinin ilk filizlerini verdiği on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllar, ardından milliyetçiliğin akademik çalışmalara konu olduğu iki dünya savaşı arası dönem, milliyetçilik tartışmasının geliştiği ikinci dönem olan 1945-1990 arası ve son olarak da milliyetçiliğin yeni boyutlara ulaştığı üçüncü dönem olarak 1990’dan sonrasını kapsamaktadır.²⁸⁷ Ancak bu çalışmada, son iki dönem, 1990 sonrası dönemin oluşum süreçleri ve etkileri açısından 1945 sonrası dönemden ayrı düşünölemeyeceğinden, bir bütün olarak ele alınacaktır. Madunlaştırıcı etkisini vurgulayacağımız dönem de bu dönem olacaktır.

²⁸⁶ Benhabib, 2006: 26

²⁸⁷ Özkırımlı, 2008: 33

Milliyetçiliğin kökenini esasen Alman romantik akımında aranabilir. Kant’a göre bilginin kaynağı, görüngü dünyasından edindiğimiz izlenimlerdir. Ancak ahlakın kaynağını görüngü dünyasında bulamazsınız hatta bulunmamalıdır. Ahlak eğer bireyin içsel dünyasına değil de değişken ve tutarsız dış dünyaya bağlı olursa, bu dış dünyanın kanunlarının kölesi olunur. Bu nedenle ahlakın kökeni kişinin iç dünyası yani özerk ve özgür iradesi olmalıdır. Kant’a göre, özerk ve özgür iradede kaynak alan ahlak bireyi kendi kaderini tayin eden birey haline getirir. Bunun siyasi yansıması ise vatandaşın özerk iradesini yansıtan cumhuriyetçilik gibi rejimler olmuştur.²⁸⁸ Kant’ın öğrencisi Fichte ise bireylerin birlik ve bütün içerisinde yer aldığı sürece gerçeklik kazanacaklarını, dolayısıyla bütünle özdeşleştiği takdirde bireyin kendini gerçekleştirebileceğini iddia etmiştir. Bu onu devletin bir araya gelmiş bireylerden oluşmasından hareketle, devletin kendi bütünlüğünün bireyin tekilliğinden önemli ve önce olduğuna ve devlet ve birey bir olduğunda bireysel özgürlüğün gerçekleşebileceği düşüncesine götürür.²⁸⁹ Kant ve Fichte belki bu yola ilk çıktığında bu romantik düşüncenin milliyetçiliğin kökeni olabileceğini düşünmemişti. Öte yandan bu düşünce temeli, göçmenlerin devletin bekasına zarar vereceği düşüncesinin de temelini oluşturmaktadır.

Her ne kadar doğrudan milliyetçilik üzerine yazmamış da olsa, J.J. Rousseau’nun toplumsal sözleşmesinden “genel irade” kavramına kadar tanımları milliyetçilik düşüncesinde etkili olmuştur. Rousseau’nun “genel irade” kavramı onu vatandaşlık meselesine taşır. Rousseau’ya göre, toplumsal yaşam bir grubun diğerini egemenliği altına alması gibi tehlikelerle doludur. Bunu önlemenin yolu genel iradeye teslim olmaktan geçer.²⁹⁰ Burada Rousseau’nun alt okumasını yaparsak, genel iradenin devleti simgelediğini, bu teslim oluşun ise vatandaşlık demek olduğunu anlamak mümkündür. Vatandaşlığın burada oldukça pratik bir sebepten dolayı ortaya çıktığını görebiliriz. Öte yandan vatanseverliğin kaynağı ise farklıdır. O bir duygu işidir. Rousseau’ya göre vatandaşlık, vatanseverlikten türememiştir, bilakis yaratılmış ve kurgulanmış bir kavram olma niteliği taşır.²⁹¹ Vatandaşlık meselesine daha sonra, vatandaşlık bölümünde daha detaylıca yer verilecektir.

Ancak Hariri, ulusların oluşumunu Alman romantik akımından daha geriye götürür. Hariri’ye göre, Eski Çin’de on milyonlarca insan babaları imparator olan tek bir ailenin üyeleri olduklarını düşünmesi ya da Orta çağ’da milyonlarca inançlı Müslüman’ın büyük İslam cemaatindeki herkesin kardeşi olduğunu tahayyül etmesi belki de ulusların oluşumuna

²⁸⁸ Age. 34-35

²⁸⁹ Age. 36

²⁹⁰ Özkırımlı, 2008: 41

²⁹¹ Age 41.

temel hazırlamıştır. Tabi ki toplumların bu karakteristiği birbirini yakından tanıyan insanlardan oluşan daha samimi toplulukların yanında ikincil rol oynamıştır. Harari, bireylerin tarihte var olmak için daha dar toplumsal grupların üyesi olmasının önemini vurgular. Ona göre aile sosyal devlet, sağlık sistemi, eğitim sistemi, inşaat sektörü, sendika, emekli maaşı, radyo, banka hatta polis demektir. Hastalıkta aile bakar, yetimleri o yetiştirir, evleneceğinde müstakbel eşi bulur, iş kuracağına para verir ve tehlikedeysen ailen korur ve dahası... Tarihte geriye doğru gidildiğinde, daha hayati toplulukların önemi artmaktadır. Küreselleşme ve sanayileşme daha dar topluluklara olan ihtiyacımızı giderdi. Daha önce zor zamanlarında yaşamak için ailesine muhtaç olan birey için ailenin yerini sosyal fonları ve sağlık güvenceleri ile devlet almıştır. Son iki yüzyıl içinde ortadan kaybolan bu toplulukların yerini hayali olanlar almıştır. Ulus ve tüketici topluluklar bunların en iyi örneğidir.²⁹² Harari'ye göre, ulus devletin, tüketici toplum ise piyasanın hayali topluluğudur. Ve burada önemli olan hayal gücüdür. Bir ulusun üyesi olmak, o ulusun varlığına inanmak, sembolleri ile heyecanlanmak, ortak geçmişe ve geleceğe sahip olduğuna ve bunun sonucunda o ulusa sadakatin bireyi en gururlu ve güçlü yapacağına inanmakla, bir ürünü tükettiğinde o ürünü tüketen diğer bireylerin aldığı haz ve ürünün kendisine verdiği itibara sahip olacağını düşünmek birbirine çok benzerdir. Günümüz toplumlarında, giderek birbirini tanımayan ama aynı ya da benzer tüketim alışkanlıkları ve ilgilerine sahip, bu nedenle kendisini aynı topluluğun üyesi olarak hisseden ve tanımlayan tüketici toplulukları vardır. Hatta İşletme bilimi bunların bir kısmına marka toplumu adını vermiştir. Bu bireyler kendilerini tükettikleri şeyler ile tanımlar, kimliklerinin temeli budur. Harari'ye göre, Alman bir vejetaryen, et yiyen bir Alman yerine, Fransız bir vejetaryen ile evlenmeyi tercih edebilir.²⁹³ Dolayısıyla milliyetçilik ulus tanımına duyguların dahil edilmesi ile oluşmaktadır. Duyguları ise kültürle harmanlamaktayız. Göçmene yönelik madunlaştırıcı davranışın kökeninde kültürel olarak farklı olması yatabilmektedir. Bu bizi daha sonra yeni ırkçılık düşüncesini anlamamıza yönlendirecektir.

Anderson'a göre milliyetçilik, insanlar arasındaki bağları etkileyen temel kültürel köklerden kaynaklanır. Bunları üç grupta sınıflandırmıştır. İlki dini bir cemaatlerdir. Buna göre bir dine mensup bireyler bu dinin mensubu olmakla hakikate ulaşmanın ayrıcalıklı olmanın mümkün olacağını düşünürler. Bu aynı dine mensuplar ile bir bağ kurmalarını mümkün kılar. Hristiyanlığın, İslam ümmetinin ve diğerlerinin büyük ve kıtaları aşan dayanışmalarını var eden bu düşüncedir. İkincisi toplumların yüksek merkezlerin altında ve

²⁹²Harari, 2016: 356

²⁹³Harari, 2016: 357

etrafında örgütlendiği inancını içeren hanedanlık mülküdür. Burada Anderson kralları ve onların kutsallık atfedilmiş özelliklerine örnek vererek hanedanlıkların bireylerin hem duygusal/dini dünyalarına hem de varlığa içkin dünyalarına hitap edebilmiş olmasını gösterir. Bu, insanların hanedanın çevresinde örgütlenmesini mümkün kılmaktadır. Milliyetçiliğin kültürel köklerinin sonuncusu ise kozmoloji ile tarihi ayırt edilmez, dünyanın ve insanların kökenini de özdeş kılan zaman tasavvurlarıydı. Orta çağda resmedilmiş Meryem figürünün, o dönemin Toskana tüccarının kızının giyinişi ile tasavvur edilmiş olması, bireyden tarihsel olarak uzak ve kutsal simgeleri kendisiyle özdeş görmesini sağlar. Anderson’a göre zaman bu şekilde tasarlanmış olurdu.²⁹⁴ Kozmik ve evrensel olanla, dünyevi ve tikel olanın yan yana getirilişi bu ikisinin birbirinin tamamlayıcısı olduğu fikrini doğuruyordu. Bu düşünce ulus ve milliyetçiliğin kutsallaştırılmasına hizmet edecektir.

Evrensel olana atıf küreselleşmenin etkisini hissettirmeye başlamasına neden olur. Bilimsel buluşlar, toplumsal ve iktisadi değişim, giderek artan, hızlanan ve kolaylaşan iletişim bilgiyi kökünden değiştirdi ve kozmoloji ve tarihi birbirinden ayırmıştır. Haliyle, yukarıda bahsedilen ve küreselleşme ile kopan din kardeşliği, iktidar birliği ve zamanı tekrar birbirine bağlamak gerekliliği bu dönemde başlamış ve yardıma kapitalist yayıncılık (*print capitalism*) koşmuştur.²⁹⁵ Kapitalist yayıncılık bu birlik arayışını kışkırtma ve verimli kılma konusunda oldukça etkin bir rol oynamıştır. Kapitalizmin yayıncılığın yükseliş dönemlerinde öncelikle dini içerikli kitaplar basılmış ama okuryazar Avrupa’nın dini belgeleri (Latince) okuyabilen sınırlı tüketiciye ulaşıldıktan sonra, yeni pazar arayışları hem daha geniş kesimleri ilgilendirecek yayın ve yazar arayışına itmiş, hem de daha yaygın konuşulan dillerde basımı gerektirmiştir. Bu yayın dilleri aynı dili konuşanlar ve anlayanlar arasında iletişimi mümkün kılmıştır. Bundan daha da önemlisi kapitalist yayıncılık dile sabitlik kazandırmıştır. Kapitalist yayıncılık döneminde Avrupa dilleri modern hallerini almaya başlamış, dildeki değişim yavaşlamıştır.²⁹⁶ Merkezi eğitim sistemleri “ulus” dili kullanarak kültürel birliği yükseltmeye yarayan araçlar haline gelmeye başlamıştır. Bu ulus dilinin sabitliği, aynı dilde, aynı düzeyde ve sistematik eğitimi de mümkün kılmıştır. Zira bir dilin farklı versiyonlarını kullanan iki komşu bölgede, aynı eğitimi vermek meşakkatli olacak ve beklenildiği kadar verimli sonuçlar sunmayacaktı.

Anderson kapitalist yayıncılığın bir “iktidar dili” yarattığını da belirtir. Yayın dili ile iktidarın dilinin aynılığı, iktidarların daha işlevsel yönetimler oluşturmasını mümkün

²⁹⁴ Anderson,2007: 51

²⁹⁵ Anderson,2007: 51

²⁹⁶ Anderson,2007: 60

kılmıştır. Çok uzağa gitmeksizin, Türkiye’de hem yayın hem de yönetim dili olarak İstanbul Türkçesi adı verilen dilin kullanılmasını örnek verebiliriz. İktidar dili, yerel bazı dil ve şivelerin de yok olmasını gerektirmiş bazen de buna zorlamıştır. Bundan en çok etkilenenlerse kuşkusuz etnik azınlıklar olmuştur.

Ulus devletlerin Avrupa’da yayılması döneminde çizilen sınırlar birçok azınlığı bir başka sınırın içerisine dahil etmiştir. Bu, ulus devletin en başından beri azınlık sorunlarıyla birlikte gelişmesine neden olmuştur. 1648’den 1992’deki Bosna Hersek’in Yugoslavya’dan kanlı ayrılışına kadar Avrupa ülkelerinin siyasi haritası hiç durmaksızın değişmiştir. En son 2008’de buna Kosova’nın bağımsızlık talebi eklendi. Esasen tüm bu değişiklikler, Avrupa’nın etnik azınlık sorununu çözmekten çok uzaktır.

Modern toplum aynı anda ve mecburen medeni ve etniktir. Ulus devlete ilişkin olarak, birey, medeni haklara ve sorumluluklara sahip bir vatandaşdır ve gayri şahsi ve kısmi bürokrasi aracılığı ile modernitenin çıkarlarından faydalanır.²⁹⁷ On sekizinci yüzyılın sonundan beri ulus düşüncesi, neredeyse bütün Avrupa devletlerinin politik meşruiyetinin kaynağı olmuştur. Ulus tahayyülü, eğitim sisteminden, hükümete, popüler kültüre kadar birçok sosyal kurumda vücut bulmuştur. Ayrıca, çoğu zaman insanlar ancak kendilerini diğerlerinden belirgin bir şekilde ayırlabilecekleri gruplarda yer edindikleri zaman bir ulusa tabi olduklarını düşünebilirler. Bu belirginlik din veya dil gibi objektif kültürel sayılabilecek kriterler sayesinde mümkün olabilir. Bu sebepten ötürü Anthony Smith, ulusu “ortak ve ayırıcı kültür elementlerine, bütünleşik bir ekonomik sisteme, tüm üyeleri için vatandaş haklarına, ortak deneyimlerden doğan birliktelik hissiyatına sahip olan ve ortak bir toprak parçasını paylaşan” insan grupları olarak tanımlar.²⁹⁸ Ancak bu konuda dikkatli olmak gereklidir. Zira kültürel tanımlayıcılar tartışmaya açık konulardır ve birçoğu on dokuzuncu yüzyıla dayanır. Bunlar arasından örneğin vatandaşlık haklarına sahip olmak önce bugünkü anlamda tahayyül ettiğimiz bürokratik ve anayasal ulus devletlerin varlığını gerektirir. Bir diğer kültürel kriter olan ortak dil kullanımına bakılırsa, bunun da bilinemez geçmişten gelen bir unsur olmadığını rahatlıkla görebiliriz. Anderson bu konuda Avusturya- Macaristan örneğini verir. Aydınlanma mutlakiyetçisi II. Joseph’in devlet dilini Latince’den Almancaya çevirmesi 1780’lerin başına tekabül eder.²⁹⁹ Kısacası ortak dil kullanımı da tarihi perspektiften bakıldığında oldukça güncel bir meseledir. Bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, bu farklılıkları fark edenlerin düşüncelerinin yayılmış olması ve

²⁹⁷Smith’dan akt. Morris, 1997: 192-209

²⁹⁸ Dunkerley, vd., 2002: 45

²⁹⁹ Anderson, 2007: 100

birleştirici argümanları şaşırtıcı değildir. Gellner da bu nedenle milliyetçilerin milletleri doğurduğunu söyler, milletlerin milliyetçilikleri değil. Yine aynı sebepten ötürü milliyetçiliğin ideolojik kökeni on dokuzuncu yüzyılda doğmuştur. Bir ideoloji olarak milliyetçilik insanları kültürel olarak ayırık toplumlardan oluştuğuna ve bu toplumlara bağlılığın doğallığına inandıran bir dünya görüşü ortaya çıkarır.³⁰⁰ Dolayısıyla milliyetçilik, millet ve buna yönelik duygular *a priori* olarak var olmamıştır, her an dönüştürülebilir. Bu denli esnek bir unsurda sabit kalmak hem günün koşullarına uymayacaktır hem de bu kavramlara dahil olmayanları ötekileştirerek madunlaştırmaya devam edecektir.

Elbette ki, tek bir milliyetçilikten de bahsedebilmek mümkün değildir. Anthony Smith, iki tip milliyetçilikten bahseder: teritoryal milliyetçilik ve etnik milliyetçilik. Smith'e göre teritoryal milliyetçilik aynı teritoryal sınırlar içerisinde yaşayan halkın bireylerin etnik ve bölgesel kimliklerinin üstünü örtecek hatta yerine geçecek bir toplumsal kültür oluşturmak derdindedir. Bunun tersine etnik milliyetçilikte, aynı dili konuşan halk bir etnik grup olarak tanımlanır ve etnik milliyetçilik bu grubun kendi bağımsız ulus-devletini kurma arzusundadır.³⁰¹ Yani teritoryal milliyetçilik devlet ile başlar ve ulus ile sonuçlanır. Aristokratik seçkinler, devletin yardımıyla aşağı tabakaları ve uzak diyarları içerecek şekilde yatay bir topluluk yaratmış, bunun karşılığında bazen de sınırlarla içerisinde yer alan azınlıklara ve bazen de sınırların dışında kalan düşmanlarına karşı haset barındırmışlardır.³⁰²

Etnik milliyetçilik, öte yandan, ulus ile başlar ve devlet ile sonuçlanır. Shöpflin, Fransa, Hollanda ve İsveç'in teritoryal, Doğu Avrupa ülkelerinin etnik milliyetçilik sonucunda oluştuğunu belirtir.³⁰³ Sınırlar ile etnik kimliklerin hiçbir zaman birbirlerini tamamlamamış ve Avrupa'daki birçok problem de bu nedenle ortaya çıkmıştır. 1964'ten bu yana Avrupa ülkelerinin sınırlarının sürekli değişmiş olmasını buna bağlamak mümkündür.³⁰⁴ Dolayısıyla modern devletin ulusal sınırları, etnik çizgiler oluşturmadığından madunlaştırmacı niteliktedir. Böyle olmasa bile göç sınırları düzenli olarak sınımlanmaktadır. Sınırlara atfedilen kutsallık, bu sınırın dışında kalanı ya da dışından geleni ötekileştirmekte olduğu için temel madunlaştırmacı sebep olarak görülebilir.

Maduniyete sebep olan bir diğer husus da “öteki”nin medeni olmadığına yönelik söylevlerdir. Medeni (*civic*) terimi, bir takım politik prensipler ve kurumlara bağlılık temeline

³⁰⁰Dunkerley, vd., 2002: 47

³⁰¹Akt. Dunkerley, vd., 2002: 31

³⁰²Smith, 1994: 191

³⁰³ Akt. Dunkerley, vd., 2002: 31

³⁰⁴ Dunkerley, vd., 2002: 32

dayanan ulusal toplulukları tanımlamak için kullanılmıştır. Buna örnek olarak çoğunlukla ABD, Fransa ve Kanada verilir. Etnik uluslar ise, ortak bir ata veya kültürel topluluk temeline dayanan insan topluluklarını tanımlamak için kullanılmıştır. Buna örnek olarak ise Japonya ve Almanya verilir. Önde gelen tarihçiler ve siyaset bilimcilerin çalışmalarında bu ayrım net olarak görülebilir. Bu fark kimi zaman Batı ve Doğu milliyetçilikleri diye, bazen rasyonel ve irrasyonel milliyetçilikler diye bazen de liberal demokratik ve bağnaz otoriteryan milliyetçilikler olarak farklı isimlerde ortaya çıkmıştır.

Bu farklılaşma sadece tanımsal veya analitik bir farklılığın değil, bilakis tarihsel ve normatif bir farklılığın sonucudur. Bu sonuç medeni olanı iyi, etnik olanı kötü olarak yansıtır. Haliyle bu terimin verili kabul edilmesi, öteki ve göçmen olanı kötü sınıfına sokmakta ve maduniyet yaratmaktadır.

Croucher, Hans Kohn'un 1944 tarihli "The Idea of Nationalism: a Study In Its Origins and Background" isimli kitabından İkinci Dünya Savaşı sonrası batı ve doğu milliyetçilikleri arasındaki farkı açıklayan bir kısım aktarır. Bu tanıma göre Batı milliyetçilikleri (mesela İngiltere'deki, Fransa'daki veya ABD'deki) rasyonel ve gönüllülük esaslı bir karaktere sahip, politik bir oluşumun sonucu ve geçmişe dair çok fazla duygusal bağ içermeyen, rasyonel bireylerin özgür birlikteliği iken; doğulu milliyetçilikler (özellikle Almanya vurgusu var) kökenini kültür, etnisite, dil temelli ve sanki ilkel zamanların kirli toprağından bilinçsizce yeşermiş gibi tanımlanmıştır.³⁰⁵ Burada dikkat edilmesi gereken husus, belki de bu yazılanın zamanlamasıdır. 1944 yılında, İkinci Dünya Savaşı'nın ve haliyle kitlesel göçlerin sıklıkla yaşandığı bir dönemin sonunda yazılmış olmasıdır. Göçlerin yaşandığı bir dönemde, önyargılar yeniden ürüyordu. Bu teorik çalışmalar önyargıları açıklamamaktadır ancak, var olan önyargılara bilimsel birer temel sunmaktadır. Etnik-medenî ayrımı, sadece uluslar ve milliyetçilik arasındaki ayrımı açıklamak için değil, ulusal aidiyetle ilgili anlaşmazlıklara ve problemlere çözümler reçete etmek için de kullanılmıştır. Kanadalıların milliyetçiliğini medeni (iyi), Quebecililerinkini etnik (kötü), İspanyollarinkini medeni, Katalanlarinkini etnik, Türklerinkini medeni Kürtlerinkini etnik olarak açıklayan ve temellendiren (ki bu örnekleri çoğaltmak mümkündür) bu teorik çalışmalar olagelmıştır.

İyi-kötü düalizminin tarihsel kökenine ışık tutan eserlerden biri Montesquieu'nün İran Mektuplarıdır. Montesquieu'nün İran Mektupları kitabı doğuyu bir ayna gibi kullanarak Fransa'nın tanımını yapar. Ancak bir yandan doğu halklarının da ince tahlillerini içerir. İran

³⁰⁵ Akt. Croucher, 2003: 87

mektuplarından edinilecek intiba, doğunun insanların mutlaka aşağı değil bariz olarak farklı olduklarıdır. Montesquieu'nün doğu algılaması onu yansıtırma tarzının bir sonraki yüzyılın saldırgan aşağılayıcı üslubundan önemli bir derecede farklı olduğu söylenebilir. Bu dengeli ve mesafeli tavrın sebeplerinden biri batı Avrupa ile dünyanın geri kalanı arasındaki güç dengesinin bu dönemde henüz tamamiyle bozulmamış olmasıdır.³⁰⁶

Montesquieu'nün eserinden de yola çıkarak bakılacak olursa birilerinin (ırk, dini cemaat, milli hukuk vs. saikiyle) başka birilerini “öteki” olarak tanımlaması veya ötekileştirmesi yalnızca on dokuzuncu yüzyılın gerçeği, sömürgeciliğin sonucu değildir... Ancak, doğu-batı ikilemi olarak tanımladığımız olguda, kültürel farklılık ayrımının batının siyasi-ekonomik üstünlüğü/hegemonyası ile çakışması için doğasını müthiş ölçüde değiştirmiş, meseleyi iyice vurucu hale getirmiştir.³⁰⁷ Montesquieu'nün kültürel farklılık vurgusu, Ellie Kedourie'nin milliyetçilik için neden bir ideoloji, bir doktrindir dediğini anlamlandırır.

Öte yandan Breuilly'ye göre milliyetçilik bir siyasa biçimidir. Breuilly, milliyetçiliğin bir akıl hali, ulusal bilincin ifadesi, entelektüeller tarafından işlenmiş bir politik doktrin olduğu görüşlerine karşı çıkar. Breuilly'nin karşı çıktığı varsayımlardan belki de en büyüğü, milliyetçiliğin bir tür milli kimlikten veya milli kimlik arayışından ortaya çıktığı düşüncesidir. Bu düşünceler yanıltıcıdır. En nihayetinde modern dünyada güç, çoğunlukla devletin kontrolü ile ilgilidir. Milliyetçiliğin temel görevi de devlet gücünü elde etmek ve kullanmak için gerekli araçları sağlamaktır. Ona göre milliyetçilik terimi devlet gücü arayan veya bu gücü kullanan ve bu eylemleri de milliyetçi argümanlarla gerekçelendiren politik hareketlere verilen addır.³⁰⁸ Breuilly 3 tip milliyetçilikten bahseder. Bunlar ayrılıkçı, reformist ve birleştirici milliyetçiliktir. Hatta bu üç milliyetçilik tipini de kendi arasında ulus devlete karşı olan ve ulus devlet olmayan devletlere karşı olan şeklinde ikiye böler. Breuilly'nin milliyetçiliğe siyaset bakış açısı onun sınıflandırmasında da rahatlıkla görülebilir. Bu şekilde, Breuilly, neden her ülkede farklı milliyetçilikler olduğu sorusunu da anlamlandırmaya çalışır. Avrupa'daki sosyal dönüşüm yerinden edilmiş köylüler, şehirli proletarya, yeni devasa orta alt sınıf gibi, milliyetçiliği üretenlerin cazibeli ve basit sözlerini takip edecek yeni insan sınıfları ortaya çıkararak geleneksel politikanın aşınmasına katkıda bulunmuştur. Savaşlar ve diğer çatışmalar nedeniyle büyük güçlerin zayıflaması, milliyetçilere, bilhassa iki büyük dünya savaşlarının sonunda dünya politikasına dahil olmak için bir kapı açmıştır. Bu nedenle

³⁰⁶ Durukan, 2010: 36

³⁰⁷ Agm. 39

³⁰⁸ Breuilly, 2000: 2

milliyetçilik aslında ona inanmayanların kullanımına tahsis edilir.³⁰⁹ Ona göre milliyetçilik yönetenlerin kullandığı bir yönetme sistemidir. Bu nedenle, Fichte'nin değil de Bismarck'ın modern Almanya'nın kurucusu olduğunu belirtir. Dolayısıyla ulus devlet, adından menkul, milliyetçi bir yönetim aygıtıdır ve bu şekli ile kullanılmakta ısrarcı olunması, öteki olanı kaçınılmaz bir şekilde marjlara itecek ve madunlaştıracaktır. Daha kapsayıcı yönetim yapılarının tercih edilmesi madunluğu en aza indirme potansiyeline sahip olacaktır.

Charles Tilly'nin bu noktada Brueilly'ye eleştirisi vardır. Tilly, Brueilly'nin *Nationalism and the State* kitabının 1800'lerden günümüze milliyetçilik doktrin ve uygulamalarının tarihini başarılı bir şekilde anlattığını ancak önemli bir dinamiği gözden kaçırdığını belirtir. Ona göre Avrupalı yöneticiler tarafından benimsenen yukarıdan aşağıya millileştirme (*nationalizing*) çabaları, politik girişimcilerin aşağıdan yukarı talep edilen otonomi veya bağımsızlık taleplerini üretmiştir. Bu talepler ne zaman ki büyük güçler veya uluslararası örgütler gibi üçüncü taraflar tarafından tasvip edildi, o zaman güç ve inanılrlık kazanmıştır. Bu süreç uluslararası prosedürün değişimini ve azınlıkların yukarıdan aşağı doğru baskılanmasını teşvik eden yapıları, tanınma için aşağıdan yukarı doğru talepleri ve bu taraflar arasında şiddet içeren tartışmaları ortaya çıkarmıştır.³¹⁰ Tilly, müdahaleci yönetim ve bu yönetim şeklinde karşı duruşun çarpışmasından iki tür milliyetçiliğin doğduğunu belirtir. Bunlar merkezi yöneticilerin ulus yapımçı yukarıdan aşağı milliyetçiliği ve tehdit edilmiş çevre elitlerinin devlet kurma talepli aşağıdan yukarı milliyetçiliğidir. Tilly yukarıdan aşağıya milliyetçilik, devletin o anki var olan yöneticileri tarafından tanımlanan ulusun kolektif çıkarında ısrarcılığın, tüm tikelliklerin üzerinde olmasıdır. Yöneticiler kendi ulus tahayyüllerini yansıtan doktrinler ve pratikler üretirler. Bunlar arasında en belirgin olanları, standardize edilmiş diller, tarih, seremoniler, müzeler ve okullardır. Aşağıdan yukarıya milliyetçilik de aslında elitlerin başını çektiği bir milliyetçilik türüdür. Bu noktada Brubaker bu tür milliyetçilik için bu adın kullanılmasının aslında yanlış bir isimlendirme olduğu konusunda uyarıda bulunur. Çünkü aşağıdan yukarıya milliyetçilik dilin, tarihin ve toplumun alternatif tanımlarını yapan politik girişimcilerin yukarıdan aşağıya milliyetçiliğe karşı baskılanan ve tehdit edilen uluslar adına destekçi toplayarak cevap vermesidir. Bu destekçilerin ikna edilmesi, olası yeni bağımsız ulus devletin yönetimine de aynı elitlerin oturabileceği anlamına gelebilir. Ulus olmayı (*nationhood*) kültürel veya demografik bir mesele değil de politik bir talep olarak yorumlayarak, ulus olma taleplerinin edimsel

³⁰⁹ Breuilly, 2000: 189

³¹⁰ Tilly, 1996: 306

mizansenini ve güçlü üçüncü tarafların o ulusu tanımalarının önemini dikkate aldığımızda, Charles Tilly, milliyetçiliği toplumsal hareketlerin geniş kapsama alanına dahil eder.³¹¹ Dolayısıyla göçü bir toplumsal hareket, maduniyetten kurtulma ve bireylerin kendi kaderini tayin etme çabası olarak görmek mümkündür. Öte yandan göçe yönelik artan milliyetçi refleksi bir toplumsal hareket olarak değil kolonyal refleks olarak okuyabiliriz. 1945 sonrası milliyetçi bakışı ele aldığımızda dekolonizasyonla iç içe bir analizin kaçınılmaz olduğu görülecektir. Maduniyetçi bakışın burada yoğunlaşması postkolonyal doğasının bir sonucudur.

Sömürge imparatorluklarının çökmesi ve eskiden Avrupa'nın kolonileri olan coğrafyalarda yeni devletlerin kurulması kendisiyle birlikte milliyetçilik üzerine yoğun tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Sömürge halklar, sömürgecilerinin geri çekilmesiyle kendi hallerine terk edildiklerinde, ortaya çıkan sorun, henüz bu halklar domestik bir devlet gücüne erişmeden, uluslararası anlamda egemenliğe kavuşmuş olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu iç egemenliğin kanıtlanmasında yaşanan zorunlulukların aşılması için başvurulmuş hazır devletleri ulusal içerikle doldurmaktır.³¹² Bu dönem çoğunlukla modernist teori üzerinden değerlendirilmiştir. Modernistler, daha çok siyasi kalkınma perspektifinden ve milliyetçiliğe modern ve geleneksel toplum farkını ön kabul ederek başlıyorlardı. Buna göre üç toplum söz konusuydu: geleneksel, geçiş dönemi ve modern toplum. Milliyetçiler geçiş dönemi toplumlarının mensubu olarak görülür. Geleneksel yapıların yıkılmasıyla yaşanan sorunların çözümü için milliyetçiliğe sığınmaktadırlar. Milliyetçilik gibi kolektif düşünceler, geleneksel toplumdan modern topluma geçişte oluşan sancıların ve boşlukların doldurulması için yeniden bütünleşme yöntemi sağlayabilirdi. Burada milliyetçiliğin işlevsel bir bakış açısıyla değerlendirildiğini görmemiz mümkündür.³¹³ Ancak bu bakış farklı milliyetçilik türlerini açıklamaya yetmez. Dahası, geleneksel ve modern toplum arasındaki farkta batı merkezci bir bakış açısının yerleşik olduğunu görmek mümkündür. Burada modern toplum batı toplumları model teşkil eder. Bu tek tipçi ve indirgemeci bir bakış açısıdır.

1970'li yıllarda ekonomik etkenlerin milliyetçilik çalışmalarında daha baskın olduğunu görebilmek mümkündür. Esasen bu tezde 1945 sonrasının tercih edilmiş olmasının baskın sebeplerinden birisi de budur. Zira 1945 sonrası dünyanın tamamen farklı ve çok hızlı bir siyasi ve ekonomik sürecin içerisine girdiğini reddetmek mümkün değildir. Dünya

³¹¹ Brubaker, 2010 : 375-381

³¹² Habermas, 2012: 61

³¹³ Özkırımlı, 2008: 63

gündemini meşgul eden meselelerin büyük çoğunluğunun başta göç olmak üzere yine aynı siyasi ve ekonomik değişimlerin sonucunda gerçekleştiğini belirtebiliriz.

1945 sonrası dönem milliyetçilikte modernist akımın doğduğu dönemdir. Bundan önceki döneme kadar milletleri doğal yapılar olarak gören primordializm (ilkçi) bu dönemde etkisini kaybetmeye başlamıştır. Modernist bakış açısının getirdiği belki de en büyük katkı, milliyetçilerin, milletlerden önce var olduğunu tespit etmeleridir. Modernizme göre bu bölümün başında da belirtildiği gibi, milletler ve milliyetçilik son birkaç yüzyıllık, modern olarak tanımlayabileceğimiz çağa ait yapılardır. Zira zaten eski çağlarda milliyetçiliğin ortaya çıkmasını sağlayacak koşullar gerek toplumsal gerek siyasi gerekse ekonomik olsun henüz yoktur. Bu koşullar modern çağlarda oluşmuştur.³¹⁴ Dolayısıyla göçmene yönelik ötekileştirici tavrı pekiştiren milliyetçi kaygıların modern bir mefhum olduğunu görmek hem maduniyetçi bir analiz sunar hem de ötekinin her zaman öteki olmadığını, güncel bir şekilde madunlaştırıldığını ortaya koyar. Maduniyetçi bir yaklaşımla milliyetçiliğin analizi bu nedenle önemlidir.

Modernistleri de kendi aralarında üç ana akıma ayırmak mümkündür. Bunlar, milliyetçiliğin çözümlenmesinde ekonomik, siyasi ve toplumsal-kültürel dönüşümleri temel alanlar olarak üçe ayrılmaktadır.³¹⁵ Bunlar arasında etkileri en yaygın görülen belki de ekonomik dönüşümdür. Milliyetçilik modern zamanlarda, uluslararası sermayenin ve modern emperyalizmin acımasız etkilerine karşın, toplumlarda bütünlük ve birlik arayışını tetiklemektedir. Nairn de bu düşünceye destek olarak, geleneksel görüşü yani milletleri ve milliyetçiliği toplumların gelişim sürecinin zorunlu veya olağan bir aşaması olarak gören görüşü reddeder. Ona göre milliyetçilik dünyanın genel tarihsel gelişimden bağımsız olarak ele alınmamalıdır. Öte yandan bir Marksist olan Nairn'e göre milliyetçiliğin sadece sanayileşme, kentleşme gibi süreçlerin sonucu olmadığını, bu süreçlerin dengesiz gelişimi sonucunda ortaya çıkar bir üründür.³¹⁶ Bu durum aydınlanmacı görüşün iddialarının aksini ispatlar. Aydınlanmacı görüşe göre uygarlığın dengeli gelişeceğini, insanlığın sürekli ilerleyeceğini ve diğer uygarlıkların da bu ilerlemeyi takip edeceği düşünülmüştü. Burada tekrar kastedilen ilerlemenin batılılar öncülüğünde gerçekleşeceğini üstü kapalı olarak görebilmekteyiz.

³¹⁴ Özkırımlı, 2008: 17

³¹⁵ Age. 106

³¹⁶ Age. 111

Gerçekleşen de bundan kısmen farksızdır. Evet, batı ülkeleri belli bir ilerleme kaydettiler ancak bunun sonucu diğer ülkelerin onları takip etmesi değil, sanayileşmiş ülkelerin, çevre ülkeler üzerinde hakimiyet kurması şeklinde gerçekleşti. Sanayileşmiş ülkelerin çevre ülke ekonomileri üzerindeki hakimiyetleri karşısında yerel halkların elinde çok fazla bir şey yoktur. Elde olan birbirlerine tutunmayı mümkün kılacak etnik köken, dil, din ve ırk gibi faktörler yerel seçkinlerin elindeki tek kozdur.³¹⁷ Burada Charles Tilly'nin aşağıdan yukarıya milliyetçilik tanımını hatırlarsak, pratikteki karşılığını görebiliriz. Bu koşullar altında “milliyetçiliğin yeni orta sınıf entelijansiya halk kitlelerini tarihe davet etmeliydi ve davetiye anlayabilecekleri bir dille yazılmalıydı”.³¹⁸ Kısacası milliyetçilik pratik bir sebeple var olmuştur, verili bir olgu değildir, ulus yapımı için bir araç olarak kullanılmıştır.

Bu noktada Nairn'i eleştirmemiz mümkündür. Zira, milliyetçilik sömürge imparatorluklarının kuruluşundan çok önce Avrupa'da ortaya çıkmıştı. Nairn'in iddiası ise tarihte yaklaşık iki yüz yıllık bir atlamayı içermektedir. Aynı zamanda Nairn'in iddiası neo-emperyalizmin gerçekleştiği bir dönemde anlamlıdır. Oysaki, neo-emperyalizmden önce siyasi etmenlerin ve/veya baskıların neden olduğu milliyetçiliklerin yükselişine, tarihi akış içerisinde tanıklık etmemiz mümkündür. Bu durum Nairn'i haksız çıkarmaz, lakin yirmi birinci yüzyılda milliyetçiliğin yükselişine projeksiyon tutmamıza yardımcı olur.

Yukarıda Özkırmımlı'nın milliyetçiliği dört farklı evrede incelediğini aktarmıştık. Bu çalışmada ise bu dört evrenin son ikisini birleştirerek 1945 ve sonrası dönemi bir bütün olarak ele alınacağı belirtilmiştir. Bunun sebebi post-modern bakış açısının içerisinde bulunduğumuz yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğini anlamlandırmada yetersizliğidir. Post-modernizm, modernizm gibi, milletlerin ve milliyetçiliğin modern çağa ait olduğunu kabul ederken, artık modern sonrası bir düzen içerisinde olduğumuzu ve ulus devlet düzeninin parçalanarak hükümsüzleştiğini ve milliyetçiliğin de giderek daha fazla reddedildiğini ve zayıfladığını iddia eder.³¹⁹ Ancak gerçeklik bu yönde ilerlememiştir, bilhassa günümüzde ulus devlet sınırları tehdit edildikçe duvarlarını daha da yükseltmekte ve bir savunma mekanizması olarak milliyetçilik yükselişe geçmektedir. Anthony Smith de *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik* kitabında aynı şeyi ispatlar ve birçok batı devletinin etnik yapısının küresel göçle çeşitlenmiş olduğunu, ancak göçmenlerin ulusaşırı haklarına (bazen şiddet içerikli) itirazların milli kimlik, milli güvenlik ve insan hakları tartışmalarını yükselttiğini hatırlatır. Yani post-

³¹⁷ Age. 112-113

³¹⁸ Özkırmımlı, 2008: 113

³¹⁹ Smith, 2017: 24

modernistlerin varsaydıkları modern ve ulus sonrası düzen küresel eğilimler ile tehdit edildiğinde ulus devleti ve milliyetçiliği zayıflatmadığı, bilakis canlandırdığı tespit edilmektedir.³²⁰ Anthony Giddens ise *Modernliğin Sonuçları* kitabında, modernizmin sona ererek, post-modern bir döneme geçildiğine itiraz eder. Post-modernizme geçilmemiş, ancak modernizmin radikalleştiği bir döneme yani “Yüksek Modernlik” dönemine geçilmiştir. Ayrıca Giddens modernizmin batıya özgülüğünü kuşkusuz bir şekilde kabul eder.³²¹ Bu nedenle modernizmin etkilerinin batıda hissedilmesi ve batıyı da derinden etkilemesi kaçınılmazdır. “Modernliğin “ötesindeki” hareketler büyük zenginlik ve güç eşitsizlikleriyle karakterize olmuş bir küresel sistem içerisinde ortaya çıkar ve bunlardan etkilenmeleri de doğaldır”.³²² Post-Kolonyalist Avrupalı olmanın ne demek olduğu, onun emperyal ilişkileri dışında anlaşılamaz. Kolonileştirilmişler ile kolonileştirenlerin karşılaşmaları onları “eş-mağdurlar” haline getirdiği düşüncesinin yanı sıra, During, (post)kolonyal toplumların her iki yönlü inşa edildiğini iddia etmektedir.³²³ Dolayısıyla modern veya postmodern olanı kolonyal olandan ayrı düşünmek oldukça zordur.

Dekolonizasyon sonrası Batı hegemonyası kurumsal, iktisadi ve kültürel bağlamları ile büyük oranda yerli yerinde kaldığı kadar, koloni pratikleri batıda yerleşik olarak yaşamaya devam etmiştir. Kolonyal pratiklerin ithal edilmiş olduğunu kabul etmek gerekir. Bunun destek noktasını kolonileri terk eden devletlerin merkezlerinde ciddi bir değişikliğin olmayışından görebiliriz. Dekolonizasyon sonrası eski kolonilerle girişilen ekonomik bağımlı ilişkiler, en azından ekonomik kopuşun tam olarak gerçekleşmediğini ortaya koyar. Öte yandan 1945 sonrası eski kolonilerden Avrupa’ya doğru yaşanan göç, Avrupalı ile kolonisi arasındaki bağı kendi sahasında da sürdürmeye devam ettirmesine neden olmuştur.

Yukarıda bahsedilen etnik milliyetçilik- medeni milliyetçilik ayrımının kökenini sömürgecilik döneminde aramak mümkündür. Bu aynı zamanda bizi oryantalist bakış açısına daha da yaklaştırır. Fanon’un *Yeryüzünün Lanetlileri* kitabı geleceğe ayna tutarak, sömürge ilişkisinin, ekonomik gerçeklerin ve eşitsizliğin, büyük yaşam farklılıklarının beşeri gerçekleri örtbas edemediğini belirtir. Sömürgeci ve sömürülen insan arasındaki ilişki yakından gözlemlendiği zaman, dünyayı parçalara ayıran şeyin şu ya da bu ırka ait olma duygusu olduğunu söyler. Sömürgelerde ekonomik alt yapı aynı zamanda bir üst yapıdır.³²⁴ Siyah bir

³²⁰ Smith, 2017: 26

³²¹ Giddens, 1994: 133-157

³²² Age. 157

³²³ Age. 22

³²⁴ Fanon, 1984: 49

Afrikalı iseniz, zengin olsanız dahi, hala bir Afrikalısınız. Maduniyetçilerin Marksizmi yetersiz bulduğundan bahsetmiştik. Fanon da Marks'ın sömürge incelemelerini eksik ve temelsiz bulur. Marks'ın incelediği kapitalizm öncesi topluluklarda serf (köle) şövalyeden farklı bir yapıya sahiptir ancak, dini hukuka müracaat, bu statü farklılığını meşrulaştırmak için gerekli ve kaçınılmazdır. Sömürgelerde başka diyarlardan gelmiş olan yabancı (sömürgeci insanlar) silahlar ve makinaların sayesinde kendini kabul ettirmiştir. Her şeye rağmen sömürgeci yine de yabancı olarak kalmıştır. Yönetici sınıfı belirleyen şey ne fabrikalar ne ellerindeki mal mülk ve ne de bankalara yatırılmış olan paralardır. Yönetici sınıf her şeyden önce “başka diyarlardan” gelen ve yerlilere benzemeyen apayrı insanlardır. Göçmenler madunlar da benzer şekilde yabancı diyarlardan gelen ve yerlilere benzemeyen insanlardır. Batıdaki küresel batılı göçmenler için kullanılan İngilizce terim “expat” iken, ötekiler “migrant”, “refugee”, “settler” ve hatta “off the boat” terimleri kullanılmaktadır. Derrida'nın yapısöküm tanımının “terimlerin ifade ettiklerinden fazlasını taşıdığı” olduğunu hatırlarsak, göçmenin geldiği yere göre ona bakış açısının değişkenliğini görmek mümkün olacaktır. Bu sayılan terimlerin aşağılayıcı, kötüleyici ve ötekiliğe indirgemeci boyutu aşikardır. Hatta “off the boat” teriminin pejoratif olduğu neredeyse tartışmasızdır. Çünkü, sömürgelerde görülen sömürünün totaliter özelliğini ifade için sömürgeci, sömürgeleştirilen insanı “kötülüklerin sembolü” yapmıştır.³²⁵ Yukarıda bahsedilen etnik olanın kötülüğüne dair iddiayı burada da görebilmekteyiz. Fanon'un başka tanımlar yerine neredeyse sadece sömürgeci ve sömürgeleştirilen terimlerini kullanması dikkat çekicidir. Burada sadece Afrika halklarını değil, tüm sömürü düzeni içinde yer alan halkları kapsayıcı düşünür.

Bu algı farklılığının kökenini sömürge döneminde aramak mümkündür. Devletin suçlulaştırılmasına (*criminalization of the state*) yol açan 5 semptomunun iki-kötü düalizminin kökenine oturtmak mümkündür. Yukarıda bahsedilen ötekinin kötülüğünün sebepleri olarak aşağıdaki durumlar tespit edilmektedir.

1. Sahraaltı Afrika'nın diplomasi, ekonomi ve maliye konularında başarısızlığı
2. Kitleli hareketlerin ve demokratizasyon dalgalarının başarısızlığı
3. Şiddetin yaşanmadığı bölgelere bile şiddetin ve savaşın hızla sıçraması
4. Alt kıtanın yeni dış güçler veya yabancı etkilere kayması

³²⁵ Agm. s.50

5. Ve son olarak bilhassa organize suçlarda yeni aktörlerin kriminal aktivitelere girmesi³²⁶

Bu değişiklikler nedeniyle Afrika siyasetinin suça bağlı (*inter-connected*) olduğu tezlenir. Bu nedenle siyasal yozlaşmanın ve yolsuzluğun yerine, daha çok, devletin kriminalizasyonu olarak görülür. Bu batılı için hep böyle olagelmıştır ve değişmesi güçtür. Devletin kriminalizasyonu tebaasına yansıtılmakta ve ötekiyi “kötü” olarak damgalamaktadır. Oysaki devletin başarısızlığının kökeninin aynı sömürgeci geçmişte yatmakta olduğu, kolonyal körlüğe kurban edilmiştir.

Postkolonyal Teoriye göre milliyetçilik meselesi en zor alanlardan biridir. Bir yandan bağımsızlığın (bağımsızlık mücadelesinin) önemli ve temel bir parçasıdır. Anderson’a göre batılı milliyetçilikler, kolonilerdeki milliyetçi liderlere, hangisi kendilerine uygun geliyorsa onu seçebilecekleri modüler milliyetçilik formları sağlamıştır. Kolonyal devlet bu seviyeye eğitim ve çift dilli entelijansiya vasıtasıyla ulaşmıştır. Amerikan ve Avrupa tarihinin çalkantılı ve kaotik deneyimlerinden yüzyılda damıtılmış milliyetçilik, milletlik (*nationness*) ve ulus modeline öncelikle bu entelijansiya sayesinde erişmesi sağlanmıştır. Bağımsızlık mücadelesine rehberlik eden milliyetçiliğin kalbinde, kolonyalizmin aşağıladığı bir kültürün yeniden kazanılması ve kutsanması şartı vardır. Bu tarz öteki milliyetçiliklerin batı için sapkınlık olarak anlaşılması şaşırtıcı değildir. Bu milliyetçiliklerden yeni bir milli kimliğin doğduğu unutulmamalıdır. Ulus sadece mücadele ve hayatta kalma kalmak için değil, aynı zamanda geçmişi yeniden tahayyül etmek ve yeniden şekillendirmek için yeniden yapılandırılmalıdır. Edward Said, milliyetçilik, bir yere bir halka ve bir mirasa ait olmanın beyanıdır der. Bir dil topluluğu, kültür ve gelenekler topluluğu tarafından yaratılan bir “evi” tasdikler.³²⁷ Nitekim, kolonyal öteki için milliyetçilik bir var olma biçimidir.

Anderson’un çerçevesine göre milliyetçilik kolonilere ihraç edilmiş Avrupai bir yapıdır.³²⁸ Partha Chatterjee de milliyetçiliği Avrupa’nın dünyanın geri kalanına hediye ettiği en büyük armağan olarak görür ancak Avrupa etkileri neredeyse dünyanın tamamına yayılan iki büyük dünya savaşının Avrupa’nın kendi etnik milliyetçiliklerini yönetmeyi becerememesinden kaynakladığını hatırlamadığını hatırlatır.³²⁹ Leela Ghandi, milliyetçilik ve modernizm arasındaki bağın izlerini sürmüş ve “milliyetçilik, batı sınırları dışında ancak kısmi ve prematüre, liberal devletin aydın prensiplerine bir tehdit, dolayısıyla başarısız veya

³²⁶ Ahluwalia, 2001: 65

³²⁷ Agm. 65

³²⁸ Anderson, 2007

³²⁹ Chatterjee, 1992: 74

tamamlanmamış bir modernitenin semptomu olur” demiştir.³³⁰ Haliyle, kolonyal ötekinin milliyetçiliği bir benlik ifadesi olduğu için, sömürgeci tarafından tasvip edilmez. Sömürgeci tarafından o kendi olarak değil, öteki olarak tanımlanmaya ve tespit etmeye çalışılmaktadır. Avrupa’da göçmenin kendi olarak var olmaya çalışmasına tepkiyi bu düşüncede arayabilir miyiz?

Maduniyetçiler hakim sorgulama biçimlerinin oluşturulduğu çağdaş düzene içkin olan kolonyalizmin görünmez kılınmışlığını, öteki deneyim ve seslerin susturulup marjinalize edilmiş olmasıyla açıklar. Peki, neden bu suskunluk Avrupa topraklarına göçmenler üzerinden taşınmasın? Avrupa dışındaki kültür ve toplumların ve bu toplumların tarihlerinin inkarı, ötekileri marjinalize ederek aşağılaştırmadı mı? Peki, bunun Avrupa topraklarında göçmenler üzerinden devam etmemesi için herhangi bir neden var mı? Emperyal sermayelerin devletlerin üzerindeki ekonomik ve siyasi etkilerinin doğurduğu göçlere karşı, örneğin Macaristan’ın ördüğü duvarları hangi teorik temellerin üzerine inşa edebiliriz? Bu soruların hepsine tek bir cevap veremeyiz belki ama bilgi üretiminin siyasallığı göz önüne alındığında göçmenin bulunduğu noktadan Avrupa’yı anlamak akademinin etik sorumluluklarından birisi olmalıdır. Bunu ifadelerin arkasına yatan hikayeleri anlayarak ve sembollere odaklanarak yapmak da mümkündür.

Bunu yapmayı kolaylaştırmak için Maduniyetçi Ranajit Guha bir “köylü” metaforuna dikkatimizi çeker. Bu köylüler hep başkalarının tarih anlatısının bir parçasıdır. Bazen fitneciler tarafından isyana teşvik edilen, kandırılan akılsızlar (egemen gözüyle tarih anlatımında), bazen kurtuluş mücadelelerinin öncüleri (milliyetçi tarih anlatımında) ya da sosyalizme giden sürecin bir parçası olarak (Marksist tarih anlatımında) betimlenmişlerdir.³³¹ Bu noktadan bakıldığında göçmenlere aynı köylüler gibi, başkalarının hikayesinin aktörü rolü atfedilmiş olduğunu görebiliriz. Maduniyet ekolü, koloni tarihine dair çalışmaların devlet aktörleri ve elitleri üzerine odaklandığından hareket ederek halkın eylem ve politikalar içerisinde kendisine yeniden merkezi bir konum tesis etmesi gerektiğinden bahseder. Bu tez Avrupa temelinde, maduniyet ekolünün yapmaya çalıştığından ilham alarak uluslararası göçmenlerin Avrupa toplumu ve tarihi içerisinde kendisine merkezi bir konum tesis etmesini arzular. Maduniyet çalışmalarında madunlar, hukuk, bürokrasi, polis ve diğerleri ile girdikleri mücadeleler bağlamında incelenmiştir. Bu tez ise Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde bireyi madunlaştıran kavram ve uygulamaları incelemeye çalışarak literatüre katkı sağlamaya

³³⁰ Gandhi, 2018:108

³³¹ Akt. Bhambra, 2015: 28

çalışmaktadır. Böylece sosyal problemlerin çözümünün teorik temel anlamaktan geçtiğini vurgulamaya çalışılmaktadır. Tanım, çözümden önce gelmektedir. Bunu yapabilmek için Maduniyetçi bakış açısı, madunları politik özneler olarak görür ve onların birer tarihi aktör olduklarını kabul eder.³³² Göçmenleri de bundan farklı düşünmek imkânsızdır. Modern zaman madunları göçmenleri de bir madun gözü ile irdelemek mümkündür. Tarihin öylece vuku bulmasına tanık olmak yerine, Foucault'nun dediği gibi, tarihin inşa edilebilir olduğu görülebilmelidir.

Hartsock'a göre toplumsal ilişkileri değerlendirirken, tahakküm ve tabiiyet iki farklı bakış açısıdır. Tahakküm altındakilerin bakış açısı, tahakküm- tabiiyet ilişkisini ortadan kaldırma arzusu taşıdığından³³³ Charles Tilly'nin de sıklıkla kullandığı çatışmacı politika (*contentious politics*) kavramında da kendine yer bulur. Hartsock'a göre toplum içerisindeki ezilen konumunda olmak, toplumun hakikatini görmeyi kolaylaştırır. Buna kısaca bakış açısı epistemolojisi denir. Bakış açısı epistemolojisine göre tüm toplumsal ilişkileri eleştirel bir sorguya tabi tutabilmenin yolu, uygun bakış açısını bulmaktan geçer. Milliyetçiliğe bir de tahakküm-tabiiyet gözü ile bakmak farklı bir eleştirel bakış açısı da oluşturur. Haliyle Maduniyetçi bakış açısı bize Uluslararası İlişkiler disiplini ve pratiğini anlamak için uygun bir bakış açısı sağlayacaktır.

Avrupa'da yaygınlaşan ulus devletlerin Fransız Devrimi'nden sonra küreselleşerek dünyaya yayıldığı düşünülür ve böylece Avrupa dışında oluşan ulus devletler dünya tarihinin doğal ilerlemesinin sonucu olarak görülür. Kolonilerde, ulusal kimliğin ifadesi kolonyal sömürüye karşı mücadele ile birdir. Bu nedenle Chatterjee, Avrupa dışı bölgelerde ulusal meselenin kolonyalizmle birlikte düşünülmesi gerektiğini belirtir.³³⁴ Ancak kolonyalizm sadece Avrupa dışında değil, Avrupa'nın kendi içinde de ulus devlet inşasının temel bir kaynağıdır. En basitinden kolonyal bölgeler, Avrupa'nın ötekisi olarak çok büyük bir rol üstlenmişlerdir.

Avrupa'nın şekillenmesinde kendi tarihi kadar, kolonileştirdiği coğrafyalardaki tarihin de etkili olduğu anlaşıldıktan sonra bundan sonraki aşamada “Vatandaşlık” kavramı tartışılacaktır. Zira vatandaşlık, vatandaş statüsü taşıyan bireyleri kapsadığı kadar, bu statüye haiz olmayanları da dışlar ve hatta bu statüye kimlerin sahip olup olamayacağını da belirler.

³³² Bhambra, 2015: 30

³³³ Hartsock, 2019: 1-5

³³⁴ Chatterjee, 1986: 30

Bu şekliyle modern ulus devlette ulus olmanın bir yansıması olarak vatandaşlık tartışılması gereken bir kavramdır.

2.3. Vatandaşlık

Modern devletin düşüşüne yönelik iddialara vatandaşlığın veya bir devlete resmi olarak tabi olmanın öneminin azaldığına dair düşünceler eşlik etmiştir. 11 Eylül’ün etkisi, bireyler, gruplar ve devletler için kimliğin ve aidiyetin gücünün ve karmaşıklığının tartışıldığı çevresel olaylar devam etmiştir. Bunun sonucunda “biz” ve “onlar” arasındaki fark tartışmaları yeniden gündeme gelmiştir.

Ulus terimine dair kavramsal tartışmalar aynı zamanda vatandaşlığa dair tartışmaların da temeline oturmuştur. Vatandaşlık tartışmasına yönelik akademik çalışmalar çoğunlukla vatandaş kimdir, ulusal topluluğa kim dahil olmalıdır, kim bu topluluktan dışlanabilir/dışlanacak, kimler hangi sınırları geçebilir, belirli bir ülkede ikamet edebilir ve çalışabilir ve kimler bunu yapamaz sorularına cevap arar. Toplum içerisine doğan tebaanın vatandaşlığı kendiliğinden olduğundan, vatandaşlık tartışmasının tamamı göçmenler ve göçmen ailelerin o topraklarda doğan bireyleri üzerinden yürütülür.

Bir devletin içindeki farklı topluluklar, birbirlerine karşı nasıl davranırlar, birbirlerini nasıl tanımlarlar ve bu karşılıklı algıya dayanarak nasıl davranırlar? Her toplumda yazılı olmayan anlayışlar vardır. Bunlar kimin o topluma ait kimin olmadığını belirler. Ancak bu algıların net tanımları yoktur. Bu algılar her toplum tarafından farklı belirlenmiş olabilir. Kimlikler, muhtemel farklı tahayyül edilmiş yorumlamalara göre uydurulmuştur. Bunlar içerisinde ortak ata miti, kan aktarımı, kabileciliğin bağlayıcı gücü, gelenek ve inançlar yer almaktadır.³³⁵ David Cesarani, tam olarak bu kelimeyi, “uydurma” kelimesini kullanmıştır. Bazı Afrika ülkelerinde birbirleriyle mücadele eden etnisitelerin farklılıklarının yükselmesi, milli kimliğin ilişkisel olduğunu ortaya koyar. Örneğin Ruanda’da Tutsi ve Hutu kimlikleri birbiriyle ilişkileri üzerinden tanımlandığı bilinmektedir.

Michael İgnatieff, böyle kimliklerin bölünmüş olduğunu vurgular. Bu milliyetçilik zaten var olan bir kimliği basitçe vurgulamaz, yenisini yaratır. Farklılığı böler, parçalar ve yeniden sınıflandırır. Bu bir kurgudur, icat edilmiş bir kimliktir. Gerçek hayattan özünü alır ve bir çeşit narsisizmdir. İgnatieff gruplar arasındaki en ufak farklılığın, tahayyüllerindeki en büyük farklılığa dönüşme ihtimallerin yüksek olduğunu söyler. Bunu aynı sınıfa dahil, mesela

³³⁵ Cesarani & Fulbrook, 1996: 1

çalışan sınıfta farklı etnisitelere tabi göçmen işçilerin birbirlerine bakışlarına uyarlamak mümkündür.³³⁶

Vatandaşlık kavramı için Fanon'un da bazı çıkarsamaları vardır. Fanon, örneğin, çifte vatandaşlığın sömürgeleştirilenler için bir ceza olduğunu öne sürer. Çünkü bu sayede sömürgeleştirilen insan yaşadığı hayatın, nefes alışverişinin, kalp atışlarının sömürgecininkilerle aynı olduğunun farkına varır. “*Sömürgecinin postunun kendisinininkinden kıymetli olmadığını*” anlar. Bu tespitler sömürgeleştirilenin iç dünyasında da önemli çalkantılara yol açacaktır.³³⁷ Fanon'un bu tahlilini göreceli mahrumiyet teorisine benzetebiliriz. Göç, iki taraflı bir durumdur. Göçmen ile yerel halkı farklı şekillerde olsa da etkiler. Belki de göç alan bölgedeki insanların yabancı düşmanlığına yönelmesinin kökeninde de aynısı yatar: Göçmenin postunun kendisinininkinden değersiz olmadığının farkına varılması.... Tam da bu noktada sağcı ajitatörlerin provokasyonu karşılık bulur: işsizlik, maaşların düşmesi vs.... Çünkü ksenofobikler için yabancı değil, onun eşit birey olması korkutucudur. Bu ksenofobikler için bir konfor kaybıdır.

Fanon, “Sömürgecilik evresinde sömürgeleştirilen insan, akşamın dokuzundan sabahın altısına kadar özgürdür.” der.³³⁸ Çünkü bu saatlerde (çalışmaz) hayal kurabilir. Maduniyetçi bir bakışla, sömürgeci ile sömürgeleştirilen insanlar arasındaki ilişki, kitle ilişkisidir. Güvenlik endişesi, sömürgeciyi yüksek sesle “burada efendi benim!” diyerek sömürgeleştirilen insana hatırlatmada bulunmaya kadar götürür. Sömürgecilik, sistemli olarak kendi dışındakileri yadsıdığı, reddettiği için, yanılı içine düşürülen insanı sürekli olarak kendi kendine “ben gerçekte kimim?”³³⁹ sorusunu sormaya zorlar diyen Fanon'un bu analizinin bugün modern dediğimiz ulus devletlerde kimlik ve aidiyet sorunsalının temeline ışık tuttuğunu görebiliriz. Fanon'un psikolojik değerlendirmeleri modern dünyaya daha insanî bir gözle bakmayı kolaylaştırır. Bu yukarıda bahsedilen göçmen meselesine maduniyet eksenli daha insancıl bakış açısını oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Benzer psikolojik durumlar göçmenler için de geçerli olabilir.

“Milliyetçilik, kimliğin narsisizme dönüşmesidir. O, farklılığın gerçeklerini alan ve onları self determinasyonu meşrulaştırarak bir anlatıya dönüştüren bir dil oyunudur. Siyasal bir projeye (devlet olma) meşruiyet sağlarken kimliği yüceltir. Komşuları yabancıya, kimliğin

³³⁶ Ahluwalia, 2001: 68

³³⁷ Fanon, 1984: 53

³³⁸ Fanon, 1984: 58

³³⁹ Agm. 210

geçirgen sınırlarını aşılmaz cephelere dönüştürür.”³⁴⁰ Yukarıda İgnatieff’in bahsettiği komşuları birbirine yabancı kılan, kimliğin geçirgen çeperini geçilmesi imkânsız “sınırlar” haline getiren milliyetçilik, bizi ulus-milliyet tartışmasından vatandaşlık tartışmasına ulaştırmıştır.

Günümüzde ulus devlet, uluslararası ortamda egemen politik örgütlenme biçimi olup, meşruiyetini halklarının ve vatandaşlarının isteklerini temsil etme iddiasından almaktadır.³⁴¹ Ulus devletin vatandaşlık üzerine kurulu bu temelleri, göç ile derinden sarsılır. Zira göçmenlerin bir başka devletin vatandaşı iken, vatandaşı olmadığı ülkede yaşaması, çalışması ve var olması, diğer yandan birden fazla devlete hukuken vatandaşlık bağı ile bağlı olması, bireyin ulusal kimliğinin nasıl tanımlanacağı ile ilgili sorular ortaya çıkarır. Vatandaşlık, hukuk, sosyal bilimler ve politik teorinin kesiştiği bir noktada bulunduğundan, anlaşılması zor bir kavramdır. Bu nedenle, günümüzde vatandaşlık bir insan hakları meselesi olarak var olmaktadır. Bu bağlamda vatandaşlığın daha iyi kavranabilmesi için hukuki ve sosyal boyutu aşağıda irdelenmiştir.

Vatandaşlığın klasik tanımında, toprak (*territory*), ulusal egemenlik ve ulus, aidiyetin temeli olarak yer alır. Westphalia anlaşmasının tarihe kazandırdığı devletlerin bağımsızlığı, egemenliği ve eşitliği ilkesi, devletin tanımlanması açısından net kriterlere (çizgilere) olan ihtiyacı doğurmuştur. Bu çizgilerden en büyüğü bugün sınır olarak bildiğimiz kavramdır. Çünkü devlet klasik anlamda ve en basit şekilde Weber’in dediği gibi “kendi sınırları dahilinde yasal güç kullanma tekeline sahip olan tek varlıktır”.³⁴² Bu yasal güç sonraları hukuki bir anlam da kazanır. Devletin bu yasal gücün uygulayıcılarını ve bu gücün yöneldiği bireyleri seçerken temel aldığı kriterler bugün vatandaşlık dediğimiz kavramın temelini oluşturur. Bu nedenle modern devlet mantığı belirli bir toprak ve insanlar grubu bilgisi etrafında şekillenmiştir. Bu topraklar ve insanlar grubu bugün vatandaşlık söz konusu olduğunda kimin dışlanıp kimin dahil olacağını belirleyen kriterlerin en ilkel halini oluşturmuştur. Öte yandan günümüzde, bu hukuki alan, sınırları aşmaktadır. Zira devletlerin vatandaşlarını kendi sınırları haricinde bile koruma sorumluluğu bulunmaktadır.

Vatandaşlık kavramının İngilizce karşılığı olan “*citizen*” kelimesinin kökü İngilizce şehir anlamına gelen “*city*” kelimesinden gelir. “*City*” kelimesinin de esasen kökü Latince

³⁴⁰ İgnatieff’ten aktaran Alhuwalia, 2012: 68

³⁴¹ Toksöz, 2006: 41

³⁴² Weber, 1946: 77

“*civitas*” kelimesidir.³⁴³ Bu kelimeye bakıldığında, günümüzdeki anlamıyla şehirler değil, şehir devletler akla gelmelidir. Her ne kadar vatandaşlık kelimesinin oldukça modern bir kavram olduğundan bahsetsek de “*citizen*” olma hali, haklar ve sorumluluklar bakımından bugünkü anlamıyla vatandaşlık kavramının temelini oluşturur. Şehir devletlerinde, şehirli olmak bu şehirde yaşayan özgür, toprak sahibi, yetişkin erkeklere tanınan bir haktı. Bu bireylerin, demokrasinin ilk formlarında yönetime katılma hakları, bu aidiyetlerinden kaynaklanmaktaydı. Bu bağlamıyla kadınlar, çocuklar ve köleler şehirli olma avantajlarından faydalanamayan kesimlerdi. Şehirli erkekler aynı zamanda silah taşıma hakkına da sahiptiler.³⁴⁴ Bu bilgiden de bugün devletlerin sahip olduğu meşru güç kullanma hakkının temelini vatandaşlık bağında yattığını görebilmekteyiz. Zira askerlik sistemine dahil olmak da bir vatandaşlık ilişkisini gerektirmektedir. Vatandaşlık genel anlamda, bireyin askerlik sistemine dahil olmasının yanı sıra, bir toplumun üyesi olarak kanunlara, vergi sistemine de dahil olmasını, devlet tarafından ülke dışındayken bile bireyin korumasını mümkün kılmakta, karşılığında bireye bazı hak ve sorumluluklar yüklemektedir.³⁴⁵ Vatandaşlık bağı, dolayısıyla devletin egemenlik sınırını, teritoryal sınırların ötesine de taşımaktadır. Yukarıda modernitenin etkileriyle birlikte sınırların geçirgenliğinin zaten arttığını, bu artışın tek müsebbibinin sadece göçmenler olmadığını vurgulamıştık. Ulus-devletin temel kavramlarından biri olan vatandaşlığın zaten egemenliği horizontal olarak uzatıp kısaltan bir kavram olduğunu görebilmemiz mümkündür. Ulus-devletlerin vatandaşlarını koruma kaygısı bir başka ulus-devletin egemenlik alanında etkin olmaya çalışmasını ortaya koyabilirken, aynısı kendi teritoryal sınırları içerisinde yaşayan başka vatandaşların varlığında kendi başına gelebilir.

Vatandaşlık konsepti, normalde şekli ve asli boyutlar içerir. Şekli olarak vatandaşlık belli bir grup bireye tahsis edilmiş ve bu bireyleri birbirine bağlayan ve aynı veya farklı vatandaşlık statülerine sahip diğer bireylerden ayıran yasal bir statüyü ifade eder. Bu statü, bir bireye egemen gücü oluşturan politik topluluk tarafından bahşedilir ya da bahşedilmez.³⁴⁶ Bu nedenle vatandaşlık belli insan gruplarını topluluğa dahil ederken, aynı zamanda bazı grupları da resmen topluluktan dışlar. Avrupa tarihi boyunca dışlananlar, Antik Yunan’daki kölelerden, kadınlara, çocuklara, işçilere, fakirlere, suçlulara ve modern ulus-devletin yerlisi olmayanlara (*non-national*) kadar geniş bir kitleyi kapsamıştır. Vatandaşlığın asli boyutu ise

³⁴³ Yıldız, 2017: 36-67

³⁴⁴ Ağaoğulları, 2002: 16.

³⁴⁵ Hartnell, 2006: 343

³⁴⁶ Sorensen’den akataran Dunkerley, vd., 2002: 10

belli bir politik topluluğa ait bireylere bahşedilen hakları ve görevleri içerir. Bu haklar ve görevler politik topluluğun iç güvenliği, istikrarı ve kimliğini sağlaması için kullandığı enstrümanlar olarak görülebilir. Vatandaşlık bir sadakat ve aidiyet hissi sağladığı kadar, askerlik ve vergi sistemi gibi toplumun devamlılığını ve hayatta kalmasını sağlayan kaynaklar da sağlar.³⁴⁷

Vatandaşlık kavramının tarihine bakıldığında, her ne kadar zihinlerde çok doğal bir kavrammış görüntüsü yaratsa da çağdaş ulus devletin var oluş süreci ile yakinen alakalı olduğu görülecektir. Bugünkü anlamıyla vatandaşlık, ulus devlet öncesi tebaa kavramından ayırdır. Vatandaşlığın var olabilmesi için bürokratik devletin varlığı gerekir.

Devletin egemenliği karşısında tüm bireylerin eşit sayıldığı ilkesine dayanan vatandaşlık, demokratik yönetimlerin ortaya çıkışıyla birlikte “siyasete katılma ve temsil edilebilme hakkına sahip” olma durumunu doğurmuştur.³⁴⁸ Kontinen ve Onodera’da bu siyasi katılım ve temsiliyetin temelinde küreselleşmenin yer aldığını söyleyerek, küresel toplumda bireyler çevreleri ve kamusal otoritelerle daha fazla ve sıkı iletişim halinde olduklarından, vatandaşlığın bir sosyal aidiyet ve politik üyelik (*political membership*) şekli aldığını belirtir.³⁴⁹ Aslında J.J. Rousseau’nun dediği gibi “vatandaş oy veren bir seyirci değil, kamuoyu ve hükümet kararları üzerindeki etkisiyle oy verdirmeye çalışan bir aktördür.”³⁵⁰

Işın, vatandaşlığı hak, statü ve kimlik olmak üzere üç farklı boyutta inceler. Ona göre bir hak olarak vatandaşlık, vatandaşların ve vatandaş olmayanların haklarını ayırt etmekte kullanılır. Vatandaşlığın bir haklar sistemi olarak kabul edilmeye başlanması ve insan haklarına yapılan vurgunun artması, geçici gelen göçmenlerin kalıcılaşmasını, bir zaman izin verilmeyen aile birleşimlerinin müsaade edilir olmasını gerektirmiş ve zamanla ikinci üçüncü kuşak yerli öteki nüfusu doğurmuştur.³⁵¹ Bir statü olarak vatandaşlık, vatandaşları ve diğerlerini devletin gözünde ayırt etmektedir. Devletin resmi bir üyesi olma ve üye olmayanların dışlanması bu statü üzerinden belirlenir. Bu statü, vatandaşlığın hak olarak kullanımı ile yakinen alakalıdır. Devlet imkânlarına erişim, bir hak olarak üyelik statüsüne sahip bireylere tanımlanır. Örneğin birçok ülkede, başlıca insan haklarından biri olan sağlık hizmetlerine erişim için sosyal güvenlik kapsamında yer alabilmek bireyin vatandaşlık durumu ile doğrudan ilintilidir. Aynı şekilde siyasal katılım ve sivil toplum ile iştigal etmek

³⁴⁷ Agm. s.11

³⁴⁸ Yıldız, 2017: 36-67

³⁴⁹ Kontinen ve Onodera, 2012: 327-331

³⁵⁰ Kastoryano, 2000: 210

³⁵¹ Işın, 1999

de aktif vatandaşlık ile mümkün olabilir.³⁵² Bir kimlik olarak vatandaşlık ise bireylerin kendilerini bir topluluğun üyesi olarak görmeleri ve bu yönde davranmalarını tanımlar.³⁵³ Bu üç boyutlu vatandaşlık tanımı, vatandaşlığın millet ve milliyetçilik kavramlarıyla iç içe geçmişliğini anlamaya yardımcı olacaktır.

Bir hak olarak vatandaşlık, Hannah Arendt'in "hakka sahip olma hakkı" olarak kısaca betimlediği husustur ve bu bir kişinin eylemleri ve görüşleri ile yargılandığı bir çerçevede yaşama hakkıdır, yani yargılamanın kişinin dahil olduğu ırksal veya dinsel grup dikkate alınarak değil bireyin rasyonel eylemleri dikkate alınarak gerçekleştirilmelidir.³⁵⁴ Aynı şekilde haklara hakkı olma durumunu Etienne Balibar, kendi hakları için mücadele etme hakkından dışlanmama imkânı olarak okur.³⁵⁵ Vatandaşlık, hakka sahip olma hakkıdır. Vatandaşlık, insan kimliğini, milli kimlik haline bürümektedir. Tanıl Bora'ya göre milli kimlik böylelikle insan kimliğinin ayrılmaz bir unsuru haline gelir ve artık örneğin "Türk insanı" olarak anlaşılır. Bu zımnen insanı, sıfatsız veya sıfatı başka olan insanlardan ayırarak insanın diğerlerine kıyasla "daha insan" haline sokar.³⁵⁶ Bu boyutuyla vatandaş olmayanlar, haklara sahip olmayacağından ve "daha az insan" olacağından klasik vatandaşlık tanımının kendisi maduniyetlerin oluşumuna hizmet etmektedir. Bunu yaparken vatandaş olanları egemen hale getirir, olmayanları bağımlı/bağlı ve dolayısıyla öteki konumuna indirger.

Christian Joppke'ye göre, vatandaşlığın statü boyutunu ilgilendiren gelişmelerden biri son elli yılda vatandaşlığa erişimin liberalizasyonu yani vatandaşlığa geçişte cinsel ve ırksal bariyerlerin kaldırılması ve doğum yerinin bireyin atalarından aldığı kimliğin ötesine geçmiş olmasıdır.³⁵⁷ Bu durum, bir hak olarak vatandaşlık kavramını da etkilemiştir. Ulusal refah devletleri çağında, en büyük hak sosyal haklardır. Geçmişe dönülüp bakıldığında, dışa kapalılık refah devleti olmanın bir ön şartı gibi görülmüş olabilir. Geçmişte varlığın halk arasında dağıtımı için homojenlik ve toplumsal birliğin gerekli olduğuna dair bir politik inanç söz konusuydu. Toplamların etnik çeşitliliğinin artması ile gelen ayrımcılık karşıtı hareketler ve çokkültürlülük geçmişte uygulanan sosyal haklar düşüncesini kırılanaştırmıştır. Dipten gelen maduniyetçi bir mücadele olarak görebileceğimiz, vatandaşlığın etnik, ırksal ve kültürel koşullardan ayrı olarak var olmaya başlaması ve hatta bu ilksel grup bağlantılarının ayrımcılık karşıtı mücadeleler ve kültürel haklar ile desteklenmesi ve korunması, topluma üyeliğin

³⁵² Türkmen, 2018:17

³⁵³ Işın vd. 2008

³⁵⁴ Benhabib, 2006: 65

³⁵⁵ Balibar, 2016: 79 ayrıca Bhabha, 1994: xvii

³⁵⁶ Bora, 2017: 67

³⁵⁷ Joppke, 2007: 38

spesifik bir kimliği ifade etmediğini ortaya çıkarmıştır. Kimlik ve üyelik artık birbirinden ayrılmıştır. Bir topluma resmen üye olabilirsiniz, toplumda diğer üyeler (vatandaşlar) gibi var olabilir ve hayatınızı idame ettirebilirsiniz, ancak bu durum illaki diğer vatandaşlarla aynı kimliğe tabi olmayı gerektirmez.³⁵⁸ Ulus-devletlerin ilk versiyonlarında, vatandaş ve ulusun (*citizen-nation*) birbirlerine yerine kullanılan terimler olduğu görülebilmektedir.³⁵⁹ Oysaki günümüzde, ulusun bireylerinin vatandaş olması beklenirken, vatandaşlığın hukuki yapısından dolayı, tüm vatandaşların aynı ulustan olması söz konusu olmayabilir.³⁶⁰ Özellikle göç vatandaşlığın bu boyutunu tartışmaya açan en büyük etmenlerdir. Göç bir vatandaşlık problemidir. Ulusal ve uluslararası politika yapıcılarının ve karar alıcıların vatandaşlık ile ulusun birebir örtüşmek zorunda olmayabileceğini kabul etmesi, maduniyetleri önlemeye bir kapı açma potansiyeline sahiptir.

Yasemin Nuhoglu Soysal, vatandaşlık tanımının tarih içerisinde, dalgalar halinde genişleyerek evrildiğini belirtir. Her bir dalga ile yeni bir grup bu tanım içerisine dahil olmuştur. Bunların başlıcaları işçiler, kadınlar ve çocuklardır. Bu vatandaşlık tanımını daha evrensel bir boyuta ulaştırır. Buna rağmen, yine de belirli bir topluma üye olan işçi, kadın ve çocuklar olduğundan hala dışlayıcı bir boyutu olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda, bireylerin hakları, onların belirli bir ulusa tabiiyeti ölçüsünde tanımlanabilir. Öte yandan, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde insan hakları üzerine tartışmaların yoğunlaşması artan göçle birlikte bir zamanlar sadece vatandaşlara tanınan hakların, yabancıları da kapsayacak şekilde genişlemesini sağlamıştır. Vatandaşlığın yeni temelleri bu şekilde ortaya çıkmıştır.³⁶¹

Benhabib, modern ulus devletin tek bir ilkesel kategoriye dayanarak düzenlendiğini söyler: ulusal vatandaşlık.³⁶² Bunu şu şekilde daha detaylıca anlayabilir ve anlamlandırabiliriz: modern ulus devlet içerisindeki her şey, haklar ve sorumluluklar her haliyle vatandaşlara aittir. Herhangi bir ikinci işlem yapmaksızın çalışma iznine ve hakkına sahip olan vatandaşdır, vergi veren vatandaşdır, hizmet alan vatandaşdır. Oy veren vatandaşdır, seçilen vatandaşdır. Peki modern ulus devlet kendi bünyesinde bulunan vatandaş olmayana nasıl davranmalıdır? Seyla Benhabib ulusötesi göçlerin liberal demokrasilerin kalbinde yatan

³⁵⁸ Zamanla bu durum, çok etnikli toplumlarda devletin ve halkın vatandaşlığı yüceltmesi ile sonuçlanan toplumun birliği (*unity*) ve entegrasyonu ile ilgili korkuları yükseltmiş, yeniden milletleştirme (*re-nationalization*) kampanyalarının doğmasına sebebiyet vermiştir.

³⁵⁹ Bu kavramlar arasındaki farkı ayırt etmek İngilizce’de daha zordur. Çoğu zaman “citizen” ve “national” kelimeleri birbiri yerine geçerek kullanılagelmıştır. Türkçe’de benzer bir karmaşayı vatandaş-yurttaş kelimeleri arasında görebilmek mümkündür. Yurttaş yerine ulus/millet kelimelerini kullanmak bu karmaşayı Türkçe okur için bir nebze azaltmaktadır.

³⁶⁰ Türkmen, 2018: 15

³⁶¹ Nuhoglu Soysal, 1994: 137

³⁶² Benhabib, 2006: 11

yapısal bir ikileme yol açtığını söyler. Bu ikilemi en belirgin haliyle Avrupa Birliği'nde görebiliriz.

Alexander Betts'in tahlilleri bu konuya ışık tutar. Her ne kadar Betts, zorunlu göç üzerine odaklanmış olsa da onun tahlillerini ekonomik göçmenleri de dahil edecek şekilde genişletmemiz mümkündür. Betts devlet sisteminin, toprak ve vatandaş arasında problemsiz bir bağ olduğunda kurgulanabilir olduğu belirtir. Mülteci olgusunun var olması, ulus devletin üstüne kurulduğu devlet-vatandaş ya da vatandaş-toprak ilişkisinin kırıldığının bir manifestosudur".³⁶³ Göçmenlerin varlığı, bu toprak-vatandaş ilişkisi içerisinde bir kendisine yer edinemez. Bu bir anomalidir ve devletin bu olguyla mücadele etmekte zorlandığı aşıkardır. Aynı şekilde modern ulus-devlet, bireyi bu vatandaş-toprak ilişkisini kurabilmek için milliyetçilik harcını kullanmıştır. Göç bu harcı da çatlatmakta, sınamakta ve tehdit etmektedir.

Betts'in tahlilini AB örneğine üzerinde gördüğümüzde, yani göçmenin devlet-vatandaş ilişkisini kırarak kendisine yer edinmeye çalıştığını fark ettiğimizde, Avrupa Birliği'nin vatandaşlık politikasını anlamlandırmamız kolaylaşacaktır. Aynı şekilde Castles ve Miller'ın analizinde Avrupa Birliği vatandaşlığının ortaya çıkışının nedenlerini bulabiliriz.

Castles ve Miller'a göre göçmenlerin uzun yıllar bir ülkede kalması, o ülkede bazı haklara sahip olmalarını sağlar ve bu durum "vatandaşlık benzeri" (*quasicitizenship*) bir statüye ulaşmalarını sağlar. Bu durumun ortaya çıkmasında, uluslararası ve ulusüstü örgütlerin insan haklarına dair standartları geliştirmesi ve gittikçe daha fazla ülkenin uluslararası sözleşmelere taraf olmasının etkisi vardır.³⁶⁴ Castles ve Miller, vatandaşlığı emperyal, halk/etnik, cumhuriyetçi, çokkültürlü ve ulusaşırı model olarak beş farklı şekilde sınıflandırır. Buna göre emperyal model, ulusa aidiyetin yönetimin tebaası veya yönetimin varlığı (mülkiyet) olarak tanımlandığı vatandaşlık mantığını; halk veya etnik model, ulusa aidiyetin etnisite temelinde benimsenip, azınlıkların vatandaşlıktan veya ulusal bütünlükten dışlandığı toplum yapısını; cumhuriyetçi model, ulusun kanunlar temelinde siyasal bir topluluk olarak tanımladığı ve vatandaşlığın edinilebilir bir unsur olarak kabul edildiği vatandaşlık yapısını; çokkültürlü model, cumhuriyetçi modele benzer şekilde, kanunlar temelinde vatandaşlığın edinilebilir bir yapısı olmakla birlikte, farklılıkların korunduğu, etnik cemaatlerin oluşmasının olumlanmasa da engellenmediği toplum yapısını; son olarak ulusaşırı model de ulusal sınırların ötesinde sosyal ve kültürel kimliklerle birlikte çoğul ve farklılaşmış

³⁶³ Betts, 2017: 75

³⁶⁴ Toksöz, 2006: 45

bir aidiyet biçimi olduğunu betimler.³⁶⁵ Tahmin edilebileceği üzere, AB vatandaşlığı ulusaşırı modelin ileri bir versiyonunu oluşturmaktadır. İleriki bölümlerde ulusaşırı modelin Avrupa Birliği'nin gelişimi içerisinde nasıl ortaya çıktığı açıklanmaya çalışılacaktır, ama maduniyetçi bir tahlilde göç tartışmasının ancak bir öteki olduğunda ortaya çıktığını görmemiz gerekir. Bu tartışmalarda, ulus, ulus-devlet ve vatandaşlık kavramının verili olup olmadığı, tarih içerisinde değişkenlik gösterdiği ve düzenli olarak kendilerini yeniden var ettikleri anlatılmaya çalışılmıştır. Uluslararası İlişkiler düzeninde ve disiplinde bu kavramları doğal ve verili olarak kabul etmek, modern dünyadaki gelişmeler (teknolojik, ekonomik vb.) ve göçler nedeniyle konumu sarsılan bu kavramların krize girmesine hizmet edecektir. Bu kavramların tanım ve kapsamlarını genişletmek, maduniyetlerin önüne geçmeye yardımcı olabilir. Dolayısıyla Derrida'nın yapı söküm tanımının kelime ve kavramların kendilerinden daha fazlasını ifade ettiği demek olduğunu hatırlayacak olursak, vatandaşlık tanımının homojen bir ulus ve onun aidiyeti anlamına gelmediğini ve gelecekte de bu anlama gelmesinin pek olası görünmediği sonucuna varabiliriz. Dolayısıyla bu kavramları hem literatürde hem politika yapımında kullanıldığı şekliyle, olduğu gibi kullanmaya devam etmemiz, ulus-devletlerin devam eden ve olası sosyal problemlerine çözüm üretmesini zora sokacaktır. Bu hem ulus-devletlerin içine girdiği ontolojik egemenlik krizini besleyecek hem de var olan Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler teorilerinin işlevselliğini zorlayacaktır. Thomas Kuhn, teorilerin kendilerine dair eleştirilere bazı güncellemelerle de olsa cevap verdiği sürece işlevsel olduğunu, bunu yapamadığı noktada da bilimsel devrimin yaşanıp, paradigma kayması (*paradigm shift*) olarak kavramsallaştırdığı, var olan teorinin yerini yeni bir teorinin almasının yaşanacağını belirtmektedir.³⁶⁶ Haliyle Maduniyetçilik henüz var olan Uluslararası İlişkiler teorilerinin yerini almaya haiz bir teori olmasa da post-yapısalcı bir işlev görmektedir ve var olan teorileri dönüşüme zorlayıcı ya da paradigma kaydırıcı bir bakış açısı sunar dememiz mümkündür.

³⁶⁵ Castles, 2008: 60-61

³⁶⁶ Kuhn, 1995: 11

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÖÇ TEORİLERİ VE GÖÇE MADUNİYETÇİ BİR YAKLAŞIM

3.1. Göç Teorileri

Bu bölümde göç teorileri tanıtılacak ve göçün teorilerinin analiz konusu, analiz düzeyleri ve değişkenleri ele alınarak, bu teorilerin göçün çoğunlukla sebeplerine odaklandıkları gösterilmeye çalışılacaktır. Bu teorilerin göç sebepleri arasında kolonyal bağları görmekte yetersiz kaldıkları ortaya konulacak ve hem neden hem de sonuçları itibarıyla Maduniyet Teorisinin göçe yönelik daha bütüncül ve eleştirel bir bakış getirebilme potansiyeline sahip olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bu bölümde, Maduniyet Teorisi göçü doğrudan açıklayan ana bir teori olarak verilmeyecektir. Yaygın kabul edilen sosyo-ekonomik teoriler göçü daha çok sebepleri üzerine ele almaktadır. Ancak bu teoriler göçmenin, göç edilen ülkedeki konumları ile ilgilenmemektedir. Geçmiş sömürgeci bağlar göçü mümkünleştiren bir kavramdır. Ancak göçmenler, göç ettikten sonra varış ülkesinde birer madun haline gelebilmektedir. Haliyle yaygın bilinen göç teorileri, göçmenin vardıktan sonra maruz kaldığı pratiklerin düzlemini açıklamakta yetersizdir hatta bununla ilgilenmezler. Maduniyet çalışmalarının bu açıdan göçün ne amaçla gerçekleştirilmiş olursa olsun, göçmenin sessizliğine neden olan düzlemi eleştirme ve anlamaya çalışma çabası bulunmaktadır. Akademik anlamda göç teorilerinin de bu yönüyle sessiz kaldığını göstermek, disiplinin dekolonize edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu amaçla bu bölümde yer verilen göç teorilerinin bu ön bilgiyle okunması gerekmektedir.

Göç, yirmi ve yirmi birinci yüzyılın karakteristik özelliklerinden biridir. Aynı zamanda Uluslararası İlişkiler teorilerinin kendini test edebileceği ve temel olgularını geliştirebileceği ampirik bir alan yaratmaktadır.³⁶⁷ Bunda muhakkak ki Uluslararası İlişkiler disiplinin yapısının etkisi vardır. Bilindiği üzere Uluslararası İlişkiler disiplini, uluslararası alanın anarşik bir ortam olduğunu ve devlet davranışının bu anarşi durumunda ne yönde gelişeceğini/geliştiğini açıklamaya çalışır. Uluslararası İlişkileri, Siyaset Bilimi'nin bir alt dalı yapan ve Siyaset Bilimi'nden nispeten ayıran budur. Uluslararası gelişmeler, devlet merkezli Uluslararası İlişkiler yaklaşımını yumuşatmış ve devlet dışı aktörleri de kapsayacak şekilde disiplini genişletmiştir. Bu sayede insan hakları, çevre, ticaret ve göç gibi konular politik alanın içerisine dahil olmuştur. Bu bağlamda, zorunlu veya değil, göç Uluslararası İlişkiler

³⁶⁷ Betts, 2017: 37

disiplinine dahildir ve devlet politikasının anlaşılmasını ve yönlendirilmesini sağlayan bir araç haline gelmiştir. Devlet politikasının göç üzerinden nasıl yönlendirildiğini anlamak için Türkiye ve AB arasındaki mülteci pazarlıklarını ve göçün güvenlik perspektifinden okunuyor olması örneklerini vermek yeterli olacaktır. Bu noktada göç üzerindeki Realist bakış açısını görebilmekteyiz. Bu hala devletin uluslararası ilişkilerde başat egemen güç olduğunu göstermektedir. Uluslararası ilişkilerde göç aynı zamanda devletin egemenlik alanına doğru yöneldiği için egemenlik tartışmalarını da gündeme getirmektedir.

Stephen Krasner, devlet egemenliğinin mutlak ve ihlal edilemez olduğu fikrine karşı çıkar zira devletler, çıkarları doğrultusunda egemenliği defalarca ihlal etmiş ve istisnalar yaratmıştır. Egemenlik, uzunca süre geçerli bir norm olmasına rağmen sıklıkla ihlal edilmiş “organize bir ikiyeüzlülüktür”.³⁶⁸ Egemenlik uluslararası ilişkiler arenasının temel taşlarından ve argümanlarından biridir. Bir yandan egemenliğin, sınırların olmadığı ve neoliberal ekonomilerin hâkim olduğu bir dünyada modası geçmiş bir kavram olduğu tartışılırken, diğer yandan modern uluslararası sistemde devletlerin birbirlerine karşı davranışlarını düzenleyen bir adap kuralı olarak egemenlik kavramı üzerine kurulduğu kabul edilmektedir. Lakin Krasner egemenliğin organize bir ikiyeüzlülükten öte olmadığını, ütöpik ve birçok siyasetçi tarafından dekolonizasyon ve güç gerektiren savunma mekanizmaları gibi durumlarda bir “araç” olarak kullanıldığını belirtmiştir.³⁶⁹ Egemenliğin ikiyeüzlülüğü, o tehdit edildiğinde veya tehdit edildiğine dair bir algı oluştuğunda ortaya çıkmaktadır. Egemenlik sadece toprak bütünlüğünü tehdit edildiğinde değil, aynı zamanda ulusal ekonomik, toplumsal, politik olarak dahilde kabul edilmiş bütünlüğünü sağlayamadığı durumlarda da krize girmektedir. Bu üç kabul edilmiş bütünlüğü tek seferde ve aynı anda tehdit eden ya da tehdit ettiğine dair algı oluşturulan en önemli unsurlardan birisi de göçtür.

Göç, Avrupa için de dünyanın diğer bölgelerinden farksız olarak egemenliğin test edilmesine neden olmuştur. Bu durumun temelinde, Avrupa değerleri olarak anılan değerlerin, göç ile baş etmekte başarısız kalması vardır. Avrupa sömürgecilik döneminde göç vererek sömürgelerdeki işlevselliğini artırmış ve sermayesi de bu sayede yükselmiştir. Aynı şekilde verilen bu göç işsizliğin ihracı anlamına da gelmiştir. Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan konjonktür nedeniyle, göç dalgalarının yönü tersine doğru değişmiştir. 1960 sonrası ise Avrupa’ya yönelik göç ivme kazanmış ve göçmene yönelik algı değişmeye başlamıştır. Avrupa ve Avrupa Birliği için göçün ne anlam ifade ettiği, ilerleyen bölümlerde daha detaylı

³⁶⁸ Krasner, 1999: 9; Betts, 2017: 82

³⁶⁹ Krasner, 1999: 9 ayrıca bkz. <https://www.e-ir.info/2011/08/23/is-sovereignty-organised-hypocrisy/> (Erişim Tarihi: 30.06.2022)

olarak verilecektir. Aşağıda göç teorileri, bunların analiz konuları, düzeyleri ve değişkenleri tanıtılarak, mevcut teorilerin ulusal ve uluslararası göçe nedenler ve tetikleyiciler boyutuyla yaklaştığı ancak göçün sonuçlarıyla ilgilenmedikleri ya da kısıtlı olarak ilgilendikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Göçü açıklamak için kolonyal bağları analize dahil eden teoriler olsa da göç gerçekleşikten sonra kolonyal pratiklerin devam edip etmediğini sorgulamamaktadırlar. Burada kolonyal bağlar kadar kolonyal (ötekileştirici, baskılayıcı, tahakküm altına alıcı ve kör) pratikleri de kastetmekteyiz. Bu açıdan göç teorilerinin kolonyal bir körlük dahilinde olduğunu görmek disiplinin dekolonizasyonu açısından önemlidir.

Uluslararası iş gücü göçüne yönelik ilk teorik çalışmalara göçlerin hızla arttığı on dokuzuncu yüzyılda rastlamaktayız. Göçü istatistiki düzeyde ilk analiz eden on dokuzuncu yüzyıl bilim insanı Ernst Georg Ravenstein'dır. Bir haritacı olan Ravenstein'in analizleri özünde istatistiki ve teorik olarak yetersiz kalsa da yedi maddeden oluşan Göç Kanunları teorik çalışmaların öncülü sayılabilecek niteliktedir. Buna göre Ravenstein, göçlerde genelde belirleyici olanın coğrafya olduğu, yani göçlerin çoğunlukla yakın mesafelerde gerçekleştiğini ancak sanayileşmenin uzak mesafelere göçü gerektirdiği ve mümkün kıldığını belirtir.³⁷⁰ Ravenstein'dan sonra göç üzerine ilk sistematik yaklaşım neoklasik ekonomi perspektifinde gerçekleştirilecektir.

Göçü endüstrileşme ve kentleşme olguları üzerine kurduğu kuramsal temel doğrultusunda irdeleyen Ravenstein'in istatistikleri oldukça cılız, genel göç hareketi ile ilgili olmayan açıklamalardır.³⁷¹ Ravenstein'in göç kuramındaki yedi göç kanununa göre göçmenler coğrafi olarak yakın buldukları yerlere göç ederler (1), sanayileşme sonucunda kent çevrelerinden kentlere göçen göçmenlerin bıraktığı boşluğu daha uzak yerlerden gelen göçmenler doldurur (2), göçmenler kentin sağladığı getirilerden faydalanmak için göç ederler ve gelen göç kentsel sanayi merkezlerince emilir(3), göç zincirleme olarak gelişir yani bir kez başladığında devamı gelir (4), beşinci kanun ilk dördü ile çelişecek şekilde, uzun mesafeli ve dolaysız olarak büyük sanayileşmiş kentlere göçü (doğrudan göç) içerir (5), kentte yerleşik yaşayanlar, kırsalda yerleşik yaşayanlara kıyasla daha az göç etme eğilimindedir (6) ve son olarak erkekler yurtdışı göçlere daha fazla katılmakta kadınlar ise kısa mesafeli veya iç göçlerde daha fazla göç etme eğilimindedir(7).³⁷² Görüldüğü üzere Ravenstein'in göç üzerine analizleri sanayileşmenin hızla arttığı on sekizinci yüzyılın etkileri ve bulunduğu bölgenin (İngiltere) içinde bulunduğu ahval çerçevesinde bir çıkarım sunmakta günümüzün daha

³⁷⁰ Ravenstein, 1885: 198-199

³⁷¹ Castles, 2008: 31; Çağlayan, 2011: 69

³⁷² Ravenstein, 1885: 198-199; Çağlayan, 2011: 69

kompleks göç yapılarını açıklamak için henüz ilkel kalmaktadır. Ancak göçmenlerin kentlerin sağlamış olduğu nimetlerden faydalanmak (yani maddi kazanç sağlamak) üzere göç ediyor olmalarından dolayı Ravenstein'in Göç Kanunları'nda göçmenlerin rasyonel karar alıcılar olarak algılandığı ve bu yönüyle neoklasik göç kuramlarına öncüllük ettiğini söyleyebiliriz. Neoklasik ekonomi yaklaşımı, ülkeler arasındaki maaşların farklılıklarını ve göç maliyetlerini temel alarak göçü bireyin çıkar maksimizasyonu sağlamak için almış olduğu rasyonel bir karar olarak anlamlandırır.

Batı-merkezci neoklasik göç teorilerinin de çoğunluğu 1960 sonrasında ortaya çıkmış ve Doğu Bloku'nun çöküşüne kadar süreçte değişen veya değişken örüntüleri açıklamaya çalışan birden fazla göç teorisi ortaya atılmıştır. Neoklasik göç teorilerinin bu dönemde yaygın olarak kullanılmaya başlaması sömürgeci sürecin bitişi ve artan ekonomik hareketliliğin sonucunda göçün farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Doğu Bloku'nun yıkılmasına kadarki süreçte göçmenler çoğunlukla Avrupa'nın yarı çevresinden, çevresinden veya gelişmiş Avrupa ülkelerinin eski sömürgelerinden Avrupa'ya doğru göç ederlerken, Soğuk Savaş'ın sona erip Doğu Bloku'nun yıkılmasıyla SSCB ve etkisindeki ülkelerden göç artış göstermiş bu dönemde 1960 sonrası göçmene yönelik pozitif algı değişmeye başlamıştır. Aşağıda değinilecek olan göç teorilerinde dönemsel dinamiklerin etkilerini görebilmek mümkündür.

1990'lı yıllardan itibaren de küresel gelişmeler doğrultusunda göç sürecine yapısal faktörlerin yanı sıra bireysel ve kültürel faktörler de dahil olmuştur. 1990'lı yıllardan itibaren öne atılan göç teorilerinde aile, aile birleşimi, kültürel ve etnik bağlar ve ilişki ağlarının da dahil olduğunu görülebilmektedir. Fakat 1980'li yıllara damgasını vuran ve göçün niteliğini değiştiren en büyük faktör SSCB'nin dağılmasıdır.

Doğu Bloku'nun yıkılması, göçmen niteliğini değiştirmiştir. Kaya'ya göre, doğu ve orta Avrupa'dan gelen göçler, Avrupa'nın geri kalanıyla "aynı etnik kökene" sahip göçmenlerin gelişini onaylayıp, farklı etnik, dini ve kültürel kökene sahip ve daha evvel göç etmişlerin dışlanmasına neden olmuştur. Öte yandan bu bir politika haline de gelmiş ve 90'ların ani göç dalgalarına hazır olmayan yönetimleri, etnik kökene dayalı göç politikaları geliştirmeyi tercih etmiştir. Medeniyetler çatışması, İslamofobi, kültür ve din savaşları söylemlerinin ve Avrupa dışından gelenlere yönelik katı politikaların bu dönemde artış gösterdiği görülebilmektedir.³⁷³ Medeniyetler çatışması tezi, göçmenin bedeninde kimlik

³⁷³ Kaya, 2016: 5; Toğral, 2011: 225

bulmuştur. Huntington'ın İslam'ın yeniden canlanmasını Batı'nın kültürel ilerlemesinin karşısındaki engel olarak görmüş olması, bilhassa Müslüman göçmenleri bu karşıtlığın muhatabı haline getirmiştir. Bu dönemde güvenlikleştirme söyleminin artışına şahit olunmaktadır.

Güvenlik söyleminin kökenini AB'de aramak mümkündür. AB'nin varlık sebebi, yüzyıllarca devam eden, şimdi AB üyesi fakat vakt-i zamanında husumet içerisinde bulunan ülkelerin AB'nin varoluş ilkeleri gereği artık birbirinin ötekisi olmayışlarıdır. Avrupalı ülkelerin birbirlerine karşı besledikleri husumet ve anlaşmazlık iki büyük savaşın müsebbibi olmuştu. Avrupa bütünleşmesi bu husumetleri sonlandırmak konusunda şimdilik başarılı olmuş görünmektedir ama bir Avrupa kimliğinin oluşturulması ve politikaların rasyonalizasyonu için bir öteki arayışında oldukları gerçeğini değiştirmemektedir. AB'deki yoksulluk ve işsizlik, sadece göçmenlerin gelmesi ile ortaya çıkmamıştır. Avrupa'da yoksulluk, işsizlik, yabancı düşmanlığı, ayrımcılık, farklılık korkusu, milliyetçilik ve ırkçılık zaten vardı. AB zaten bu yapısal problemleri aşmak üzere kurulmuştur. Göçmenler sadece yapısal hoşnutsuzluğun üstünü örtmek için bir araç ve rasyonalizasyon fırsatı olarak kullanılmaktadır.³⁷⁴ Bu ahval içerisinde öte yandan göçmenlerin girişmiş olduğu eylemler bu politikaları besleyen gerekçeler sağlayarak bir kısır döngünün oluşmasını sağlamıştır. Yöneticilerin güvenlikleştirme söylemi, toplumu birleştiren politik bir yöntem olarak kullanılmaktadır.

11 Eylül sonrası, Avrupa'nın farklı şehirlerinde yaşanan (Londra, Madrid vd.), artçı tabir edebileceğimiz bombalı saldırılarda, bombacıların göçmen (göçmen kökenli) olmasının göçün güvenlikleştirilmesini rasyonalize etmiştir.³⁷⁵ Ancak bir noktaya dikkat etmeliyiz, bu bombalı saldırganlar, saldırdıkları toplumun birer parçasıdır. Sorulması gereken en önemli sorulardan biri şudur: Göçmen bireylerin bu saldırıyı düzenlemesi bir sebep midir yoksa sonuç mu? Muhakkak ki, göç ile baş etme politikalarının (çokkültürcülük, asimilasyon, entegrasyon vd.) başarısızlığının bir sonucudur. Göçmenlerin başarısız politikalardan sorumlu tutulması, yapısal yetersizliklerin dış sebeplere bağlanma çabasıdır.

Aleksander Betts zorunlu göçe neden olan gelişmeler arasında iki dünya savaşını, sömürgecilikten kurtulmak için verilen savaşlar, Soğuk Savaş sonrası yaşanan vesayet savaşları, Balkanlar, Afrika ve Kafkaslarda yaşanan 90'lı yıllara damga vurmuş çatışmalar, Ortadoğu'da yürütülen terörle mücadele çatışmaları ve milliyetçi iddialar sonucu yaşanan

³⁷⁴ Kaya, 2016: 9; Ceyhan ve Tsoukala, 2002: 25

³⁷⁵ Kaya, 2016: 9

çatışmalar, otoriter rejimlerin insan hakları ihlalleri ve geniş kitleleri etkileyen çevre felaketleri sayar. Şüphesiz ki bunlar ilk aşamada akla gelen en geniş çaplı ve bilinen göç tetikleyici olaylardır. Betts'e göre zorunlu göç eden birey ve grupların motivasyonunun varoluşsal tehditlerdir.³⁷⁶ Her ne kadar ekonomik göç, doğrudan birey ve grupların hayatını kısa sürede ve hızla tehdit etmese de³⁷⁷ Betts'in zorunlu göç tanımını yumuşatmak pahasına, ekonomik göçü de zorunlu (ya da belki zorlayıcı) göç kapsamına dahil etmek mümkün olabilir. Zorunlu göçün, kalışın çok zor ya da imkânsız olduğu zamanlarda gerçekleştiğini göz önünde bulundurduğumuzda, fakirlik ve fakirleşme korkusu kişiyi göç etmeye zorlayabilir. İşte bu büyük kısmı zorunlu olan göçlerle, dünyanın en gelişmiş ülkeleri çok etnikli/çokuluslu (*multiethnic*) bir yapıya kavuşmuşlardır. Gelişmekte olan ülkeler de yavaş yavaş çok etnikli bir toplum yapısına doğru ilerlemekte ve göç toplumsal yapının bu şekilde çeşitlenmesinin yirmi ve yirmi birinci yüzyıldaki en büyük sebebini oluşturmaya başlamıştır.

Bu çok etnikli yapı kendisiyle birlikte politika yapımını da zorunlu kılmış ve akademisyenleri göç üzerine kavramsal, teorik ve politik olarak düşünmeye itmiştir Douglas Massey göç kavramının artan önemini anlayarak göç teorileri üzerine başucu kitabı niteliğinde sayılabilecek derlemesi "*Theories of International Migration*" kitabında, göç teorilerinin birbirinden tamamen zıt kavramlar ve varsayımlar içerebilmesine rağmen, hepsinin uluslararası göçün nasıl başladığına bir açıklama getirmeye çalıştığını vurgular.³⁷⁸ Göç çalışmaları çok boyutludur ve katmanlı analizler gerektirir. Göç çalışmalarında genel itibarıyla dört temel soru sorulur. Bunlar göçün kökeni, göç akımlarının yönü ve devamlılığı, göçmen iş gücünden faydalanma ve göçmenlerin sosyo-kültürel adaptasyonudur.³⁷⁹ Haliyle bu dört temel soruyu cevaplayabilmek, göç teorilerinin nihai hedefi olagelmıştır. Bu açıklamadan göç teorilerinin göçün sonuçlarıyla ilgilenmedikleri görülebilmektedir. Maduniyet çalışmaları hem post-kolonyal dinamikleri analize dahil ettiği hem de madun kapsamının içerisine göçmeni dahil etmemize olanak kıldığı için daha geniş kapsamlı bir bakış açısı geliştirmeyi mümkün kılmaktadır.

Aşağıda daha detaylı verileceği üzere, Yeni Göç Ekonomisi (*New Economics of Migration*) bu bağlamda Neoklasik Teoriden farklı olarak sadece işgücü piyasasını değil, diğer pazar değişkenlerini de analize dahil eder. Buna göre göç bir aile halkı kararıdır ve ailenin çıkarı maksimize edilmeye çalışılırken, gelir çeşitliliği sağlanarak ve farklı piyasalara

³⁷⁶ Betts, 2017: 14

³⁷⁷ Örneğin kıtlık çevresel bir etki olarak kesinlikle zorunlu göç dahilindedir.

³⁷⁸ Massey vd., 1993: 432

³⁷⁹ Portes'den aktaran Kurekova, 2010:3

dağılıp piyasa başarısızlıklarından kaçınarak³⁸⁰ risklerin de minimize edilmeye çalışıldığı kabul edilir. İkili İş Gücü Piyasası yaklaşımı ve Dünya Sistemleri Teorisi bu gibi mikro düzey açıklamalarla ilgilenmez, modern endüstriyel ekonomilerin yapısal gereklilikleri, ekonomik globalizasyon ve sınır aşan pazar uygulamaları gibi daha makro düzeyde açıklamaları tercih ederler.³⁸¹ Bir bilimsel fenomeni tek bir teori ile açıklayabilmek muhtemelen sosyal bilimcinin ütöpik hayalidir. Lakin diğer birçok sosyal meselede olduğu gibi, göç hususunda da mobil insan sayısı kadar farklı teori kombinasyonu oluşturmak mümkün olabileceğini tahmin etmek güç olmayacaktır ve yukarıda bahsedilen teorilere bakıldığında, bu teorilerin çoğunlukla göçün sebepleri ile ilgilendiklerini ancak sonuçları konusunda ilgisiz kaldıklarını görebiliriz. Ayrıca kolonyal bağlar ya da sömürgeci ilişki dinamiklerine sadece teorisyeni Afrikalı bir teorinin odaklandığını göreceğiz. Göç teorilerinin Batılı/Avrupamerkezci bir bakış açısına sahip olduğunu göstermenin en kolay yolu ekonomik çıkarsamalara girmiş olmalarıdır. Sömürgeci dinamikleri göz ardı ediyor olmaları (kolonyal körlük), batılı üstenci ve kapitalist boyutunu ispatlar. Ayrıca göçün insani boyutuna neredeyse hiç değinmedikleri açıkça ortadadır.

Castles ve Miller içinde bulunduğumuz dönemi “göçler çağı” olarak adlandırmıştır ve göçün küreselleştiğini, hızlandığını, farklılaştığını, kadınsallaştığını ve siyasallaştığını ve bu beş unsurun küresel ve çağdaş göçün yeni karakteristiğini oluşturduğunu vurgular.³⁸² Göçün insani boyutunun daha önde olması dolayısıyla göç kavramını, sosyal bilimcinin yukarıda bahsedilen ütöpik hayaline bir adım daha yaklaşmak umuduyla birlikte, maduniyet çalışmalarının bize sağladığı öğretiler yardımıyla açıklamaya çalışacağız. Maduniyet teorisi hem göçün sebebi hem de sonucuna yönelik bir bakış açısı sağlayacağı gibi eleştirel yorumlama konusunda göçmen odaklı bir perspektif sunacaktır. Bu tez göç alanında geliştirilmiş teorileri tamamen veya kısmen reddetmez. Hatta Massey ve diğerlerinin de katıldığı gibi, göç kararı bu teorilerin birden fazlasının kombinasyonu ile açıklanabilir: birey gelirlerini maksimize etmeye çalışırken, ailelerin risk minimizasyonu planlaması ve ortaya çıkan ortak kararın makro düzey yapısalılıkların mümkün kılması ise desteklenmesi bittabi mümkündür.³⁸³ Amacımız maduniyet teorilerinin geçmişe yönelik çıkarsamalarının desteğiyle, göçün insani boyutu bu kadar gündeme gelmişken sebep ve sonuçları ile birlikte gelecek dünyaya bir projeksiyon sunabilmektir.

³⁸⁰ Aktaş, 2015: 203

³⁸¹ Massey vd., 1993, 432

³⁸² Castles & Miller, 2008: 45

³⁸³ Massey vd., 1993, 433

Maduniyetçi perspektif bir göç teorisi değildir. Ancak göçü anlamak için insani bir dürbün görevi görür. Aşağıdaki göç teorilerine bakıldığında göç kararının rasyonalist ve ekonomik nedenlerle yapıldığını gösterdiklerini fark edebiliriz. Maduniyetçi yaklaşım buna göre daha kapsamlı analizlerin gerekliliğini görmeyi sağlayacaktır.

3.1.1. Neoklasik Göç Teorisi

Daha yaygın olarak itme-çekme teorisi olarak bilinen, ancak itme-çekme faktörlerinin sadece bir parçası olduğu, göç konusunu açıklayan en dominant teori olan neoklasik göç teorisi, bireylerin göreceli mali ve psikolojik fayda ve maliyetlerini hesaplayarak karar aldıklarını belirten rasyonel ekonomik varsayımları temel almaktadır. Harris, Todaro ve Massey gibi neoklasik göç teorisyenleri insanların faydalarını (refah veya gelir) maksimize etmek için göç ettiklerini savunur. Bu teoriler, göçün ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyleri arasındaki dengesizlikten kaynaklandığı, ülkeler arasındaki gelir ve refah düzeyleri eşitlenmeye yaklaştıkça azalacağı yani göçlerin geçici olduğu üzerine kuruludur.³⁸⁴ Ancak bu teori, ancak ekonomik nedenlerle göç etmişler üzerinde kısmi açıklama yetisine sahiptir. Zira bilindiği üzere tüm göçmenler ekonomik nedenlerle göç etmezler. Her ne kadar göçler kapitalizmden ve etkilerinden doğrudan etkilenmiş olsalar da sadece ve sadece kapitalist gelişmenin bir sonucu değildir. Göçlerin insanlık tarihi kadar eski ve çok çeşitli olduğunu aklımızda sürekli tutmamız faydalı olacaktır.

Bu kuramın esasen fikir babasının Samuel Stouffer olduğunu söylemek mümkündür. Stouffer Müdahil ya da Kesişen Fırsatlar Teorisi olarak tercüme edebileceğimiz Theory of Intervening Opportunities'i Ravenstein'in da değinmiş olduğu göç-mesafe ilişkisini reddeder ve bu ikisi arasında bir korelasyon olmasını zorunlu bulmaz. Amerikalı sosyolog Stouffer'a göre göç edenlerin sayısı, göç edilen yerdeki fırsatların çokluğu ile doğru orantılıdır. 1966 yılında yayımlanan A Theory of Migration makalesinde Lee, Stouffer'ın modelini geliştirmiş ve göç yazınında en çok kullanılan teorilerden biri olan itme-çekme modeli haline dönüştürmüştür. Bu model dört faktörü hesaba katar: menşe yerle ilgili etkenler, hedef yerle ilgili etkenler, müdahil fırsatlar ve kişisel etkenler. Lee'ye göre, hedef yerdeki cazip etkenlerin cazibesi, esasen menşe yerdeki itici faktörler tarafından belirlenir.³⁸⁵ Menşe yerde yaşamakta olan ve göçe iten işsizlik, politik istikrarsızlık ve antidemokratik yönetimler, baskılar, fırsat eksikliği gibi itici faktörler, hedef ülkelerdeki iş gücü talebi, iyi ekonomik

³⁸⁴ De Haas, 2018: 19

³⁸⁵ Sert, 2016: 31; Çağlayan, 2011: 72

fırsatlar, istikrar, gelişmiş insan hakları sistemi ve politik özgürlükler gibi çekici faktörlerle birleşince göç kararı vermeyi kolaylaştırıcı bir hal alır.

Göç teorilerinin belki de en eski ve en bilineni olan Neoklasik Göç Teorisi, iş gücü göçünü ekonomik gelişme süreci dahilinde irdelemektedir. 1960'larda göç çalışmalarına hâkim olan neoklasik göç teorileri dayanmış olduğu iktisat modelinin de etkisiyle bireysel faktörlere analizde yer vermiştir. Bu teoriye göre uluslararası göç coğrafi bölgeler arasındaki iş gücü arz ve talebi arasındaki değişkenlikten kaynaklanır.³⁸⁶ Göç bireysel bir karardır ve bölgeler arası eşitsizlikler göç sayesinde giderilebilir.³⁸⁷ Göç üzerine ilk sistematik yaklaşımı oluşturan Neoklasik Göç Teorisi bağlamında bu eşitsizlikleri şu şekilde açıklar.

Sermayesi kısıtlı ancak iş gücü piyasası zengin yani emek fazlası olan ülkelerde iş gücü ucuzdur, bu da düşük maaş olarak yansır, öte yandan yüksek sermaye sahibi ancak işgücü bir nedenle (ülkenin yaşlanması, savaşlar, eğitim düzeyinin yükselmesi vb.) piyasa ihtiyacını tam olarak karşılayamayan ülkelerde ise iş gücü değeri yüksektir. Bu iş gücü değerleri arasındaki bu farklılık, düşük sermayeli ve iş gücü pazarı geniş ülkeden işçilerin sermaye zengini ülkelere göçüne neden olur. Ancak hatırlatmamız gerekir ki, bu mantığa göre iş gücü arz-talep yapısı kabul edilirse, iş gücü piyasası dengelendiğinde, yani yeterince ekonomik göçmen talepkâr ülkeye göç ettiğinde, göçün durması gerekir. Ancak dünya tarihine baktığımızda bu durum hiç gerçekleşmemiştir. Bu noktaya kadar anlatılan bakış açısı Neoklasik Göç Teorisinin Makro yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır. Neoklasik göç teorisinin makro yaklaşımına cevaben, mikro teori bireysel tercihi ön plana alır. Buna göre bireyler fayda maliyet hesabı yaparak genellikle parasal olarak ölçülebilir düzeyde rasyonel bir karar ile göçü gerçekleştirir veya gerçekleştirmezler.³⁸⁸ Lakin bu teoriye göre zamanla, ülkelerdeki iş gücü arzı (normal şartlar altında) eşitlenecektir ve göçün durması beklenir.

3.1.2. İnsani Sermaye Teorisi

Mikro yaklaşıma göre bireysellik analize dahil edilmelidir. İş piyasalarındaki iş gücü arzı ve ücretler farklılığını kabul etmekle birlikte, Sjaastad, Borjas ve Todaro gibi akademisyenler, bireyler rasyonel karar alma süreçlerine dahil olarak fayda maksimizasyonu motivasyonu ile göç sürecine dahil olduğunu belirtir.³⁸⁹ Neoklasik göç teorisinin makro yaklaşımı ile ortak olarak mikro teori göçün ülkeler arası maaş farklılıklarından ve işsizlik

³⁸⁶ Massey vd., 1993: 433; Güllüpinar, 2012: 57

³⁸⁷ Güllüpinar, 2012: 53, Kurekova, 2010; 5,

³⁸⁸ Massey vd., 1993, 434

³⁸⁹ Abadan-Unat'tan Aktaran, Güllüpinar, 2012: 59

oranlarından ortaya çıktığını kabul eder. Diğer koşullar sabit sayıldığında gönderen ülkedeki eğitim düzeyi, deneyim, yeterlilikler ve dil becerileri göç kararının alınmasını kolaylaştırıcı ve göç oranını artırıcı etkiye sahiptir. Massey buna insan sermayesinin bireysel karakteristiği³⁹⁰ der. Sjaadstad'ın öncülüğünü yaptığı neoklasik yaklaşımlardan İnsani Sermaye Teorisi (*Human Capital Theory*) mikro düzeydeki göç belirleyicileri arasında bireyin sosyo-demografik karakteristiğinin yer aldığını vurgular. Zira göçmenler diğer bireylere kıyasla nispeten daha vasıflıdır (*skilled/yetenekli*) çünkü, normal şartlar altında (*ceteris paribus*) vasıflı olmak iş bulma ihtimallerini artırır.³⁹¹ Göç ekonomistlerinin bölgeler arası ekonomik farklılıklara yapmış olduğu vurgular aynı şekilde iç göçü de açıklamaktadır. Nitekim, bu göç uzmanı akademisyenlerin 1960 ve 70'li yıllarda dile getirmiş oldukları bölgeler arası ekonomik farklılıklara dayalı analizlerin zamanlaması, Avrupa'nın ekonomik olarak savaş sonrası kendisini toparlayıp yükselişe geçmiş olduğu döneme denk gelmesi dolayısıyla tutarlıdır.

Özetle, uluslararası göç, gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler arasındaki iş gücü piyasası ve ücret farklılıkları arasındaki dengesizlikten kaynaklanan yapısallığın sonucunda oluşur.³⁹² Bu nedenle göç dengeleyici bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Ancak güncel gelişmelere de bakıldığında, bahsedilen piyasaların dengeye hiç kavuşmadığı ya da nispeten dengelenme olsa bile göçün devam ettiğine dikkat edildiğinde Neoklasik göç teorisinin yetersizliği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde De Haas da itme-çekme faktörlerinin göçü kısmen açıkladığını ama günümüz dünyasında göçün karmaşık yapısını anlamak için yetersiz kaldığını iddia eder. Yukarıda bahsedildiği üzere Neoklasik Teori, bireylerin göç etmekle ilgili fayda-maliyet hesabı yaparak rasyonel bir karar aldığını söyler. De Haas ise birçok göçmenin en fakir ülkelerden en zengin ülkelere göç etmediğini, bilakis göç veren ülkelerin birçoğunun orta gelir seviyesine sahip olduğunu belirtir. Göçmenlerin birçok kısmı seyrek nüfuslu bölgelerden yoğun nüfuslu bölgelere göç etmektedir. Bir kısım insan da göç edenlerle aynı koşullar altında yaşamasına rağmen hiç göç etmezler. En fakir ve az eğitilmiş insandan çok eğitilmiş ve orta ve üst gelirli insanlar daha çok göç ederler. En önemlisi de en fakir ülkelerin değil de orta gelirli ülkelerin göç verme oranları daha yüksektir.³⁹³ İşte bu nedenlerle Neoklasik göç teorileri ve itme çekme modeli göçün arkasındaki sosyal, ekonomik ve politik sebepleri anlamak ve analiz etmekte yetersiz kalırlar.

³⁹⁰ Massey vd., 1993, 435

³⁹¹ Kurekova, 2010; 6

³⁹² Aktaran, Güllüpinar, 2012: 58

³⁹³ De Haas, 2018; 19, Kurekova, 2010; 5; Çağlayan, 2011: 75

Bu noktada İnsani Sermaye Teorisi'ne getirilen eleştirileri de hatırlatmakta fayda bulunuyor. Massey, İnsani Sermaye Teorisini fazlasıyla optimistik bulmaktadır ve göçün her zaman faydayı maksimize etmeyi hedefleyen gönüllü bir süreç olmadığını vurgular. Massey göç akımları ve gelir eşitsizliği arasındaki pozitif ilişkinin göç süreçlerinin en güçlü göstergesi olmadığını, neoklasik teori ve itme-çekme yaklaşımlarının yetersizliğinin akademisyenleri “bireylerin, motivasyonların ve şartların etkileşimini” daha iyi analiz edecek teorik arayışlar içerisine ittiğini belirtir.³⁹⁴ Tarihsel ilerleme içerisinde göç kararlarında basit fayda-maliyet ve itme-çekme faktörlerinin ötesi olduğunu vurgulayan yeni teoriler üretilmeye başlayacak ve Yeni Ekonomi Kuramı karşımıza çıkacaktır.

Görülebildiği üzere bu teori analize kolonyal bağları ya da post-kolonyal ekonomi-politiğin bireyin göç kararına etkilerini incelemeyeceği gibi göçmenin göç ettikten sonra piyasaya ve sosyal yaşantıya adaptasyonuna yani bir madun olup olmadıklarına da ilgisizdir.

3.1.3. Göçün Yeni Ekonomisi Teorisi

1973 Petrol kriziyle birlikte yaşanan ekonomik darboğaz göçmen hareketliliğini kısıtlamıştır. Bu dönemde Avrupa'ya yönelik göç kısıtlansa da aile birleşimi ve benzeri yöntemlerle devam etmiştir. 1990'larda ortaya atılan Yeni Ekonomi Kuramı, göçmenin kendisini temel alan Neoklasik göç kuramından farklı olarak, göçün bir grup kararı olduğunu, aile, hane halkı, bireyin kültürel bağlarının da göç kararı üzerinde etkili olduğunu dile getirmektedir. Göç kararını alma konusunda etkili olanın grup dinamiği olduğunu belirten akademisyenlerden Oded Stark, göç kararının “göçmenin ve göçmen olmayan grubun (*nonmigrant group*) ortak kararı” olduğunu söyler.³⁹⁵ Neoklasik göç teorisine kafa tutan Yeni Ekonomi Kuramı (*The New Economics of Migration-NEM*) göç analizini bireylerin özgürlüğünden karşılıklı bağımlılık (*from individual independence to mutual interdependence*) düzeyine yükseltir. Şimdiye kadar ekonomik fayda-maliyet hesabını öne çıkaran teorilere kıyasla, Yeni Ekonomi Kuramı anlamlı bir gelir farklılığı yokken de göçün gerçekleştiriliyor olması veya tam tersi açıdan bakınca ciddi gelir farklılığı varken bile göçün gerçekleşmiyor olması durumlarında bireylerin irrasyonel olduklarını ima etmemek gerektiğini lakin göçü açıklayacak diğer değişkenleri aramamız gerektiğini savunur.³⁹⁶ Buna

³⁹⁴ Kurekova, 2010; 7

³⁹⁵ Stark, 1985:174

³⁹⁶ Kurekova 2010; 7

emlak piyasası örnek verilebilir.³⁹⁷ Aldığınız ücret, menşe ülkedeki ortalama maaştan yüksek olabilir ancak konaklamanızı dahi karşılamayacaksa neden göç edersiniz?

Bu nedenle neoklasik teoriyi çürütenin Göçün Yeni Ekonomisi teorisi olduğunu dile getiren Massey bu değişkenleri gelir maksimizasyonu ve risk minimizasyonu çerçevesinde anlatır. Göç ile amaçlanan grupların sadece gelirlerin maksimize edilmesi değil aynı zamanda iş gücünün farklı pazarlarda kullanılmasını sağlayarak kılarak pazar kaynaklı risklerin minimize edilmesidir.³⁹⁸ Başta Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok gelişmiş ülkede aile gelirleri sosyal yardımlar, işsizlik fonu veya özel sigortalar gibi kaynaklarla garanti altına alınmıştır. Ancak gelişmemiş ülkelerde bu olanaklar ya yoktur ya da çok kısıtlı gruplara çok sıkı koşullar ve yüksek ücretler (sigortalar vb.) karşılığında sağlanabilmektedir ve bu da aile gelirlerinin belirli bir düzey üzerinde tutulmasını zorlaştırmaktadır. Bu durumların söz konusu olduğu ülkelerde aileler gelir kaynaklarını göç yardımıyla çeşitlendirerek gelir kaybı riskini düşürmeye çalışırlar.³⁹⁹ Teorinin bu varsayımına göre gelir farklılıkları göç kararının olmazsa olmaz faktörlerinden biri değildir. Bazı durumlarda gelir farkı hiç olmasa hatta negatif olsa bile, iş garantisi göç kararını almakta olumlu etki doğurabilir. Geniş sınıfsal madun tanımını kabul edersek, madunların göç etmesi, maduniyetten kurtulma çabasıdır. Dolayısıyla bu teorilerin iddia ettikleri şartlar sağlandığında bile göçün gerçekleşiyor olması birtakım unsurların gözden kaçırıldığı anlamına gelmektedir. Bu maduniyetçi bir bakış açısında göre dünyalar arasındaki kolonyal geçmişin neden olduğu gelişmişlik farkıdır.

3.1.4. İkili İş Gücü Piyasası Teorisi

1970'lerde Avrupa'daki üretim endüstrisi göçmen işçi doyumuna ulaşınca, üçüncül sektörlerde (hizmet sektörü) vasıflı ve vasıfsız işçi ihtiyacı oluşur ve Avrupa'nın birçok ülkesinde işsizlik (vasıflı iş alanlarında) baş göstermeye başlasa bile göç tahmin edildiği ya da umulduğu şekilde sona ermez, devam eder. Bu tarihlerden itibaren üretim endüstrisi ülke dışına taşınsa da mekanize/otomatize edilemeyen ve dışarıdan karşılanamayan hizmet sektöründe işçi ihtiyacı devam eder. İşte ikili (bölünmüş) iş gücü piyasası teorisi, iş gücü piyasalarını iş ve işçi niteliklerine göre bölerek farklı sektörlerde iş gücüne duyulan ihtiyacın göç üzerindeki etkisinin farklı olacağını vurgular. Neoliberal ekonomi politikaları yüksek ücretli vasıflı iş ve işçiler (birincil iş gücü sektörü) ile düşük ücretli vasıfsız iş ve işçilerin (ikincil iş gücü sektörü) arasındaki boşluğu genişletir ve ikincisini ilkinin hizmet eder hale

³⁹⁷ Sert, 2016: 33

³⁹⁸ Massey vd., 1993, 436; Aktaş, 2015: 203; Kurekova, 2010:7

³⁹⁹ Massey vd., 1993: 436

getirir, yani madunlaştırır. Birincil sektörde işsizlik yaşansa bile ikincil sektörde iş gücü artan göçmen alımı ile sağlanıyor olabilir.⁴⁰⁰ Neoklasik göç teorisi ve göçün yeni ekonomisi teorileri uluslararası göçün doğası ve kökeni ile ilgili birbirinden farklı varsayımlarda bulunsa da temelde mikro düzey analizler sunmaktadır. Göçe yönelik makro düzey analiz sunan ilk teorilerden biri olan ikili iş gücü piyasası teorisi göç kararının rasyonel bireysel bir karar olduğunu reddetmemekle bu konuya neredeyse hiç odaklanmaz. İkili iş gücü piyasası modeli, göçün esas kaynağının modern endüstriyel toplumların iş gücü taleplerinde yattığını iddia eder. Bu teoriye göre göçmen iş gücüne düzenli ve sürekli olarak duyulan ihtiyacın gelişmiş endüstriyel toplumların bir özelliğidir.⁴⁰¹ İkili iş gücü piyasası teorisi, iş gücü piyasasını birincil (vasıflı iş gücü) ve ikincil (vasıfsız iş gücü) olarak ikiye ayırır⁴⁰² ve birincil piyasa genişlediğinde, ikincil piyasada oluşacak iş gücü açığının, göç ile temin edildiğini öngörür.

İkili iş gücü piyasası teorisi, yüksek işsizlik zamanında bile göçü tetikleyen faktörleri anlamaya çalışır. İkili (bölünmüş) iş gücü piyasası teorisi modern ekonomilerin yapısal parçası olan yüksek ve düşük nitelikli göçmen iş gücüne talebi anlamaya çalışır. Zira göçmenlerin neden yerli iş gücünün yapmayı reddettiği düşük nitelikli/vasıfsız işlerde çalıştığını hatta yeri geldiğinde bu işler için mücadele ettiklerini ve bu işler için yasadışı yollardan ülkeye geldiklerini⁴⁰³ anlamlandırmak oldukça zordur. İkili işgücü piyasası teorisine göre iş gücünün vasıflı (birincil) ve vasıfsız (ikincil) olarak iki sektöre bölünmesi göç alan ülkedeki etnik bölünmeyle tipik olarak eklemlenmiştir ve aynı göç alan ülkede düşük statüdeki işlerde göçmenlerin ağırlıklı olarak çalışıyor olması bu işlerin statüsünü daha da düşürerek, göçmen olmayan iş gücünün bu işlerde çalışma isteğini daha da düşürür.⁴⁰⁴ De Haas, işsizlik seviyelerinin arttığı zamanlarda bile Avrupa ülkelerinin göçmen işçilere ihtiyacının devam ettiğini bu durumun da yerli halkın yapmayı reddettiği işlerce ancak göçmenlerin çalıştığından ya da özel beceriler gerektiren işlerin milli eğitimle yerel halka kazandırılmadığı durumda o işte uzman göçmenlerin getirilmesi gerektiğinden kaynaklandığını hatırlatır. Göç politikalarının önemli dört ve fakat tahmin edilmeyen sonuçlarını şu şekilde sıralar: bir AB ülkesindeki göç almaya yönelik kısıtlamalar göçmenleri diğer düzenli veya düzensiz göç rotalarını kullanmaya veya başka ülkelere göç etmeye sevk etmektedir. Göç önleme politikaları göçmenleri diğer yasal yolları (aile birleşimi veya iltica gibi) kullanmaya iter. Göç politikaları göçün yoğunluğunu ve zamanlamasını etkiler:

⁴⁰⁰ Castles, vd. 2014: 35

⁴⁰¹ Piore, 2018: 629

⁴⁰² Güllüoğlu, 2012: 53

⁴⁰³ De Haas, 2018: 26

⁴⁰⁴ Güllüoğlu, 2012: 64-65

Göçmenleri hemen göç etmezlerse hiç göç edemeyebilecekleri (*now or never*) düşüncesine iter. Göçe yönelik kısıtlamalar geri dönemeyebilecekleri korkusu oluşturarak göçmenleri kalıcı yerleşmeye yönelik kararlar almaya itebilir.⁴⁰⁵

İkili iş gücü piyasası teorisinin öncülerinden Piore, orijin toplumlarda itme faktörler nedeniyle (işsizlik, düşük gelir, gelir eşitsizliği vb.) göçün ortaya çıktığını reddeder, bilakis varış ülkelerinde bu işler için göçmen işçilere duyulan kronik ve kaçınılmaz ihtiyacın göçü tetiklediğini savunur.⁴⁰⁶ Ona göre orijin memleketteki gelir eşitsizliği ve işsizlik bireysel göçmenleri göç etmek konusunda motive etmekte çok da güçlü değildir zira bireyler kesin iş umudu olmadığında göç etme konusunda kararsızlık yaşarlar. Ancak modern sanayileşmiş ekonomilerde göçmen iş gücü ihtiyacı bu ekonomilerin temel karakteristiklerinden kaynaklanır. Bunlar yapısal enflasyon olarak da gelirlerin artması nedeniyle vasıfsız işlerin cazibesini kaybetmesi, yerli işçilerin vasıfsız işleri kabul etmesini engelleyen motivasyon sorunları, geliri makul ölçüde olsa bile kariyer vadetmeyen (*dead-end*) işler, nüfusun yaşlanması dolayısıyla dahili iş gücü arzının düşmesi, kadınların kayıtlı işlerde çalışma oranlarının artması gibi nedenlerdir.⁴⁰⁷ De Haas'a göre, yerli işçilerin sosyal referans grupları⁴⁰⁸ dahil oldukları yerli toplumdur. Ancak göçmenlerin sosyal referans grupları aileleri ve ülkelerindeki topluluklarıdır. Bu nedenle vasıfsız işler onlar için aşağılayıcı hissettirmez. Ancak göçmenler ülkeye yerleştikçe ve aile birleşimleri gerçekleştikçe sosyal referans grupları değişebilir ve vasıfsız işlerde çalışmak için daha az istekli olabilirler. Bu durumda yeni göçler gerekir.⁴⁰⁹ Kısacası bu bakış açısından bakıldığında, varış yerindeki iş gücü talebi göçleri belirleyen asıl unsurdur. Kısacası modern kapitalist ekonomiler var olmak için düzenli madunlara ihtiyaç duymaktadır, bunu yapamasa da madunlar yaratır diyebilmemiz mümkündür.

İtme-çekme yaklaşımını farklı bir şekilde yorumlayan Piore, gönderen ülkelerdeki itme faktörlerini önemsiz bulur ve göçün bu nedenden kaynaklanmadığını, bilakis, alıcı ülkelerdeki göçmen işçiye duyulan kronik ve kaçınılmaz gereksinimin en büyük çekme faktörü olduğunu savlar.⁴¹⁰ Göçmen iş gücüne yönelik sabit ihtiyacın gelişmiş endüstriyel toplumların ve ekonomilerinin dört ana karakteristiğinden kaynaklandığını belirtebiliriz.

⁴⁰⁵ De Haas, 2018: 3

⁴⁰⁶ Piore, 1979: 9; De Haas, 2018: 26

⁴⁰⁷ Castles, De Haas ve Miller'dan aktaran De Haas, 2018: 26

⁴⁰⁸ Sosyal referans grubu, bireylerin kendilerini karşılaştırdıkları gruplardır. Bireyler davranışlarına bu grubun değer ve yargılarını dikkate alarak yön verirler.

⁴⁰⁹ De Haas, 2018:, s. 26

⁴¹⁰ Piore, 1979: 87; Massey vd., 1993, 440; Aktaş, 2015: 204

Bunlar yapısal enflasyon, motivasyonel problemler, ekonomik düalizm ve iş gücü arzının demografisidir.

Bu faktörleri kısaca açıklayacak olursak, yapısal enflasyon gelişmiş ülkelerde iç gücü ihtiyacı duyulan bir alanda işçileri bu alanda çalışmaya teşvik etmek için uygulanacak yüksek maaş teşvikinin ülkenin gelişmişlik düzeyi ve sendikal yapılanmanın kuvvetli olması dolayısıyla diğer iş kollarında maaşların artırılması talebini doğurması olarak tanımlanabilir.

Massey bu durumu şu şekilde örnekler: örneğin bir işletmede komi ihtiyacı olsun ve komi ücretleri düşük olduğundan ve bu meslek sosyal referans grubu içerisinde düşük statülü kabul ediliyor olsun. Komi ihtiyacını gidermek için işverenler komi maaşlarına zam yapabilirler. Ancak bu durum komileri hem statü hem de maaş olarak garsonlara yaklaştıracığından garsonları ve garson sendikalarını harekete geçirir ve bu kesimlerden daha yüksek maaş talepleri gelmeye başlar. Garsonların daha yüksek maaş taleplerinin karşılanması aşçı maaşlarının yükseltilmesi için mücadele alanı doğuracaktır. Bu durum zamanla tüm iş kollarında maaşların yükselmesi anlamına gelecektir ve uzun vadede bu enflasyonist hareket sistemin geneli ve bir işletme özelinde işletmenin kendisi için pahalı bir seçenek olacaktır. Bu sebeple iş verenler maaşlarda düzenlemeye gitmeksizin komi ihtiyacını düşük maaşlarla çalışmayı kabul etmiş göçmen işçilerden karşılayabilir.⁴¹¹ Burada madun göçmenlere ve onların sessizliğine neden ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Yapısal enflasyonist hareketin engellenmesi için düşük maaşlarla çalışmayı kabul eden ve buna itiraz etmeyerek (sessiz kalarak) enflasyona neden olmayan madunlar enflasyonist hareket için bir tampon görevi görür ve ekonomilerin bu madunlara ihtiyacı vardır. Görüldüğü üzere bu maaş artışları ancak işçi haklarının güvence altına alındığı ve işçi örgütlenmesinin güçlü olduğu gelişmiş ülkelerde yapısal enflasyona neden olacaktır. Bu durum yukarıda bahsedilen Göçün Yeni Ekonomisi Teorisi'nin varsayımlarını da destekler niteliktedir.

Yapısal enflasyon yaklaşımından bağımsız olmamak suretiyle motivasyonel problemler, komi örneğinden devam edecek olursak, bazı iş kollarının diğer iş kollarına kıyasla sosyal hiyerarşide düşük olmasından ötürü yerli işçilerin bu işleri tercih etmemesi durumudur. Bireylerin sadece gelir elde etmek için değil aynı zamanda sosyal statü için de çalıştığı gelişmiş ülkelerde (burada belki de Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisini aklımızda bulundurmamak faydalı olacaktır zira gelişmişlik düzeyi sadece GSMH ile ölçülmemektedir) alt iş kollarında ya belirli bir statü elde edilemez ya da sosyal statü hiyerarşisinde yükselme

⁴¹¹ Massey vd., 1993, 441

ihtimali düşüktür.⁴¹² Bu resmin öte yanına bakıldığında göçmen işçiler için komilik sosyal referans grubunda (kendi ülkesindeki sosyal çevresinde) statüsü düşük bir iş olarak algılanmayabilir ya da Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde de belirttiği gibi, komilikten elde edilecek gelir sosyal statüden daha önemli olabilir. Özetle maduna layık görülen işler, statü elde edilemez işlerdir. Böylelikle düzenli olarak madun kalınması garanti edilmiş olur.

Ekonomik düalizm iş gücü pazarı ile sermaye arasındaki çatallaşmış yapıdan kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşıma göre sermaye üretimin sabit bir faktörüdür, ürün talebi düştüğünde bu düşüşten etkilenir fakat sermayenin düşmesi işverenlerin göze almak istemediği bir durumdur. Bu yaklaşım ikili iş gücü piyasası teorisi ile örtüşmektedir. Buna göre birincil iş gücü piyasasında çalışanlar sayıca az, daha nitelikli ve muhtemelen örgütlüdür. Bu (madun olmayan) çalışanlar yüksek ve sabit ücretler alır ve yüksek teknoloji üretim ekipmanlarını kullanırlar. Öte yandan ikincil iş gücü piyasasında, dahası işveren tarafından bu işçilerin maliyetleri düşürülerek üretim ekipmanlarına yatırım yapılmaya çalışılıyor olabilir, çalışanların sayısı çoktur, niteliksiz veya düşük niteliklidir ve örgütlü olmayabilirler. Bu nedenle talep düştüğünde bir sigorta valfi görevi görerek çabucak işten çıkarılabilirler. Özetle, ikincil iş gücü piyasasındaki düşük ücretler, sabit şartların yokluğu ve güvencesizlik yerli işçilerin bu iş kollarını tercih etme olasılığını düşürür. İkincil iş gücü piyasasındaki iş gücü arzını karşılayabilmek için işverenler göçmen işçileri tercih etmeye başlayabilirler.⁴¹³ Bunlar sessizlikleri ile ünlenmiş madunlar olacaklardır.

İş gücü arzının demografisinin bu teoride yeri büyüktür. Yukarıda bahsedilen ikincil iş gücü piyasasının düşük gelirli yüksek riskli doğası bu iş kollarında çalıştırması daha kolay iki sosyal grubu bu alanlarda istihdam edilmesine yol açmıştır: kadınlar ve gençler.

Modern günümüz toplumsal yapısı oluşana kadar, geleneksek patriarkal aile yapısında toplumsal cinsiyet rolleriyle de uyumlu olarak kadınlar ve gençler (normal şartlar altında) ailenin birincil gelir kaynağı değildir. Gelirleri aile ve kendilerinin geçimlerine ufak bir katkı niteliğinde kabul edilir ve ailenin gelir düzeyi istenen seviyeye geldiğinde veya kadın çocuk doğurduğunda çalışmayı bırakması beklenir. Gençler ise okulları bittiğinde veya hangi işlerde kariyer yapabileceklerine karar verene kadar işe girer ve çıkarlar ve onlardan da ailenin birincil gelir kaynağı olması beklenmez.

⁴¹² Massey vd., 1993, 441

⁴¹³ Massey vd., 1993, 442-443

Gelişmiş endüstriyel toplumlarda sosyo-demografik trendlerin değişmesinden dolayı bu iki işçi grubu daralmıştır. Aile yapısının değişmesi, kadınların da ailenin birincil gelir kaynağı olmaya başlaması, boşanma oranları, kadınların kariyer olanaklarının artması ve doğum oranının bu durumla alakalı ve alakasız nedenlerden dolayı düşmesi (dolayısıyla genç nüfus da daralmıştır) kadın ve genç iş gücü arzını düşürmüştür. Dolayısıyla daha önce kadın ve gençlerin çalıştığı düşük statülü, düşük maaşlı ve geçici işlerde işçi arzı göçmenler ile karşılanır hale gelmiştir.⁴¹⁴ Gençlerin gelişmiş ekonomilerde düşük statülü/maaşlı işleri tercih etmeme sebeplerinden biri de bu ülkelerde nitelikli iş gücü piyasasının rekabetçiliğinden kaynaklanır. İleri kariyer planlamasında, yüksek nitelikli işlerdeki kısa deneyimler, düşük statülü işlerdeki kısa veya uzun deneyimlerden daha kıymetli olabilir.

İkili İş Gücü Piyasası teorisinin yargılarına göre uluslararası iş gücü göçü göç alan ülkedeki iş gücü talebi ile korelasyon halinde olmakla birlikte, göçmen alımı sonucunda göç alan ülkedeki ücretlerin de yükselmesi beklenirken, esasında bu durum gerçekleşmez. Maaşların sabit tutulması için göç alan ülkedeki sosyal ve kurumsal mekanizmalar kontrol uygulayabilir.⁴¹⁵ İkili iş gücü piyasası teorisi ileride bahsedilecek olan Dünya Sistemleri Teorisinde olduğu gibi, göçü iktisadi yapısal değişime bağlar fakat göç dinamiklerini arz penceresinden anlamlandırmaya çalışır.⁴¹⁶ Anlaşılabileceği üzere ikili iş gücü piyasası teorisinde göç veren ülke analizin oldukça dışındadır. Arango'ya göre bu teori benzer ekonomik yapılara sahip ülkelerdeki farklı göç oranlarını açıklamak karşısında başarısız olduğu gibi, birincil ve ikincil sektörler arasındaki ayrıma yönelik çıkarsamaların belirsizliği bu teorisinin güvenini sarsmakta ve lakin göç alan ülkelerde vatandaşlar arasında yapısal işsizlik artarken bile göçmen işçiye duyulan kronik ihtiyacı açıklamak konusunda dahiyane bir açıklama sunar.⁴¹⁷ Ancak bu analizi liberal ekonomik analize indirgeyerek ikincil iş gücü için “ötekilerin” tercih edildiğini gören insani bir bakış açısı oluşturmaz.

3.1.5. Göç Çanı Teorisi

Her ne kadar göç teorileri arasında Neoklasik itme çekme teorisi veya ikili iş gücü piyasası teorileri kadar ses getirmemiş olsa da Avrupa Birliği'ndeki göçün karakteristiğini açıklama başarısından dolayı Göç Çanı Teorisi olarak tercüme edebileceğimiz “*Migration Hump Theory*” hakkında kısaca bahsetmekte fayda görüyoruz.

⁴¹⁴ Massey vd., 1993, 443

⁴¹⁵ Massey vd., 1993, 444

⁴¹⁶ Kurekova, 2010; 9

⁴¹⁷ Kurekova, 2010; 9-10

Göç Çanı Teorisi, ekonomik gelişmelerin, ticaret reformlarının ve ekonomik şokların göç istatistiklerini (çan eğrisini) birden yükseltmesi veya düşürmesi dolayısıyla, daha kısa süreli ekonomi-göç ilişkisi üzerine kuruludur.⁴¹⁸ Bir ülkenin refah düzeyinin gelişmesi bireylerin ve ailelerinin göçü fonlayabilmelerini sağladığından, ülke geliştikçe göç artar ve hızlanır.⁴¹⁹ De Haas ekonomi ve göç arasındaki çizgisel olmayan faktörlerden dolayı orta ve orta üst düzey gelirli ülkelerin daha çok göç veren ülkeler olduğunu söyler. Bu nedenledir ki Sahraaltı Afrika, Güney ve Güneydoğu Asya en düşük göç verme oranlarına sahiptir.⁴²⁰ Hatta en düşük gelirli ülkelerde ekonomik gelişme, göçü azaltan değil artıran bir etki yaratacaktır.

Aynı durum, iş gücü talebini karşılamak için arzu edilen AB içi göçün AB genişlemesine rağmen minimumda kaldığını hatta AB'ye dıştan gelen göçün arttığını açıklar. Zira AB üyesi olduktan sonra ekonomilerini toparlayan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde göç oranları yine de Avrupa ortasının üzerinde olmasına rağmen, beklenenden düşük kalır hatta bu ülkeleri AB üyesi olmayan ülkelere göçlerin çekim merkezi haline getirir. Bu nedenledir ki De Haas, bireysel tecrübeleri reddetmemekle birlikte, göçün daha geniş perspektiften analiz edilmesi gerektiğini vurgular. Bu teori yakın periferiden gelen göçleri açıklamaktadır, ekonomik bir analiz sunarken insani bir bakış açısı sunmaz ve Avrupa Birliği'nin genişlemesiyle birlikte, Orta ve Doğu Avrupa'dan gelen göçmenlerin birer madun olabileceğini görmekte yetersiz kalır.

3.1.6. Dünya Sistemi Teorisi

Maduniyetçi bakış açısına en yakın teori olan, Dünya Sistemi Teorisi, göçe uluslararası pazar açılımı ve küreselleşmenin doğal bir sonucu olarak yaklaşır.⁴²¹ 1974'te Immanuel Wallerstein'in aynı isimli teorisini temel alarak oluşturulan Dünya Sistemleri Teorisi, uluslararası göçün, iş gücü piyasasının belli başlı ülkelerdeki çatallaşmış (ikili) yapısından dolayı değil on altıncı yüzyıldan bu yana gelişen ve genişleyen dünya ekonomisi yapısının bir sonucu olduğunu vurgular.⁴²² Bu teoriye göre uluslararası göç kapitalist gelişme sürecinde kaçınılmaz olarak meydana gelen yapısal bozulmanın doğal bir sonucudur. Kapitalizm kendi "Batılı" çekirdeğinden toprak, hammadde ve işgücü arzının yüksek olduğu küresel çevreye

⁴¹⁸ De Haas, 2018:, s. 22

⁴¹⁹ Kurekova, 2010; 5

⁴²⁰ De Haas, 2018:, s. 22

⁴²¹ Güllüoğlu, 2012: 68

⁴²² Massey vd., 1993, 444

yayılarak buraları pazar kontrolü altına aldığından göç kaçınılmaz olarak gerçekleşmiştir.⁴²³ Bu teoriye göre geçmiş kolonyal bağlar kültürel, dilsel ve yönetsel nedenlerden ötürü göçü daha muhtemel kılar. Bu noktada dikkat edilmesi gereken hususlardan bir tanesi, kapitalist ülkelerin yatırımlarını kontrol altına almak amacıyla diğer ülkeler üzerinde politik ve askeri baskı oluşturmaya çalışmaları ve başarısız olmaları halinde, aynı kapitalist çekirdek ülkelere bu sefer mülteci olarak göçlerin başlayabilme ihtimalidir. Bu teoriye göre ülkeler arası maaş farklılıkları ve istihdam oranları göç üzerinde kısıtlı etkiye sahiptir. Aslolan küresel ekonomi ve pazar yapısıdır.⁴²⁴

Wallerstein'ın dünya sistemleri teorisine göre bağımlılık çift yönlü işler, göçü belirleyen faktörler dünya piyasalarındaki yapısal değişikliklere bağlıdır. Bu, göçün küreselleşmenin bir işlevi olduğu ve yeni ekonomilerin ortaya çıkmasının ve üretimin yeni formlarının oluşmasının sonucu olarak görülmektedir. Sermaye ve iş gücü hareketliliği “bir madalyonun iki yüzü”⁴²⁵ gibidir. Merkez ülkeler hammadde, hammaddenin işlenebilmesi için işgücü ve mamullerin dağıtımı için pazar ihtiyacı içerisindedir. Üretimin düşük maliyetlerle tamamlanıp, yüksek gelir beklentisiyle satışa sunulabilmesi için çevre ülkelere ekonomik olarak bağımlıdırlar. Çevre ülkeler de öncelikle sermaye ihtiyacı içerisinde olup bu sermayenin akışını sağlamak üzere işgücü ve hammadde arzı sunarlar.⁴²⁶ Geçmiş kolonyal bağları, kültürel, dilsel ve yönetsel nedenleri analize dahil ettiği için Dünya Sistemi Teorisi daha kapsayıcı ve Maduniyetçi bakış açısına yakın bir analiz sunar.

Bu noktaya kadar bahsedilenlerden dünya sistemleri teorisi ve ikili iş gücü piyasası teoriler, özünde kalkınma süreci ve dünya ekonomisinin biçimlenmesi aşamasında ortaya çıkan ekonomik ve politik gücün eşitliksiz dağılımı ve sömürgeci tabiatına dikkat çekilerek Marksist kapitalist bir bakış açısı sunmaktadır.⁴²⁷ Bu noktaya kadar anlatılanlar genelde göçün nasıl ve hangi nedenlerle başladığına dair yargılarda bulunan teorileri işaret etmektedir. Öte yandan uluslararası göçü devamlı kılan bir dizi unsur da söz konusudur. Bu unsurları göç ağları teorisi, kurumsal teori, kümülatif nedensellik ve göç sistemleri teorileri olarak dört temel başlık altında toplamak mümkündür.

⁴²³ Massey vd., 1993, 444-445

⁴²⁴ Massey vd., 1993, 448

⁴²⁵ Wallerstein, 2005: 29; Kurekova, 2010; 8

⁴²⁶ Wallerstein, 2005: 29

⁴²⁷ Aktaş, 2015: 203

3.1.7. Göç Ağları Teorisi

Göç ağları teorisi, diaspora ve göçmen ağlarının varlığının göçmenlerin göç kararı alma sürecini kolaylaştırıcı olarak görmektedir. Bu teori ücretler farklılığı veya kurumsal işe alma desteğinin olmadığı zamanlarda da göçün neden devam ettiğini bu şekilde açıklamaktadır.⁴²⁸ Massey'e göre göçler daha sonra göç oluşturacak ağlar oluştururlar.⁴²⁹ Bu nedenle itme-çekme yöntemiyle göçe sebebiyet veren politik veya ekonomik makro toplumsal şartlardan bağımsız olarak göç sürecinin genişlemesi, göçün orijinal sebeplerinden uzaklaşarak gittikçe bağımsız (*progressively independent*) bir hal alır.⁴³⁰ Kısacası, göç göçü doğurur ve ilk göçten sonraki göçlerin sebepleri ve sonuçlarının ilk (öncü) göçe benzemesi gerekmez.

Göç edilen yerde daha önce göç edenlerin bulunuyor olması, göç edilen yer ile orijin bölge arasındaki sosyal ağları artırır, dolayısıyla göçün gerçekleşmesi halinde oluşabilecek riskleri ve ekstra maliyetleri düşüreceğinden göç kararını kolaylaştırıcıdır. İnsanların, paranın, ürünlerin ve fikirlerin karşılıklı hareketliliği sayesinde orijin ve varış toplumlarını karmaşık bir şekilde birbirine bağlayan göç bir süre sonra kendi devinimini oluşturur.⁴³¹ Bu noktada eğer orijin memlekette eğer göçe neden olacak durumlar geliyorsa göç kararının alınması kolaylaşır. Eğer orijin memlekette zenginleşme varsa, göçe neden olan diğer faktörlerde (eğitim, siyasi ve sosyal gibi) iyileşme söz konusu ise insanların kendi ülkelerinden iyi bir gelecek kurabilme hayali pekişir ve göç verme oranı azalır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük işçi göçü veren ülkelere İtalya ve İspanya'nın AB üyeliği sürecinden itibaren göç veren ülkeden göç alan ülke haline gelmesinin temel nedeni bu durumdur.

Bu teoriye göre iki ülke arasındaki maaş farkları ve istihdam oranları artık çok da önemli değildir zira bu ağlar işsizlik veya düşük maaş gibi riskleri gölgede bırakacak kadar kuvvetli ve faydalı olabilir. Uluslararası göç ağları genişledikçe göç, esasen göçe sebep olan nedenlerden kurtulur ve bu nedenlerden bağımsız olarak işlemeye başlar. Hükümetlerin göçleri önlemek veya düzenlemek konusundaki girişimleri, bu bağlar bir kez ortaya çıktığında artık etkisini kaybeder.⁴³² Dolayısıyla göç ve göçmen ağlarının genişlemesi göçün devamlılığını sağladığından, göçü engelleyici veya regüle edici politikaları ancak zorlayıcı politikalar haline gelecek, hem ulus-devletin egemenliğinin sorgulanmasına neden olacak hem

⁴²⁸ Kurekova, 2011: 10

⁴²⁹ Massey vd., 1993, 448

⁴³⁰ Bhachu vd., 1993: 1

⁴³¹ De Haas, 2018:, s. 21

⁴³² Massey vd., 1993, 450

de hümanist perspektiften eleştirilerin yükselmesine neden olarak ulus-devleti kırılganlaştıracaktır.

Massey tarafından geliştirilen Göç Ağları Teorisi'ne göre göç ağı “göçmenleri, daha önce göç etmişleri, göç veren ve alan toplumlardaki göçmen olmayanları (*non-migrants*) birbirine aile, arkadaşlık ve ortak toplum kökü gibi birtakım bireyler arası bağlar ile bağlayan” bir ağıdır.⁴³³ Bu teori kısaca göçmenleri, daha önce göçmüşleri ve gerek evde kalan gerekse göç edilen ülkedeki göçmen olmayan grupları birbirine bağlayan bireylerarası bağlar olarak tanımlamaktadır. Bu bağlar, göç söz konusu olduğu zaman hem göç maliyetlerini ve risklerini düşürmekte hem de göçün beklenen faydasını yükseltmektedir.⁴³⁴ Bu ağlar, vize almak için gerekli referansları toplama, kısa veya uzun süreli barınma, sponsor ilişkileri, iş bulma konusunda yardımlar gibi hizmetleri oluşturarak göç süreçlerini kolaylaştırarak göçün devamlı olarak gerçekleşmesini mümkün kılar.

Vertovec'e göre bir göçmen ağının veya diasporanın varlığı, göçmenlerin göç edecekleri yeri seçmeleri konusunda karar vermelerini kolaylaştırır.⁴³⁵ Göçmen ağı teorisi göçün kümülatif oluşumunu sosyal, ekonomik ve duygusal maliyetlerin göçmen ağları sayesinde düşürülmesinin bir sonucu olarak okur. Göçmenlerin kurmuş oldukları sosyal ağlar, daha güvenli, düşük riskli ve kontrollü bir göç süreci oluşturur ve bunun sonucunda göç kendi kendini sürdürebilir sosyal bir süreç haline gelir.⁴³⁶ Bu bağlar sonucunda, göç etmenin getirdiği ekonomik maliyet düşürülürken, bürokratik işlemler hızlanır. Lakin, göçmen ağları, tüm ihtiyaçların ağı içerisinde giderilmesi durumunda göçmenin topluma entegrasyonunu zorlaştırır. Bu duruma verilebilecek en belirgin örnek Almanya'da yaşayan bir kısım Türk göçmendir. Öyle ki güçlü göçmen ağı, göçmen mahalleleri (Türk Mahallesi, Chinatown vb.) oluşturabilmekle birlikte, bireyin gittiği ülkenin dilini öğrenmeden ve hatta o ülkedeki yerli bireylerle hiç etkileşime girmeden yıllarca yaşamasını, haliyle toplumdan soyutlanması ve grubun içine kapanma ile sonuçlanabilir. Kısaca özetleyecek olursak, makro nedenler göçü tetikler iken, mikro yapılar (sosyal ağlar vb.) göçü kolaylaştıran mekanizmalardır.

Ağ kuramı, Magobunje'nin öncülüğünü yaptığı göçmen sistemleri teorisi ile de ilişkilidir. Bu teoriye göre göç, göçün iki ucundaki ülkelerdeki (gönderen ve alan ülkeler) sosyal, kültürel, ekonomik ve kurumsal yapıyı değiştirir ve göç süreçlerinin işlediği geniş bir kalkınma alanı yaratır. Göç sistemleri teorisi coğrafi temelli iken, göç ağları teorisi sosyolojik

⁴³³ Massey, 1988: 396

⁴³⁴ Massey vd., 1993, 448; Aktaş, 2015: 204

⁴³⁵ Kurekova, 2010; 10

⁴³⁶ Castles, 2008: 38

ve antropolojik kökenlere sahiptir.⁴³⁷ Faist'e göre göç sistemleri kuramı, süreçler (göçün bir defalık değil sürekli ve bazen karşılıklı olması), ülkeler arası bağlar (sömürge ilişkisi, ticaret anlaşmaları, vb.) ve toplumsal ağlar olmak üzere üç ana özelliğe sahiptir.⁴³⁸ Göç Ağları, ulus-ötesi göç kavramı ile de iç içe geçmiştir. Ulus-ötesi göç, genel anlamda, göç edilen yer ile orijin ülke arasındaki bağın tam anlamıyla kopmaması, iki ülke arasında çok yönlü ilişkinin devam etmesi olarak tanımlanabilir. Hatta aynı ilişkiler bir başka ülkedeki, benzer durum ve nitelikteki göçmenlerle de kurulabilmektedir. Ulusöteciliğe göre göçmenlerin bağlı oldukları yer değişken, aidiyetleri akışkandır.⁴³⁹ Görülebildiği üzere bu teoride mevcut ağlar göçü kolaylaştırırken, bu göçmenlerin ağlar vasıtasıyla güçlenme ihtimaline değinilmiştir. Bu ağların bireyi maduniyetten nispeten koruma potansiyeli bulursa da yetersiz kalacağı aşıkardır.

Diğer liberal ekonomik teorilerle kıyaslandığında bu teori göçün sosyal boyutuna daha fazla değindiği için kıymetlidir. Ancak göç ettikten sonraki süreçte göçmenin maruz kaldığı politikalarla ilgilenmemektedir.

3.1.8. Kurumsal Teori

Bu teoriye göre, uluslararası göç bir kez başladığında yoğun göçmen nüfusunu ve göç taleplerini karşılayacak ve bu göçmenlere yardım edecek kar amaçlı veya gönüllü kurumlar ortaya çıkacaktır. Kâr amacı güden kurumlar (ki bu kurumlara göçmen kaçakçılığı yapan illegal yapılanmalar da dahildir); sınır kaçakçılığı, işçi ve işveren arasındaki ilişkiyi kurma, legal veya illegal vize dokümanları hazırlama, göç gerçekleştikten sonra ödenmek üzere borç ve kredi sağlanması gibi uygulamaları gerçekleştirebilirler. Öte yandan gönüllü gruplar daha çok insani yardım sağlamaya odaklanmışlardır. Göçmenlere yönelik legal dokümanları nasıl alabileceklerine dair göç danışmanlığı, psikolojik danışmanlık, hukuki danışmanlık, barınma gibi yardımlar bu gönüllü kuruluşlar tarafından sağlanabilmektedir. Zamanla bu kuruluşlar göçmenler arasında tanınır ve yaygın olarak bilinir hale gelir ve göç kararının alınması, gerçekleştirilmesi ve devamlılığı konusunda dayanak oluşturacak bir hale gelebilirler. Ayrıca bu kurumların varlığı dolayısıyla uluslararası göç daha kurumsal ve ilk başta göçe sebep olan faktörlerden daha bağımsız olarak işlemeye başlar.⁴⁴⁰ Göç çalışmaları kapsamında kendisine yer edinmiş olsa da geçerliliği kısıtlı bir analiz ortaya koymaktadır. Göçmenlerin, göç ettikten

⁴³⁷ Kurekova,2010;10

⁴³⁸ Aktaran Güllüpinar, 2012: 79

⁴³⁹ Öner vd., 2016: 485

⁴⁴⁰ Massey vd., 1993, 451

sonra entegrasyonu konusunda destekleyici kurumların varlığı söz konusu olsa da göç öncesi ve sonrası dönemi düzenleyen kar amacı güden kurumların var olması, göçmenlerin maddi ve manevi olarak sömürülmesinden beslenen bir piyasanın ortaya çıkmasına hizmet etme ihtimali bulunmaktadır. Öte yandan kurumsal teorinin ele aldığı ve göçü özendiren illegal kurumların varlığını kabul etmesi ancak buna yönelik kısıtlı eleştiri sunması bu teorinin Maduniyetçilikten uzağa konumlanmasını sağlamaktadır. Göçmenlerin borçlanma ve kredi yöntemleri ile göçün teşvikinin de göçmeni madunlaştırıcı faktörler arasında görülmesi gerekmektedir.

Bu teoriye göre göçmenlere yardımcı olan kuruluşların maduniyeti azaltmakta etkili olduğunu söylemek mümkün olmakla birlikte, bu kurumların göçmen için ve onun adına konuşuyor olması onların maduniyetini pekiştirici olduğu da görülebilmektedir. Bu teorinin ele aldığı kurumlara göçmen kaçakçılığı gruplarının dahil olması ise doğrudan post-kolonyal bir sömürünün mevcut olduğunun kanıtı niteliğindedir. Kısacası göçmenler göç süreci ekonomisinin de nesneleri olup, ekonomik, bedensel ve duygusal olarak sömürülmeye devam etmekte ve çağdaş ve post-kolonyal madunlar haline gelmektedirler.

3.1.9. Kümülatif Nedensellik Teorisi

Göçmenleri koruyan ve destekleyen ağların ve kurumların artmasıyla birlikte Myrdal'ın kümülatif nedensellik, Jennissen'in ise nedensellik zinciri⁴⁴¹ adını verdiği birbirini destekleyen süreçlere yol açmaktadır. Buna göre göç sosyal yapıyı değiştirerek yeni göçlerin daha olası hale gelmesini mümkün kılar. Gelir dağılımı, toprak dağılımı, tarım organizasyonu, göç kültürü, insani sermayenin bölgesel dağılımı ve çalışmanın sosyal anlamı bu bağlamda kümülatif nedenselliği oluşturan faktörlerdir. Gelir dağılımından kasıt, bir ailede göç gerçekleştiği zaman göçmenin ailesi orijin ülkede geliri yükselen bir duruma ulaşmasıdır. Bazı ailelerin göç sayesinde daha yüksek gelire sahip olduğunu gören diğer ailelerin göç kararı alması daha da kolaylaşacaktır. Toprak dağılımı da göç gelirleri ile toprak sahibi olan ailelerde gelir dağılımı kavramının sağladığının benzeri bir algıya yol açacaktır. Tarımsal organizasyona gelince, Myrdal, göç ile sağlanan gelirin tarımsal ekipman alımını kolaylaştırdığını, haliyle daha az iş gücü yoğun tarım yapılmasının mümkün kılındığını ve artık emeğine ihtiyaç duyulmayan bireylerin göç etmesinin kolaylaştığını belirtir. Göç kültürü, ileriki müstakbel göç olasılığını artırıcı şekilde değerlerin ve göç algısının değişmesi anlamına gelmektedir. Göç bireylerin hayat kalitesini yükseltici bir etki de gerçekleştirebilir

⁴⁴¹ Aktaş, 2015: 207

ve göçün ana sebebinden uzaklaşarak bu kültürün bir parçası olmak için göç edilebilir. İnsan sermayesinin bölgesel dağılımı yukarıda sayılan diğer faktörlere göre daha göreceli, etkisinin ölçümünün zor olduğu ve uzun vadeli bir sonuçtur. Buna göre göçe katılan eğitimli ve vasıflı işçiler gittikleri ülkedeki insani sermayenin değerlendirilmesini sağlarken, terk ettikleri ülkede nitelikli insani sermayede azalma meydana getirir. Bu zamanla terk edilen ülkede ekonomik zorluklara yol açarak yaşam şartlarını zorlaştıracak ve yeni göçlerin meydana gelmesini dolaylı olarak teşvik edecektir.⁴⁴² Son olarak çalışmanın sosyal anlamı ya da sosyal etiketleme olarak Myrdal'ın sınıflandırdığı göç tetikleyici unsur, göç edilen ülkede belli başlı işlerde göçmenlerin yoğunlukla istihdam edilmesi sonucunda bu işlerin “göçmen işi” olarak etiketlenmesini ve dolayısıyla yerli işçilerin bu işlere ilgisinin azalmasını doğurmaktadır. Bu durum gerçekleştiğinde (ikili iş gücü piyasası teorisini hatırlayalım) bu işlerde ortaya çıkacak iş arzı ancak yeni göçlerin gerçekleşmesi ile karşılanabilecek ve göç döngüsünün devam etmesine neden olacaktır.⁴⁴³ Castles ve Vezzoli'ye göre son 30 yılın neoliberal ekonomi politikalarının sonuçlarından biri “istenmeyen iş” kavramının ve çoğunlukla ucuz ve niteliksiz göçmen işçileri talep eden kayıt dışı iş gücünü piyasasını ortaya çıkarmış olmasıdır.⁴⁴⁴

3.1.10. Göç Sistemleri Teorisi

Maduniyetçi bakış açısına yakın teorilerden Göç Sistemleri Kuramı, coğrafi olarak yakınlık gerekliliği olmaksızın, ülkelerin siyasal ve ekonomik ilişkileri doğrultusunda bir göç sistemi oluşturabildiklerini iddia eder. Bu kurama göre göç bir veya daha fazla ülke arasındaki makro ve mikro ilişkiler temelinde oluşur. Bu kuramın iddiasına göre ülkeler arasında tarihsel, politik ve sosyal bir ilişki mevcut ise göçün gerçekleşme ihtimali artar.⁴⁴⁵ Buna örnek olarak sömürge-sömürgeci ilişkisi olan ülkeler arasında karşılıklı göçün daha yaygın görülmesi gösterilebilir. Özetle göç sistemleri kuramı, bağımlılık yaklaşımını kabul ederek, tarihselliğin ve mikro mekanizmaların göçü anlamada analize dahil edilmesi gerektiğini kabul eder.

Fawcett ve Zlotnik'e göre, dünya sistemleri teorisi, göç ağları teorisi, kurumsal teori ve kümülatif nedensellik teorileri sabit bir uluslararası göç sisteminden bahsedebilmek için göçün zaman ve mekan üzerinde belli bir düzen üzerinde işlediğini varsayar. Bu sistemler belli ülkeler arasında yoğun sayılabilecek ürün, sermaye ve insan hareketliliği ile karakterize

⁴⁴² Massey vd., 1993, 452 ; Aktaş, 2015: 197

⁴⁴³ Massey vd., 1993, 451- 453

⁴⁴⁴ Castles ve Vezzoli, 2009: 71

⁴⁴⁵ Güllüoğlu, 2012: 77; Kurekova, 2010; 10

olmuşlardır uluslararası göç sistemi genel olarak bir çekirdek alıcı ülke/bölge ve buralara yoğun göçmen gönderen bir grup gönderici ülkeyi içerir.⁴⁴⁶ Bunu bir göç ekosistemi olarak tahayyül edersek anlamamız daha kolaylaşacaktır.

Göç sistemleri teorisine göre, göç alan-veren ülkelerin coğrafi yakınlık içerisinde olması gerekmez. Hatırlanacak olursa göç kuramlarının atası olarak tabir edebileceğimiz Ravenstein’ın göç kuramı coğrafi yakınlığın göç üzerinde pozitif etkisini vurgulamaktaydı. Çünkü göç politik ve ekonomik temellidir. Çok kutuplu göç yolları mümkündür. Yani, birden fazla alıcı ülke, aynı gönderen ülkeden göç çekebilir. Ülkeler farklı göç ekosistemlerine tabi olabilirler ve politik, ekonomik ve sosyal değişimler bazı ülkeleri belli ekosistemlerden çıkarıp başka göç sistemleri içerisine dahil edebilir.⁴⁴⁷ Dolayısıyla bu teori göç konusuna ekonomiyi de dahil eden daha kapsayıcı bir bakış açısı sunmaktadır.

Göç sistemi içerisinde dahil olan (göç alan- göç veren) iki ülke arasında kurulan makro ve mikro göç ilişkileri ülkeler arasındaki göçün organizasyonunu ve planlamasını dolayısıyla göçün gerçekleşmesini kolaylaştırıcı bir işlev görür. Ancak bazen göç alıcı konumunda olan ülke bu kolaylığın sağladığı göç akımına karşın koruyucu politikalar da geliştirebilir. Zolberg bu durumu “duvarları yükseltirken küçük bir kapı bırakmak” şeklinde tasvir eder.⁴⁴⁸ Göç politikalarının etkinliğini de bu bakış açısını akılda tutarak okuyabiliriz. Aşağıda Kurekova’nın, bahsi geçen göç teorilerinin daha kolay anlaşılmasına yardımcı olacak sınıflandırma tablosu sunulmuştur. Bu tablo teorilerin ele aldığı analiz konusu (göçü belirleyici ve/veya devam ettirici etkenler), analiz düzeyi (makro, mezzo, mikro), ele aldığı değişkenler ve bu teorilerin aldığı temel eleştirileri tek bir görselde görmemize yardımcı olmaktadır.

⁴⁴⁶ Massey vd., 1993, 454

⁴⁴⁷ Massey vd., 1993, 454

⁴⁴⁸ Aktaran Çağlayan, 2011: 83

Tablo 3.1: Analiz Konusu ve Düzeyine göre Göç Teorileri Sınıflandırması

GÖÇ TEORİSİ	ANALİZ KONUSU	ANALİZ DÜZEYİ	DEĞİŞKENLER	ELEŞTİRİ
Neoklasik Göç Teorisi	Göçü Belirleyici Etkenler	Makro ve Mikro	Ücretler ve gelir diferansiyeli, iş bulma olasılığı	Göçü belirleyenleri en aza indirger, politikayı ve politika yapma biçimini dışlar, göçün doğrusal olduğunu varsayar, farklı göç şekillerini, kimi insanların neden göç etmediğini veya neden bazılarının gelir farkı olmasa da göç ettiğini açıklamada yetersiz kalır. Piyasa değişkenlerini dikkat almaz. Tüm göçmenleri tek tipleştirir ve durağan bir bakış açısı oluşturur.
İnsani Sermaye Teorisi		Mikro	Ücretler, bireysel karakteristiklerden etkilenen ekonomik çıkarlar	Aşırı iyimser, işlevselci, göç her zaman kazanımı yükseltecek gönüllü bir süreç değildir
Yeni Ekonomi Kuramı		Mikro ve Mezzo	Ücretler ve gelir dağılımı (görelî yoksunluk), Kurumsal başarısızlıklar: kredi piyasası, iş gücü piyasası eksiklikleri	Tek başına bir teori olmaktan çok neoklasik teorinin eleştirisidir. Göç veren ülke tarafını tutar, kısıtlı uygulanabilirlik, piyasa değişkenlerinden, gelir değişkenlerinden ve göç risklerinden izole etmek zordur
Dünya Sistemi teorisi (tarihi-yapısal yaklaşım)		Makro: küresel ve uluslararası süreçler	Sermaye akışından kaynaklı yapısal değişiklikler	Sadece küresel düzeyde uygulanabilir, tahmini açıklamalarda bulunur, ampirik olarak gözlemlemek mümkün değildir.
İkili İş Gücü Piyasası Teorisi		Makro: ulus devlet Mezzo	İş gücü talebi, iş gücü piyasasının çatallaşması, Doğrudan dış yatırımlar, resmi göç politikaları ve işe alma çabaları	Göç alan ülke tarafını tutar. İtme faktörlerini görmezden gelir, resmi işe alma prosedürleri aşırı vurgulanmıştır. Benzer ekonomik yapıları bulunan farklı gelişmiş ekonomilerdeki

				farklı göç oranlarını açıklamak konusunda yetersiz kalır. Birincil ve ikincil piyasalar arasındaki fark net olarak çizilmediğinden ampirik değerlendirme yapmayı zorlaştırır.
Göç Ağları Teorisi	Göçün Devamlılığı ve/veya göç akımlarının yönü	Mezzo	Ağlar, diaspora	Teori olmaktan öte kavramsal bir çerçeve sunar. Göç ağları dışlayıcı olabilir ve göçü mümkün kılmaktan öte zayıflatabilir.
Göç Sistemleri Teorisi		Makro	Kalkınma alanı	Sadece betimseldir. Göç sistemlerinin zamanla zayıflamasını açıklayamaz.
Uluslararası göçler		Uluslararası seviye	Uluslararası sosyal alan	Sunulan konseptlerin yeniliği tartışmalıdır. Bu paradigmadaki araştırmalar genelde bağımlı değişkenler üzerinden gerçekleştirilir.

Kaynak: Kureková, L.M. (2010). Theories of migration: Conceptual review and empirical testing in the context of the EU East-West flow, s. 14

Yukarıda bahsedilen göç kuramlarının tamamı göçlerin kendisini göç döngüsü içerisinde ele almakla birlikte göçlerin sosyal yan etkileri ile ilgilenmezler. Bu bağlamda iki büyük teoriden bahsetmeyi faydalı buluyoruz. Bunlardan bir tanesi güvenlik odaklıdır. Ancak Uluslararası İlişkiler disiplininde geniş yer eden güvenlik teorilerinden farklı olarak sosyal güvenlik algısı ile alakalı olan Laing ve Giddens tarafından geliştirilen Ontolojik Güvenlik Teorisi'ne yer vereceğiz. Bu teoriden bahsetmemizin sebebi, Maduniyet Teorilerinde göçmenlerin içinde bulunduğu madun durumlarının nasıl şekillendiğinin bir temelini oluşturmak içindir. Göçün güvenlikleştirilmesi göçmenleri birer tehdit konumuna yükseltecek ve onların maduniyetlerini besleyecektir. Burada bahsetmiş olduğumuz güvenlikleştirme 11 Eylül sonrası yaygınlaştırılan silahlı tehdit unsuru olma halinin yanı sıra, iş güvencesi, ekonomik güvence ve de kimlik temelli güvenlik algısıdır.

3.1.11. Ontolojik Güvenlik Teorisi

Ontolojik güvenlik teorisi yukarıda sayılanların aksine bir göç teorisi değildir. Ancak göçün sosyolojik sonuçları ile ilgileniyor olması açısından Maduniyetçi bakış açısına destek

olacak şekilde göçmene yönelen ötekileştirici davranışı açıklamaya çalışan bir teori olduğu için burada yer verilmiştir.

Ontolojik Güvenlik Teorisi, devlet ve devlet dışı öznelerin istikrarlı bir benlik arayışları ve bu arayışın siyasi sonuçlarını elde etmek için güvenliğin sadece fiziksel olarak değil aynı zamanda benlik boyutunda ele alınması gerektiğini ileri sürer. Laing ve Giddens tarafından geliştirilen bu teoriye göre nasıl ki birey istikrarlı ve devamlı bir benlik arayışında ise aslında devlet davranışında da bu durumun bir örneğini görebiliriz. Mitzen Ontolojik Güvenliği, insanların kendi öz-kimlikleri ile karşılıklı olarak bağlı oldukları sosyal ve fiziki ortamların sürekliliğine dair sahip oldukları güven hissi olarak tanımlarlar.⁴⁴⁹ Nitekim bu güven hissi bir şekilde tehdit edildiğinde, bu durum milliyetçilik ve köktendinciliğe yönelme ile güvenlik ve güven duygusunun yeniden tahsis edilmesi ile sonuçlanabilir.⁴⁵⁰ Bu bakış açısına göre göçmeni madun konumuna iten ve maduniyeti devam ettirenin hem devletin hem de egemen toplumun kendisini tanımlama biçimi olduğunu söylemek mümkündür. Maslow'un ihtiyaçları hiyerarşisinde insanın yeme/içme, uyuma ve barınma gibi temel yaşamsal ihtiyaçlarından sonra gelen ikinci en önemli ihtiyacının güvenlik ve korunma ihtiyacı olduğu akılda tutulduğunda, kişinin gündelik hayatında kontrolünü bizzat ele alamadığı fiziksel ve sosyal tehlikelerin varlığı veya bunların varlığına dair ihtimaller, bireyi belirsizlik ve dolayısıyla kaygıya sürükleyecektir.⁴⁵¹ Göçmenin varlığı, göçmen kimliğinin gündelik olarak yeniden üretilen kimliklere uyumsuzluğu, ekonomik eleştirilerin sürekli vurguladığı gibi göçmen işçinin iş gücüne dahil olarak yerli çalışanın işini elinden alacağına dair ifadeler gibi durumlar bireyin gündelik rutinlerinde bir değişikliği ortaya çıkarmakta ve kendisini güvensiz hissetmesine neden olacağına dair bir varsayıma ulaşmamız mümkün olacaktır. Haliyle maduniyetçi bir bakış açısına göre göçmene yönelik ötekileştirici tavrın göçmenin kimliği ve benliğinden çok ona yönelik algıdan kaynaklanmakta ve ulus-devletin ve politika yapıcılarının bu kaygıya yönelik istikrar sağlayıcı önlemleri alması ve şeffaflık olacaktır.

Rumeliliye göre ontolojik güvenlik tehdit tanımlaması ve bu tehditten korunma güdüsüne bağlı olarak direkt güvenlik kavramlarından ayrılır. Buna göre bu tehdit tek başına dış kaynaklı olmak zorunda değil, iç kaynaklı ve bireyin/devletin bekasını tehdit eden bir kaygıdan kaynaklanabilir. Buna örnek olarak iç kaynaklı belirsizliklerin yarattığı güvensizlik

⁴⁴⁹ Mitzen, 2006: 344

⁴⁵⁰ Rumelili ve Adısönmez, 2020: 2-3

⁴⁵¹ Sarı Ertem ve Düzgün, 2021: 44

mefhumu örnek olarak gösterilebilir.⁴⁵² Dolayısıyla iç politik kararların niteliği ve kamuoyunun yaklaşımı (yani güvenlikleştirme söylemi) maduniyetin temel sebeplerinden biri olarak kabul edilebilir.

McSweeney'e göre, bireylerin hangi ihtiyaçlarının temel ihtiyaç olarak görüldüğüne dair ampirik bir gözlem yapılamaz⁴⁵³ zira ihtiyaçlar, kişi-zaman-koşullar ekseninde değişkendir. Bu nedenle güvenlik öncelikleri farklı koşullarda farklılaşabilir. Küreselleşen dünyada, artan kitle-üretim modeli (*mass-production*) içerisinde bireyin varlığı belirsizleşirken, buna bir tepki bireyselliğin arttığını söylemek ve gözlemlemek mümkündür. Haliyle bireyler küresel dünyada kimlik endişesini sıklıkla yaşamakta ve göç gibi mefhumlar bu endişeyi tetiklemektedir.

Rumelili bizi ontolojik güvenliğin kimlik güvenliğine indirgenmemesi konusunda uyarsa da bir var oluşsal kaygı olarak bireyin kimliğini üzerinden tehdit algılaması halinde yükselen ontolojik güvenlik algısı, Ontolojik Güvenlik Teorisi'ni açıklamamızı kolaylaştıracaktır. Ontolojik Güvenlik Teorisi, değişen küresel koşullar karşısında bireyin kendisini “öteki” üzerinden tanımlaması ve yeniden üretmesini, aktör düzeyinde sosyo-psikolojik bir çıkarsama olarak okur. Bu nedenle bazen bireyin öz narsisistik savunma mekanizması olarak ayrımcı bir üstünlük duygusu tetiklenebilir.⁴⁵⁴ Bu nedenle ontolojik güvenlik teorisi, Avrupa'daki yaygın popülist göçmen karşıtı söylemleri açıklayıcı olabilir. Kinnvall, Manners ve Mitzen'den Avrupa'daki popülist siyasetin temelinde sömürge döneminden kalma ontolojik güvensizliklerin yer aldığını aktaran Rumelili, AB bütünleşmesi sürecinde faydalanılan egemen anlatılar ile yeni üye veya üyelik aşamasındaki ülkelerin öz anlatıları arasındaki farkın bu nedenle kaynaklandığını belirtir.⁴⁵⁵ Avrupa kimliği kavramı tartışılırken “Hangi Avrupa?” sorusu sıklıkla sorulmaktadır. Avrupa'nın 2004 ve 2007 genişlemeleriyle birlikte Avrupalı olan ülkelerin öz tarih ve öz kimliklerinin bu Avrupalılık tanımını içerisinde ne kadar yer aldığı tartışması tam da bu noktada kıymetlidir. Göçmenler birden gittikleri ülkenin öz imajına zarar veren gruplar olarak temsil edilip, toplumdaki yerli egemen ulusun ontolojik güven(siz)liğinin kaynağı oluvermişlerdir. Bu nokta göçmenlerin toplumda birer madun konumuna itilmesinin temelini oluşturur. Maduniyet Teorilerinin göçmenlere ve bu tez özelinde Avrupa Birliği'nde göç mevzusunun açıklama gücüne sahip olacaktır. Göçmenlere birer öteki, olası düşman ve tehlike kaynağı olarak değil, birer eşit

⁴⁵² Rumelili ve Adısönmez, 2020: 4

⁴⁵³ McSweeney, 1999: 153

⁴⁵⁴ Rumelili ve Adısönmez, 2020: 7

⁴⁵⁵ Rumelili ve Adısönmez, 2020: 14

birey olarak bakmak hem akademik hem de politik değişimi sağlama potansiyeline sahip olacaktır.

3.2. Göçe Yeni Bir Yaklaşım Olarak Maduniyetçilik

Yukarıda göç teorilerinin göçün belirleyici etkenleri ve göç yönü itibariyle birer açıklama getirdikleri ortaya konulmuştur. Bu tez çalışmasının, bahsi geçen göç teorilerini reddetmesi mümkün değildir. Ancak Maduniyet Teorisi kapsamında yeni bir göç örüntüsü ortaya koymak da yakın zamanda mümkün görünmemektedir. Maduniyet teorisi göç nihayetinde oluşan kârlı adaletsizlikleri anlamak için analitik bir çerçeve sunmaktadır. Post-kolonyalizm çağında, hegemonik küresel sistem bu kârlı adaletsizliklerin sürdürülmesini meşrulaştırmakta ve doğallaştırmaktadır.⁴⁵⁶ Göçe yönelik eleştirel yaklaşımlar, hakim görüşlere yönelik teorik, kavramsal ve politik karşı çıkışlar ortaya koymaktadır ancak bunlar nadiren dönüştürücü olabilmektedir. Her ne kadar göç konusu hem politik hem de akademik anlamda dikkat çekiyor olsa da hem teorik irdelemelerde hem de metodolojik çalışmalarda göçmenin sesini duyurmaya yönelik çabalara yön vermemekte, klasik yaklaşımların içine düşmüş oldukları hata ve ihmalleri tekrar etmektedir.

Klasik göç teorileri genel anlamda iki temel hataya düşmektedir. Bunlardan birincisi göçün tamamen gönüllü bir faaliyet olduğuna yönelik hatadır. Eleştirel akademisyenler göçün zorlayıcı etmenlerin sonucunda gerçekleştiğini kabul etmektedir. Ancak göçün zorlayıcı etmeni ne olursa olsun göçmenin düzensiz, kriminalize ve daha büyük bir birikimin parçası olan aşırı sömürülmüş yardımcı unsurlar olduğunu görmekte yetersiz kalmaktadır. En eleştirel göç teorilerinde bile düzensiz göçmenlere dair analizleri görmekte zorlanmaktayız. Bu analizlerde, göçmen ya göçmen örgütlenmesini veya dayanışma ağlarını dikkate almayan ve kendilerine dayatılan projelere karşı çıkmaya ve direnmeye yönlendiren dışsal bir konumdan karakterize edilmektedir ya da analizin merkezine alındıklarında dahi sorunsallaştırılmış varoluşlarının durumlarını sömüren ve sürdüren politikaları haklı çıkarmak için bir araç olarak kullanıldığı görülebilmektedir.⁴⁵⁷ Her iki durumda da düzensiz/dokümanlı göçmenler başta olmak üzere, sessiz, karşı çıkma veya konuşma kapasitesinden yoksun, bir aktör olma yeteneğine sahip olmayan aciz aşırılıklar ve marjinalize bireyler olarak resmedildikleri görülebilmektedir.

⁴⁵⁶ Diaz, 2019: 166

⁴⁵⁷ Diaz, 2019: 173

Klasik göç teorilerinin hataya düştüğü ikinci nokta, insan haklarını ele almaktaki başarısızlıklarıdır. İnsan hakları ya sermayenin haklarına (eşit işe eşit ücret, insani çalışma saatleri, sosyal güvenlik hakları vb.) tabi olarak algılanmakta ya da ulus devletin ve sermayenin eşitlik, dayanışma, ortak yarar, kültürel ve dinsel haklar vb. yeni değerler üzerinden toplumu dönüştürmek için kullandığı araçlar olarak kabul edilmektedir. Ancak her durumda insan hakları, pek de yeni olmayan bu değerlerin yeni yorumlarını görmezden gelen yukarıdan aşağı bir bakış açısıyla ortaya konulmaktadır. Dominant göç teorilerinin insan haklarını analize dahil etmekteki başarısızlıklarını ana hatlarıyla ortaya koyduğumuzda, kapitalist sistemin gelişimi ve dönüşümü, küresel eşitsizliklerin araçsallaştırılması ve meşrulaştırılması, asimetrik iş birliği, ticaret ve güvenlik anlaşmalarının genişletilmesi ve doğallaştırılması, göç kontrolü ve yönetimine yönelik küresel hegemonik sistemler ve insan haklarının evrensel tartışması arasında bir bağ olduğunu görmemiz mümkün olabilecektir. Dolayısıyla post-kolonyalist Maduniyet Teorisi göçü küreselleşmenin temel sorunu olarak gösterebilecek epistemolojik bir araç olarak kullanılabilir. Çünkü Marksizm dahil olmak üzere Avrupa-merkezci teoriler, kapitalist, kolonyal, ataerkil, heterosentrik ve emperyalist güçlerden en çok çeken mazlunun “olmama alanı”nı (*zone of not being*)⁴⁵⁸ anlamamaktadır.

Daha önce bahsedildiği gibi, Maduniyet Teorisi, evrensel geçerlilik arzusu güden bir teorik yaklaşım değil, sömürgecilik kökenli düşüncelerin, ilişkilerin ve yapıların kalıntılarından hareketle çağdaş süreçleri analiz etmeye yardımcı olan, yorumlayıcı bir paradigma olarak anlaşılmalıdır. Post-kolonyal bir yaklaşım olarak Maduniyet Teorisi, güç, varoluş ve bilgi üzerinde sömürgeciliğin ısrarcı izlerini tercüme etmeye çalışmaktadır. Madun sınıflar politik tahakküm, ekonomik sömürü ve kültürel inkâr altında ezilirler.⁴⁵⁹ Bu nedenle madunların sorunu, görünmez ve duyulmaz olmaları nedeniyle insanlıklarının görmezden gelinmesidir. Göçmen madunlar hem varoluşları itibarıyla hem de karar alma süreçlerine katılımlarının imkânsız ya da kısıtlı olmasından dolayı sessizliğe/madunluğa itilmekte, marjinalleştirilmektedir. Lakin Avrupa Birliği’nin Türkiye ile yapmış olduğu geri gönderme anlaşmaları örneğinden anlaşılabileceği üzere madun göçmenler hak öznesi değil, siyasetin nesnesidir.⁴⁶⁰ Zira göçmenlerin marjinalizasyonu, bilhassa politik kararların meşrulaştırılması gerektiğinde veya sistemin istikrarı söz konusu olduğunda daha da görünür olmaktadır.

Göç hem bir eylem olarak hem de çalışma alanı olarak çok katmanlı ve çok yönlü olduğundan, göçe yönelik analizler de bunu yansıtmaktadır. Göç kavramını teorileştirmek

⁴⁵⁸ Diaz, 2019: 174

⁴⁵⁹ Fanon, 1984: 5

⁴⁶⁰ Diaz, 2019: 178

isteyen akademisyenler genelde dört belli başlı soruyu sormaktadırlar. Bunlar göçün kaynağı, göç akışlarının yönü ve devamlılığı, göçmen iş gücünden yararlanma ve göçmenlerin sosyo-kültürel adaptasyonları üzerinedir.⁴⁶¹ Bu dört sorunun tamamını cevaplayacak bir teori ortaya çıkarmak, göç teorilerinin nihai hedefi olarak ortaya çıkmaktadır.⁴⁶² Göç çalışmalarını ele alan birçok çalışma, teorik gelişmelerden yoksun kalmaktadır. Göçü ele alan çokça ampirik çalışma bulunmakla birlikte, birçoğu ya teori ile bağlantı kurmamakta ya da teoriyi sorgulama, test etme ya da var olan teorik çalışmaları savları saflaştırma amacını gütmektedir.⁴⁶³ Haliyle literatürde göç konusunda yeni teorik yaklaşımlar üreten çalışmaların eksikliği görülebilmektedir. Dolayısıyla yukarıda ele alınan göç teorilerinin hiçbirinin bu soruları cevaplayabildiği görülmemekle birlikte, bazı teoriler bu soruların bir veya daha fazlasıyla ilgilenmemektedir. Bu nedenle yeni bir teorik çalışmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu tez çalışmasında savlandığı üzere Maduniyet Teorisinin, yepyeni bir teori olmamakla birlikte, yukarıda sayılan teorik çalışmalara şemsiye tutacak daha geniş çaplı bir yaklaşım olma kabiliyetine sahip olacağı öngörülebilir. Maduniyet Teorisi hem ampirik çalışmalarla göçmenlerin madunlar olduğunu ölçme becerisine sahiptir hem de eleştirel ve insancıl bir bakış açısını tembihler.

Maduniyetçi yaklaşımın dahil olduğu post-kolonyal bakış açısı sayılan bu dört soru için de cevap verebilme ya da en azından bu dört sorunun tamamıyla aynı anda ilgilenme kapasitesine sahip görünmektedir. Post-kolonyal teoriye göre göçler az gelişmiş ülke/bölgelerden, kapitalistleşmiş bölgelere doğru yönelmiştir. Zira kolonyal geçmiş, sömürgeleştirilmiş ülkeleri geliştirme ve aydınlatma amacıyla gelen sömürgeci güçlerin, bunlar için çok da fazla bir şey yapmadığını hatta sömürgeleştirilmiş ülkelerin gelişmemişliklerinin devamlılığını sağlayarak sömürgeci düzenin de devam etmesini mümkün kılmıştır. Göç akışlarının yönü ile göçün kaynağı bu doğrultuda birbiriyle örtüşmektedir. Bu noktada, AB’de Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden, gelişmiş AB ülkelerine yönelik göçün de benzer bir bakış açısından ele alınması mümkündür. Bu ülkeler, Asya Pasifik, Hint veya Afrika coğrafyalarındakinin birebir aynısı bir sömürgeci geçmişe sahip olmamakla birlikte hem siyasi hem de ekonomik olarak bağımsızlıklarını oldukça geç kazanmış ve gelişme yarışına AB kurucu ülkelerinden daha geç katılmışlardır. Dolayısıyla bu ülkeler gelişmişlik düzeyinin gerisinde kalarak eski sömürge ülkeleri gibi ucuz iş gücünün kaynağı, göç veren ülkeler sınıfında yer almışlardır. Bu üçüncü sorunun da cevabını oluşturmaktadır. Son olarak

⁴⁶¹ Kurekova, 2011: 3

⁴⁶² Arango, 2000: 105

⁴⁶³ Kurekova, 2011: 3

göçmenlerin sosyo-kültürel adaptasyonu sorusu, yukarıda işlenen göç teorilerinin hiçbirinde cevaplanamamıştır. Maduniyet Teorisi bu soruyu evet veya hayır diye cevaplamamakla birlikte, göçmenlerin gittikleri ülkelere aidiyetlerini, onların toplumsal, siyasi ve ekonomik olarak ötekileştirmeye maruz kalıp kalmadıklarına ve eğer öyleyse buna neden olan altyapıları sorgulamaktadır. Dolayısıyla Maduniyetçi bakış açısı sistematik bir göç teorisi olmamakla birlikte daha geniş perspektifli bir göç yaklaşımı sunmaktadır. Göç teorilerinden anlaşılacağı üzere bu teoriler sosyo-ekonomik analizlerde bulunmaktadır. Ancak maduniyetçi teori de sosyo-ekonomik açıklamalarda bulunsun da göç teorilerinin yeterince tartışmadığı sosyolojik boyutun üzerine daha fazla vurgu yapmaktadır.

Mevcutta, göçün nedenlerini açıklayan hakim teori hem parasal hem de psikolojik anlamda, bireylerin rasyonel değerlendirmeleri ve göreceli fayda maliyet hesabı nihayetinde göç kararı aldıkları varsayımının baskın olduğu neoklasik teoridir. Neoklasik teorinin göçe yönelik iddiaları Avrupa Birliği'nin 2004'teki doğuya doğru genişlemesine kadar sıklıkla akademinin konusu olmuştur.⁴⁶⁴ Dünyanın değişen yapısı daha yeni teorilerin de tartışılır olmasını sağlamıştır. 1960'lardan itibaren post-endüstriyel göç tipleri oluşmaya ve göç teorilerinin dikkate almaya başladığı değişkenlerin sayısı artmaya başlamıştır. Neoklasik göç teorilerinin ortak noktası, itme-çekme olarak da bilinen, bireylerin iş gücü piyasaları, piyasalar, kurumlar vb. etkenleri hesaba katarak rasyonel kararlar vermeleri üzerine kuruludur. Ancak Neoklasik göç teorileri göç kararını almakta kültürel etmenler, aile kararları veya sömürgeci geçmişin mecbur bıraktığı gelişmişlik-az gelişmişlik düzeyini analize dahil etmemektedir. Oysaki Maduniyetçi bir bakış açısından göçmenleri varış ülkelerinde sadece birer işgücü üyesi değil aynı zamanda sistemin madunları olarak görebileceğimiz gibi, bunun hem sebebinin hem de sonucunun postkolonyal farklılıklar olduğunu fikrine varmamıza imkân sağlayacaktır. Maduniyetçi bakış açısı göç süreçlerinin dekolonize edilmesini gerektirmektedir.

Neoklasik göç teorisi göçü işgücü piyasasındaki değişkenlerle açıklamaya çalışmıştır. Buna göre göç esasen farklı düzeylerde işgücü yetersizliği yaşayan sektörler ve ülkelerdeki ücretler farklılığından kaynaklanmaktadır. Bu teoriye göre göç; iş gücü açısından zengin olan ülkeler ve sermaye açısından zengin olan ülkeler arasındaki işgücü arz-talep ilişkisinden ortaya çıkar. Neoklasik yaklaşımın temel argümanı bu nedenle ücretler üzerine yoğunlaşmıştır.⁴⁶⁵ Özetle, neoklasik göç teorisi ücretler farkının artması ile göç kararının

⁴⁶⁴ Kurekova, 2011: 4

⁴⁶⁵ Kurekova, 2011: 5

alınması arasında korelasyon olduğunu iddia etmektedir. Bu teorinin daha zenginleştirilmiş versiyonlarında ücretler farkının değil, bir fark oluşacağına dair inancın olması da göç kararı almak için yeterli olarak kabul edilmektedir.⁴⁶⁶ Ancak ücretler ve göç arasında düzenli bir korelasyonun olmayışı teorinin yeniden gözden geçirilmesini gerektirmiş ve göç kararı alma ve gerçekleştirmekte göç edebilme imkânlarına sahip olmanın da etkili olduğu dikkate alınmıştır. Öyle ki ne en çok göç edenler en fakirler (ücretler farkını en çok hissedip göç edilen yerdeki ücretleri daha çok cazip bulmaları beklenirdi) ne de en çok göç veren ülkeler en fakir ülkelerdir. Bu düşünce göç çanı (*migration hump theory*) teorisinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Buna göre daha çok insan göçü finanse edebileceğinden dolayı ülkelerin ekonomik refahları arttıkça göç oranının arttığı sonucuna varılmıştır. Avrupa Birliği'nin 2004'teki genişlemesi ve sonrasında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden giden göçün bu durumun bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Her ne kadar daha derin ampirik çalışmalar yapılması gerekse de neoklasik göç kuramlarından göç çanı teorisi, AB'ye üyelik sonrası ücret farklılıklarının göçü tetiklediğini öngörmektedir.⁴⁶⁷ Bu yaklaşım AB genişlemesi sonrası üye ülkeler arasındaki göç oranlarının artışı açıklama kabiliyetine sahip görünmekle birlikte, göçün sonuçları ile ilgilenmediği açıktır. Benzer şekilde görülebileceği üzere, ücretler ve göç arasındaki düzenli korelasyonun kolonyal ve post-kolonyal sebeplerden kaynaklanıp kaynaklanmadığı bu teoride dikkate alınmamaktadır. Oysaki Maduniyetçi yaklaşım, bir sistem analizi yapma gerekliliğini vurgulamaktadır. Neoklasik göç teorisinin en çok vurguladığı ücretler farklılığının tarihsel kökenleri bulunmaktadır. Neoklasik teoriler göçü belirleyen faktörleri ekonomik açıklamalara indirgiyor olması, piyasa belirsizliklerini göz ardı ediyor olması, göçmenleri ve göçmen toplulukları homojenize ediyor olması, durağan ve tarih dışı kalmış olmasından dolayı eleştirilmekte ve bu teorinin eksikliklerini ortaya koymaktadır. Bu teoriler ev sahibi ve gönderen ülkelerin göç üzerindeki etkilerini görememekte, siyasetin önemini analize dahil edememekte ya da dahil ettiğinde bile bunları sadece göçü çarpıtan ya da ekstra maliyetler ekleyen yan etkenler olarak kabul etmektedir. Her ne kadar göçmenler rasyonel bireyler olarak ele alınıyor olsa da göç kararının her zaman rasyonel ve gönüllü bir karar olmayabileceği göz ardı edilmektedir. Neoklasik ekonomik açıklamaların ve itme-çekme çerçevesinin benimsenmesinin yetersiz kalması akademisyenleri yeni teori arayışına itmiştir.⁴⁶⁸ Bu da Göçün Yeni Ekonomisi kuramını doğurmuştur.

⁴⁶⁶ Massey vd. 1993: 430

⁴⁶⁷ Kurekova, 2011: 5

⁴⁶⁸ Kurekova, 2011: 7

Göçün yeni ekonomisi teorisi, neoklasik teoriye bir tepki olarak doğmuş ve göçün doğası ile ilgili yeni faktörler ve yeni bir analiz düzeyi ortaya koymaya çalışmıştır. Göç çalışmalarının odak noktasını bireysel özgürlükten (*individual independence*) karşılıklı bağımlılığa (*mutual interdependence*) taşımıştır. Bu teoriye göre ana argüman, göç kararı çevresinde izole edilmiş bireysel aktörler tarafından değil, aynı zamanda bu aktörlerin çevreleri ve aileleri tarafından da alınmakta, göç kararı göç veren ülkedeki şartların şekillendirdiği faktörlerden de etkilenmektedir. Dolayısıyla belirgin bir ücretler farkının olmadığı ya da ücretler farkı olsa bile belirgin bir göç örüntüsünün olmadığı durumları neoklasik göç teorisinden beklenebileceği üzere irrasyonallite ile değil, daha farklı değişkenlerle açıklamak gerekecektir.⁴⁶⁹ Bu değişkenlerin içerisinde özel sigorta piyasaları ve hükümet programları gibi kurumsal mekanizmalar da dahildir. Böylelikle göç, farklı piyasa koşullarında ayakta durabilmek ve risk azaltımı için anlamlı bir strateji haline gelecektir.⁴⁷⁰ Göçün yeni ekonomisi teorisi de göç kararını almakta kolonyal bağların etkililiğini veya post-kolonyal ekonomik ve siyasi şartları analize dahil etmemektedir.

Dünya sistemleri teorisi, Wallerstein'ın aynı isimli teorisi ile bağlantılı olarak göçün etkenlerini dünya piyasalarındaki yapısal değişikliğe bağlar, göçü küreselleşmenin bir işlevi olarak ve ekonomilerin artan bağımlılığı ve de üretimin yeni tiplerinin ortaya çıkışı ile bağlantılı olarak görür. Üretimin ve tarımın dışsallaştırılması, gelişmiş ülkelere az gelişmiş veya gelişmekte olan ekonomilere doğru doğrudan yatırımların doğmasına yol açmış ve geleneksel iş yapılarında bir kırılmaya neden olarak toplumun bazı kesimlerini bölgesel veya uzak mesafeli göçe teşvik etmiştir. Dolayısıyla bu teoriye göre sermayenin hareketliliği önemli bir faktördür. Dünya sistemleri teorisine göre sermayenin hareketliliği ile iş gücünün hareketliliği bir madalyonun iki yüzü gibi birbirine bağlıdır. Göç, kapitalist gelişme esnasında gerçekleşen değişimin doğal bir sonucu olmakla birlikte, tarihsel kökleri de bulunmaktadır. Bu teori küresel siyaset ile ekonomik eşitsizlikleri bir araya getirme kapasitesine sahiptir.⁴⁷¹ Bu yönüyle Dünya Sistemleri Teorisi, diğer teorilere kıyasla hem tarihsel açıklamaları analize dahil ettiği hem de eşitsizlikler vurgusunda bulunduğu için özünde Maduniyetçi bir bakış içermektedir.

Dünya Sistemleri Teorisi gibi, İkili İş Gücü Piyasası Teorisi de göçü ekonomideki yapısal değişikliklere bağlar ama göç dinamiklerini talep boyutundan ele alır. İkilik sermaye yoğun ve işgücü yoğun olarak iki farklı piyasa tipinin aynı anda bulunduğu varsayımından

⁴⁶⁹ Kurekova, 2011: 7

⁴⁷⁰ Taylor, 1999: 70

⁴⁷¹ Kurekova, 2011: 9

kaynaklanmaktadır. Buna göre sermaye yoğun piyasada vasıflı ve vasıfsız işçilerin tamamı istihdam halindedir ve işgücü yoğun piyasada ise vasıfsız işçiler yoğunluktadır. Bu teoriye göre işgücü arzından çok talebi belirleyicidir. Gelişmiş ülkelerde/ sermaye yoğun ülkelerde yerli işçiler vasıfsız işlere talep etmediklerinden dolayı bu işler vasıfsız göçmen işçilere ihtiyaç duyar hale gelmektedir. 1960’larda Avrupa’nın (örn. Almanya) göçmen işe alım politikaları buna örnek olarak verilebilir.⁴⁷² Bu teorinin eksikliği ise, gönderen ülkeleri analizden dışlayarak yasal istihdam pratiklerine odaklanmasıdır. Öte yandan teoride kayıtsız çalışanlara neredeyse hiç atıf yapılmamaktadır. Dolayısıyla bu teori de daha geniş kapsayıcı bir analiz sunma konusunda başarısız görünmektedir. Gönderen ülkeleri analizden dışlıyor olması, kolonyal geçmişi ve post-kolonyal ekonomik ve siyasi yapıları yeterince ele almıyor olmasına neden olmaktadır. Bu teorinin gelişmiş ülkelerin ithal iş gücüne devamlı bağımlılığı ortaya koyuyor olması gelen göçmene yönelik istilacı bakış açısının yapay ve popülist olduğunu ispatlar niteliktedir. Hal böyleyken, gelen iş gücüne yönelmiş, ötekileştirici, baskılayıcı, istenmeyen ve düşük gelirli işlere layık görülmesi hem milliyetçi bakış açısından hem de ekonomik açıdan eleştirilebilir durumdadır. Ekonomik anlamlarda göçmen iş gücünün düşük vasıflı işlere itilmesi, ekonomik ve piyasaya yönelik kararlarda dahi karar alıcı ya da kararı etkileyici pozisyona ulaşmalarını imkânsıza yakın kılmaktadır. Bu da bireyin hem politik hem ekonomik kararlarda madun sessizliğine katkıda bulunmaktadır. Görünen odur ki, gelişmiş ekonomilerin yapısının bizatihi kendisi, bir madun sınıfı oluşturmaktadır. Madunların, yetkilerinin olmadığı düzlemlerin mağdurudurlar. Aynı çıkarsama politik kararlar için de geçerli olacaktır. Görülmektedir ki bu durum yukarıda bahsi geçen göç teorilerinde neredeyse hiç tartışılmamıştır.

Akademik çalışmalardaki bu körlük hali, kolonyal cehalet (*colonial ignorance*) kavramı ile açıklanmaktadır. Kolonyal cehalet sömürgeci ilişkilerin ve hegemonik davranışın doğallaştırılmasını yeniden üretilmesini ve doğallaştırılmasını kolaylaştıran, sömürgeleştirme ve ırksallaştırmayı normalleştiren aktif ve sürekli umursamazlık (*cahillik/ignorance*) halidir.⁴⁷³ Göçün yoğunlukla ekonomik anlamda açıklandığı göç teorilerinde postkolonyal ekonomik yapılara neredeyse hiç değinilmiyor olması, göçün itme çekme nedenleri arasında, göç veren ülkelerin kimisinin kolonyal geçmişleri dolayısıyla geri kalmışlıkları ve postkolonyal süreçte ekonomik, politik ve toplumsal dengesizlikleri; öte yandan göç alan ülkelerin kolonyal geçmişinden kaynaklı gelişmişliklerinin görülmeyerek, gelişmişliğin a

⁴⁷² Kurekova, 2011: 9

⁴⁷³ Bradley, 2022: 2

priori olarak kabul edilmesi, gelişmiş ülkelerde ülkenin kendi egemen vatandaşları tarafından tercih edilmeyen (kötü, düşük ücretli, zor, beden gücü kullanılan, sosyal güvencesi düşük vb.) işler için öteki olanın tabiri caizse layık görülmesi ve hatta bu ucuz iş gücüne duyduğu ihtiyaç, bu işlerin statülerinin yükseltilmeye çalışılması yerine, işgücü ithalatıyla geçiştiriliyor olması ve hatta gelişmiş ülkelerin bu ihtiyaçları karşılayabilmesi için kolonyal bağlara hala ihtiyaç duyuyor olmasının analize dahil edilmemesi bahsedilen kolonyal cehaletin örneklerindendir. Teorilerin kolonyal vurgusu kadarıyla, kolonyal cehaleti de dekolonize edilmesi gereken unsurlardandır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE GÖÇ VE MADUNİYETÇİ ELEŞTİRİSİ

Göç bilhassa AB'de sıkça tartışılan ancak buna rağmen çok az anlaşılmış bir meseledir. Göçe yönelik tartışmalar medya ile körüklenmekte ve bunu siyasilerin atakları takip etmektedir. Bu tartışmalar genellikle AB'nin varlığını tehdit eden kriz söylevleri içerir. Bu politik ve akademik söylevler, gerçekler ve ampirik incelemelerden çok korku ve mitler üzerine kurulmaktadır. Bu korku ve mitler göçün ekonomik nedenlerini görmeyi engellemekte, Avrupa Birliği'nin göçmenlere olan ihtiyacını bulanıklaştırmakta ve itme-çekme faktörlerini görmezlikten gelmeye neden olmaktadır. Kurekova'ya göre itme-çekme teorileri eski moda kalmıştır, itme ve çekme birbirinin aynasıdır (*mirroring image*)⁴⁷⁴ ve De Haas'a göre göç süreçlerinin nedenlerini ve doğasını anlamamızda yetersizdir.⁴⁷⁵ Bu nedenle akademik ve politik söylevlere eşlik eden korku ve mitlerin altında yatan anlamları Derrida'nın yapısökümcü bakış açısıyla ve maduniyetçi bir bakış ile görmeye çalışmak gerekmektedir.

Küreselleşen dünyada toplumların gitgide homojenleştiğini gözlemleyebiliriz. Buna karşılık kültür, kimlik, sınıf ve cemaat temelli ırkçı tepkiler bu homojenleşmeye karşı egemen bir refleks ve bir direnç olarak anlaşılabilir. Bununla doğrultulu olarak göç alan ülkelerde göçmenlere yönelik ırkçılık sıkça deneyimlenmiştir ve modern bir olgu değildir. Miles ve Brown'a göre ırkçı düşüncenin temelini oluşturan ötekileştirme, Avrupa'da İslamiyetin kısmen yaygın olduğu sekiz ila on ikinci yüzyıllar arasında oluşmaya başlamıştır. Bu yüzyıllarda, Orta çağ Avrupa'sında öteki olana yönelik söylem, fiziki özellikler ve kültürel farklılıklar üzerine kurulmuş, saldırganlık ve cinsellik İslamiyet'in özellikleri olarak tanımlanmıştır. Haçlı Seferlerinin altında yatan rasyonalizasyon bu saldırgan düşmana karşı kutsal toprakları korumaktır.⁴⁷⁶ Miles ve Brown'ın bu analizinde oryantalizm düşüncesinin temelini görebilmek mümkündür.

Öteki olana yönelmiş egemen refleksin temelinde genellikle toplumu ele geçiren yabancılara karşı bir korku yer alır. Bunun altında yatan sebep olarak, Castles, göçmenlerin *çoğul kimliklere* sahip olduklarını vurgular.⁴⁷⁷ Castles'ın bu çıkarsamasını şu şekilde

⁴⁷⁴ Kurekova, 2010; 6

⁴⁷⁵ De Haas, 2018: 4

⁴⁷⁶ Miles ve Brown, 2003: 27

⁴⁷⁷ Castles, 2008: 54

genişletip anlamlandırmak mümkün olabilir: Bilindiği üzere bugün dünya politikasında en yaygın yönetim biçimi olan ulus devlet, ulusun üniterliği üzerine inşa olmuştu. Bu, ulus devlet tebaasının birbirine benzediği, haliyle kendinden olanın kendi perspektifi doğrultusunda güvenilir olduğu iddiasını pekiştirir. Bir “biz” olma hali, toplumların yapıştırıcısı haline gelmiştir. Ancak göçmen bu “biz” tanımına tam olarak uymaz. Lakin, ikinci ve üçüncü nesil göçmenler, göç etmiş oldukları toplumların içerisine doğmuş olsalar da katmanlı kimliklerini yaşatmaya devam edebilir ve hatta bazen sahip oldukları atalarından gelen kimliklerin yaşaması için mücadele verebilir. Bu üniter ve homojen ulus kavramı üzerinde yükselen ulus devletin temel taşına tehdit eden ve zorlayan bir durumdur. Castles bu zorlanmayı şu cümlelerle açıklar: “...yeni gelenlerin vatandaş olarak birleşmesi kültürel homojenlik mitine zarar verebilir; fakat onların dahil edilmelerindeki başarısız ise kendini büyük eşitsizlik ve çatışmalarla gösteren bölünmüş toplumlara yol açabilir.”⁴⁷⁸ Haliyle, göçmenlerin ve onların ailelerinin oluşturduğu ikincil üçüncül nesiller Castles’in bahsettiği çoğul kimliği taşıyarak, homojen ulus devletin üzerine kurulu olduğu homojenliği çeşitlendirir. Dolayısıyla göçmenler ulus devletler için ontolojik bir problem haline getirilir. Lakin göç sadece ulus-devletin sosyolojisini ilgilendirmez, çok boyutludur.

De Haas’a göre göç, gelişme ve değişimin kaçınılmaz bir tamamlayıcısıdır ve göç meselesinde daha geniş bir perspektiften bakmak gerekir. Bu nedenle göçe yönelik geliştirilmiş politikalar, eğer göçü kısıtlamak amacıyla üretildilerse, uzun sürede faydasız veya minimum faydalıdır.⁴⁷⁹ Uzun süreli politika üretimi, sadece sınırların daha sıkı kontrolü, oturma izinlerinin etkin takipleri ve benzeri uygulamalar, iş gücü piyasasının kontrolü, sosyal güvenlik uygulamaları, eğitim, teknoloji ve makro ekonomik açılımlar gibi göç ile temas halinde olan alanları da kapsayacak şekilde topyekun politika üretilmedikçe uzun süreli göç politikaları istenen düzeyde başarılı olamamaktadır. De Haas’a göre, göç politikalarının göçe sebep olan yapısal faktörlerin üzerinde kısıtlı etkisinin olduğunu, karar vericilerin göçü kontrol etmek ve düzenlemek için oluşturulan politikalardan daha derin düşünceleri gerektiğini vurgular. Bir diğer vurucu nokta, göç edenlerin çok düşük gelirli ülkelere veya bölgelerden yola çıkmadıkları, bilakis, göç edebilmek için belli bir ekonomik gelire ihtiyaç duyulduğundan orta tabir edilebilecek kesimin göçe daha meyilli olduğudur. Bu nedenle, göçün daha düşük gelir ortalamasına sahip bölgelerden gelişmiş ülkelere yöneldiğini kabul ederek geliştirilen politikalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır ya da göçü azaltmak yerine artıran

⁴⁷⁸ Castles, 2008:55

⁴⁷⁹ De Haas, 2018: 5

bir nitelik kazanmıştır.⁴⁸⁰ Dolayısıyla göç salt sosyolojik incelemelere tabi tutulamaz, bunun ekonomik boyutunun da irdelenmesi gerekmektedir. Avrupa Birliği gibi ekonominin politikaya etkisinin temelleri üzerine inşa edilmiş ulusüstü yapılanmalar için de tek boyutlu bir analiz yetersiz kalacak, maduniyetçilerin önerdiği üzere daha geniş bakış açılarına ihtiyaç duyulacaktır.

Castles’a göre göçü eleştirenler ekonomik refaha, kamu düzenine ve ulusal kimliğe yönelmiş tehditlerin müsebbibi olarak etnik azınlıkları gösterirler. Ancak “*etnik azınlıklar kendilerinden korkan insanların bir ürünü*” olabilirler. Bu bağlamda Castles etnik azınlıkları iki şekilde tanımlar. Bunlardan ilki, “egemen gruplar tarafından, toplumsal olarak inşa edilmiş olan görsel işaretler (yani fiziksel görünüş ya da ırk), köken veya kültür temelinde toplumda kendilerine aşağı statü tanınan” grupları tanımlar. İkincisi ise “ortak bir dil, gelenek, din, tarih ve denetim temelinde belirli bir ölçüde kolektif bilinç veya bir cemaat olma duygusu taşıyan” gruplardır. Castles’a göre bu nedenle etnik azınlık hem “ötekinin-tanımı” (*other definition*) hem de “kendinin-tanımı” (*self-definition*) bir kavramdır.⁴⁸¹ Castles bahsettiği “ötekinin-tanımı” versiyonun ileri düzeyde ırkçılığa varabilme potansiyeline sahiptir. Roxanne Doty’ye göre de domestik toplumun sınırlarının içerisine kimin dahil olup olmayacağını tespiti, dışlanacakları da belirler ve çoğu zaman ulusal üniterliğin yükseltilmesi genellikle göçmen karşıtı şiddetin de yükseltilmesi ile birlikte işlemektedir. Bu durum göçmenlerin ve dolayısıyla yabancı ve dışlanmış bireylerin içerideki düşman olarak kabul edildiğini ve bu durumun milliyetçiliğe ek olarak işlev görev bir çeşit yeni ırkçılığa neden olmaktadır.⁴⁸² Öte yandan “kendinin-tanımı” ulusaşırı göçmen ağlarında olduğu gibi, göçmen grupların birleşip bütünleşmesine hizmet edebildiği gibi, sosyal kapanma ve ayrıksı hissetmeye de neden olabilir. Kymlicka’ya göre iki tip azınlık vardır. Bunlardan ilki ülkenin kuruluşundan beri var olan “ulusal azınlıklar”dır ki bunlar ülke toprağının genellikle belirli bir kısmında yaşarlar, ikincisi ise iyi kötü kalıcılaşmış göçmen gruplardır. Kymlicka, çokkültürlülüğün genelde bu ikinci tip azınlıklar için ve onlar hakkında kullanılan bir terim olmasına rağmen, her iki grup azınlığı da kapsadığını çünkü esasında bu iki grubun birbirine çok benzer olduğunu belirtir.⁴⁸³ Azınlıkların ırkçılık ve ırksallaştırmaya sıklıkla maruz kalması ırkçılık tartışmasını yükseltmiştir. Bundan ötürü David Riesman 1953 yılında ABD’nin bazı etnik azınlıklarının dil, renk ve dinsel temeller üzerinden ayrıştırılmasının önüne geçmek için “*Etnisite*”

⁴⁸⁰ De Haas, 2018: 2

⁴⁸¹ Castles, 2008: 45

⁴⁸² Doty, 1999: 588

⁴⁸³ Stjernfelt, 2012: 52

kelimesini ilk kullananlardan birisi olmuştur, onu 1960'ta Wallerstein bu kelimeye belli bir halka ait olma veya o halka sadakat hissetme anlamı yükleyerek yeniden kullanmıştır.⁴⁸⁴ Lakin bu kelime de özellikle Türkçede ırksal bir çağrışım içermekle birlikte ortak nesep veya kültürel arka plana sahip toplumsal grupları veya alt grupları tanımlamak için kullanılmaktadır.⁴⁸⁵ Kültürel tanımlamalar göç söz konusu olduğunda bireyi ırkçı ve/veya ötekileştirici söylemden ve kolonyal mantıktan özgürleştirmiyor görünmektedir.

Kymlicka'ya göre birey kültürünün kendisine tanıdığından daha fazla özgür değildir. Birey bazı seçme özgürlüklerine sahip olabilir ama bu kişinin içe doğduğu kültürün kendisine tanıdığı seçeneklerle sınırlıdır.⁴⁸⁶ Castles ve Miller da benzer bir özgürlük vurgusu yaparak, kapitalizmin her aşamasında gerçekleşen göçün asla özgür bir eylem olmadığını, bilakis gerek kapitalizmin, hem kapitalizmin gelişimine hizmet eden sömürgecilik dönemindeki emek ihtiyacı olan bölgelere zorla getirilen göçmenleri gerekse diğer işçilerin sahip olduklarının çok daha azına razı olacak “özgür olmayan emeği” kullandığını savlar.⁴⁸⁷ Emek olgusu bizi modern Avrupa ile bütünleşmiş bir “göçmen emeği” olgusuna getirecektir.

Avrupa'ya yönelik göçler İkinci Dünya Savaşı sonrasında yoğunlaşmış ve ağır zarar görmüş ekonomileri yeniden kaldırmak için bu iş gücü arzu edilir bir hal almıştır. Göçlerin artık arzulanmaz bir hal almasına neden olan kırılma noktası da 1973 Petrol Krizi olmuştur. 1973 Petrol Krizi sonrasında refah devleti küçülür ve küçülen ekonomilerde daha önce ihtiyaç duyulan göçmen işçilere yönelik isteksizlik baş göstermeye başlar.⁴⁸⁸ Bu dönemde birlikte göçmen rejimlerinin değişmesi, göçmenlerin geri dönmeleri için çabaların başlaması ve dolayısı ile göçmene yönelik bakış açısının olumsuz yönde değişmesinin işsizliğin artması ile aynı döneme gelmiş olması tesadüf değildir. 1973 Petrol Krizini takip eden ilk on yıl içerisinde Avrupa içerisinde faşizmin ve ırkçılığın arttığının Avrupa Parlamentosu tarafından da fark edilmesi ile 1984 yılında parlamento bir komitenin kurularak bu durumun araştırması talep edilir. 1985 yılında bu komitenin hazırlamış olduğu raporda Avrupa politikasını ürküten yeni bir “hortlak” olarak “*Xenophobia*”nın⁴⁸⁹ doğduğu belirtilir. Bu raporda ksenofobi adı verilen bu durum: “*yasaların kapsamı veya hukuki önlemlerin dışında kalan ve faşizm ve ırkçılık olmamakla birlikte bu ikisinin oluşmasına zemin hazırlayan örtük bir kızgınlık ya da*

⁴⁸⁴ Vranceanu, 2012: 257

⁴⁸⁵ Oxford Learner's Dictionary, 2023:

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/ethnicity?q=ethnicity> (Erişim tarihi: 29.05.2023)

⁴⁸⁶ Stjernfelt, 2012: 50

⁴⁸⁷ Castles, 2008: 70

⁴⁸⁸ Beets ve Willekens, 2009: 28

⁴⁸⁹ Yabancı düşmanlığı seviciliği veya yabancı düşmanlığı taraftarlığı olarak tercüme edebiliriz..

duygu hali”⁴⁹⁰ olarak tanımlanır. Birçok farklı tanımının yanı sıra Stolcke ksenofobiyi insan doğasında var olduğu iddia edilen ve fakat kültürel köktencilğin ideolojik temelini oluşturan ve insanların kendi kültürlerini başkalarının kültürlerinden daha değerli olduğunu düşünme eğilimlerinden dolayı insanların yan yana yaşama yeteneğini zedeleyen bir davranış olarak açıklar.⁴⁹¹ Stolcke’ye göre ulus devletler dünyasında vatandaş bir diğerinin ülkesinde yabancıdır. Bu vatandaşları bir yerde yabancı statüsüne sokan yapısal polarite esasen politiktir. Yabancı düşmanlığı, kültürel kimlik ile ulusal aidiyet arasındaki belli belirsiz bağı manipüle etmektedir.⁴⁹² Bu da ancak yerli ve göçmen iki grup arasında bir tanesinin hiyerarşik bir düzlemde yükselmesini sağlar ve yükselmek isteyen açısından pragmatiktir. Bu ikili yapının ancak üretilmiş bir yapı olduğunun kanıtı olarak görülebilir. Bu açıdan bakıldığında yabancı düşmanlığı bir hiyerarşi tesis ettiği için özünde sömürgecidir ve maduniyetçi bir bakış açısı ile ele alınması gerekmektedir.

Nowicka’ya göre ırkçılık insanlar arasında biyolojik özellikleri üzerinden sistemsel farklılıklar inşa eden bir düşünce yapısıdır. Buna göre ırkçılık aslında kültürel farklılıkların kökenini de insan doğasında bulur ve bunun biyoloji biliminde “ırk” olarak tanımlanan niteliklerle uyumlu olması veya illa bu ırksal özelliklerin bulunması gerekmez. ırkçılığın yaratmakta olduğu durum etnisite, kültür ve din gibi kategorilerini daha önceden var olan (*pre-existing*) sosyal statü veya kimlikleri ile eklemleyerek bireylerin davranışlarını “tahmin” etmesidir.⁴⁹³ 1980’lerin sonunda Taguieff, ayrımcı ırkçılık (*differential racism*) terimini ortaya atmıştır. Buna göre, ayrımcı ırkçılık ev sahibi ülkenin toplumunun kimliğini tehdit eden Avrupalı olmayan göçmen topluluklarının temel ve indirgenemez kültürel farklılıklarını vurgulamasıdır. Bu dışlayıcı düşünceye göre kültürel melezleşme reddedilerek bireylerin biyokültürel kimlikleri korunur. Taguieff’in daha önce ortaya atmış olduğu eşitsiz ırkçılık (*inegalitarian racism*), ayrımcı ırkçılığın aksine bayağı “öteki”nin altını çizmekten, mutlak ve indirgenemez şahsi farklılıkları ve kıyas götürmeyen kültürel kimlikleri vurgular. Burada asıl amaçlanan köksüzlük vurgusudur. Stolcke, Taguieff’in ayrımcı ırkçılık tanımının Fransız toplumunda gizli ırkçılığı maskeleyen amacı güttüğünü belirtir.⁴⁹⁴ Genel olarak, terime ne isim verilirse verilsin, kültürel farklılıklara vurgu yapan ırkçılıkların geleneksel ırkçılıktan farkı, bu farklılıkların toplumsal huzuru bozduğunu iddia etmeleridir. Stolcke’ye göre kültürel köktencilik yabancıların dışlanmasını meşrulaştırır. ırkçılık, sınıfsal ayrıcalıkların

⁴⁹⁰ Oso ve Ribas-Mateos, 2013: 78

⁴⁹¹ Stolcke, 1999: 29

⁴⁹² Stolcke, 1999: 30

⁴⁹³ Balibar’dan aktaran Nowicka, 2018: 825

⁴⁹⁴ Stolcke, 1999: 27

rasyonalizasyonunu, dezavantajlı grupların (imtiyazsız/*underprivileged*) sosyo-ekonomik geri kalmışlığını vurgulayarak veya bu gruplara toplumsal üstünlük taslayarak normalleştirmeye çalışır. Stolcke'ye göre aslında ırkçılıkların hepsi esasen ekonomik ve politik nedenlerden dolayı geri kalmış grupların geri kalmışlıklarını “doğallaştırır” fakat her biri bunu farklı şekillerde yapar.⁴⁹⁵ Geleneksel ırkçılık kan bağı ve ırk vurgusu yapabilir ancak burada amaç kültürel farklılıkların, geri kalmışlığın ve (algılanan) düşmanca davranışın dışlanan toplumun “doğasından” geldiğini iddia etmektir.⁴⁹⁶ Öte yandan, Balibar'a göre, ırkçılık, sınıf egemenliği ve cinsiyetçilik kapitalizmin ve modernitenin özünde bulunmakla birlikte, “sosyal normalleşme ve dışlamanın” özgül biçimleridir. Bu nedenle ırkçılık biyolojik ve kültürel özelliklere yaptığı vurgudan dolayı, aynı zamanda cinsiyetçidir.⁴⁹⁷ Dolayısıyla yabancı olma hali sadece bir başka ırk, kültür veya dine sahip olmayı içermez, cinsiyetçi boyutuyla da oldukça katmanlıdır. Bu nedenle mümkün olan en geniş bakış açısı ile yaklaşılması gerekmekte daha kapsayıcı analizlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Avrupa özelinde geniş bir literatür farklı ülkelerdeki ırkçılığı bu ülkelerin tarihleri, sömürgecilik deneyimleri, göç rejimleri ve göç modelleri, modernizasyon süreçleri ve endüstrileşme sonrası krizleri gibi farklı değişkenler üzerinden ele alırken, Doğu Avrupa'daki ırkçılıklar genelde gözden kaçırılmıştır.⁴⁹⁸ İlerleyen sayfalarda bunun oryantalist ve sömürgeci bir bakış olduğunu ancak biyolojik farklılıklardan çok kültürel farklılıkların arkasına gizlemiş olarak sürdürüldüğünü daha detaylı anlatılmaya çalışılacaktır.

Bilhassa 1970'lerden sonra Avrupa'da farklı kültürlerle daha sık rastlanıyor olmasının rahatsız edici bir doğal sonucu olarak ayrımcı ırkçılık ortaya çıkmıştır. Lentin ve Titley'e göre Avrupa hükümetleri savaş sonrası göçmenleri bir nevi özür mahiyetinde, kendi kültürlerini korumaları için desteklemiştir. Hatta kültürel farklılıklar kabul edilmek uğruna o kadar vurgulanmıştır ki, sosyal segregasyon, kentsel kargaşa, dinsel aşırıcılık ve toplumsal patriarkaya neden olmuştur. Bu nedenle ırkçılığın devam etmesinin nedeni, modern ulus devletin yapısı ve kurumları ile ırk düşüncesi arasındaki bağlantıya meydan okuyacak hiçbir çabanın gösterilmemiş olmasıdır.⁴⁹⁹ Castles ırkçılığı toplumsal olarak inşa edilmiş bazı farklılıkların kodlar halinde tanımlanması sonucu, bireylerin ötekinin davranışları, yetenekleri daha da önemlisi kişiliği hakkında kehanette bulunması olarak tanımlar. Bu kodlar, kanunlar,

⁴⁹⁵ Stolcke, 1999: 27

⁴⁹⁶ Lentin ve Titley, 2011: 50

⁴⁹⁷ Balibar, 2007: 244, Toksöz, 2006: 36

⁴⁹⁸ Nowicka, 2018: 825

⁴⁹⁹ Lentin ve Titley, 2011: 49

idareler ve politikalara yansımışsa kurumsal ırkçılık; egemen toplumun davranışlarına yansımışsa enformel ırkçılık olarak tanımlanmaktadır.⁵⁰⁰ Bu farklılık kodları örtük veya açık olabilir. Gerek kurumsal olsun gerek enformel olsun, açıkça belirtilmiş olması gerekmez. Açık ırkçılık günümüzde çok az insan tarafından ifade edilse de (ya da kimse ırkçılığını kabul etmese de) hala devam etmektedir. Örneğin, Avrupa’da kendisini neo-Nazi olarak tanımlayan gruplar ve ABD’de açıkça ırkçılığını kabul eden gruplar varlığını sürdürmektedir. Sosyal bilimciye düşen, örtük ırkçılıkları görüp gösterebilmesidir. Zira örtük ırkçılıkta belli birey ve gruplara yönelik farklılık kodlar bu bireylerin doğal karakteristiği gibi aktarılabilir. Aynı şekilde, ırkçılığın sonucu olarak ortaya çıkan siyasal ve sosyal sorunlar, azınlık grupların bu gruplara atfedilen fiziksel veya kültürel özelliklerinin doğal bir sonucu olarak algılanabilir. Buna ırksallaştırma denmektedir. Her ne kadar üzerinde fikir birliği olmasa da Castles, yabancı düşmanlığı, yabancı korkusu (*xenofobi*) ve etnosentrizm gibi ifadelerin aslında ırkçılık örtmecesi olduğuna inanır.

Açıkçası, bilhassa 11 Eylül olayından sonra dünyada Müslüman nüfusa, yabancılara ve göçmenlere karşı değişen bakış açısının sonucunda ortaya çıkan politikaların ciddiyetine ve saldırganlığına bakıldığında Castles’a haklılığı ortaya çıkmaktadır. Öte yandan Ayhan Kaya’nın uyarısı da oldukça etkilidir. Kaya, İslamofobi kavramını reddeder. Ona göre yaşanan şey, İslamofobi değil, islamofobizmdir. Kaya’nın bu terimden kastettiği, böyle bir korkunun gerçek olmayıp, retorik olarak üretilmesi ve ideolojik olarak kullanılmasıdır. O, yükseklik korkusu gibi bir korku değildir. Üretilir. Hatta Kaya, bugünkü Avrupa kimliğinin bir dereceye kadar İslamofobizm üzerinden inşa edildiğini iddia eder.⁵⁰¹ Gerçekten de bu tahlile katılmamak imkânsızdır, zira yukarıda, Avrupa’nın, kimlik oluşturmak için bir ötekiye ihtiyaç duyduğunu belirtmiştik. Ne yazık ki, dünya politikasında yaşanan gelişmeler, bu ötekinin İslam üzerinden kurulmasını kolaylaştırmaktadır. Avrupa genelinde artan sanayisizleşme, işsizlik, yoksulluk, şiddet, dışlanma gibi sorunların müsebbibi olarak göçmenler kolaylıkla gösterilerek yükselen huzursuzluklara pratik bir cevap sağlanmaktadır.

Her ne kadar ırk bireylerin toplumdan dışlanması durumunda belirleyici bir özellik ise de özellikle batı toplumunda, toplumla iç içe geçmiş kişilerin neden dışlandığına dair tek açıklama olma konusunda yetersizdir. Özellikle Avrupa özelinde baktığımızda eski sömürgelerden gelen renkli ve çevreden gelen Müslüman göçmenlerin maruz kaldığı toplumsal dışlanma bir yana dursun, Avrupa genişlemesinden sonra Orta ve Doğu Avrupa

⁵⁰⁰ Castles, 2008: 48

⁵⁰¹ Kaya, 2016: 228

ülkelerinden gelişmiş merkez Avrupa ülkelerine giden göçmenlerin dışlanması, sadece renk ve din ile açıklanacak kadar basit değildir. Irk bir dışlanma sebebi olmakla birlikte genelde barınma, iş gücü piyasası veya göçmenin eğitim seviyesi gibi başka faktörlerle işlemektedir.⁵⁰² Bilhassa ekonomik krizlerin yükseldiği dönemde toplumda öncelikle göçmen işçilere yönelik tepkiler artmakta ve yerli göçmenler tarafından “işlerini ellerinden aldıkları” gerekçesiyle dışlanır olmaktadır. Kriz zamanlarında en hassas konumda olanlar ise kayıtsız göçmenlerdir. Kriz zamanlarında göçmenlerin ülkelere gönderilerek işsizliği düşürecek birer güvenlik valfi olarak görülmemesi gerekmekte, hükümetlerin göçmen veya değil tüm işçilere erişilebilir ve eşit refah şartlarını sağlayacak uygulamaları gerçekleştirmesi gerekir.⁵⁰³ Buna rağmen genelde tam tersi yapılmaktadır. Birçok hükümet işsizlik ve gelirlerin azalması nedeniyle yükselen toplumsal gerginliğin yönünü değiştirmek için anti-göçmen uygulamalar benimsemiştir.⁵⁰⁴ Hükümetlerin göç politikaları, göçmenlerin, sadece gelirlerini maksimize etmeye çalışan ekonomik birer aktör değil de sosyal birer faktör olarak görülmemesinden dolayı başarısız olmaktadır.

Bu bölümün devamında, Avrupa’da göçün tarihçesi ve bununla doğrultulu olarak göçmenin nasıl algılandığı anlatılacaktır. Göçmen algısı ve artan göç yoğunluğu Avrupa Birliği ve üye devletlerinde birtakım önlemler almayı gerektirmiştir. Bunlar hem göçü regüle edici hem de engelleyici önlemler olabilir. Avrupa Birliği sadece birlik sınırlarının dışından göç almaz, aynı zamanda birlik yapısı ve bireylerin seyahat serbestliği dolayısıyla birlik içerisinde de aktif göçlerin yaşandığı bir ulusüstü yapıdır. Birlik içindeki göçler ve birlik yapısının daha kalıcı hale gelmesi, devam eden ve olası sorunlara çözüm niteliğinde Avrupa Vatandaşlığı ve Avrupalılık fikirleri ile pekiştirilmiştir. Ancak bir regülasyon aracı olarak vatandaşlık ve sosyal entegrasyon politikaları, yukarıda bahsedilen ırkçılığın farklı boyutları dolayısıyla her zaman etkin sonuçlar üretememiştir. İlerleyen kısımlarda bunun detaylı bir analizi sunulmaktadır.

4.1. Avrupa’da Göçün Tarihçesi, Göçmenler ve Avrupa Vatandaşlığı

Göç, gelişmenin istenmeyen bir sonucu değil aynı zamanda sosyal ve ekonomik değişimin geniş kapsamlı süreçlerine içkin bir parçası, ulusların küresel ekonomiye müdahil olmalarının neredeyse kaçınılmaz doğal sonucudur.⁵⁰⁵ Bu bağlamda bakıldığında Avrupa

⁵⁰² Howson ve Sallah, 2009: ix

⁵⁰³ Beets ve Willekens, 2009: 27 ayrıca Chalcraft, 2006: 10

⁵⁰⁴ Castles ve Vezzoli, 2009: 70

⁵⁰⁵ Kurekova, 2010: 16

Birliği'nin oluşumunun kendisi göçü tetikleyici bir faktördür. Öte yandan AB'nin zaten yıkıcı savaş ihtimalini en aza indirmek için ortaya çıkan bir birlik hareketi olduğunu göz önüne aldığımızda, bir göç ve sosyal politikayı da içermesi olağandır.

Göç modern bir kavram değildir. İnsan olduğu sürece göçlerin olduğunu söylemek bir abartı olmayacaktır.⁵⁰⁶ Göç, ilk insanların konargöçer, avcı toplayıcı insanlar olduğunu düşündüğümüzde, bir eylem olarak insanlık tarihi kadar eskidir. Ne vakit ki, tarım toplumuna geçilmiştir, yerleşik insanlar için göç o zaman istisnai bir eylem haline gelmiştir. Ancak, işgücü teminine dayalı kitlesel göçlerin tarihi on altıncı yüzyıla, Yeni Dünya'nın keşfine dayanır. Yeni Dünya'nın keşfi sonucunda, buralarda başta şeker olmak üzere, kahve ve pamuk plantasyonlarında çalıştırılmak üzere acil ve ucuz iş gücü gereksinimi duyulmuştur. Yeni Dünya'nın keşfi ile Avrupa'nın göç tarihi iç içe geçmiştir. Yeni kıtanın keşfi ile buradaki el değmemiş altın ve gümüş madenleri hızla işlenmeye başlar. Bu madenlerde Avrupalı insanın güç ve teknolojisine herhangi bir şekilde karşı koyamayan yerliler çalıştırılmaya başlanır.

Önce başta İspanyol'lar olmak üzere, Avrupalıların altın ve gümüş madenlerinde dayanılmaz koşullar altında çalıştırdıkları Amerika yerlileri, bu ağır koşullar nedeniyle kitleler halinde yok olurlar. Kitlesel ölümlerin büyük bir kısmını Avrupalıların getirdikleri hastalıklara bağışıklığı olmayan yerlilerin ölümü oluşturur. Bu kitlesel ölümler, plantasyonlarda ve madenlerde çalıştırılmak üzere gereken acil ve ucuz iş gücünün Afrika topraklarından sağlanmasına yol açmıştır. Nitekim aynı ağır çalışma şartları Afrika'dan getirilen köleler için de geçerlidir. Afrikalı köleler, limanlarda gemilere bindirilmek üzere bekletilirken, uzun gemi yolculuklarında, destinasyona vardıklarında ağır çalışma şartları altında ve gayri insani muameleler sonucunda ölmekteydiler. Ölümlerin sıklığı, yeni kölelerin "ithalatı" anlamına gelmekteydi.⁵⁰⁷ Bu insan ticareti, bugün kapitalizmin gelişimini sağlayan sermaye birikiminin temelinde yatmaktadır. Yeni Dünya'nın keşfi sonucunda ihtiyaç duyulan işgücüne gönüllü olarak Avrupa haklarından da kitlesel katılım olmuş, Avrupa on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıl boyunca sömürgelerine göç vermiştir. Bu göçler Amerika kıtasına olduğu kadar, Asya ve Afrika'daki yerleşimlere yönelik de olmuştur. Bu dönemde sözleşmeli emek kavramının ilk kez kullanılmaya başlandığını görmekteyiz. Sözleşmeli emek kölelik ve özgür

⁵⁰⁶ Cudd ve Lee, 2016: 2, Yılmaz, 2014: 3

⁵⁰⁷ Dedman, 2009: 12

iş gücü arasında bir kategoridir.⁵⁰⁸ Bu dönemdeki göçler, iktisadi gelişmeyle doğrudan alakalıdır ve sermayenin Avrupa’da birikmesi bu dönemlerde gerçekleşmiştir.

Avrupalılar yüzyıllar boyunca fetihler, sömürgeleştirme veya dünyanın farklı bölgelerinde yerleşim yerleri kurma yoluyla Avrupa dışına göç ederken, bu bölgelerdeki yerlileri boyundurukları altına alıyorlar, öldürüyorlar veya köleleştiriyorlardı. Ancak yirminci yüzyılın yarısından itibaren dünya göç istikameti, Avrupa perspektifinden bakıldığında tersine dönmüştür. De Haas, Avrupalıların çoğunlukla kendilerini bir göç toplumu olarak görmeseler de göç oranlarının kendilerini göç toplumu olarak gören ABD, Kanada gibi ülkelerle eşit veya daha fazla olduğunu vurgular.⁵⁰⁹

Avrupa’nın verdiği göç, Birinci Dünya Savaşıyla birlikte durmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise göç yön değiştirecek, Avrupa göç veren statüsünden, göç alan statüsüne geçecektir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa’ya göç on yıllık süreçler dahilinde irdelenebilir. Avrupa’da 1940-50 arasında Avrupa’da sınırların değişmesine bağlı olarak ve yeniden iskân politikaları nedeniyle kitlesel göçler yaşanmıştır. Bu göçlerin en büyükleri Almanya, Polonya ve Çekoslovakya arasında gerçekleşmiştir. 1963’te Berlin Duvarı’nın kurulmasıyla birlikte durma noktasına gelmiştir.

1950’lerde savaş sonrası Avrupa ekonomisinin yeniden canlandırılması, iş gücüne talebi artırmıştır ve sözleşmeli işçi alım politikaları takip edilmiştir. Fransa ve İngiltere gibi ülkeler, eski sömürgelerinden işçi çekerken, Almanya, Hollanda, Belçika gibi ülkeler Yugoslavya, Yunanistan, Türkiye gibi periferiden işçi temin etmiştir. Bu süreç 1970’lere kadar devam etmiştir.⁵¹⁰ Bu dönemde yaşanan göçlere hâkim olan itme-çekme faktörlerinin tarihsel bağlar, eski sömürge ilişkileri, coğrafi mesafe ve kültürel benzerliklerin olduğu görülebilmektedir.

Avrupa’da bu dönemde kitlesel göçe yönelik büyük bir muhalefet ile karşılaşılmaz. Gelen işçilerin bir süre kaldıktan sonra geri döneceklerine dair toplumsal inanç, muhalefetin olmamasına ve bu işçilerin misafir işçi (*gastarbeiter*) olarak tanımlanmasına neden olur. Hatta, Almanya’da bu dönemde, gelen işgücü arzının, işgücü ücretlerini düşürmemesi için sendikalar tarafından Alman ve yabancı işçilere eşit ücret ödenmesi için mücadeleler

⁵⁰⁸ Dedman, 2009: 14

⁵⁰⁹ De Haas, 2018: 6

⁵¹⁰ Dedman, 2009: 25, Schierup vd., 2006: 27

verilmiştir.⁵¹¹ Bu durum uluslararası göçe karşı muhalefeti önleyen nedenlerden birisi olarak okunabilir.

1973 Petrol Krizi, Avrupa'da ekonominin sarsılmasına neden olmuş, ekonomik durgunluk nedeniyle işçi alımı durdurulmuş, ancak geri dönmeyen göçmen işçilerin aile birleşimi yolu ile ailelerini yanlarına almalarının önü açılmıştır.⁵¹² 1980'lerin sonuna yaklaşıldığında, Doğu Bloku'nun dağılmasıyla birlikte, Doğu Avrupa'dan kitlesel göçler yeniden başlar, bu dönemde merkez Avrupa ülkelerine iltica başvuruları artar.⁵¹³ Tabii ki, Avrupa'ya göç bununla sınırlı kalmamıştır. 1980'lerden günümüze, iletişim ve ulaşım önceki dönemlere kıyasla kolaylaştığı ve ucuzladığı bir döneme girilmiştir. 1990'lar ve sonrasında, dünya politikasındaki istikrarsızlıklar, insanları daha güvenli yerler arayışına itmiş, ucuzlayan ulaşım kaynakları sayesinde başta Afrika ve Ortadoğu'dan olmak üzere, Avrupa'ya kitlesel göçler başlamıştır. Yukarıda bahsedilen tüm bu gelişmeler, Avrupa'nın göç olmaksızın tam bir resminin çizilemeyeceğinin ispatıdır. Avrupa'nın göçmen krizinin 1990'lara dayandığı iddia edilir. Sovyetler Birliğinin dağılması Doğu Avrupa ve bir takım Orta Avrupa için dengelerin değişmesi anlamına geliyordu ve az gelişmiş Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinden göçmenlerin batının refah sistemine doğru gideceği tahmin edilmişti. Ancak beklenen olmadı ve OECD istatistiklerine göre asıl hareketlilik orta ve doğu Avrupa ülkelerinden merkez Rusya'ya göç eden veya sınır dışı edilen Ruslardan oluşmaktaydı. Bunun dışında bu ülkelerin konu olduğu göçler arasında büyük kısmı etnik azınlıkların etnik atalarının bulunduğu söylenen ülkelere göçler oluşturmuştur. Bunlara örnek olarak Schierup, Hansen ve Castles Almanya'ya göç eden etnik Almanları (*Aussiedler olarak bilinen Doğu Almanya ve Eski Sovyet ülkelerindeki Almanlar*); İsrail'e göç eden Rus Yahudileri, Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türklerini, Yunanistan'a göç eden Rumları örnek olarak gösterir. Ancak göçün daha derin politika konusu haline gelmesi ve acil çözüm gereklilikleri 1990'larda Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan sığınmacılardan kaynaklanır. 1992'de Yugoslavya'daki iç savaş dolayısıyla Avrupalı OECD ülkelerine sayısı 695bini bulan sığınmacı akını söz konusu olur. Doksanlarda yaşanan ekonomik dönüşümler, siyasi çalkantılar, etnik çatışmalar, çevresel felaketler mültecilerin, sığınmacıların ve kayıtsız işçilerin de yer aldığı göçü tetiklemiştir. Dolayısıyla sonuç farklı kültürel, coğrafi ve etnik

⁵¹¹ Dedman, 2009: 27, De Haas, 2018: iii

⁵¹² Toksöz, 1973 petrol krizinden önce de Avrupa'da işçi alımını durdurma çabaları olduğunu ancak krizin bu çabaları harekete geçirmek için etkili bir bahane sağladığını aktarır.

⁵¹³ Schierup vd., 2006: 27

arka planlardan gelen göçmenlerin etkisiyle toplumsal çeşitliliğin daha da artması olacaktır.⁵¹⁴ 1990’lardan itibaren etnik olarak homojen nüfus ve monokültürel kimlikler fikri sürdürülemez olmuştur. Schierup vd. bu durumu Avrupa’daki refah devleti ve sınıfsal ilişkilerin değişmesine bağlar. Küreselleşme ve bölgesel entegrasyon ile aynı zamana denk geldiği için ulus devletin egemenliği ve bağımsızlığı tartışılır hale geldiğini⁵¹⁵ geçen bölümlerde ifade etmiştik.

Castles, De Haas ve Miller, savaş sonrası Avrupa göçlerinin gelişiminin dört aşaması olduğunu belirtir. Bu aşamaların yaşanmasında etkili olan hususlar, ekonomik gelişmeler ve ekonomik ideolojiye eşlik eden değişimler, Avrupa’nın iş gücü talebinin değişen yapısı, demografik değişimler ve en önemlisi Avrupa entegrasyonu ve genişlemesinin birbiri ile bağıntılı olarak gelişmesidir.⁵¹⁶ Bu bağlamda Avrupa’nın bugünkü halini almasında etkili olan De Haas’ın genel hatlarını çizdiği dört göç aşaması şu şekildedir:

Birinci Aşama- 1945-1970 arası: ABD’nin sağlamış olduğu Marshall yardımlarının da etkisiyle, savaş sonrası ekonominin yeniden canlandırılması dönemidir. Bu dönemde büyük işletmeler yüksek üretim düzeyine geçer ve düşük vasıflı iş gücü ihtiyacı oluşur. Savaş sonrası değişen demografik yapı ve bu dönemde insanların tekrar eğitim almaya dönebilmiş olması ve kalifikasyonların yükselmesi, içte gerek duyulan iş gücü ihtiyacının karşılanamaması ve iş gücü için dışarı yönelinmesine neden olmuştur.

İlk başta, sanayileri üretime hazır Birleşik Krallık ve İsveç gibi ülkeler, İrlanda ve Finlandiya gibi komşu ülkelerinden işçi çekmeye başlarlar. Sanayileşmiş diğer merkez Avrupa ülkeleri güney Avrupa ülkelerinden (Portekiz, İtalya, Yunanistan, İspanya, Eski Yugoslavya gibi) işçi alımına başlar. Ancak bir süre sonra bu ülkelerin de ekonomisi toparlanmaya başlar ve verdikleri göçlerden ve yaşlanan nüfuslarından dolayı kendi göçmen işçi ihtiyaçları oluşur. Bu dönemde Türkiye, Fas, Cezayir ve Tunus gibi yakın kıyı ülkelerin yanı sıra eski sömürgelerden (Senegal, Mali, Karayipler vb.) göçmen işçi çekme süreci başlar. De Haas bu durumu, Merkez Avrupa’nın güneye doğru genişlemesiyle birlikte iş gücü sınırlarının da güneye ve deniz aşırı ülkelere doğru genişlemesi olarak adlandırır.⁵¹⁷ Bu dönem 1973 Petrol Krizi ile sonlanma çizgisine ulaşır.

⁵¹⁴ Schierup vd., 2006: 21-22

⁵¹⁵ Schierup vd., 2006: 23

⁵¹⁶ De Haas, 2018: 6

⁵¹⁷ De Haas, 2018: 6

İkinci Aşama- 1970 ortaları- 1990 ortaları arası: Bu, neoliberal ekonomik politikaların ekonomik düzensizlik, geçici göçmen iş gücü alımlarının artış gösterdiği iş gücü piyasasının esnekleştirilmesi, maden, gemicilik ve ağır sanayi, devlet şirketlerinin özelleştirilmesi gibi sektörlerde devlet desteklerinin askıya alınması, vergilerdeki artışların yavaşlaması ve artan ekonomik eşitsizlikle birlikte yaygınlaştığı bir dönemdir.⁵¹⁸ Örneğin maden sektörüne yönelik devlet desteklerinin askıya alınması misafir işçiler dâhil birçok çalışanın işsiz kalmasına neden olur. Bu dönemde sanayi üretiminin ucuz iş gücü sağlayan düşük gelirli ülkelere kaymaya başladığı gözlemlenebilir. Buna rağmen göçmen sayısında azalma meydana gelmez çünkü bilakis bu gelişmeler göçmenlerin ülkede kalma arzularını artırır. De Haas bu durumu göçmenlerin sınırın güvenli tarafında kalma isteği olarak açıklar.⁵¹⁹ 1973 Petrol Krizi ile Avrupa ülkeleri artan işsizlikle baş etme yöntemi olarak geri gönderme, yeni göçmen almama gibi politikalar benimsemişse de gerçeklik bununla uyumlu değildir. Göçmen işçilerin geri gönderilmesi ile açılan boş iş kadrolarına yerli işçilerin alınması planlanmışsa da Avrupa’da bir ucu işsizlik de olsa “göçmen işi” olarak kabul edilen işlere yerliler tarafından talep olmamıştır.⁵²⁰ Bu durum özünde ikili iş piyasası teorisini doğrulamaktadır. Öte yandan 1973 Petrol Krizi’nden sonra Almanya’daki göçmen işçilerin sadece %10 ila %15’i ülkelere geri dönmüş, diğerleri işsizliği göze alarak kalmaya devam etmişlerdir.⁵²¹ Küresel ekonomik krizleri esnasında tüm ülkelerin ekonomileri etkilenir. Bu sadece göç kabul eden ülkede işsizliğin yükselmesi değil aynı zamanda göç veren ülkelerde de işsizliğin yükselmesi anlamına gelir. Beets ve Willekens bu durumda itme ve çekme faktörlerinin birbirlerini sıfırladığını belirtir.⁵²²

Üçüncü Aşama- 1990 ortalarından 2008’e kadar: 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılmasından 2008 küresel ekonomik krizine kadar geçen sürede duvarın yıkılmasından sonra başta Doğu Almanya olmak üzere Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden Batı ülkelere yapılan iltica başvuruları yoğunlaşmıştır. Bu dönemde, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa göç sisteminin geçirdiği evrimin üçüncü aşaması yaşanır. Bu döneme hakim olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa göç alanına dahil edilmesiyle eş zamanlı olarak gerçekleştirilen ekonomik liberalizasyon çalışmalarıdır.⁵²³ Bu dönemde Avrupa

⁵¹⁸ De Haas, 2018: 7

⁵¹⁹ De Haas, 2018: 8

⁵²⁰ Castles ve Vezzoli, 2009: 71

⁵²¹ Beets ve Willekens, 2009: 24

⁵²² Beets ve Willekens, 2009: 24

⁵²³ De Haas, 2018: 9

bütünleşmesinin, Schengen alanının ve AB'nin dış sınırlarında kontrollerin sıkılaştırılması gerçekleşir⁵²⁴ ve Avrupa Birliği'nin daha kapalı bir döneme geçme arzusu burada görülebilir.

Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin AB'ye üyelik süreçlerinin gerçekleşmekte olduğu bu dönemde önemli ekonomik, politik ve kurumsal yapıların yeniden yapılandırılması kadar Avrupa fikrinin sosyokültürel tahayyülü de değişmeye başlamıştır.⁵²⁵ Avrupa Birliği'nin genişlemesinden sonra Avrupa algısı ve Avrupa'nın sınırlarının neresi olduğu tartışılır bir konu haline gelmiştir. Yeni üye ülkelerden gelen göçler Avrupa'nın ne olduğuna dair algının medyanın da katkısı ile yeniden tahayyülünü mümkün kılmıştır. Avrupa Birliği'nin genişlemesi, evvela Avrupa fikrinin temelinde olan doğuya karşı antipatinin artık ortadan kalkmasını ve dolayısıyla da doğunun “Avrupa” fikrinin sosyokültürel yapısının şekillenmesindeki etkisinin reddini gerektirmiştir.⁵²⁶ Avrupa Birliği'nin ideolojik temellerini üzerine inşa ettiği doğu (Avrupa) bu dönemde artık onun bir parçası haline gelmektedir. Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla sonlanan 1980'lerden sonra sermaye, ürün ve insanların daha serbest hareket ettiği bir dünya tahayyül etmek kolaylaşmış ve mümkün hale gelmiştir. “Sınırsız Avrupa” (*Borderless Europe*) fikrinin ortaya çıkması yaklaşık olarak bu zamana denk düşmektedir. AB'nin genişlemesi kapsamında AB üye devletlerinin ve küresel Kuzey mensubu bazı ayrıcalıklı ülkelerin vatandaşları Sınırsız Avrupa fikrinden daha özgürce faydalanırken, AB dışından gelen göçmenlere karşın var olan sınırların daha da güçlendiği görülmüştür.⁵²⁷ Sınırsız Avrupa fikri Avrupa'yı göçlere karşı daha açık bir hale getirmiş ve modernitenin etkisiyle sınırların daha da geçirgen olduğu bir döneme girilmiştir. Yukarıda da tartışıldığı gibi 11 Eylül ve devamında gelen saldırılar da daha detaylı ve gaddar uygulamaların başlatılması⁵²⁸ bu döneme tekabül etmektedir.

Dördüncü Aşama- 2008'den günümüze: 2008'deki küresel ekonomik kriz 1973 Petrol Krizine benzer bir durum ortaya çıkarmıştır. 2008 küresel ekonomik krizi AB genişlemesinin ve ekonomik büyümesinin geçici de olsa duraklamasına neden olmuş ve göçün son aşaması bu gelişmelerden etkilenecek AB içi göç (*intra-EU*) ve AB dışından gelen beklenenden yoğun göç şeklinde karakterize olmuştur.⁵²⁹ Bu dönemde de göçmenler arasında geriye dönüşün bir daha geri gelememe korkusu nedeniyle minimumda seyrettiği, aile birleşimi yoluyla göçlerin devam ettiği görülmektedir. Seyahat serbestliğinin getirdiği avantajlarla birlikte, Avrupalı

⁵²⁴ De Haas, 2018: 9

⁵²⁵ Light ve Young, 2009: 281

⁵²⁶ Light ve Young, 2009: 283

⁵²⁷ Toğral Koca, 2019: 183

⁵²⁸ Vallet ve David, 2012: 114

⁵²⁹ De Haas, 2018: 10

göçmenlerin eve dönmeleri nispeten daha yoğun gerçekleşmiştir.⁵³⁰ Küresel krizden derinden etkilenen İspanya, Portekiz, Yunanistan ve İrlanda gibi ülkeler bu dönemde hızlıca diğer AB ülkelerine göç vermeye başlamışlardır.⁵³¹ AB'ye doğru ve AB içerisindeki göçleri ve hacmini EUROSTAT verilerine bakarak daha iyi kavramamız mümkündür.

Mart 2023 tarihinde yayınlanan EUROSTAT verilerine göre 2021 yılında AB üyesi olmayan ülkelere, AB üyesi ülkelere giriş yapan göçmenlerin sayısı 2.3 milyondur, bir AB üyesi ülkeden diğerine göç eden insanların sayısı 1.4 milyondur. Bunun sonucunda sadece 2021 yılı için 3,7 milyon insan Avrupa Birliği'nde uluslararası göçün kapsamı dâhiline girmiştir.

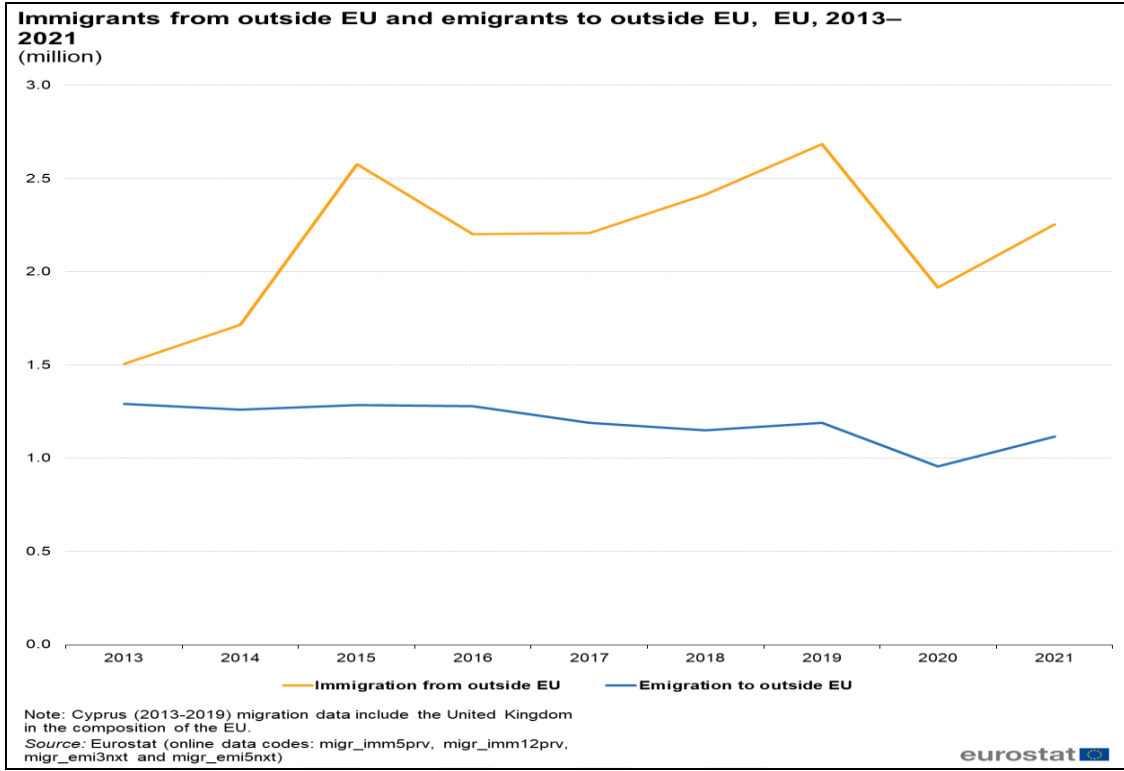
2020 verileriyle kıyaslandığında, yaklaşık 1,9 milyon göçmen AB üyesi olmayan ülkelere AB üyesi ülkelere gitmiş; daha önce bir AB üyesi ülkede ikamet etmekte olan yaklaşık 1.2 milyon göçmen bir başka AB üyesi ülkeye göç etmiştir. Buna karşılık AB'nin AB dışına verdiği göç yaklaşık 1.1 milyondur. Bu rakamlar, AB vatandaşı göçmenleri de içerdiğinden AB üyesi olmayan ülkelere AB üyesi olan ülkelere yönelik göçlere dair (ya da tersi yönde) net bir bilgi vermemekle birlikte, AB içerisinde insan hareketliliğinin hacminin büyüklüğü konusunda tartışmasız bir şekilde bilgi verir.

1 Ocak 2022 tarihi itibarıyla AB üyesi ülkelere yaşıyan 446,7 milyon insanın 23.8 milyonu (yaklaşık %5.3'ü) AB üyesi olmayan göçmenlerden oluşmaktadır. Aşağıdaki görsel AB'ye doğru ve AB'den göçlerin boyutunu göstermektedir. Buna göre AB'nin verdiğiinden daha fazla göç aldığı görülebilmektedir.⁵³²

⁵³⁰ De Haas, 2018: 1

⁵³¹ De Haas, 2018: 11

⁵³² https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics#Migration_flows:_Immigration_to_the_EU_was_2.3_million_in_2021 (Erişim tarihi: 26.05.2023)

Şekil 4.1: Dışarıdan AB'ye ve AB'den dışarıya göç oranları (Kaynak: EUROSTAT)

Sadece Almanya, tek başına 2021 yılında 874400 göçmen almıştır. Almanya'yı sırasıyla, İspanya (528900), Fransa (336400) ve İtalya (318400) takip etmektedir.⁵³³ Göç veren ülke sıralamasında ise 2021 yılında başı 543200 kişiyle Almanya çekmekte, Almanya'yı sırasıyla İspanya (380 800), Romanya (216 900) ve Polonya (201 600) takip etmektedir. Toplamda 23 AB ülkesi EUROSTAT'a 2021 yılında verdiğiinden daha fazla göç aldığını bildirmiştir ancak Hırvatistan, Yunanistan, Letonya ve Romanya'da verilen göç, alınan göçmen sayısını geçmiştir. 2020 yılına kıyasla Yunanistan, Kıbrıs, Portekiz, Slovenya ve Slovakya hariç neredeyse tüm üye ülkeler 2021 yılında toplam gelen göç miktarında artış olduğunu rapor etmişlerdir.⁵³⁴

EUROSTAT istatistiklerinin vermiş olduğu bir diğer bilgi göçmenlerin yaş ortalamasıdır. AB üyesi ülkeler ortalama olarak kendi popülasyonundan daha genç göçmenleri ülkelere kabul etmişlerdir. 1 Ocak 2022 tarihi itibarıyla AB ülkelerinin yaş ortalaması 44,4 iken 2021'de gelen göçmenlerin yaş ortalaması 30'dur, AB'ye gelen

⁵³³ Birleşik Krallık AB'den çıktığı için güncel istatistiklerde yer almamaktadır ancak Brexit'ten önceki istatistiklerde Almanya'dan sonra ikinci sırada yer almaktaydı.

⁵³⁴ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics#Migration_flows:_Immigration_to_the_EU_was_2.3_million_in_2021 (Erişim Tarihi 26.05.2023)

göçmenlerin yarısı 30 yaşın altındadır.⁵³⁵ Buradan genellikle çalışmaya hazır göçmenlerin göç etmekte oldukları fikrine ulaşmak mümkündür. Son olarak göçmenlerin vatandaşlık alma oranlarının bu rakamlardan oldukça düşük olduğu görülebilecektir. 2021 yılında AB üye ülkeleri sadece 827300 kişiye vatandaşlık hakkı sunmuştur. Bu rakam bir önceki yıla göre %14 daha fazla olsa da AB içerisindeki göçün hacmine kıyasla oldukça az olduğu görülebilecektir. Bunda muhakkak ki vatandaşlık alma sürecinin yıllık hacimde göç sürecinden daha uzun olmasının etkisi bulunmaktadır.

Avrupa Birliği'nde vatandaşlık kavramının gelişimini anlamlandırabilmemiz için, Avrupa kıtası özelinde göçün anlaşılmasının büyük önemi vardır. Zira bugün kısaca “Avrupa” olmak, sermayenin Avrupa ülkelerinde birikmesi dolayısıyla mümkün olmuştur. Avrupa’da sermayenin birikimini, sömürgecilikten bağımsız anlatabilmek ve anlayabilmek neredeyse imkânsızdır.

Avrupa’nın işçi çeken birçok ülkesinde, göçmenlere misafir işçi (*gastarbeiter*) gözü ile bakılması, başta Almanya, Hollanda ve Belçika olmak üzere, bir gün geri döneceğine inanılan insanlar için herhangi bir sosyal politika geliştirilmesine gerek duyulmamasına yol açar. Bu durum Avrupa’daki göçmenler arasında huzursuzlukların baş göstermesine neden olacaktır. Bu konuya ilerleyen sayfalarda geri döneceğiz.

Tüm bu gelişmeler, Avrupa Birliği’nde yeni bir vatandaşlık kavramının geliştirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarır. AB vatandaşlığı, vatandaşlık kavramının en değişik formlarından biri ve ulusötesi vatandaşlığın en ileri örneğidir. Maastricht Anlaşmasıyla birlikte, kurumsallaşan AB vatandaşlığı, üye ülkelerin birinin vatandaşı olan bireylere tanınan ulusüstü bir vatandaşlıktır ve diğer üye ülkelerde de bireylerin bazı haklara erişimini mümkün kılar.⁵³⁶ Nitekim bu durumun, AB bünyesindeki üçüncü ülke vatandaşlarını belirgin bir şekilde dışladığını akılda tutmak gerekir.

Avrupa vatandaşlığı, Westphalia sisteminin hem devamı hem de bu sistemden bir kopuşu nitelendirmektedir. AB vatandaşlığı, devlet temelli vatandaşlığı temel aldığından, Westphalia sisteminin bir devamı niteliğindedir. Öte yandan, AB üyesi ülkelere birinden vatandaşlığa sahip bireyin, diğer AB ülkelerinde kısıtlı da olsa siyasi haklara kadar vatandaşların sahip olduğu haklardan yararlanabiliyor olmaları Westphalia sisteminin ön

⁵³⁵ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics#Migration_flows:_Immigration_to_the_EU_was_2.3_million_in_2021 (erişim tarihi: 26.05.2023)

⁵³⁶ Dedman, 2009: 45; Schierup vd., 2006: 28

görmediği türde bir vatandaşlık anlamına gelmektedir. Öyle ki AB vatandaşlığı, iki farklı yönetim şekline bağlı olan “*şizofrenik vatandaşlar*” yaratmaktadır.⁵³⁷ Aslında AB vatandaşlığı için kullanılan “*şizofrenik vatandaşlık*” terimini, ulusötesi topluluklar için de kullanmak mümkündür. Ulus ötesi göçmenler, özetle, kendini birden çok yere ait hissedenden, kendi ülkeleri ile bağını koparmamış, koparmak niyetinde olmayan, her iki topluma da sorumluluklarını yerine getiren, yani iki yerde birden var olan göçmenler için kullanılmaktadır.⁵³⁸ Bu yönüyle AB vatandaşlığı bir çeşit arada kalmışlık olmakla birlikte, çok katmanlıdır ve temel regülasyon ve entegrasyon politikalarıyla ele almak yetersizdir.

1990’larda, hem Avrupa’da Avrupa Vatandaşlığı kavramının oluşturulmaya başlaması hem de sosyal ve siyasal bilimciler arasında vatandaşlık kavramının meşhurluk kazanmaya başlaması, Maastricht Anlaşması’nın temelini atmıştır.⁵³⁹ Maastricht Anlaşması ile yaratılan AB vatandaşlığı fikri temel toplumsal hakların yaratılmasında ve sürdürülmesinde etkin bir adım değildir. Zira AB yurttaşlığı fikrinin temelinde, AB’ye gelen göçmen işçilerin sosyal haklarının tanınması, eşit muamele ve sosyal güvence ve çalışma koşullarının iyileştirilmesinin AB içerisindeki üretim araçlarının serbest dolaşımına karşı engelleri kaldırmaya ve pazar-yapıcı mekanizmaya (negatif bütünleşme) katkı sağlamak olduğu iddiası yatar. Bu olanakların yaratılması, iç gücünün de serbest dolaşıma katılmasını garanti eder.⁵⁴⁰ Bu bağlamda Avrupa yurttaşlığı fikrinin temelden tartışmalı olduğunu iddia etmek mümkündür.

Göç 1960’lara kadar Avrupa’da esasen arzulanan bir durumdu. Bugün ise göçün ve göçmenin tanımının ve algılanışının değişmesinde birçok faktör rol oynamıştır. Bunların başlıcaları Avrupa’daki “endüstrisizleşme” ve bunun sonucunda göçmen/işgücü ihtiyacını azaltıp işsiz göçmenler üretmesiyle işsizlik, fakirlik, dışlanma, şiddet, artan kültürcülük ve neoliberal siyasi ekonomi olmuştur.⁵⁴¹ 1970’lere gelindiğinde, işçilerin hemen hemen hepsinin hala ülkede olması göçmenlere yönelik sosyal politika geliştirilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Şüphesiz ki bu durumun arkasındaki diğer sebepler de göçmenlerin içinde bulundukları olumsuz koşullar, iş garantisinin olmayışı, adaletsiz ücretler, segregasyon, kültürün ve inancın tanınmaması ve toplumsal dışlanmadır. Örneğin, Hollanda gibi birçok etnik grubu barındıran bir ülkede 1977 yılında gerçekleşen bir grup göçmenin bir treni

⁵³⁷ Hartnell, 2006: 349

⁵³⁸ Toksöz, 2006: 40

⁵³⁹ Işın vd. 2008: 61

⁵⁴⁰ Kaya vd. 2003: 191-219

⁵⁴¹ Kaya, 2016: 5, Schierup vd., 2006: 185

kaçırarak yolcuları 12 gün boyunca rehin alması vakası⁵⁴² göçmenlerin içinde bulundukları olumsuz koşulların, görülmeme ve tanınmama halinin ve memnuniyetsizliğin duyulmasını, acil çözüm üretilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur.

Soysal, *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe* kitabında 1800'lerin sonundan İkinci Dünya Savaşı'na kadar Avrupa'da toplumun homojenizasyonu için, göçlerin sıkı denetiminden kitlesel mübadelelere kadar büyük çaplı uygulamaların gerçekleştirildiğini anlatır. Ancak bilindiği üzere, İkinci Dünya Savaşı ülkelerde büyük yıkımlara mal olmuş, ekonominin yeniden canlandırılması işçi göçlerini gerektirerek, var olan sıkı denetimlerin gevşetilmesine sebep olmuştur. Ancak bu dönemde işçilerin çalışmasına müsaade edilirken, uzun süreli kalışları ve/veya ailelerini yanlarında getirmeleri kabul görmemiştir. Soysal, 1950-1970 yılları arasında Fransa ve Almanya'nın 2 milyondan fazla göçmen işçi aldığını belirtir. Bu işçilerin çoğunluğu İtalya, İspanya, Yunanistan, Türkiye, Yugoslavya ve Fas gibi Akdeniz ülkelerindendir. Britanya, Fransa ve Hollanda'da öte yandan, göçmenlerin büyük çoğunluğu "resmi misafir işçi sistemi" (*official guestworker system*) kapsamında değil, kendi geçmiş kolonilerinden (Pakistan, Karayipler, Cezayir, Surinam ve Endonezya gibi) gelen göçmenlerden oluşur. Her ne kadar kolonilerden gelen işçiler kalıcı oturma izni ve daha ayrıcalıklı statüye sahip olsalar da onlar da geçici göçmen olarak görülmüşlerdir. Zira Avrupa ülkelerinin kolonileri ile ilişkisi değiştikçe kolonilerden gelenlerin tanımlarının da güncellenmesi gerekmiştir.⁵⁴³ 1980'lerde, bir zamanların göç veren ülkeleri İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan, başta Tunus ve Fas olmak üzere, Senegal, Gambiya, Etiyopya, Filipinler ve daha sonraları Balkanlardan göç alır hale gelmişlerdir.⁵⁴⁴ Soğuk Savaş sonrasında ise, yeni kurulan ülkelerle birlikte yeni azınlıklar da ortaya çıkmıştır. Bu azınlıklar gerek yeni ulus devletlerin ayrımcı eğilimlerinden kaçarak gerekse artan neoliberal ekonomilerin cazibesine kapılarak göç etmeye başlamışlardır.

Göç en basit anlamıyla bir yer değiştirme eylemidir. Fakat bu yer değiştirme eylemi, ulusal sınırlar içerisinde kalabileceği gibi, uluslararası ortamda da gerçekleşebilir. Göç üzerine çalışan akademisyenler, göçü temel olarak gönüllü ve zorunlu olarak ikiye ayırırlar. Gönüllü göç kavramı altında refah arayışından kaynaklı ekonomik göçler, eğitim göçü ve beyin göçü yer alırken, zorunlu göç kavramı altında siyasi olaylar, doğal afetler ve salgın

⁵⁴² New York Times Gazetesi, 16 Haziran 1977 <https://www.nytimes.com/1977/06/16/archives/20day-ordeal-aboard-the-hijacked-dutch-train-as-described-by-those.html> (Erişim tarihi: 12.11.2019)

⁵⁴³ Nuhoglu Soysal, 1994: 19-20, Schierup vd., 2006: 116

⁵⁴⁴ Massey, vd.,1993: 431-466

hastalıklar, savaşlar, nüfus mübadelesi gibi göç türleri sayılmaktadır.⁵⁴⁵ Öte yandan, gönüllü göçlerin ne derece gönüllü olduğu tartışmalı bir kavramdır ve nesnel olarak ölçülebilir değildir. Zira ekonomik refah arayışı içerisinde göç etmekte olan bireyin, kendi vatanında yoksulluk içerisinde olduğunu varsaymak mümkündür. Yoksulluk bireyi göçe mecbur bırakan zorlayıcı bir faktör olabilir. Göçün insani boyutu, zorunlu ve gönüllü göç arasında var olduğu iddia edilen ayrımları belirsizleştirir. Göç teorilerinde itme-çekme olarak belirtilen etken bu anlamda açıklayıcıdır. Sosyal refahın yüksek olduğu ülkeler çekici bir güç iken, bireyin kendi ülkesindeki statüko diğer ülkenin çekme gücünden daha büyük bir itici olabilir. Bu bağlamda göçleri zorunlu ve daha zorunlu olarak sınıflandırmak belki de daha doğrudur.

Göç, doğrudan ekonomik amaçlarla yapılmadığında dahi hem gidilen coğrafyada hem göç veren coğrafya için önemli ekonomik etkiler doğurmaktadır. Öte yandan göç kesinlikle salt ekonomik kıstaslarla anlaşılamaz ve açıklanamaz. Ekonomik sebeplerin kökünde politik, kültürel ve sosyal nedenler de yatmaktadır ve dolayısıyla göç veren ve alan coğrafyalar için sonuçlar da aynı şekilde sadece ekonomik değil, aynı şekilde politik, kültürel ve sosyal olacaktır. Göçün demografik yapıyı değiştirmesinden dolayı siyasi kurumları da etkilemekte ve karma kültürler ortaya çıkarmaktadır.⁵⁴⁶ Bu nedenden ötürü, kimi göçler ekonomik nedenlerle gerçekleşmiş olsa dahi sadece ekonomik bir çıkarsama ile yaklaşmak doğru olmayacaktır.

Ekonomik göçün temel karakteristiği kuşkusuz geçici olma halidir. Ülkeler çoğunlukla işsizliğin arttığı dönemlerde bu göçmenlerin ülkelerine geri gönderilebileceği ihtimali üzerine göç kabul etmiştir.⁵⁴⁷ Bilhassa İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa'da iyileşmeye çalışan ekonomilerin iş gücü ihtiyacı doğmuş ve Avrupa ülkelerini iş gücü ithalatı yapmaya itmiştir. Uzun yıllar boyunca bu işçilerin ülkede geçici olarak bulunduğu ve bir gün ülkelerine geri döneceği düşüncesi, birçok Avrupa ülkesinde hâkim olmuş ve bu konuya yönelik herhangi bir sosyal politika üretilmesi gereği bu nedenle duyulmamıştır.

Birçok akademisyen toplumsal tanınma taleplerinin, tanınma talebinde bulunan toplumun deneyimlemekte olduğu sosyal eşitsizliğin bir sonucu olduğuna hemfikirdir. Sosyal eşitsizlikler, işe alımlarda adaletsizlikler, işsizlik, dışlanma veya alt sınıf olarak kabul görme gibi farklı şekillerde görülebilir.⁵⁴⁸ Sosyal eşitsizliklerin, ülkelerin ekonomilerinin sarsılmaya başladığı noktada kendini gösterdiğini söylememiz mümkündür. Ekonomilerin sarsıldığı

⁵⁴⁵ İçduygu vd., 1998: 216

⁵⁴⁶ Castles ve Miller; 1998: 102

⁵⁴⁷ Rist'ten Aktaran Soysal Age. 21

⁵⁴⁸ Genç, 2005: 19

ülkelerde, düşen refah seviyesinin sorumlusu olarak görülecek günah keçileri aranmaya başlanır. Çokkültürlü (*multicultural*) toplumlarda göçmenler bunun için kolay bir hedef oluvermektedir. Sosyal eşitsizlik argümanı ile bağıntılı olarak Karl Marx ve Friedrich Engels, Komünist Manifesto’da kapitalizmin ve endüstriyelizmin günümüzün baskın gücü olacağını ve tüm toplumları ve kültürel grupları güçsüzleştireceğini öngörmüştür.⁵⁴⁹ Son 20-30 yılda toplumdaki farklı gruplardan politik hareketler ve yükselen diskurlar görmeye başlanmıştır. Bu gruplar arasında yerliler, azınlıklar, göçmenler, feministler, eşcinseller gibi gruplar yer almıştır. Bu grupların en büyük taleplerinden birisi toplum içerisinde var olmak için tanınmaktır. Bu birey ve gruplar, farklılıklarının tolere edilmesini değil, bu farklılıklarına saygı gösterilmesi, tanınmasını ve kamusal alanda kabul edilmesini talep etmektedirler. Parekh, bu kimlik temelli farklılıkların tanınması üzerine verilen mücadeleye “çokkültürlülük” (*multiculturalism*) derken, bu ifadenin esnekliğine vurguyla, oldukça “plastik” olduğunu dile getirir.⁵⁵⁰ Burada “plastik” terimi sadece esnek değil, aynı zamanda yapaylığı da vurgulamakta başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıda bahsedildiği gibi Avrupa’da ekonomik göçmenler kabul edilirken, bir gün geri döneceklerine inanılmaktaydı. Bu nedenle göçmenlerin memnuniyetsizlikleri artana kadar, onları topluma kazandırmak için herhangi bir politika izlenmemiştir. 1980’lere kadar Avrupalılar arasındaki yaygın düşünce, göçmenlerin gelme sebeplerinin, Avrupa’nın onların kendi orijin ülkelerinde daha iyi bir yer olduğuna yönelik inançtı. Bu nedenle Avrupalı için göçmenin asimile olması faydalı görülmekteydi.⁵⁵¹ Oysaki, Herder’e göre, her kültür kendi içerisinde biriciktir ve bir kültürü diğerinin standartlarına göre yargılamak adaletsizdir.⁵⁵² Nitekim Herder’in tahlili doğru çıkacaktır. Zira günümüzde göçler ulus-devlet sistemi içerisinde gerçekleşmektedir. Teknolojinin gelişmesi ve ulaşımın ucuzlaması, göçmenlerle memleketleri arasındaki bağın korunmasına, dolayısıyla asimilasyonun zorlaşp, göçmenin kendi kültürünü muhafaza etmesine yardımcı olmuştur.⁵⁵³ Bu durum Avrupa’yı çokkültürlü politikalar yürütmek konusunda zorlamaya başlamıştır. Avrupa’da çokkültürlülük, göçmenleri topluma entegre etmenin bir yöntemidir.

Çokkültürlülük Avrupa’da madun göçmenin bir mücadelesi olarak okunabilir. Christian Joppke ve Steven Lukes, çokkültürlülüğü, post-yapısalcılığa ve toplumsalcılığa

⁵⁴⁹ Marx ve Engels, 1985: 15

⁵⁵⁰ Parekh, 2000: 1

⁵⁵¹ Genç, 2005: 6

⁵⁵² Aktaran, Genç, 2005: 11

⁵⁵³ Kymlicka, 1995: 14

yakınlığıyla Batılı evrenselciliğin ve liberalizmin bir eleştirisi olarak görür. Eleştirel çokkültürlü girişimler evrenselciliğin sahte maskesini düşürmek ve dominant gruplar tarafından kültürel olarak baskılanmış ve stereotipleştirilmiş gruplara “ses vermek” anlamına gelmektedir.⁵⁵⁴ Charles Taylor farklı yorumları sadeleştirerek çokkültürlülük için farklılık ve tanınma politikası (*politics of recognition and difference*) der.⁵⁵⁵ Dünyamız gittikçe çok kültürlü, küresel ve uluslararası hale geldikçe toplumla dahil olmanın farklı versiyonları doğmuştur. Buna postnasyonel üyelik denmektedir.⁵⁵⁶ Bugün, topluma dahil olmanın ve vatandaşlık kavramının şeklinin ve anlamının değişmekte olduğunu görmekteyiz.

Bu postnasyonel (ulussonrası) yaklaşımı sürdüren akademisyenlerden bir diğeri Jean-Marc Ferry’dir. Ferry’ye göre siyasi bir Avrupa’nın inşasıyla birlikte milliyetçi ilke aşılmıştır. Ona göre Avrupa Birliği, politik ve milli kimliği ayırmak için bir araçtır. AB, bir ulus-devlete dönüşmez, ama bir siyasi topluluktur. Ona federal devlet veya devletin farklı şekillerinin bir yakıştırması yapılmamalıdır. AB tamamen farklı bir politik yapıdır ve bu yapı iki büyük dünya savaşının egemenlik ve refahın geleneksel anlamlarının ötesinde Avrupalıları birbirleri ile olan ilişkilerini düzenlemeye iten bir yapısı vardır.⁵⁵⁷ Ferry’nin ulus sonrası modeli budur.

4.2. Avrupa Birliği’nin Gelişimi ve Ortak Göç Politikası Oluşturma Çabaları

Bilindiği üzere Avrupa Birliği peş peşe iki büyük dünya savaşı ve devlet arasındaki sayısız bölgesel savaşları atlatan Avrupa devletlerinin birbirleri arasında kalıcı barışı tahsis etme hayalinin bir ürünü olarak ortaya çıktı. Ancak bu kalıcı barışın tahsis edilmesi ile yıkılan Avrupa ekonomisinin de toparlanması mümkün olabilecekti yani ekonomik olarak birbirine bağlanmış devletlerin birbirleri ile savaşmaya daha isteksiz olacağı da kalıcı barış sürecini destekleyecekti.

Alan Milward ve Vibeke Sorensen entegre (*integrated*) ve bağımlı organizasyonlar arasındaki farkı şu şekilde açıklar. OECD, GATT ve NATO gibi uluslararası organizasyonlar bağımlılık ilkesi üzerine kuruludur. Bu örgütlere üye ülkeler karşılıklı iş birliğine dayalı anlaşmalar ve politika alanlarında birbirleri ile iş birliği içerisinde çalışırlar ve üye ülkelerin iç işlerine karışmazlar, alınan kararlar ulusal politikaların üzerinde hükmetmez veya üye ülkelere karşı herhangi bir güç kullanımı veya yaptırım gerekiyorsa minimum seviyededir.

⁵⁵⁴ Joppke ve Lukes, 1999: 5

⁵⁵⁵ Taylor, 1992: 25

⁵⁵⁶ Nuhoğlu Soysal, 1994

⁵⁵⁷ Ferry, 2011: 2

Öte yandan, entegrasyon temelli uluslararası örgütler, ulusüstü bir kurumsal yapıyı gerektirir. 1951 tarihli Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ve 1957 tarihli Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) örneklerinden anlaşılabileceği gibi, bu tarz yapılanmalarda, üyeler bir kısım karar verme mekanizmalarını tüm üyelerden oluşan bir karar alma mekanizmasına devrederler. Bunun sonucunda alınan kararlar tüm üyeleri bağlar ve tüm üyeler tarafından uygulanır.⁵⁵⁸ Bu egemenliğin bir kısmının bir üst yapılanmaya devri anlamına gelir. Ayrıca ulusüstü örgütlerde, üyelere yönelik yaptırımlar da uygulanabilmektedir.

Milward'a göre Avrupa'nın ekonomik entegrasyonu ulus devletlerin ekonomilerinin yeniden tahsis edilebilmesi için 1945 sonrasında Almanya ile ekonomik bağların ve anlaşmaların kurulmasına bağlıydı. Ona göre bu "büyük soruyu" sormak gerekiyordu: Almanya'yı güvenli ve sağlam bir şekilde Batı Avrupa'ya nasıl bağlayabiliriz? Ancak bu noktadan sonra Avrupa bütünleşmesinden bahsedilebilecektir ve daha güvenli, kalıcı ve hukuken bağlayıcı bir düzenleme gerekecekti.⁵⁵⁹ Avrupa'nın ekonomik entegrasyonu ve yeniden toparlanmasını Marshall, Monet ve Schuman planları mümkün kılmıştır. Bu yönüyle bu planlardan kısaca bahsetmek gerekmektedir zira Avrupa'nın ekonomik entegrasyonu sosyal entegrasyonun sağlanması için bir öncül olmuştur.

5 Haziran 1947 tarihli Harvard Üniversitesi'ndeki konuşmasında, ABD Devlet Bakanı George Marshall, Avrupa'daki tüm ülkelere, daha sonra Marshall Planı ya da Avrupa Kalkınma Programı olarak da anılacak, Avrupa ile yakın iş birliğine yönelik ekonomik ve finansal yardım teklifinde bulundu. Bu konuda oldukça istekli olan Fransa ve Büyük Britanya, üç hafta gibi çok kısa bir süre sonra SSCB'nin de davet edildiği bir toplantıda Marshall'ın teklifini detaylandırmak için toplandılar. Lakin, Sovyet Dış İşleri Bakanı Vyacheslav Molotov, herhangi bir uluslararası kontrole destek vermeyi reddetmiş ve Almanya'ya yönelik ekonomik yardımlara karşı çıkmıştır. Sovyetler Birliği Marshall Planı'nı reddetti ve uydu ülkelerinin ve komşusu Finlandiya'nın ABD desteğini reddetmesi için çaba göstermiştir. Bu çabalar, Batı ve Doğu Avrupa arasındaki ayrımı derinleştirmiştir. Ocak 1949'da Marshall Planı'na karşılık olarak COMECON kurulmuştur.

Marshall Planı'nın ortaya çıkmasından sonra Avrupa'da ortak ekonomik programların yürütülmeye başlandığı ve gitgide daha da benimsenmeye başladığı bir dönemi gözlemlemek mümkündür. Savaş sonrası dönemde ekonomiyi canlandırmak hem güç birliği yaparak mümkün olacaktır hem de bu güç birliği ve devletlerin ekonomik olarak birbirine bağlanması

⁵⁵⁸ Dedman, 2009: 9

⁵⁵⁹ Dedman, 2009: 11

bir savaş olasılığını minimuma indirecektir. Monnet ve Schuman planları böyle bir düşünce örüntüsü içerisinde ortaya atılmıştır.

Monnet ve Schuman Planları ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında Fransız bürokrat, Fransa Ulusal Planlama Kurulu üyesi Jean Monnet refah ve sosyal gelişmenin Avrupa ülkeleri arasındaki ekonomik bağın güçlendirilmesi ile mümkün olacağına yönelik inancını belirtmesi sonrasında ortaya çıkmıştır. Savaş sonrası sunduğu ilk planda, Almanya ile ekonomik iş birliğinin önemini vurgulayan Monnet, federalist hareketler olarak da adlandırılan, Avrupa'nın baştan aşağı bütünleşmesinin gerçekleşmesinin oldukça zor olduğunu, öncelikle önem arz eden sektörlerden başlayarak yavaş yavaş ortak uygulamaların geliştirilmesinin daha etkili olacağını öngörür.⁵⁶⁰ AB'nin ekonomik temelini oluşturacak olan AKÇT'nin fiktisel temelleri bu şekilde atılmıştır.

9 Mayıs 1950'de dönemin Fransa Dış İşleri Bakanı Rober Schuman, Monnet'nin düşüncesinden ilham alarak, ortak çelik ve kömür üretimi teklifini ortaya atar. Sonrasında süre gelen müzakereler sonucunda 19 Mart 1951'de 6 ülke tarafından Paris Anlaşması imzalanır. Paris Anlaşması ile ulusüstü nitelikli Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulur. Bu altı ülke Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya'dır. Britanya başından beri müzakerelere katılmak istememiştir.⁵⁶¹ AKÇT'nin kurulmasının, daha doğrusu iş birliğinin kömür ve çelik sektörlerinden başlamasının nedeni bu iki materyalin ülkelerin ekonomik ve askeri güçlerinde merkezi bir öneme sahip olmasıdır. Bu iki materyal ülkelerin hem askeri hem de ekonomik güçlerine katkı yapan maddi unsurların temelinde yer almakta hem de Almanya ve Fransa arasında toprak talebi mücadelesinin merkezinde yer almaktadır. Demir cevheri ile zengin Alsace- Lorraine bölgesi ile kömür yataklarıyla zengin Saar bölgesi iki ülke arasında sürekli üzerinde hak iddia edilen bölgeler olmuştur. Dedman, Robert Schuman'ın kişisel olarak da bu bölge ile bağını hatırlatır. Schuman Alsace doğumludur, ana dili Almancadır ve 1914-1918 tarihleri arasında Alman ordusunda görev yapmış, 1919 senesinde ise Fransa vatandaşlığına geçmiştir.⁵⁶² Bugün Schuman'ın nezdinde Avrupa'nın ulusötesi vatandaş tanımının özünü görebilmek mümkündür.

Schuman planı ile filizlenmeye başlayan Avrupa Topluluğu düşüncesi, organizasyonel bir yapıya bürünmeye başlar ve Almanya ve Fransa gibi iki eski düşman ülkeyi bir araya getirmeyi başarır. Bu durum diğer Avrupa ülkelerinin de iş birliğine yanaşmaları konusunda

⁵⁶⁰ <https://www.cvce.eu/en/recherche/unit-content/-/unit/5cc6b004-33b7-4e44-b6db-f5f9e6c01023/4802c240-1497-4127-9b14-f7b6896d6fd9> (Erişim Tarihi: 30.05.2023)

⁵⁶¹ Dedman, 2009: 51; Dinan, 2004: 5

⁵⁶² Dedman, 2009: 51

ikna edici olur. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri komünist rejimlerin etkisi altında yaşarken, altı Batı Avrupa ülkesi daha “büyük” sonuçlar doğuracak sektörel iş birliği arayışına girerler ve tarım, ulaşım, kamu sağlığı gibi sektörler iş birliğine başlamak için uygun alanlardır. Bu amaca erişebilmek için ise 1992’de Avrupa Tek Senedi (*Single European Act*) ile Avrupa Topluluğu’nun büyük reformu olarak ortaya çıkar. Dinan’a göre eğer meşruiyet başarıya bağlı ise Avrupa Topluluğu ilk en güçlü meşruiyetini 1980’lerin sonu ile 1990’ların başı arasındaki dönemde elde etmiştir. Dinan’a göre Ortak Pazar programı elit ve sıradan Avrupalıların birbirlerine benzediklerini anlamalarını sağlamıştır.⁵⁶³ SSCB’nin dağılıp Soğuk Savaş’ın sona ermesi de yine aynı dönemde gerçekleşmiş ve Avrupa ülkeleri arasında ortak dış politika ve güvenlik politikalarının konuşulmaya başlanmıştır. Ekonomik ve parasal birlik düşünceleri ile birlikte 1992’de Maastricht Anlaşması ile sonuçlanacak hükümetler arası görüşmelerin önü açılmıştır. 7 Şubat 1992’de Maastricht’te imzalanması dolayısıyla bu popüler isimle anılan Avrupa Birliği Anlaşması ile “halklarının ekonomik ve sosyal gelişimini desteklemek” ve “ülkelerin vatandaşlarını dahil edecek bir vatandaşlık kurmak” konusunda karar kılınmıştır.⁵⁶⁴

Anlaşmanın sekizinci maddesinde “Birlik Vatandaşlığı” kavramı oluşturularak, üye ülke vatandaşlığına sahip tüm bireylerin, birlik vatandaşı (ayrıca Avrupa vatandaşı olarak da anılacaktır) olduğu ve birlik vatandaşı olan herkesin diğer üye ülkelere serbest seyahat ve iskân etmesi güvence altına alınmıştır.⁵⁶⁵ Bu yönüyle bakıldığında Avrupa Birliği, Avrupa Birliği olarak ilk kurulduğu günden itibaren bir sosyal politika ve Avrupalılık kavramını oluşturma konusunda ortak rıza oluşturmuştur. Ancak bunun ne kadar uygulanabilir olduğu veya ne kadar uygulandığı asıl tartışma noktasıdır. Bu noktada Avrupa ülkelerinde yaygın olarak uygulanan üç farklı vatandaşlık politikasına değinebiliriz.

Avrupa Birliği niteliği muğlak hatta ihtilaflı olsa da belki de uluslar-sonrası dünyada en aydınlanmış siyasal şekillenme olabilir ancak bugün iki farklı Avrupa Birliği’nin aynı anda var olduğunu da söylemek mümkündür: Dahil etme ve çokkültürlü AB ile endişenin hakim olduğu yabancı düşmanı AB.⁵⁶⁶ Bu nedenle AB’de bir ortak göç politikası oluşturma gerekliliği doğmuştur ve AB’de ortak göç politikası oluşturma çabalarını AB müktesebatı üzerinden okumak mümkündür.

Avrupa Birliği’nde ortak göç politikası oluşturma çabası, Maastricht Anlaşması öncesine dayanmaktadır. Avrupa Topluluğu (AT) kurucu anlaşması olarak bilinen 1957 tarihli

⁵⁶³ Dinan, 2004: 7

⁵⁶⁴ Maastricht Anlaşması (Treaty on European Union), 1992: 4

⁵⁶⁵ Maastricht Anlaşması (Treaty on European Union), 1992: 15

⁵⁶⁶ Appadurai, 2008: 22

Roma Anlaşması'nda çalışanlar, serbest meslek mensupları ve hizmet sağlayıcıların serbest dolaşımlarını içeren hükümler bulunmaktadır.⁵⁶⁷ Anlaşmada bireylerin serbest dolaşımının temel nedeninin ekonomik olduğu açıktır. Burada amaçlanan Avrupa Topluluğu içerisinde iş gücünden maksimum seviyede yarar sağlamaktır. Ancak bu hakkın ilk aşamada vatandaş olanlara tanındığını akılda bulundurmak gereklidir. Bireylerin, malların ve sermayenin serbest hareketliliği, Avrupa Birliği'ni uzun dönemde iç sınırların kaldırılmasına yöneltecektir.

1985 tarihli Schengen Anlaşması imzacı ülkelerin kendi aralarında kontrollü bir şekilde iç sınırların kaldırılmasını getirmiştir. İç sınırların kaldırılması (ya da geçirgenleştirilmesi) dış sınırların kontrolü konusunda Avrupa ülkelerini ortak politikalar geliştirmeye itmiştir.

1992'de Maastricht Anlaşması olarak yaygınca bilinen Avrupa Birliği Anlaşması'nın (*Treaty on European Union*) imzalanması ile Avrupa Birliği üç temel sütun üzerine inşa edilir. Bunlar, Avrupa Toplulukları, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası ve Adalet ve İçişlerinde İşbirliği'dir. Sığınma, dış sınırlardan geçiş ve kontroller, göç politikası ve üçüncü ülke vatandaşlarına ilişkin politikalar, AB'nin üç sütunundan "Adalet ve İçişlerinde İşbirliği" başlığının altında yer alır.⁵⁶⁸ Maastricht Anlaşması bu boyutuyla ortak göç ve sığınma politikası oluşturmakta önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Maastricht Anlaşmasının ortak göç politikasına yönelik atmış olduğu en büyük adım Avrupa Vatandaşlığı fikridir.

Maastricht Anlaşmasının⁵⁶⁹ "Avrupa Toplulukları" başlığı altında Avrupa Vatandaşlığı kavramı düzenlenmiştir. Buna göre üye devletlerinin vatandaşları, AB vatandaşı olarak kabul edilmiştir ve AB vatandaşlarına diğer üye devlet topraklarında serbestçe dolaşma ve ikamet etme hakkı tanınmıştır. Lakin bunun sonucunda üye ülkelerden birinin vatandaşı olmayan bireyler, serbest dolaşım hakkı başta olmak üzere AB vatandaşlarının faydalandığı diğer haklardan mahrum kalmışlardır.

Avrupa'da bir ortak göç ve sığınma politikası oluşturmaya yönelik çalışmalardan diğeri de Amsterdam Anlaşmasıdır.⁵⁷⁰ Amsterdam Anlaşması, AB'nin kurucu anlaşması olan Maastricht anlaşmasını değiştiren ve geliştiren (*amendment*) bir anlaşmadır. Bu anlaşmaya eklenen protokollerden "Avrupa Birliği Anlaşmasına ve Avrupa Topluluğunu Kuran Anlaşmaya Ek Protokol"ün 2. Maddesi ile Schengen Anlaşması AB müktesebatının bir

⁵⁶⁷ Roma Anlaşması: https://ec.europa.eu/romania/sites/romania/files/tratatul_de_la_roma.pdf

⁵⁶⁸ Öner, 2016:547

⁵⁶⁹ Maastricht Anlaşması: https://europa.eu/european-union/sites/europa.eu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf

⁵⁷⁰ <https://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>

parçası haline gelmiştir. AB'nin genişlemesi, Schengen Alanı'nın genişlemesini de sağlamıştır.

Güncel verilere göre sadece 2020 yılında AB üyesi olmayan ülkelere AB üyesi ülkelere göç edenlerin sayısı 1,9 milyon olarak açıklanmıştır. EUROSTAT verilerine göre 2021 yılında AB üyesi ülkelere ikamet eden kayıtlı ve AB üyesi ülke vatandaşı olmayan göçmenlerin sayısı 40 milyonun üzerindedir. Bu rakamlara AB üyesi ülkelere bir diğer AB üyesi ülkeye gidenlerin sayısı eklendiğinde rakam 58 milyonu geçmektedir.⁵⁷¹ Bu haliyle kıyaslandığında dünya üzerindeki yaklaşık her kayıtlı 5 göçmenden 1'i Avrupa Birliği üyesi ülkelerdedir. Öner, şu soruyu sorar: bu kadar insan vatandaşı olmadıkları için temsil edilmezlerken, Avrupa kimliğinden nasıl bahsedebiliriz?⁵⁷² Avrupa'da kimlik tartışmalarının ortaya çıkmasıyla birlikte entegrasyon kavramı da tartışmalarda sıklıkla kullanılır hale gelmiştir. Göç çalışmalarında sosyal entegrasyonu (*civic integration*) hedefleyen birçok politika çeşidi bulunmakla birlikte, bunların en bilinenleri asimilasyon, çokkültürlülük ve entegrasyondur.⁵⁷³ Aşağıda bu kavramların tanımlarına kısaca yer verilecek ve daha sonra bu kavramlar tartışılacaktır.

Asimilasyon, göçmenin orijinine yönelik aidiyetini ve kimliğini terk ederek, göç ettiği ülkeye aidiyet beslemeye başlaması ve kültürünü benimsemesi olarak tanımlanır.⁵⁷⁴ Toksöz, Asimilasyonu göçmenlerin toplum içerisinde dağılarak, özümseyerek göç alan toplumdan ayırt edilemez hale gelmesi olarak tanımlar. Öte yandan asimilasyonun Amerikan versiyonu, bundan ufak bir farkla ayrılır. Amerikan versiyonunda, küçük azınlığın toplumun çoğunluğuna benzemesinin ötesinde, tüm farklılıkların tek bir potada eritilerek yeni bir Amerikan ulusunun ortaya çıkması söz konusudur.⁵⁷⁵ Unutulmaz, asimilasyon kavramının Amerikan yazınında kullanımının, bugün entegrasyon kelimesinden anladığımızla neredeyse aynı olduğunu, yani asimilasyon teriminin çok kötü bir şey olduğu düşüncesin çok modern olduğunu belirtir.⁵⁷⁶ Bugün asimilasyon kavramının reddedilmesine neden olan, Amerika'da planlandığı gibi, bir Amerikan toplumu yaratmak üzerine herkesin birlikteliğinden (içine alarak dahil etme) uzaklaşıp, bilhassa Avrupalı versiyonunda olduğu gibi, yabancı/farklı olanın

⁵⁷¹ EUROSTAT Göç Verileri,

https://ec.europa.eu/EUROSTAT/databrowser/product/view/MIGR_POP3CTB, (Erişim tarihi: 13.04.2022)

⁵⁷² Öner, 2016: 549

⁵⁷³ Öner vd., 2016: 139

⁵⁷⁴ Öner, 2016: 19

⁵⁷⁵ Toksöz, 2006: 37

⁵⁷⁶ Öner vd., 2016: 140

tüm farklılıklarını unutup/reddedip, yeni bir kimlik ve kültür edinmesini zorlayıcı yapısıdır. Yani yeni bir kimlik ve kültür edinirken, eskisinin yok olmasıdır.

Çokkültürlülük ise çoğul toplum ilk olarak Britanya doğumlu bir kolonyal yazar olan J.S Farnivall’ın kolonileşme döneminde birlik ve bağlılığı kolaylaştırmak için ortaya attığı bir terimdir. Kolonilerde bulunan iki ve daha fazla toplumun birbirlerine karışmadan aynı politik birim içerisinde yan yana yaşamalarını tanımlar.⁵⁷⁷ Terimin kökünün dahi kolonyal döneme dayanıyor olmasını özünde toplumsal ayrışma ile baş edememenin psikanalitiği olarak okuyabiliriz.

Öner, çokkültürlülüğü kültürel farklılığın genel anlamda, kamusal olarak tanınması ve bunun devlet politikalarıyla desteklenmesi olarak tanımlarken⁵⁷⁸, Toksöz ise etnik ve diğer farklılıkların tolere edilmesi veya desteklenmesi yoluyla farklı kimliklerin bir arada yaşaması olarak tanımlar.⁵⁷⁹ Çokkültürlülükte, farklılıklar olduğu şekliyle kabul edilir ve bu farklılıklara yönelik bir müdahale gerçekleşmez. Ancak The Souls of Black Folk kitabında Du Bois “Bir problem gibi hissetmek nasıl bir duygu?” diye bir soru sorar. Alana Lentin ve Gavan Titley, Du Bois’nın bu sorusundan hareketle çokkültürlülüğün krizine yönelik eleştirel bir bakış açısı üretirler. Bu eleştirilerin temelinde azınlıkların kültürel entegrasyonun “problem” olarak belirlenmiş olması ve yaşamlarının bu çokkültürlü deneyin başarısızlığına karşın şeyleştirilmiş ve homojenize edilmiş olması yer alır.⁵⁸⁰ Lentin ve Titley’e göre çokkültürlülük politikalarından bu yana ırkçılığın var olmadığını söyler çünkü çokkültürcülük ırkçılığın yapması gerekenleri onun yerine gerçekleştirir. Çokkültürcülük döneminde ön yargı ve ayrımcılık devam eder ama kökeninde ırk değil kültür vardır.

Kaya, çokkültürcülüğün ve cumhuriyetçiliğin, göçmenlerin, gittikleri ülkelerde siyasi, toplumsal ve ekonomik alanlara dahil etmekte başarısız olduğunu söyler.⁵⁸¹ Farklılıkların kurumsal olarak tanınması anlamına gelen çokkültürcülük, farklılıkların özgürce yaşanmasını destekler ya da en azından olanaklı kılar. Öte yandan bu yaklaşımın eleştirildiği nokta ise göçmenlerin toplumun geri kalanından bağımsız birer hayat yaşamasını mümkün kıldığından, toplum içerisine dahil etmeyip hatta dışlanmasını kolaylaştırmasıdır.⁵⁸² Nitekim çokkültürcülüğün çıkış sebebinin altında, bir gün ülkelere döneceklerine inanılan

⁵⁷⁷ Lee, 2009: 33

⁵⁷⁸ Öner, 2016: 19

⁵⁷⁹ Toksöz, 2006: 37

⁵⁸⁰ Lentin ve Titley, 2011: 105

⁵⁸¹ Kaya, 2016: 41

⁵⁸² Öner vd., 2016: 142

göçmenlerin, geri dönüşlerini kolaylaştırmak yatmaktaydı. 1990’larda karar alıcılar çokkültürlülük politikalarını yeniden tartışmaya açmış ve asimilasyon vurgusunu artırmışlardır. Bu, dil yeterliliğinin, kanunları ve kültürü öğretmek üzere tasarlanmış kursların daha çok vurgulanması ve farklılıkların benimsenmesinin daha az önemsenmesi anlamına gelmektedir.⁵⁸³ Dolayısıyla, toplum içerisinde diğerleri ile birlik ve uyum içerisinde ve farklılıklarını da barındırarak yaşanmadığı her model, başarısız bir denemedir. Peki başarı nedir, nasıl ölçülür ve bunun bir başarı olduğuna kim karar verir? muhakkak ki bu soruların nesnel ve ölçülebilir bir cevabı yoktur.

Entegrasyon ise kısaca toplumdaki farklı etnik ve sosyal grupların uyum içerisinde ve aralarında sürtüşme olmaksızın yaşaması olarak tanımlanmaktadır.⁵⁸⁴ Traian Rotariu, “Demografi ve Nüfus Sosyolojisi” adlı kitabında gelen göçmenlerin entegrasyonunu hem “kültürel birlik temelinde evrensel toplumlar” hem de “çokkültürlülük temelinde cemaatçi toplumlar” olarak tanımlar. Zira topluma göç yoluyla yeni katılanlar diğerleri ile aynı resmi haklara sahip olarak değil aynı zamanda herhangi bir sosyal statüye sahip olmak için de diğerleri ile eşit şartlara sahip olarak, ekonomik ve kültürel varlıklara erişim, meslek edinme ve eğitime erişim ve her düzeyde politik dahil olma ile eşit vatandaş konumuna ulaşarak toplumun birer üyesi olurlar. W.A Cornelius, entegrasyonun, entegre olmuşluğun fark edilebiliyor olması ile mümkün olduğunu vurgular ve bu fenomen “farklılık hipotezi” olarak adlandırır.⁵⁸⁵

4.3. Sosyal Entegrasyon Politikalarının Maduniyetçi Eleştirisi

İkinci Dünya Savaşı’nın sonundan itibaren gelişmekte olan ülkelere milyonlarca göçmen Batı Avrupa ülkelerine göç etmiştir. Ancak son 20-30 yıldır göçmenlerin ve onların entegrasyonuna yönelik tartışmalar özellikle hararetlenmiştir. Savaş sonrası ekonominin yeniden sağaltılması amacıyla birçok Avrupa ülkesi geçici göçmen işgücü alımı yöntemini benimsemiştir. Bu göçmenlerin çoğu Güney Avrupa ülkelerinden, eski kolonilerden ve gelişmekte olan ülkelere göçmüştür. 1970’lerdeki ekonomik duraksama sürecinde göçmen alımları durdurulmuş veya azaltılmıştır. Ancak daha önceleri geçici olarak alınan göçmenlerin kalıcılaşması, aile birleşimleri ve iltica politikaları ile yoğun göçler gelmeye devam etmiştir. Bu dönemde göçmenleri temel alan politikalar geliştirilmeye başlanmış, onların entegrasyonunun yanı sıra, işgücü piyasası, refah ve kültürel politikaların ortaya çıkması

⁵⁸³ Givens, 2007: 67

⁵⁸⁴ Toksöz, 2006: 36

⁵⁸⁵ Vranceanu, 2012: 258

göçmen entegrasyonunu da görünür kılmıştır. 1990’larda çokkültürlülük ve asimilasyon politikalarının üzerinde yeniden durulmaya başlanmış olması, göçmenlerin dil yeterliliği, kanunlar ve kültürel değerlerin öğretilmesi ve farklılıklara yönelik vurguların azaltılması ön plana çıkmıştır.⁵⁸⁶ Bilhassa Batı Avrupalı ülkeler tarafından doksanlı yıllardan itibaren göçmenlere yönelik toplumsal entegrasyonu sağlamak üzere çeşitli politikalar benimsenmiştir. Joppke’ye göre bu politikalar iki farklı yeniliği sunmuşturlar. Bunlardan birincisi artık entegrasyonun toplumun farklı kurumlarının müstakil çabalarına bırakılmayarak, devlet kontrolü altına alınmasıdır. İkincisi ise toplumsal entegrasyon için geliştirilen enstrümanlar, göçmenlerin entegrasyonu kadar onların göç etmeden önce seçilmeleri ve denetlenmelerini de içerecek şekilde şekillenmiştir. Bu doğrultuda Joppke, entegrasyon ve denetleme mekanizmalarının bir araya getirilmesinin Avrupa entegrasyon politikalarındaki asıl yenilikçi yönü⁵⁸⁷ oluşturduğunu vurgular. Avrupa Birliği’nde göçmen ve entegrasyona yönelik sorunlar yaşamakta olduğu AB Irk Eşitliği Direktifi’nin (*European Union’s Racial Equality Directive/RED*) 2000 yılında kabul edilmesiyle kanıtlanmıştır.⁵⁸⁸ RED barınma, sosyal korunma, eğitim, istihdam alanlarında ırk ayrımcılığını konu almaktadır. Dolayısıyla göçmenlerin entegrasyonuna yönelik akademik ve politik araştırmaların yapılması RED gibi hukuki metinlerin de ortaya koyduğu gibi önem arz etmeye başlamıştır.

Literatürde göçün ve göçmenlerin ele alındığı bazı kaynaklara bakıldığında bunların ekonomik araştırmalar yapan kaynaklar olduğunu görmek mümkündür. Freeman’ın 1979 tarihli “*Immigrant Labor and Racial Conflict in Industrial Societies*”⁵⁸⁹ kitabı, Miller’ın 1981 tarihli “*Foreign Workers in Western Europe: An Emerging Political Force*”⁵⁹⁰ kitabı, Hollifield’in 1992 tarihli “*Immigrants, Markets and States: The political economy of postwar Europe*”⁵⁹¹ kitabı gibi öncül araştırmalar, göçmenler üzerine yapılan karşılaştırmalı çalışmalar çoğunlukla ampirik sonuçlar ortaya koymaktadır. Ancak bunların büyük çoğunluğu isimlerinden de anlaşılabilirceği üzere ekonomik bakış açıları üretmektedir. Bu kitaplar çoğunlukla ticari politikalar, göçmen politikalarının gelişmeyle alakalı boyutları, göçmenlerin politik bağlılıkları ve liberal demokratik rejimlerde göçmenlerin haklarının geliştirilmesi konularına odaklanmaktadır.⁵⁹² Katznelson⁵⁹³, Ireland⁵⁹⁴, Nelson⁵⁹⁵ ve Messina’nın⁵⁹⁶

⁵⁸⁶ Givens, 2007: 67-68

⁵⁸⁷ Joppke, 2017: 1153

⁵⁸⁸ Givens, 2007: 68

⁵⁸⁹ Freeman, 2015

⁵⁹⁰ Miller, 1981

⁵⁹¹ Hollifield, 1992

⁵⁹² Givens, 2007: 69

⁵⁹³ Katznelson, 1976

çalışmaları doğrudan göçmenlere odaklanmasalar da ABD ve Batı Avrupa’da beyaz olmayan toplulukların siyasete katılımları üzerine çalışmışlardır. Hackmann ve Schnapper sekiz ülkeden araştırmacının bir araya gelerek hazırladıkları “*The Integration of Immigrants In European Societies: National Differences and Trends of Convergence*” kitabı Finlandiya, Fransa, Almanya, Birleşik Krallık, İspanya, İsveç, İsviçre ve Hollanda’da entegrasyon politikalarını ve bu politikaların etkilerini karşılaştırmalı bir biçimde ele almaktadır.

Avrupa Birliği Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi (*European Union Monitoring Center on Racism and Xenophobia/EUMC*) ve Göç Politikası Grubu (*Migration Policy Group*) entegrasyon politikaları ve ırksal ayrımcılığın arka planına dair bilgiler sağlayan kaynaklar arasındadır. Avrupa Birliği Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi Avrupa Irkçılık Karşıtlığı yılı olarak kabul edilen 1997 yılında Viyana’da kurulmuş ve 2003 senesinde Avrupa Konseyi merkezin Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (*European Union Agency for Fundamental Rights/FRA*) olarak görevine devam etmesine karar vermiştir. Bu ajans da düzenli olarak yayınladığı raporlarla ayrımcılık, adalet erişim, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, çocuk hakları ve bilgi güvenliği gibi konularda ampirik araştırma sonuçları yayınlamaktadır. Bu kurumun yayınlamış olduğu raporlardan bu tez çalışmasının ilerleyen bölümlerinde ayrıca bahsedilmiştir.

Yukarıda bahsedilen çalışmalar küresel batının entegrasyon politikalarına dair bilgiler sağlamaktadır. Hatta Uluslararası İlişkiler disiplinde “Kopenhag Ekolü” olarak bilinen Waever ve arkadaşlarının güvenlik ve kimlik üzerine çalışmaları da bulunmaktadır. Tüm bunlara rağmen Uluslararası İlişkiler disiplinde ya da Siyaset Bilimi, Sosyoloji gibi disiplinlerde göçmenin merkeze alınarak Maduniyetçi bir bakış açısıyla ele alınan çalışmalara çok az rastlanmaktadır. Bireyselleşen modern dünyada, göçmeni genel politik kararlardan etkilenen, verileri toplanılarak bir bütün içerisinde harmanlanan, ancak göçmenin kimliğine, bu kararlarda ne kadar yer alacağına ya da yer alıp almayacağına dair çalışmanın çok az yürütüldüğü ve temel haklar mücadelesi tamamlanana kadar sesinin duyulmadığı ya da başkasının onun adına konuştuğu madunlar olarak ele alan çalışma yok denilecek kadar azdır. Madunun topluma entegrasyonu madunun yararına mıdır yoksa egemen ulusal toplumun konforunun korunması için midir sorusu neredeyse hiç sorulmamaktadır. Madun göçmenin entegrasyonu, politika yapıcılarının gözünde, daha çok göçmenlerin yaşadığı zorlukları

⁵⁹⁴ Ireland, 2004

⁵⁹⁵ Nelson, 2000

⁵⁹⁶ Messina, 1989

dindirmek için değil, egemen ulusal toplumun ayrıcalıklı konumunun ve ulusal homojenliğin yani “ulusal modelin” korunması için gerekli görünmektedir.

Bir yerde toplumsal entegrasyona (*civic integration*) yönelik eleştiriler varsa, genellikle “ulusal modelin” sonuna gelindiğine⁵⁹⁷ işaret ederek başlar. Öte yandan bazı eleştiriler ise, ulusal modelin devam ettiği ancak toplumsal entegrasyonun şekil değiştirdiğini ve Avrupa’daki ülkelerin yeni araçlar benimsediğini⁵⁹⁸ vurgulamaktadır. Bazı tartışmalar ise toplumsal entegrasyon uygulamalarının hali hazırda uygulanmakta olan çokkültürlülük politikalarının terki veya bu politikalardan bir sapma olarak görülebileceği üzerinedir. Toplumsal entegrasyon ile çokkültürlülük politikalarının aynı anda ve bir arada var olup olamayacağı (*coexist*), entegrasyonun çokkültürlülük politikaları üzerine örtülen bir örtü⁵⁹⁹ haline gelebileceği tartışılmaktadır. Son olarak daha normatif bir tartışma olarak, isminden bağımsız bir şekilde, toplumsal entegrasyonun entegrasyondan asimilasyona doğru bir kayma haline gelip gelmeyeceği tartışılmaktadır.⁶⁰⁰ Bu tartışmalar ışığında Joppke, ulusal modelin sonuna gelindiğine dair iki önemli çıkarımda bulunmaktadır: mevcut politikalar ya ulusal model (homojen toplum) beklentilerine tamamen aykırıdır ya da ulusal modeli birçok farklı noktasından etkilemektedir. Joppke’ye göre çokkültürlülük politikalarından vazgeçmek abartılmaktadır. Çünkü toplumsal entegrasyon, göçmen entegrasyonuna yeni bir yaklaşımı ifade etmektedir. Çokkültürlülüğten vazgeçerek toplumsal entegrasyon modeline geçmek bir şekilde veya bir düzeyde uygulanmakta olan çokkültürlü politikalardan vazgeçmek değildir ki toplumsal entegrasyon ve çokkültürlü politikaların aynı anda da var olması mümkündür. Son olarak Joppke, toplumsal entegrasyonun liberal bir bakış içerdiğini ve kültürel asimilasyonu ima etmediğini vurgulamaktadır. Çünkü entegrasyonun mihenk taşının, yeni gelen göçmenler tarafından benimsenmekten çok saygı duyulması gereken liberal değerler olduğunu kabul etmektedir. Buna örnek olarak Hollanda’yı gösteren Joppke, toplumsal entegrasyonun “asimilasyonist” bir dönüş olduğunu iddia edenler tarafından hafife alınmakta olan ince bir çizgi olduğunu iddia etmektedir.⁶⁰¹

Toplumsal entegrasyon 1990’ların sonlarından itibaren Avrupa’nın hemen hemen her yerinde göçmen entegrasyonu söz konusu olduğunda yaygınca kullanılan bir terimdir. 1998 yılında Hollanda hükümeti “Yeni Gelenlerin Entegrasyonu Yasası”nı (*Newcomers’*

⁵⁹⁷ Böcker ve Strik, 2011: 169

⁵⁹⁸ Goodman, 2012: 692

⁵⁹⁹ Joppke, 2017: 1154

⁶⁰⁰ Joppke, 2017: 1154

⁶⁰¹ Joppke, 2017: 1154

Integration Law/ Wet Inburgering Nieuwkomers, WIN) çıkardığında yasal bir terim olarak yazında yerini almıştır.⁶⁰² Flamanca “inburgering” terimi İngilizcedeki entegrasyon (*integration*) terimi ile eş anlamlı kullanılmakta olsa da terimin yerleşirme (*habitation*), uyumlaştırma (*inurement*) ve vatandaşlığa alınma (*naturalisation*)⁶⁰³ anlamları bulunmaktadır. WIN yasası Hollanda’ya yeni gelen göçmenlerin dil öğrenmesi ve kanunları öğrenmesini gerektirmekteydi. Michalowski’nin “Hollanda Modeli”⁶⁰⁴ dediği bu yöntem daha sonra Almanya ve Fransa dahil birçok Avrupa Birliği ülkesi tarafından benimsenecektir. Genel mantığı göçmenlerin dil bilgi ve becerilerine ve politik kurumlar, tarih ve kültür hakkında bilgi sahibi olmalarını içeren toplumsal entegrasyon yasalarındaki gereklilikler sağlanmadığı halde göçmenler sosyal yardımlarının kesilmesinden oturma izinlerinin ve ülkeye girişlerinin iptaline kadar geniş bir cezalar yelpazesine maruz kalabilmektedir.⁶⁰⁵ Entegrasyon politikalarının 3 temel karakteristiği bulunmaktadır:

- Tekil değil düzenli göç akınlarını hedeflemektedir. AB ülkeleri artık “sıfır göç”ün imkânsız olduğu konusunda hemfikirdir.
- Toplumsal entegrasyon, toplumun ana akım kurumlarına ve bilhassa iş gücü piyasasına entegrasyona işaret etmektedir.
- Göç gerçekleşmeden önceki entegrasyon çabaları (vize öncesi dil sınavı vb.) az gelişmiş, çoğunlukla Müslüman ülkelerden aile birleşimi yoluyla gelen istenmeyen göçü hedef almaktadır.⁶⁰⁶

Bunlara rağmen, toplumsal entegrasyon politikalarının adında “entegrasyon” geçiyor olsa da aslında göçmen entegrasyonu ile göç kontrolünü iç içe geçirmektedir. Yukarıda sayılan üçüncü karakteristik bir entegrasyon yönteminden çok göçmen seçme ve göç yoğunluğunu azaltma mekanizmasına işaret etmektedir. Özetle entegrasyonun aslında bir dışlama mekanizmasına dönüşmesini içermektedir. Göç kontrolünü içeren entegrasyon politikaları hak olarak kabul edilen eylemleri görevlere dönüştürmektedir. Bu durumda entegrasyon kavramının da yeniden tanımlanması gerekmektedir. Eğer entegrasyon kavramı bir göçmen bir ülkeye taşındıktan sonra gerçekleşen süreçleri ifade ediyorsa, her ne kadar bunlar göçmenin entegrasyonunu kolaylaştırabilme ihtimaline sahipse de vize vermeden önce

⁶⁰² “Dutch Government and the Immigrants”, University College London, Multicultural Society of the Netherlands, Study Pack
https://www.ucl.ac.uk/dutchstudies/an/SP_LINKS_UCL_POPUP/SPs_english/multicultureel_gev_ENG/pages/autochtonen.html (Erişim tarihi: 16.03.2023)

⁶⁰³ Interglot sözlüğü, <https://m.interglot.com/nl/en/inburgering> (erişim tarihi 16.03.2023)

⁶⁰⁴ Michalowski, 2004: 163

⁶⁰⁵ Joppke, 2017: 1155

⁶⁰⁶ Joppke, 2017: 1155

gerçekleştirilen entegrasyona dair her uygulama (dil sınavı, ülkenin kültürü, tarihi ve kanunlarına yönelik bilgi soruları vb.) bir göç kontrolüne dönüşmektedir. Entegrasyon politikalarının bir göç kontrolü haline gelmesi, göçmenin gelmesinin önünde bir engel olarak yani göçmenin istenmeyen öteki olarak yerini sabitlemektedir.

Sosyal entegrasyon genel politik söylevde “yabancı” olarak tanımlanan etnik azınlık grupların ana topluluğa sosyal karışma veya diğer yöntemlerle ne derece kolaylık veya zorlukla dahil olabileceği sorusunu içerir. Öte yandan sorulması gereken sorulardan biri de şudur: neden entegrasyon tartışmaları onlar da toplumdan bir o kadar ayrılmış ve marjinalize edilmişken, kimlik ve sınıfsal gruplardan çok, çoğunlukla kültürel veya dini farklılıklara odaklanmıştır?⁶⁰⁷

Sosyal entegrasyonun belirli amaçlarına yönelik karışıklık, sosyal müdahalelerin etkililiğini ölçmeye yönelik hemfikir olunmuş bir ölçüm kriterinin olmamasından kaynaklanır. Philips’e göre bu durum izlenen politikaların belirsizliğinden ve çelişkilerinden kaynaklanır ve buna örnek olarak Fransa’yı gösterir. Fransa’da, “iyi bir sosyal karışım” amacına ulaşmak, politik metinlerde ve hukuki düzenlemelerde sıklıkla anılan bir durum olmasına rağmen, Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansına raporlarına göre tanımı net olarak belirlenmemiş bir durumdur. Aynı şekilde Belçika’da da örneğin mahallelerde sosyal karışım dengesine kamusal tartışmalar uzun süredir devam etse de birlikte var olmanın ne derecede başarılı olduğuna dair ölçüm kriteri bulunmamaktadır.⁶⁰⁸

Bir ülkenin, o ülkeye yeni gelenlere yönelik sosyal ve mekansal entegrasyon yaklaşımı, genel anlamda o ülkeye gelen göçmenlere yönelik tanınan sosyal haklar boyutunu yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda ulusal kimlik ve aidiyet oluşturmaları üzerinde de etkisi bulunur.⁶⁰⁹ Özellikle Fransa ve Almanya’nın göçmenlere yönelik politika oluşturmalarındaki farklar görüldüğünde, bunun etkileri de anlaşılacaktır. Zira, Fransa’nın asimilasyonist dahil etme politikası, kendini aynı zamanda göçmenlerin ayrı (*segregated*) mahallelerde yaşamayışlarında görülebilmektedir. Aynı şekilde Almanya’nın mahallelerinde yaşayan göçmenlerin oranının, Alman vatandaşlarının %12’sinden fazla olamayacağına dair kurallar, her ne kadar göçmen mahallelerinin ve gettoların oluşmasını engelleyen bir çaba olarak okunabilse de göçmene dair algıyı da ortaya koyabilmektedir. Bu algı, göçmenin toplumun azınlığı olarak yerini sabitlemektedir. Aynı zamanda bu kural isteyen göçmenin istediği

⁶⁰⁷ Philips, 2010: 211

⁶⁰⁸ Philips, 2010: 211

⁶⁰⁹ Brubaker’dan aktaran Philips, 2010: 212

mahallede yaşayamayacağı ya da belli bir mahallede yaşamak zorunda kalacağı bir zorlama mekanizmasını ortaya çıkarmakta, sayısal azınlığından ötürü politik örgütlülüğünü de kısıtlamakta ve madun sessizliğini pekiştirmektedir.

Hollanda, Büyük Britanya ve İrlanda'da entegrasyon politikaları sosyal çeşitliliği korurken, etnik dahil olmayı da desteklemektedir. Öte yandan Fransa, entegrasyonu daha çok sınıf temelli olarak ele almakta, etnik farklılıklara çok fazla vurgu yapmamaktadır. Fransız cumhuriyetçi kültürden köklerini alan asimilasyonist yaklaşım, ırksal ve dini farklılıkları reddetmektedir.⁶¹⁰ Deborah Philips, göçmenlere yönelik konut politikalarını irdeleyen "Minority Ethnic Segregation, Integration and Citizenship: A European Perspective" makalesinde 15 Avrupa ülkesinde göçmenlere yönelik barınma politikası yapılarındaki farklılıkların, bu ulus devletlerin yeni vatandaşlarına, haklar ve sorumluluklar temelinde nasıl yaklaştıklarını ve dahil olma ve dışlanma deneyimlerini ne denli etkilediklerini açıklar. Ülkeler arasındaki barınma politikaları farklılıkları -nitekim en temel haklardan biri olduğundan barınmanın Philips tarafından tercih edilmiş olması anlamlıdır- bu ülkelerin göçmenlere yönelik politikadaki farklılıkları da temsil etmektedir. Birçok Kuzey Avrupa ülkesi, göçmenlere başta sosyal yardımlar olmak üzere daha fazla sosyal haklar sağlarken diğer yandan sıkı göç kontrol politikaları da izlemektedir. Bu durum zamanla politikaların entegrasyondan asimilasyona kayması olasılığını ortaya çıkarır. Philips'e göre bu durum, devlet destekli daha uyumlu ve entegre olmuş bir toplum yaratma arzusundaki çokkültürcülük politikalarının başarısızlığının doğurduğu kaygıları yansıtmakta olup, terörle mücadele kapsamında göçmenlere yönelik algıların da bir ürünü olagelmıştır.⁶¹¹

Avrupalı akademisyenler arasında göç çalışmalarına katkı sağlayanların başlıca, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kolonilerden ve yakın çevre ülkelerden gelen işçi göçmenlere ve 2000'li yılların başından itibaren yaşanan siyasi istikrarsızlıklar dolayısıyla, 11 Eylül vakasının da etkisiyle, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan gelen göçmenlere yönelik yazın ürettiklerini görebilmek mümkündür. Bu göçmenler arasında da bir iyilik/kötülük hiyerarşisi oluşturmakta, göç sorununa Avrupa özelinde bütüncül bir yaklaşım üretilmesinin önüne geçmektedir.

Diğer birçok akademisyenden ayrı olarak Philips, incelemiş olduğu 15 Avrupa ülkesinde en yoksun ve en az destek alan (ya da hiç almayan) grubun Çingene/Roman/Göçebe topluluklar olduğunun altını çizer. Avrupa ülkelerindeki Çingene/Roman/Göçebe

⁶¹⁰ Philips, 2010: 213

⁶¹¹ Philips, 2010: 214

toplulukların sayısı ve kamplarının büyüklükleri değişiklik gösterse de halktan çoğunlukla düşmanca tavırlara maruz kalmakta, barınma ve yerleşme (*settlement*/kamp kurma) haklarından yoksun bırakılmaktadırlar.⁶¹²

Sosyal ayrışma, buna maruz kalan grupların sosyal ve mekansal hareketliliklerinin engellemesi ve ırkçı saldırı korkusuyla birleşmiş sınırlı seçeneklerin var olmasıdır.⁶¹³ Göçmenlerin, göçmen mahallelerinde yaşaması sadece göçmen grupların yaşamak istemediği mahallede barınmak zorunda kalması veya barınmak istediği mahallede barınamaması şeklinde ortaya çıkmaz, aynı zamanda yerli (beyaz) halkın söz konusu mekanları terk etmesi şeklinde de baş gösterebilir.⁶¹⁴ Yine de mekansal ayrıklığın (*segregation*) ve toplumsal entegrasyonun eşitlik, ulusal kimlik ve aidiyet ile bağı belirsizdir. Bununla ilgili akademik çalışmalar henüz yeterli veri elde etmek konusunda eksiktir. Ayrı mahallelerde oturan göçmenler hayatın diğer alanlarında kamusal alanlar, okullar, iş yerleri vb. toplum ile entegre olmuş olabilir. Kaplan, Holloway, Kennet ve Forrest gibi akademiklerin de belirttiği gibi ulusal ve ulus aşırı bağlar, vatandaşlığın postnasyonel formları gibi gelişmeler barınmanın mekansallığının önemini azaltabilir.⁶¹⁵ Mekansal ayrışma, göçmenler ve etnik ve dini azınlıklar üzerine yoğunlaşırsalar da yüksek gelir seviyesine sahip yerli/beyaz halkın da ayrı mahallelerde yaşadığı ve bunun çoğunlukla normal karşılandığı görülebilir.

Fransa'da göçmenlerin sayısı arttığında, 1980 tarihli Le Figaro Gazetesi manşetine "hoşgörüsüzlüğün eşiğindeyiz" yazmıştı.⁶¹⁶ Peki bu eşik neresidir? Bir örnek ile açıklayacak olursak, göçmenlere yönelik yaygın eleştirilerden biri, onların kayıtsız çalıştığı ve ücretleri düşürdüğüdür. Ancak kayıtsız çalışma, devletin denetim mekanizmasının yokluğu veya başarısızlığından veya bu mekanizmanın sağladığı boşluktan kaynaklanmaz mı? Peki bu eşik, neden göçmenlerin önüne çizilir?

Bu eşik, yani uygarlık temelli modelin ve Avrupa düşüncesinin Avrupa dışından gelenlere dayatılmasıdır.⁶¹⁷ Göçü önlemek açısından alınan sınır tedbirleri de aynı amaca hizmet etmektedir. İşe yaramayan teknolojilere milyarlarca dolar para harcamak, hükümetlere kitleleri ulusal aidiyeti pekiştirme ve kendi politikaları çevresinde mobilize etme imkânı sağladığı sürece kabul edilebilir harcamalar olarak görülmektedir.⁶¹⁸ Görünen o ki modern

⁶¹² Philips, 2010: 219

⁶¹³ Philips, 2010: 220

⁶¹⁴ Philips, 2010: 220

⁶¹⁵ Philips, 2010: 221

⁶¹⁶ Kastoryano, 2000: 31

⁶¹⁷ Kaya, 2016: 3

⁶¹⁸ Kaya, 2016: 16

devlet, modernizmin sonuçlarından kendilerini korumak için göçmen karşıtı milliyetçi politikalara yaslanmaktadır. Baudrillard'ın dediği gibi, “Öteki kendimizi sonsuza kadar tekrar etmekten kurtulmamızı sağlayandır”⁶¹⁹

Yukarıda bahsedilen entegrasyon, asimilasyon ve çokkültürlülük politikaları birden fazla batı Avrupa ülkesinde farklı şekillerde uygulanmış ve farklı sonuçlar doğurmuştur. Bu kavramların ortak özellikleri, Avrupa merkezli ve Avrupamerkezci olmaları, Avrupa'nın ikinci dünya savaşı sonrasında uğradığı göç dalgalarına bir tepki olarak ortaya çıkmış olmasıdır. Bu kavramların muğlaklığı, siyaseten kullanışlılığını artırmıştır.⁶²⁰ Dolayısıyla kavramların Avrupamerkezci ve bir tepki olarak ortaya çıkması da kendi özünde Avrupaegemenci bir tavidir.

1970'ler sonrası hızla gerek müstakbel AB ülkelerinden gerekse dış çevre ve eski sömürgelerden göç alan batı Avrupa ülkelerinde hızla “çeşitlilik” ve “süperçeşitlilik” olarak tanımlanan toplum yapıları ortaya çıkmıştır. Vertovec'e göre süperçeşitlilik, sosyal dokunun sadece etnisite, din ve dil gibi alışlagelmiş kavramlar ile tanımlanmadığı, şekli ve yöntemi ne olursa olsun göçün, yasal statünün (mülteci- vatandaş), cinsiyet ve cinsel oryantasyonun da dahil olduğu birden fazla kavram ile açıklanmasıdır.⁶²¹ Çeşitlilik ve süperçeşitlilik Avrupa toplumlarının karakteristiklerinden biri haline geldiği 1970'ler sonrası, kimlik tartışmalarını doğurmuştur. Avrupalı toplumlarda süperçeşitlilik Avrupalı etnik ve kültürel kimlikler üzerinde tehdit algılanmasına neden olmuştur.⁶²² Bu kültürel tehdit algısı aynı zamanda ekonomik de bir karşılık bulmaktadır. Bu algı göçmen iş gücünün proleterleşmesine katkı sağlamaktadır. Böylece AB'de göçün kültürel ve ekonomik sonuçlarının sömürgeci pratiklerle örtüştüğünü görebiliriz.

Kapitalist birikimin temellerinin atılabilmesi için alt tabakanın şiddetle bastırılması; milyonlarca işçinin maddi ve manevi güven(ce)sizleştirilmesi onların kitlesel olarak proleterleştirilmesini ve yeniden proleterleştirilmesini (*reproleterianization*) doğurmuştur.⁶²³ Günümüze doğru geldikçe hem sermayenin hem de bireylerin hareketliliğinin artmış olması proleterleşme ve yeniden proleterleşme sürecini de uluslararası bir boyuta ulus ötesi bir hal almıştır. Balibar bu proleterleşme ve yeniden proleterleşme süreçlerini üç temel şekilde gruplandırır. Birincisi, küresel kuzeyde sosyal politikaların kısmen ya da derinden yıkılması

⁶¹⁹ Kaya, 2016: 27

⁶²⁰ Öner vd., 2016: 140

⁶²¹ Vertovec, 2007: 137

⁶²² Öner vd., 2016: 138

⁶²³ Marx ve Engels; 1975

ve refah devleti tarafından yaratılmış olan sosyal vatandaşlık kurumlarının (*Balibar buna nasyonal sosyal devlet*⁶²⁴ *der*) güçsüzleşmesi refah devletinden istihdam devletine, sosyal devletten cezai devlete (*penal state*) şiddetli bir dönüşümü yaratmıştır. İkincisi, küresel güneyde iş gücünün ulusaşırılması, Güney’de arzu edilen şahlanmayı sağlamaya yetmeyen ama yoksullaşmaya en azından direnmenin bir yolu olan kalkınma programları ve politikalarını tersine çevirmiş veya yok etmiştir. Son olarak da yarı çevrede ise kıtlık ve yolsuzluğa dayalı ama yine de zenginlikle fakirlik kutuplaşmasını belli bir sınırın içerisinde tutmayı başarılmış “gerçek mevcut sosyalizm” olarak adlandırılan diktatörlük yapısının yıkılmasına bağlı olarak geliştirmiştir. Etienne Balibar’a göre yukarıda sayılan bilgiler devlet aygıtı içerisinde madunun temsili ya da temsil olanaklarını bastırmak ya da en aza indirmek için iş gücünün yeniden proleterleştirilmesini (*reproletarianization*) gerektirmiştir. Ona göre ekonomik gibi görünen bu süreçler esasen politiktir.⁶²⁵ Özetle göç Avrupa Birliği için ekonomik olduğu kadar politiktir ve göçün devamlılığının sağlanması göçmenin madun konumunun sabit tutulmasıyla mümkün olabilecektir. Zira ancak o zaman Balibar’ın dediği gibi yeniden proleterleşme mümkün olabilir.

Balibar Avrupa’daki bir diğer sömürgeci pratiğe dikkatimizi çekmektedir. Ona göre günümüzde AB’de var olan Avrupa vatandaşlığı kavramı aslında Avrupa toprakları üzerinde yaşayan halkların hak ve AB’ye olan katkılarının tanınması değil, yerli ve yerli olmayan (*native and nonnative*) halkların postkolonyal anlamda yalıtılmasıdır. Balibar Avrupa vatandaşlığı tanımının Avrupalı “*apartheid*” rejimine dönüşmekte olduğunu öngörür. Avrupa vatandaşlığı zaten bir şekilde vatandaşlık sahibi olan bireye yeni hatta üstün bir vatandaşlık ve farklı haklara erişim hakkı da sağlamakta dolayısıyla yabancının konumunu da dönüştürmektedir. Avrupa Birliği ölçeğine genellendiğinde dışlamanın boyutu da değişmektedir. AB vatandaşlığı Avrupa Birliği’nin oluşumu süresince tarihsel olarak yer ve rol almış halkları dahil eden bir mekanizma gibi görünmekte, öte yandan yine AB’nin bugünkü şeklini almasında katkısı olan diğer halklar dışlanabilmektedir. Örneğin AB’nin bugünkü halini almasında ciddi katkısı bulunan, kriz zamanlarında iş gücü ihtiyacı duyduğunda ilk başvurduğu örneğin güney ülkelerden gelen topluluklar ile AB’ye dahil olmaları seçici kabul (*selective admission*) ile mümkün olmuş doğu ve güneydoğu Avrupa

⁶²⁴ Balibar, 2009

⁶²⁵ Balibar, 2009: 127

halkları arasında fark oluşmaktadır.⁶²⁶ Balibar'ın bu açıklamaları da bu tezin hipotezini doğrular niteliktedir.

Küresel kapitalist sistemde yaşanan krizler de AB toplumunu düzenli olarak şekillendirmektedir. Küresel alanda hissedilen dörtlü kriz (*quadruple crisis*/ sık sık mali krizlere neden olan artan makroekonomik dengesizlik, artan gıda fiyatları, gelir eşitsizliğinin kötüleşmesi ve bireysel ve çevresel hasarların giderilmesi için sürekli artan miktarlarda bütçe ayrılmasını gerektiren uzun soluklu çevresel sorunlar)⁶²⁷ Avrupa Birliği'ni de derinden etkilemiştir. Avrupa'nın içinden ve dışından sayısı 47 milyonun üzerindeki göçmen için bu krizler daha da derinden hissedilmektedir. Ekonomik durgunluk zamanlarında İspanya'daki göçmenler arasında işsizlik oranları %40'ı aşmış, İtalya'da evraksız göçmen olmak suç haline getirilmiş, dönemin Fransa cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, Fransa'da yaşayan ikinci nesil göçmenleri vahşi bir tehdit olarak tanımlamış, dönemin Alman şansölyesi Angela Merkel göçmenleri entegre etmeye ve desteklemeye yönelik çokkültürlülük politikasını tamamen başarısız olarak ilan etmiş ve Birleşik Krallık'ta yabancı doktorların görev yapması uygun görülmemiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban-ki Moon Avrupa Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada AB'yi göçmenler üzerinden bir kutuplaşmanın olabileceği konusunda uyarma gereği duymuştur.⁶²⁸ Öte yandan göçmenlerin maduniyeti Sarkozy'nin söylemine ve seçim kampanyasına da çarpık bir biçimde yansımış ve 2016 senesinde bir sonraki seçim dönemi için “*sessiz çoğunluğun sesi olmak*” istediğini söylerken tüm göçmenlerin Fransız gibi yaşaması ve Fransızca konuşması gerektiğini söylemişti.⁶²⁹ Bu söylemden dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin hem tam da Spivak'ın tanımladığı bir şekilde göçmenin maduniyetini kabul edişini hem de onu madun konuma geri itişini görebilmekteyiz.

4.4. Avrupa Fikrinin Maduniyetçi Eleştirisi

Avrupa fikrinin maduniyetçi bir eleştirisini göç üzerinden yapabilmek mümkündür. Bunun için hem Avrupa'da göçün hacmine hem de Orta ve Doğu Avrupalı göçmenlerin algılanışına bakmak anlamlı olacaktır. Zira Avrupa Birliğinde göçten bahsedildiğinde sadece birliğin dış sınırlarının ötesinden gelen göçmenleri değil, birliğin genişlemesi sonrasında post-

⁶²⁶ Balibar, 2009: 171

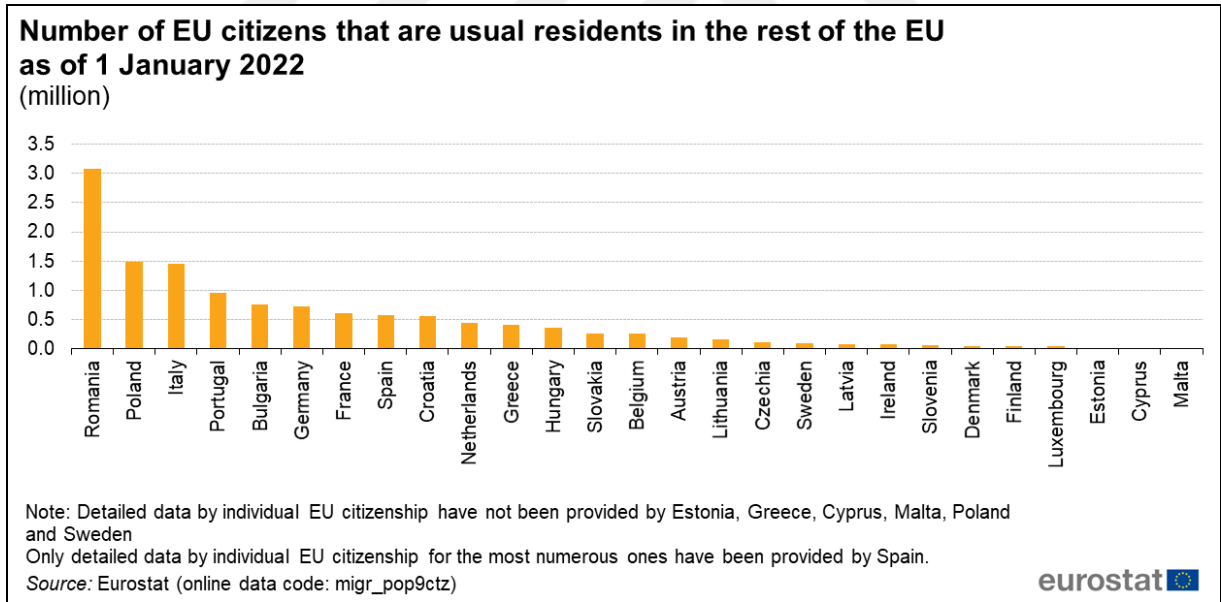
⁶²⁷ Alonso vd. 2014: 107

⁶²⁸ Bailey, 2013: 202

⁶²⁹ Nicolas Sarkozy says immigrants should 'speak French' and attacks 'medieval' burkini; The Independent, <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/nicolas-sarkozy-president-immigrants-should-speak-french-attacks-medieval-burkini-a7318016.html> (Erişim tarihi: 10.03.2022)

liberal ekonomik yaklaşımlar ve bireylerin hareketliğinin serbestliğinden ötürü artan birlik içi göçleri de dahil etmek gerekmektedir. Bu göçleri ve hacmini EUROSTAT verilerine bakarak görebiliriz.

Mart 2023 tarihinde yayınlanan EUROSTAT verilerine göre 2021 yılında toplam AB üyesi olmayan ülkelerden AB'ye göç bir önceki yıla göre yaklaşık %18 artış göstererek 2,3 milyon kişiye ulaşmıştır. 2021 yılında daha önce bir AB üyesi ülkede ikamet etmekte olup bir diğer AB üyesi ülkeye göç bir önceki yıla göre yaklaşık %17 artış göstererek 1,4 milyon kişiye ulaşmıştır. Bu bilgilere bakıldığında AB üyesi olmayan ülkelere gelen göçün yarısından daha fazla AB içi göç gerçekleşmektedir. Ayrıca göçmen nüfusunun sayısı 23,8 milyona ulaşarak AB'nin toplam nüfusuna oranı %5.3 şeklinde gerçekleşmiştir.⁶³⁰ 2021 yılı içerisinde bir AB üyesi ülkede en çok vatandaşı ikamet etmekte olan ülkeler Romanya, Polonya, İtalya ve Portekiz'dir. (Sıralama oransal olarak verilmiştir.) En çok göç veren ülkeler dikkate alındığında dikkat çeken unsurlardan birisi aldıkları göçlerden daha fazla göç vermiş olmalarıdır. Aşağıdaki şekil EUROSTAT'tan alınmış olup göç veren AB üyesi ülkelerin sıralamasını göstermektedir.

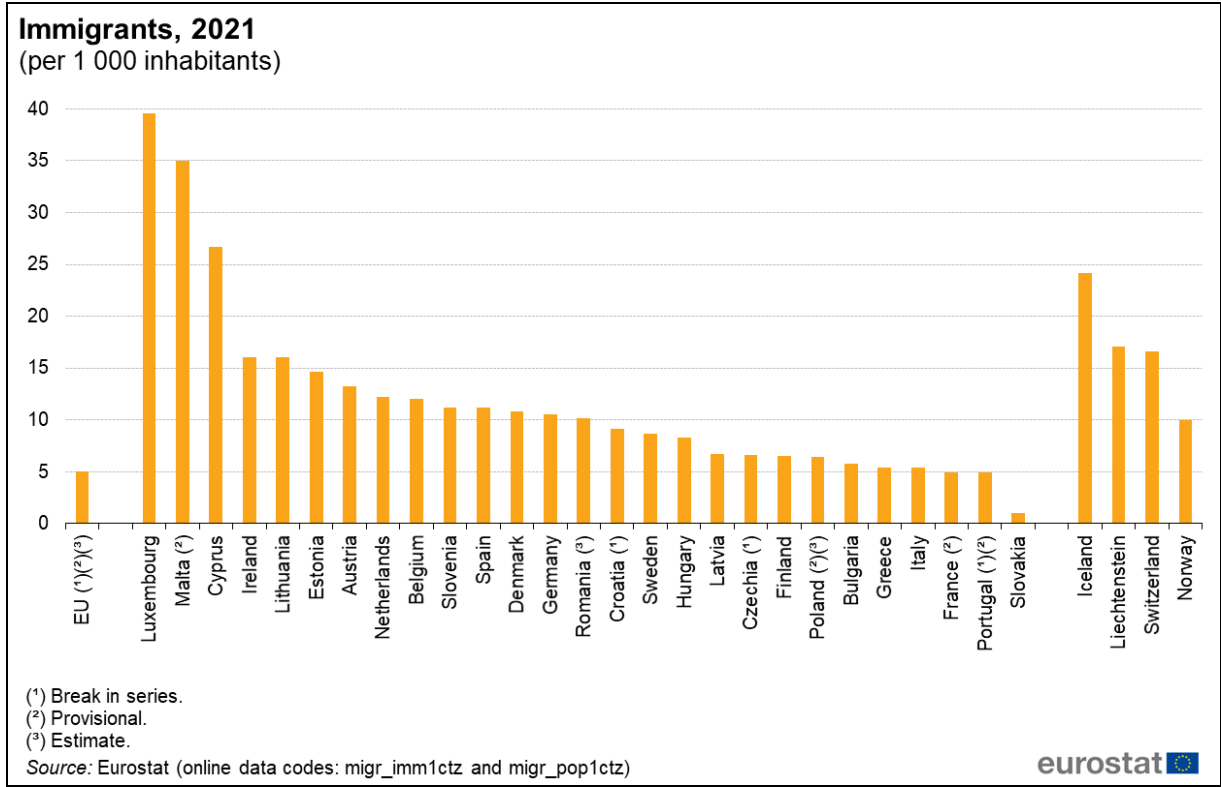

Şekil 4.2: AB'nin geri kalanında ikamet etmekte olan AB vatandaşlarının sayısı (Kaynak: EUROSTAT)

Bu veriler sadece AB üyesi ülke vatandaşlarının diğer AB üyesi ülkelerde yaşama sayılarını vermektedir. Bu ülkelerin aldıkları göç miktarına bakıldığında (bkz. Şekil 3)

⁶³⁰ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics (Erişim tarihi 26.05.2023)

aldıkları göçten daha fazlasını vermekte oldukları görülebilmektedir. Görülebileceği üzere örneğin, verdiği göç hacmine bakıldığında Romanya ilk sıradayken, aldığı göç hacmine bakıldığında on dördüncü sıradadır. Unutulmaması gerekir ki görselde verilen bilgiler, oransal değil sayısalıdır.

Şekil 4.3: AB ülkelerinin aldığı göçmen sayısı, 2021 (Kaynak: EUROSTAT)

Yukarıdaki bilgiler ışığında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupalı ülkeler arasında en çok göç veren ülkeler olduğunu görebilmekteyiz. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden göçe daha geniş küresel bir perspektiften bakılması gerekmektedir ve bu ülkelerin ekonomik yapılanmalarının ve sosyo-ekonomik değişiminin temeli olan sosyalizmden kopuşlarının ayrılmaz bir parçası olarak okunması önemlidir.⁶³¹ Kurekova, 2010 tarihli University College London’da gerçekleştirilen Göç, Ekonomik Değişim ve Sosyal Zorluklar üzerine Disiplinlerarası Konferans’ta sunulan “*Theories of Migration: Conceptual Review and Empirical Testing in the Context of the EU East-West Flows*” makalesinde 2004 genişlemesinden sonra AB’ye katılan sekiz ülkenin (EU8/ bunlar göç veren ülkelerdir) ve o tarihte zaten AB üyesi olan Birleşik Krallık ve İrlanda’nın (EU2/ bunlar bu 8 ülkeden en çok göç alan ülkelerdendir) gelir farklılıklarını, neoklasik teori çerçevesinde

⁶³¹ Kurekova, 2010; 2

incelemiştir. Buna göre; gelir düzeyi bireylerin göç kararı almasında etkili bir faktör olmasına rağmen gelir farklılığı, benzer yaşam standardına sahip bu sekiz ülkenin AB üyeliği sonrasında göç dinamiklerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Zira, AB'nin 2004'teki genişlemesinin öncesinde göç potansiyellerine yönelik yapılan tahminlerin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki sosyo-ekonomik modeli ortaya çıkaran keskin kurumsal ve yapısal çeşitlilik dikkate tam anlamıyla alınmadığı için başarısız olmuştur yani “ülke karakteristiği” yeterince görülememiştir.⁶³² Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki kurumsal ve yapısal çeşitlilik, yani ülke karakteristiği, doğunun batı algısı ile açıklanabilir. Buna göre batı bir cazibe merkezi olarak konumlandırılırken, bu onu aynı zamanda başat bir güç konumuna da yerleştirir.

Batı Avrupa'daki Doğu Avrupa tahayyülünü Edward Said'in meşhur Oryantalizm analizi üzerinden anlamlandırmak mümkündür. Sosyal bilimcilerin birçoğunun bildiği üzere Said'in oryantalizmi, doğunun batı gözüyle tasviri doğrultusunda tanımlandığını ve Batı'nın kendisini modern, rasyonel ve ilerici olarak tanımlarken, bunun karşısına egzotik ve gizemli ama öte yandan durağan ve gerici (geri kalmış) olarak yansıttığını söyler. Larry Wolff 1994 tarihli makalesinde Batı'nın Doğu Avrupa'yı da aynı bu şekilde tanımladığını ileri sürer. Ona göre Batı ve Doğu Avrupa arasındaki ayrışma Aydınlanmaya kadar gider. Wolff'a göre Doğu Avrupa da aslında “*Avrupa içinde ama tam olarak Avrupalı değil*”dir.⁶³³ Yani Doğu Avrupa, Batı için yeterince Avrupalı değildir, ötekidir.

Maria Malksoo'nun “The Memory Politics of Becoming European: The East European Subalterns and the Collective Memory of Europe” makalesi, Baltık ülkeleri (Estonya, Litvanya ve Letonya) ve Polonya'nın Soğuk Savaş sonrasında “Avrupalılaştırmalarına” yönelik eleştirilerini içerir. Polonya ve Baltıkların “Avrupalı olma” (*becoming European*) politikaları, gerçek Avrupa'ya (*true Europe*) karşın yine yukarıda belirtildiği gibi “Avrupalı ama tam olarak değil” (*Europe but not quite Europe*) tartışmalarının ortasındadır. Malksoo, bu ülkelerin statülerinin Aydınlanmadan beri Avrupalılar tarafından onlara bahşedildiğini görüşüne katılmaktadır.⁶³⁴ Dolayısıyla bu analizler, Batı Avrupa'nın Doğu Avrupa'ya diğer küresel doğu ve küresel güneye bakışıyla aynı şekilde baktığını ima eder. AB'nin genişlemesi bu durumu değiştirmemiştir. Maduniyetçi bir bakışla bakarsak AB'nin (ideolojik/soyut ve somut) post-kolonyal sınırları genişlemiştir. Bir önceki bölümde gelişmiş ekonomilerin, yapısal enflasyonist hareketi engellemek için düzenli işgücü göçü ihtiyacı olduğunu

⁶³² Kurekova, 2010; 20

⁶³³ Light ve Young, 2009: 284

⁶³⁴ Malksoo, 2009: 655

hatırlayalım. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin batısına verdiği göçün hacmine bakıldığında, bu coğrafyalar ucuz ve düzenli işçi kaynağı yani Batı için içsel kolonyalizmin devam ettirilebildiği coğrafyalar haline gelmiştir.

Öte yandan, Polonya ve Baltıklar Aydınlanmadan beri Avrupa'nın kendilerine bahsettiği tartışmalı Avrupa kimliğini reddeder ve Avrupalı kimliğinin ne kadarının Avrupa'nın tamamını içerdiğini tartışmalı bulur. Bugün Avrupa Kimliği dediğimiz olgunun çoğunlukla Batı Avrupa'nın kimliğini tüm Avrupa'nınmış gibi dikte etmesidir. Batı'nın sömürge topraklarına gösterdiği üstenci bakış açısı, aydınlanma ve ilerleme sağlama iddiasının bir benzerinin Doğu Avrupa için de uygulandığını söylemek mümkündür. Öyle ki, bu ülkeler AB'ye katıldıktan sonra bile, Batı Avrupa onlara “yeni Avrupalılar” diyerek, onların nasıl anılacağına dair kuralları belirlemiştir. Yeni Avrupalılar, Eski Avrupa ile aynı tarihi yaşamışlardır. Aynı iki savaşı atlatmışlardır. Ancak ikisinin de bu tarihe bakış açıları tamamen farklıdır. Malksoo, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa güçlenmeye başlarken, doğu Avrupa'nın komünist rejim baskısı altında ezildiğini vurgular.⁶³⁵ Eski Letonya başkanı Vaira Vike Freiberga'nın vurguladığı gibi, “İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesi Batı'nın özgürleşmesi, Doğu'nun ise kölelik, işgal, boyun eğme ve Stalinist terör, altına ezilmesi anlamına gelir.”⁶³⁶ Açıkçası bu noktada Freiberga'nın ifadesini yukarıda Kurekova'nın belirttiği “ülke karakteristiğinin” nasıl oluştuğu ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında nasıl devam ettiğini tek cümlede ifade ettiğini belirtebiliriz. Batı Avrupa'nın doğusuna bakış açısı, sömürgeci devletlerin sömürgelerine bakışıyla benzeşmektedir. Çünkü aynı tarihi yaşamış olsalar da doğu ve batı Avrupa tarihi farklı deneyimlemiştir. Doğu, komünist rejim baskısının unsuru olmuştur, ona sömürgeci bir tarih sunulmuştur.

Edward Said'e göre de İslamofobi ve Antisemitizm, Hristiyanizm bağlamında aynı kaynaktan doğar.⁶³⁷ Yukarıda Kurekova'nın “ülke karakteristiği” dediği, oryantalist bir bakış açısıdır demek mümkündür. Benzer şekilde, bilhassa 11 Eylül sonrası Polonya gibi ülkelerde Müslüman nüfusun toplam nüfusa oranı %0,1 iken, yani toplumda tehdit oluşturacağı iddia edilen kadar “öteki” varlığı yoktur. Lakin 2015 ve sonrası göçmen krizinde özellikle Müslüman göçmenlere yönelik nefret söylemlerinin artmasının ağırlıklı olarak Yahudiler olmak üzere ırkçı ötekileştirmenin tarihsel devamı olduğunu iddia etmek mümkündür.⁶³⁸ Açıkçası, Avrupa'da öteki olana bakışın temelinde Avrupa şüpheciliğinin (*Euroscepticism*)

⁶³⁵ Malksoo, 2009: 656-657

⁶³⁶ Malksoo, 2009: 662

⁶³⁷ Said, 2010

⁶³⁸ Narkowicz, 2018: 361

yer aldığını anlayabiliriz. Bunu da Avrupa Birliği'nin oluşması döneminde sıkça anılan “bizim tarihimiz sizin tarihinizdir” argümanlarının tarihin bütüncüllüğünü vurgulamayıp, bilakis Doğu Avrupalıların tarihini reddetmesi⁶³⁹ olarak okuyabiliriz. Bir ortak Avrupa hafızası üretme çabası, Batı'nın tipik ortak yapılar üretme vesilesiyle bütünlük ve evrensellik arayışını göstermektedir.

Soğuk Savaş ve Doğu Avrupa ülkelerinin komünist düzen içerisinde yer almış olmaları da bu bakış açısını ancak pekiştirmiştir. Maria Todorova da benzer şekilde Balkanların Batı tarafından “Avrupalı ama tam olarak değil” şeklinde tanımlandığını hatırlatır.⁶⁴⁰ Todorova Oryantalizm ile Balkanizmin⁶⁴¹ farklı anlamlar içerdiğini, oryantalistin net bir doğu tasavvuru iken Balkanizmin bir arada kalmışlığı ve batının gözünden “içimizdeki öteki” olarak kabul edildiğini ifade ettiğini not düşmek gerekmektedir.

Malksoo, gelecekte çok geçmişe yönelmenin “Doğu Avrupa Sendromu”nun bir parçası olduğunu belirtir. Bu oryantalist bakış açısı her kültürün kurucu unsurunun hatırlama ve bununla aynı doğrultuda unutma olduğu gerçeğinin üstünü örter. Açıkçası, oryantalist bakış açısı sadece Batı'nın egzotik bulduğu Asya ve Afrika halklarına yönelik tahayyülünü içermez, aynı zamanda kendi doğusuna da yöneliktir. Doğu Avrupalıların Batı Avrupa'nın “köksüz, kafası karışık, belirsiz, fakir, geri kafalı kuzeni” olarak algılanmış olduğunu belirtir.⁶⁴² Bu açıklama Doğu Avrupa'yı ve Doğu Avrupalıyı aşağı/öteki olarak tanımlar. Oryantalist bakış açısı burada bariz olarak görülebilmektedir. Burada Doğu Avrupa'dan Fransa ve Birleşik Krallık başta olmak üzere diğer batı Avrupa ülkelerine göç eden beden işçilerini tanımlamak için kullanılan “*Polonyalı Tesisatçı*” stereotipini hatırlatabiliriz. Bu stereotip Batı'nın beden gücüne dayalı iş alanlarında çalışan göçmen fenotipini “beyazlaştırmakta” öte yandan bu beden işleri Orta ve Doğu Avrupalı göçmenlere verilerek, Batı Avrupa ekonomisinin doğudan gelen göçe tedrici bağımlılığını aynı kefeye koymaktadır.⁶⁴³ Bu beyazlık kafa karıştırıcıdır çünkü iş gücünün ırksallaştırılmasını karmaşılaştırmakta, belirsizleştirmektedir. Öte yandan komünist dönem propagandalarının vurguladığı kötü öteki algısını da sarsmaktadır.

⁶³⁹ Malksoo, 2009: 660

⁶⁴⁰ Todorova, 2009: 6

⁶⁴¹ Balkanizm teriminin hem Batı'nın Balkanları daha coğrafi bir terimle Güney Doğu Avrupa'yı tasavvur etme şekli hem de bu tasavvura yöneltilmiş bir eleştiri terimi olarak kullanıldığını akılda tutmak gerekir.

⁶⁴² Malksoo, 2009: 659

⁶⁴³ Böröcz ve Sarkar, 2017: 1

Light ve Young, “*European Union Enlargement, post-accession migration and imaginative geographies of the “New Europe”: media discourses in Romania and the United Kingdom*” makalesinde genişleme sonrası Birleşik Krallık medyasında Romanya ve Bulgaristan’dan gelecek göçmenlerin muhtemel bir tehdit ve “istilacı” olarak algılandığını ve yansıtıldığını vurgulamaktadır. Medyanın kamuoyu oluşturulmasındaki güçlü etkisini göze aldığımızda, artık birer Avrupa Vatandaşı olsalar da göçmenlerin Batı Avrupa’da nasıl birer öteki olarak algılandıklarını anlamamız için yeterli olacaktır. Avrupa’nın geniş anlamının saptanmasında medyadaki bu yansımaların etkili olmakta, medya analizlerinin göç üzerine popüler diskur göçe yönelik “ahlaki paniğe” (*moral panic*) yol açmakta ve göçmenleri suçlular (*folk devils*) olarak göstermekte ve bu sadece Birleşik Krallık’ta değil Hollanda ve İtalya gibi ülkelerde de gerçekleşmektedir.⁶⁴⁴ Hatta öte yandan Avrupa’da “ötekinin ötekisi” diyebileceğimiz durumlar dahi yaşanmaktadır. Geri plana itilmiş bir kriz ve istikrarsızlığa karşı Avrupa Birliği içerisinde gösterilen dramatik değişimler Doğu Avrupalı göçmenlere yönelik milliyetçiliğin ve ayrımcılığın artmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu ayrımcı ve milliyetçi argümanların artması ise Doğu Avrupa içerisinde Romen (*țigan/çingene*) toplumlara yönelik milliyetçi geri tepmelere neden olmuştur. Her ne kadar Romenler, kendilerini bir Avrupa ulusu olarak tanımlama çabasına girmiş olsalar da “eski” Avrupa toplumlarının birlik argümanları Romenleri dışlar durumdadır.⁶⁴⁵ Günümüzde Baltıklar ve Polonya’nın vermekte oldukları “kendi geçmişlerine ses verme” mücadelesi, aynı Orta Avrupa Ülkeleri’nin de yapmaya çalıştığı gibi, AB’nin eşit öznesi olma mücadelesini de içerir. Yukarıda belirtildiği gibi, bugün oluşturulmaya çalışılan AB kimliği, tüm Avrupa kimliklerini içermedikçe, kapsayıcı olmaktan uzak kalacaktır. Öte yandan Doğu’ya komünist mirasın unutulması baskısının yapılması, en nihayetinde Batı’nın “ahlaki pusulasını” kaybetmesi anlamına gelir.⁶⁴⁶ Burada kastedilen Avrupa’nın kendisini başkaları üzerinden tanımlamasıdır. Başkası kendileştiğinde Avrupa’nın, Castles’ın kavramsallaştırdığı şekliyle kendi tanımı (*self-definition*)⁶⁴⁷ da belirsizleşir ve yeni ötekiler arayışına gidilebilir.

Avrupa kimliğinin oluşturulması aşamasında Avrupalı egemenler tarafından Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yöneltilen “Bizim tarihimiz, sizin tarihinizdir” türünden ifadeler, Manuel Castells’in sınıflandırdığı üç kimlik inşası türünden meşrulaştırıcı kimlik inşasına dahil edilebilir. Meşrulaştırıcı kimlik, egemen kurumlar tarafından egemenliğin genişletilmesi

⁶⁴⁴ Light ve Young, 2009: 290

⁶⁴⁵ Madroane, 2012: 117

⁶⁴⁶ Malksoo, 2009: 662

⁶⁴⁷ Castles, 2008: 45

ve rasyonalizasyonu için geliştirilmiştir. Bu tanım milliyetçi kuramlara da uyumludur. Direniş kimliği, egemen olanın karşısında, ötelenen, ötekileştirilen ve değersiz görülenler tarafından geliştirilmiştir.⁶⁴⁸ Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin kimliklerinin tanınması ve eşit olarak kabul edilmesi için verdiği mücadele ise bu ikinci kimlik türünün bir örneğidir.⁶⁴⁹

Bu bölümü özetle, Avrupa Birliği'nin göçler anılmaksızın bir bütün olarak anlaşılamayacağını ve Avrupalı kimliğinin nasıl ötekiler üzerinden inşa edildiğini ve bu ötekiler içerisinde AB üyesi Orta ve Doğu Avrupa halklarının da istisnasız yer aldığı ortaya koyulmuştur. Bu ötekilik AB bütünleşmesi ile ortadan kalkmamış bilakis bu göçmenleri madun konumuna iten uygulamalarla devam etmektedir. Bir sonraki bölümde maduniyet teorileri modernizm eleştirisi ile el ele dikkate alınarak kuramsal bir eleştiri yapılmaya çalışılacaktır.

4.5. Avrupa'da Biyopolitikaların Maduniyetçi Eleştirisi

Biyopolitika kavramı ilk kez Rudolf Kjellen tarafından yirminci yüzyılın başında devlet ile bireyi birleştirip, devleti bireylerden ve onların seçimlerinden oluşan canlı bir organizma olarak tanımlamasıyla ortaya çıkmış olup, organikçi devlet görüşünün ilk temellerini oluşturmuştur.⁶⁵⁰ Biyopolitika ve biyoiktidar Foucault tarafından ele alınmıştır. İktidar kavramı tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinde karmaşılaşmış, politika ve yaşamın iç içe geçmişliğinden ötürü hangisinin bir öteki üzerinde daha etkili olduğunu anlamak gittikçe zorlaşmıştır. Yaşam mı politikayı etkilemektedir ya da politika mı yaşama yön vermektedir belirsizleşmiştir. Bu noktada terimi ilk kullanan olmasa da ilk kez sistematize etmeye çalışan Foucault'nun biyopolitika terimi öne çıkar. Foucault'ya göre biyopolitika bir yönetim biçimi olup, biyoiktidar da biyopolitikanın genişletilmiş halidir.⁶⁵¹ Biyopolitika denince akla ilk gelen isimlerden olan M. Foucault biyopolitikayı modern devletlerin liberal kapitalist yönetim metotlarını kullanarak toplumsal olanı kurma ve onu yönetmeyi içeren bir iktidar mefhumu⁶⁵², “yönetim pratiğinin nüfusu oluşturan canlıların karşılaştığı sorunları (sağlık, hijyen, doğum oranı, yaşam süresi, ırklar..) akılsallaştırma çabası”⁶⁵³ ve insanların temel biyolojik özelliklerinin politikaya, politik stratejiye ve genel bir

⁶⁴⁸ Castells, 2008: 14-15

⁶⁴⁹ Üçüncü tür kimlik inşası ise feminizmin ataerkil yapıya açtığı mücadele örneğinde olduğu gibi, toplumsal aktörlerin toplumsal konumlarını yeniden kuran ve tanımlayan bunu yaparken de toplumsal yapıyı değiştirmeyi hedefleyen Proje Kimliği'dir. Castells, 2008: 15

⁶⁵⁰ Koç, 2018: 195; Liesen ve Walsh, 2012: 3; Çingir ve Erdağ, 2017: 518

⁶⁵¹ Koç, 2018: 194

⁶⁵² Özdemir ve Yıldırım, 2020: 522

⁶⁵³ Foucault, 2015: 263

iktidar stratejisine dahil olmasını sağlayan mekanizmalar bütünü⁶⁵⁴ olarak tanımlar. Ona göre bu konular on dokuzuncu yüzyıldan itibaren ekonomik ve politik zorluklar yaratmaktadır ve bu zorluklar liberalizmin kendisiyle bağlantı halindedir. Öyle ki Foucault liberalizmin temeline dayandığı bireysel özgürlüklerin ve bireysel girişimlerin desteklendiği bir sistemde nüfus politikası ve getirdiği etkilerin idaresini sorgular. Biyopolitika, egemenlik kavramının algılanışında bir sapma olarak düşünülebilir. Klasik egemenlik anlayışı egemenliğe dahil olanların tabi kılınması ve onların denetlenmesi üzerine kurulu iken, biyopolitik düşünce daha çok onların yönetimselliği üzerine kuruludur. Biyopolitik düşüncede insan ve insan doğasına ait olan alanlar da iktidarın ve egemenliğin kapsamı içerisine girmiştir.⁶⁵⁵ Foucault'ya göre iktidar her yeri ve her şeyi kapsadığından değil, her yerden geldiğinden dolayı her yeredir.⁶⁵⁶ Bu nedenle biyopolitika da iktidarın bir uzantısı haline gelmiştir. Dolayısıyla klasik anlamını genişleterek iktidar kavramı yaşamın tüm boyutlarını içerecek şekilde dönüşmüştür. Foucault'nun biyopolitika tanımı aynı zamanda bu yeni yönetsel süreçte emeğin yönetimini de içermektedir.⁶⁵⁷ Haliyle bu, emeğin sürdürülmesi ve yönetilmesini içeren her alanda biyopolitik yansımaları görebileceğimiz anlamına gelecektir.

1930'larda Naziler biyopolitika terimini Nazist devletin organik ve ırkçı yönünü tanımlamak ve böylece Alman nüfusunun çoğalarak genetik materyalinin iyileştirilmesini sağlamak için kullanmışlardır. Bu sosyal-Darwinist yaklaşım, daha sonraları sosyal bilimciler tarafından reddedilmiş ve insan davranışının kültürel ve çevresel açıklamalarına yönelinmiştir. 1960'larda sosyal bilimlerde biyoloji disiplininin katkıları tartışılmış ve psikobiyoloji, nörofizyoloji ve endokrinoloji gibi alt çalışma alanlarının insan doğası ve politik davranış üzerindeki etkileri araştırılmış ve insan beyni incelemeye dahil edilmiştir. Bu bağlamda biyopolitikanın "siyaset biliminde biyolojinin önemi" anlamında kullanımı 1964 yılında Lynton Caldwell'in çalışmaları ile disipline dahil olmuştur. Özetle 1970'lere kadar biyopolitika terimi bireylerin karmaşık, rasyonel, duygusal ve biyolojik varlıklar olarak siyaset biliminin nesnesi olması anlamında kullanılmıştır.⁶⁵⁸ Bundan dolayı esasen Foucault'nun biyopolitika kavramı 1970'lere kadar kullanılan biyopolitika kavramından oldukça farklılaşmış bir kırılmayı temsil etmektedir. O zamana kadar, pozitivist görüşlerin de etkisiyle biyoloji disiplininin siyaset bilimine katkıları üzerinden araştırmalar gerçekleşirken, 1970'lerde Fransız postmodernist Michel Foucault biyopolitikayı tarihsel bir fenomen olarak

⁶⁵⁴ Foucault, 2013: 3

⁶⁵⁵ Baştürk, 2013: 243, Liesen ve Walsh, 2012: 2; Özdemir ve Yıldırım, 2020: 522

⁶⁵⁶ Foucault, 2016: 69

⁶⁵⁷ Özdemir ve Yıldırım, 2020: 522

⁶⁵⁸ Liesen ve Walsh, 2012: 3-4

ele almaya başlamıştır. 1970'lere kadar olan yaklaşımlardan farklı olarak Foucault, biyopolitika (*biopolitics*) ve biyoiktidar (*biopower*) kavramlarını yaşamın üzerindeki sosyal ve politik iktidarı tanımlamak için kullanmıştır.⁶⁵⁹

Foucault'nun biyopolitika tanımı siyaset biliminin bir alt dalı olma, yeni bir siyaset bilimi yaklaşımı olma veya organikçi bir yönetim niteliği taşımaz. Daha çok, ona göre modern bir terim olarak biyopolitika, bilgi ve iktidar kavramlarının tarihsel bir kesişimini ifade eder. Ona göre biyopolitika “gücün polimorfisi” (çok yönlü güç kullanma teknikleri) olarak tanımlanmaktadır. Yani modern toplumda iktidar sadece; iktidara tabi olanların üzerinde baskıcı (yasaklama, disipline etme, cezalandırma vb.) değil toplum üzerinde yapıcı (agresifçe şekillendirici, yontucu, insan davranışına, arzularına ve kişiliğine yön verici) haldedir. Özetle biyoiktidar toplumun kontrolü ve zaptı için sayısız farklı yöntemin kullanılmasını içermektedir⁶⁶⁰ çünkü modern toplumlarda nüfus hızla artmaktadır ve doğurganlık, kamu sağlığı, konut ve göç sorunları gibi gelişmeler bu farklı yöntemlerin kullanımını gerektirmiştir.⁶⁶¹ Biyopolitika yaşamı sınırlamadan kontrol etmektir.⁶⁶² Biyoiktidar, hem insan bedeni üzerinde hakimiyet kurmakta hem de genel olarak toplumu tahakküm altına almaya çalışmaktadır. Beden üzerindeki bu iktidar yapısına Foucault “*anatomo-politics*” demektedir. Bu bedenlerin hem disipline edilmesi, kontrolü ve yetkinliklerinin optimize edilmesi anlamına gelebileceği gibi aynı zamanda da daha etkin ve daha ekonomik kontrolünün yapılabilmesi için sistem içerisine entegre edilmesini içerir.⁶⁶³ Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse, modern ulus-devlet yapısını hatırlamamız yeterli olacaktır. Modern ulus devletin sistematik eğitim sorumluluğunu üstlenmiş olması, ulus dilini kullanarak kültürel birliği yükseltmeye yaraması kadar aynı zamanda da aynı dili kullanan benzer niteliklere sahip bireyleri sistem içerisine dahil etmeye de yaramaktadır. Sıradan insanın hayatında devletin (Foucaultcu tabirle biyoiktidarın) somut varlığı bu şekilde oluşmaktadır.⁶⁶⁴ Haliyle biyoiktidarın bireyleri mükemmel işleyen birer dişli gibi sistem içerisine entegre etme konusunda aktif rol aldığı sonucuna varabiliriz. Ayrıca bunu toplum üzerine topyekûn uygulayarak oldukça ekonomik bir şekilde yapmaktadır. Azınlıklar ve göçmenler biyoiktidar yapısının pozitif ve birleştirici/bütünleyici hedefi olmaktadır. Bundan ötürü Foucault,

⁶⁵⁹ Baştürk, 2013: 245; Liesen ve Walsh, 2012: 4; Koç, 2018: 205

⁶⁶⁰ Liesen ve Walsh, 2012: 5; Bailey, 2013: 204

⁶⁶¹ Koç, 2018: 205

⁶⁶² Gambetti, 2009: 153

⁶⁶³ Liesen ve Walsh, 2012: 6

⁶⁶⁴ Dunkerley vd., 2002: 27

biyoiktidarın kapitalizmin vazgeçilmezi olduğunu belirtir.⁶⁶⁵ Ayrıca biyoiktidarın, iktidarın denetimindeki yaşamı şekillendiriyor olmasından ötürü ırkçılığın da yönetsel devlet alanı içerisinde yer almasına neden olmuştur.⁶⁶⁶

Biyopolitikanın anlaşılmasını kolaylaştırmak, modern ulus devletin sistematik eğitim sorumluluğundan daha farklı örnekler de vermek mümkündür. Bir diğer örnek için vatandaşlık uygulamalarına ve göç politikalarına bakabiliriz. Klasik iktidar anlayışında egemenliğin meşru şiddet kullanma tekeline sahip olmak olduğunu hatırlayabiliriz. Bu açıdan iktidar, kendisine tabi olanın kendi adına savaşması ve ölmesi üzerinde de egemenlik sahibidir. Ancak bunu biyopolitik olarak düşünmememiz gerekir. Vatandaşlık uygulamalarında olduğu gibi iktidar sınırları içerisinde doğmuş bir bireyin vatandaş olup olmayacağı ailesinin vatandaşlık durumu ve göç geçmişiyle de ilgilenir. Haliyle bu tip vatandaşlık uygulamalarında biyoiktidar, tebaasının ırkını belirleme alanına müdahale etmektedir. Benzer bir şekilde biyopolitik yaklaşım, göç söz konusu olduğunda göçmenin iktidar alanı içerisinde dahil olmasından elde edeceği hakları, sağlık, barınma, beslenme ve tabi ki çalışma haklarını düzenler ve bunu iktidarın kendi özgül olağanlığı içerisinde yönetir hale gelmektedir. Haliyle iktidar, egemenlik altına aldığı siyasallığı doğal yaşama aktarabilir ve iktidarını bunun üzerinden belirleyebilir olmuştur.⁶⁶⁷ Bu Agamben'in biyopolitik iktidar tanımının temelini oluşturur.

Agamben'e göre iktidar yaşam içerisine sızmakta ve yaşamı siyasallığın bir nesnesi haline getiren bir araç görevi görmektedir. Zıt düşmeyecek şekilde Foucault da iktidarın özneyi nesneleştirdiğini belirtir.⁶⁶⁸ Agamben ile Foucault'nun görüşleri birbiriyle çelişmemektedir. Bilakis Agamben, Foucault'nun görüşlerini düzeltmek yerine kendi görüşlerini onun üzerine inşa etmektedir. Örneğin Foucault'nun "öldür ya da yaşamasına müsaade et" şeklinde özetlenebilecek yaşam hakkıyla bağdaşmış biyoiktidar düşüncesini Agamben biraz daha detaylandırır ve bunu "yaşat ya da ölmesine göz yum" şeklinde dönüştürür.⁶⁶⁹ Foucault, 17. ve 18. yüzyıllarda gözetim teknolojilerinin geliştirilmeye başlanmasıyla birlikte; kapsamlı kontroller sayesinde yaşamı yöneten, optimize eden, çoğaltan yeni bir egemen gücün ortaya çıktığını belirtmektedir. Öte yandan Avrupa Birliği'nin güncel göç politikalarına bakıldığında da "yaşat ya da ölmesine göz yum" ile uyumlu sistematik bir

⁶⁶⁵ Koç, 2018: 206

⁶⁶⁶ Foucault, 2013a: 260

⁶⁶⁷ Agamben, 2006: 10

⁶⁶⁸ Foucault, 2011: 58

⁶⁶⁹ Davitti, 2018: 1177

ihmal gördüğü söylenebilir. Agamben'e göre insan yaşamının politize edilmesi insanlığı biyolojik hayata indirgeyerek yaşatma veya öldürme riski taşımaktadır.⁶⁷⁰

Avrupa Birliği'nin göçmene yönelik geliştirdiği politikalar bu anlamda biyoiktidar üzerinden de değerlendirilebilir. Foucault'ya göre iktidarın ayrıcalıklarından birisi yaşam ve ölüm hakkını belirleyebilmesidir. Bunu klasik “iktidarın meşru şiddet kullanma yetkisi” görüşü ile paralel olarak ele alabilmek mümkündür. İktidar şiddet kullanarak öldürmeyi seçebildiği gibi, üzerinde şiddet kullanmadıklarını da yaşatmayı tercih etmiştir. Öte yandan Avrupa Birliği'nin göçmenlere yönelik sınır politikalarını da benzer bir bakış açısından okumak mümkündür. Bu açıdan AB sınır güvenliği kurumu olan FRONTEX'in uygulamaları, geri gönderme merkezlerinin kurulmuş olması ve de Türkiye ile imzalanan Geri Kabul Anlaşması gibi uygulamalar göçmenleri nesneleştirerek birer istatistiki rakam haline getirmekle birlikte onları anlaşma ve uygulamaların karar alma sürecinde birer özne haline getirmemesi nedeniyle hem Foucault'nun tanımladığı biyopolitik uygulamaları sağlamlaştırmakta hem de göçmenlerin madun pozisyonuna itilmesine katkı sağlamaktadır.

Bu açıdan AB'nin düzensiz göçmenlere yönelik politikaları bu tezin de savlamış olduğu maduniyet zeminine katkı sağlayıcı olduğu hipotezini doğrulamaktadır. Kısaca biyopolitik uygulamalar maduniyet yaratmaktadır çıkarsamasına ulaşmak mümkündür. Aynı zamanda Foucault'nun biyoiktidar tanımının disipline edici boyutu iktidarın izin verdiği ölçüde bireylerin ülke sınırları içerisinde yaşamasına müsaade ediyor olması, ülkeye giriş izni verilmiş göçmenleri de etkilemekte ve muğlak bir “makul” olma hali süresince varlıklarını kabul edilir kılmaktadır. Bu makul olma hali (ülkelerin ceza hukuk sistemlerinde suç kabul edilen unsurlar hariç) tanımlanmış olmadığından göçmenleri bir nevi panoptikon içerisinde yaşamaya itmekte ve haliyle madun sessizliğe katkı sağlamaktadır. Öte yandan göçmenin yaşamı, ırkçı ve milliyetçi tepkilerin odağına oturtulduğunda bu makullük gitgide belirsiz ve tartışmalı hale gelebilmektedir.⁶⁷¹ Haliyle var olabilmek için göçmenin madun olmaya zorlanmaktan ve bunu kabul etmekten başka bir çaresi kalmayacaktır.

Foucault'nun dediği gibi yaşamaya müsaade etmek (ya da AB politikalarında görebileceğimiz üzere kendi sınırları içerisinde yaşamaya müsaade etmeyerek ölüme mahkum etmek/edebilmek) bir düşman siyaseti olmayabilir. (Lakin burada güvenlikleştirme

⁶⁷⁰ Bkz. Judith Butler ve Giorgio Agamben'in 2009 senesinde vermiş oldukları ve Youtube'da yayınlanan “Eichmann, Law and Justice” isimli dersi, erişim tarihi: 17.02.2022
(https://www.youtube.com/watch?v=Nw9zhuLLq_E)

⁶⁷¹ Foucault, ırkçılığı modern devletin biyopolitikası bağlamında ele almaktadır. Bkz. Foucault, 2002: 260 ayrıca Foucault, 2013: 21

söylemlerinin düşmanlaştırıcı yönünü her zaman unutmamak gerekir.) Yaşamaya müsaade etmeyerek ölüme mahkum etmek ülke içerisinde yerli ve egemen kabul edilen nüfusun biyolojik kirlenmesini engellemeye, ırkın buna bağlı olarak güçlenmesine yönelik olduğundan da biyopolitik olarak değerlendirilebilir.⁶⁷² AB'nin “yardımsever duruşu”, mültecilerin terk edildiği korkunç durumun tesadüfi olmadığını bilakis AB'nin göç gündeminin bir parçası olarak AB üyesi ülkelerin benimsediği önlemlerin doğasından geldiği gerçeğini maskeleyemeye çalışmaktadır.⁶⁷³ Gelen göçmen akınına karşın AB'nin dış çeperinde yükseltelen duvarlar ve artan sınır kontrolü ulus aşırılaşmış küresel ortamda devletin egemenliğinin aslında azaldığını göstermektedir.

Avrupa Birliği'nin göçmen akınına bir kriz (daha spesifik bir şekilde göçmen krizi) olarak tanımlaması hızlı bir şekilde göçmen politikalarının oluşturulmasını ve uygulamaya alınmasını gerektirmiş ve bu politikaların insancıl bir dili olsa da esasında olanın göçmenin AB sınırları içerisine girişini engellemek veya kaynak ülkeye ya da AB üyesi olmayan ülkelere geri gönderilmesi haline dönüşmüştür. Maduniyetçi bir bakışla AB kendisini yüksek (egemen) bir yere konumlandırmaktadır. AB'de göç tarihini hatırlayacak olursak, göç ve biyopolitik uygulamalar ancak AB istediği sürece arzulanırdır.

Davitti artan göçler ve oluşturulan politikalar dolayısıyla AB sınırlarının sıvılaştığını, uzamsal, teritoryal, hukuki ve politik önemini kaybettiğini belirtir. Uluslararası hukuki boyutuyla ele alındığında, AB ve üye ülkelerinin geri kabul ve caydırma politikaları göç kontrolünü dışsallaştırmış ve uluslararası korunma arayışının önemini düşürmüştür.⁶⁷⁴ Günümüzde kriz algısı ve kriz söylemi devletler tarafından demokratik uygulamaların askıya alınmasını gerektirecek ya da gerekçelendirecek olgular olarak kabul edilebilmektedir. Kriz algısı veya kriz durumlarında ya da sebebi ne olursa olsun herhangi bir siyasal belirsizliğin olduğu zamanlarda devletler, var olan siyasal düzenin devamının sağlanması açısından hızlı kararların verilmesi gerektiğini savunabilir ve amaca giden bu yolda hukukun kendini askıya aldığı zamanlar söz konusu olabilmektedir. Bunun en belirgin 11 Eylül saldırısı sonrası ABD'nin Irak'ı işgalinde uluslararası olarak ya da ülke içerisinde Ortadoğu kökenli göçmenlerin ve vatandaşların birer düşman olarak görülmesi ve devamında soruşturulmalarında görülmüştür. Örneğin, 11 Eylül saldırısından çok kısa bir süre sonra 13 Kasım 2001 tarihinde ilan etmiş olduğu askeri buyruk (*military order*) yardımıyla ABD, haklarında terörist faaliyetlerde bulunduklarına dair şüphelenilen göçmenlerin süresiz göz

⁶⁷² Foucault, 2002: 261

⁶⁷³ Davitti, 2018: 1174

⁶⁷⁴ Davitti, 2018: 1778

altına alınması ve askeri mahkemelerce bile değil, askeri komisyonlarca yargılanmasını mümkün kılmıştı.⁶⁷⁵ Öte yandan ilan edilen bu askeri buyruk dolayısıyla göçmenlerin göz altına alınmasına neden olacak eylemler arasında terörist faaliyetlerin planlanmasına katkı ve destek sağlamanın detaylandırılmaması ve muğlak bırakılması haksız tutuklamaları doğurduğu medyada defalarca kendisine yer bulmuştur.

Giorgio Agamben de 11 Eylül sonrası ABD'nin almış olduğu ekstrem önlemler sonrasında yazmış olduğu kitabında kriz durumunda siyasal düzenin yeniden tesis edilmesi için alınan demokrasi ile totalitarizm arasındaki inci çizgi üzerinde yer alan önlemlerin ve hukukun askıya alınmasını, kitaba da adını veren "İstisna Hali" olarak tanımlar. İstisna Hali'nde Agamben için asıl olan istisna halini tanımlayan ve uygulayan gücün meşruiyetini nereden aldığını tespit etmektir. Ancak sonrasında Agamben bu istisna halinin artık istisnai olmaktan çıkıp süreklilik kazandığını ve norm haline geldiğini de eklemektedir.⁶⁷⁶ Burada Giorgio Agamben'in tanımladığı İstisna Hali'nin kökenlerinde detaylıca inilmeyecektir. Zira bu istisna hali zaten Agamben tarafından hukuki, siyasal, zorunluluk, kriz ve belirsizlik kavramları üzerinden detaylıca açıklanmıştır. Hatta bu istisna hali biyopolitik uygulamaların yaygınlaşmasının gerekçesi haline gelmiştir. Burada yapmaya çalıştığımız Agamben'in biyopolitik açıklamalarının ve istisna hali kavramının maduniyetlere neden olduğunu ispatlamaya çalışmaktır.

Bu nedenle istisna halinin hukuk düzleminde anlaşılmayan hukuki önlemler gibi paradoksal bir durum olduğunu, hukukla siyasal olgu arasında bir dengesizlik noktasında ortaya çıktığını, belirsizlik ve ikircikli bir durumda alınmış istisnai önlemler ve yasal olmayan şeyin yasal biçim haline gelmesi⁶⁷⁷ şeklindeki tanımı temele alarak devam edeceğiz. Göç olgusunun kriz algısı ve güvenlik söylemleriyle okunması ve şekillendirilmesinin ve de bu istisna halinin bilhassa göçmenler söz konusu olduğunda Agamben'in de belirttiği gibi bir norm ve yönetim tekniği haline gelerek işlevsel bir şekilde kullanılıyor oluşunun göçmenlerin maduniyetlerinin nedenlerinden birisi olduğunu açıklamaya çalışacağız.

Agamben'e göre kriz durumları, güvenlik tehditleri ve tehlikeler egemen iktidarın biyopolitik yönetim tekniği içerisinde görülebilir. Agamben'in terimleştirdiği "istisna hali" yönetimin teknik bir normu haline gelmiştir. Bu durumu doğrulayan ve örtüşen bir diğer yaklaşım da Barry Buzan'ın güvenlikleştirme kavramında içkindir. Özetle göçün

⁶⁷⁵ US Military Order: Detention, Treatment, and Trial of Certain Non-Citizens in the War Against Terrorism (2001: <https://www.legislationline.org/documents/id/6054> (Erişim tarihi: 06.03.2022))

⁶⁷⁶ Agamben, 2006: 7

⁶⁷⁷ Agamben, 2006: 9-10

güvenlikleştirilmesi, göçün biyopolitikası ya da biyopolitik yönetimin istisna hali (*state of exception*) modernizmin ve yönetimin teknik normu ve yeni paradigması haline dönüşmüştür. Bu yeni paradigma, “yaşat ya da ölüme terk et” mantığı doğrultusunda sistematik bir ihmal hali oluşturmuştur. Ege Denizi’nde göçmenlerin kurtarılması ya da en azından ölmelerine müsaade edilmemesi, kurtarma operasyonları ile göçmenleri itme-çekme politikaları arasındaki ayrımın bulanıklaşmasına neden olmuştur. Örneğin, Afrika göç rotasını kullanarak AB’ye varmaya çalışırken Ege Denizi’nde kurtarılan ya da ölmelerine müsaade edilmeyen göçmenler, Libya’daki gözaltı merkezlerine, İtalya ve Yunanistan’daki sıcak noktalara ya da kararsızlık ve belirsizliğin hâkim olduğu terk edilmiş bölgelere gönderilmektedir. Öte yandan bu bölgelerin onlar için daha güvenli olduğunu söylemek her zaman mümkün olmayabilir.⁶⁷⁸ Bir diğer yandan da göç akınlarına “kriz” algısı ve söylemiyle yaklaşmak ulusal ve uluslararası hukuk kurallarının *bypass* edilmesinin yolunu açmakta ve problemin kökeninin görülebilmesini engellemektedir. Acil durum algısı ve söylemi derin incelemeler, araştırmalar, analizler ve gelecek çözümlerin detaylı araştırması yapılmaksızın karar alınmasına neden olmakta ve Agamben’in “istisna hali” (*state of exception*) olarak tanımladığı durumu ortaya çıkarmaktadır.

Göçmenlerin madun konumlarını sabitleştiren uygulamalardan bir tanesi de güvenli geri gönderme politikaları kapsamında uygulanan “güvenli üçüncü ülkeler” uygulamasıdır. Bu sistem kriz bölgelerinden kaçan düzensiz ve kağıtsız göçmenlerin kendi ülkelerine veya güvenli bulunan üçüncü bir ülkeye geri gönderilmesini içermektedir.⁶⁷⁹ Düzensiz göçmenlerin ve/veya mültecilerin zaten uzaklaşmaya çalıştıkları kendi ülkelerinde daha güvenli olduklarına dair somut bir kanıya varmak yetersizdir. Zira güvenlik (ve hatta güvence) kavramının tanımı da sadece fiziksel güvenliği içermeyecek şekilde geniştir. Kendi ülkelerine veya güvenli üçüncü bir ülkeye gönderilmeleri; birey ve grupların kendilerini, psikolojik, dini, ekonomik, kültürel, siyasi ve daha birçok farklı şekilde güvenli ve güvende hissediyor oldukları anlamına gelmeyecektir. Aynı zamanda mülteci göçmenler ilk olarak kendi ülkelerine coğrafi olarak en yakın ülkelerde sığınma arayışı içerisindeyler. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği 2021 verilerine göre mültecilerin %73’ü komşu ülkelerde konumlanmışlardır⁶⁸⁰. Öte yandan hem kendi dahili durumları hem de sınırlarındaki göçmen yığılmasından ötürü bu ülkeler çoğu zaman barınma, gıda ve sağlık hizmetleri gibi temel

⁶⁷⁸ Davitti, 2018: 1184

⁶⁷⁹ Davitti, 2018: 1189

⁶⁸⁰ UNHCR, 2021: 2

ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalmaktadır.⁶⁸¹ Bu durum da sığınılan ülkenin her zaman güvenli olmayabileceğini çoğu zaman da olmadığını göstermektedir. Bunun en basit kanıtlarından biri Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) istatistikleridir. BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin 2021 yılı itibariyle derlediği verilere göre mültecilerin %85'i gelişmekte olan ülkelerde, en az gelişmiş olan ülkelerde ise toplam mülteci nüfusunun %27'si barınmaktadır.⁶⁸² Dolayısıyla, göçmenlerin bu ülkeleri de terk ederek Avrupa Birliği yesi ülkelere doğru hareket etmeleri konforlu bir tercih sonucu değildir. Buna karşılık, AB yesi ülkelerin gelen g akınına karşı tutumu her zaman insancıl olmamaktadır.

2017 yılının Mart ayında Macaristan Parlamentosu Macaristan ltica Yasası'nın güncel versiyonunu kabul etmiş ve aileler dahil olmak üzere, bir yetişkinin eşlik etmediği 14-18 yaş arası çocukların da bulunduğu tüm sığınmacıların Macaristan-Sırbistan sınırındaki jiletli tel örgülerin ardındaki geçiş bölgelerine itilmeleri onaylanmıştır.⁶⁸³ Macaristan ve Sırbistan arasına çekilen jiletli tek örgüler, öte yandan AB'nin insancıl iddialarına ve insan hakları iddialarına taban tabana ters düşmektedir. Öte yandan bu tezin yazılmakta olduğu sıralarda Rusya'nın Ukrayna'ya başlatmış olduğu işgali dolayısıyla, işgalin ilk bir haftasında bir milyona yakın Ukrayna vatandaşının Polonya, Romanya ve Moldova sınırlarından ülkeyi terk ettiklerine şahit olmaktayız.⁶⁸⁴ Toplam gn beş milyon olması beklenmektedir. Öte yandan Avrupa Birliği lkeleri Ukrayna ile iş birliği halinde görünmekle birlikte savaş bölgesinden Ukrayna'daki yabancı uyrukluların ayrımcılığa ve ırkçılığa maruz kaldıklarına dair haberler de uluslararası basında yer bulmaktadır. Afrikalı, Ortadoğulu, Hindistanlı ğrencilerin de aralarında bulunduğu birçok yabancı ğrenci sınırlarda ve sınıra varmadan önce ırkçılığa maruz kaldıklarını, ülkeyi Ukraynalılarla aynı koşullarda terk edemediklerini erişebildikleri medya organlarına ulaştırmayı başarmışlardır.⁶⁸⁵ Bu durum AB'nin tüm insancıl politika çabalarına rağmen tarihsel sömürgelerden gelen halka dair ırkçılığın ve ayrımcılığın devam

⁶⁸¹ Kul, 2022: 134

⁶⁸² UNHCR, 2020: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>

⁶⁸³ Hungary: Draft Law Tramples Asylum Seekers's Rights: EU Should Seek to Halt Plan to Hold Asylum Seekers in Transit Zones <https://www.hrw.org/news/2017/03/07/hungary-draft-law-tramples-asylum-seekers-rights> (Erişim Tarihi: 04.03.2022)

⁶⁸⁴ Ukraine War Sets Off Europe's Fastest Migration in Decades: <https://www.nytimes.com/2022/03/01/world/europe/ukraine-war-migration.html#:~:text=At%20least%20660%2C000%20people%2C%20mostly,since%20at%20least%20the%201990s.&text=Sign%20up%20for%20the%20Russia%2DUkraine%20War%20Briefing>. Ayrıca bkz: How many refugees have fled Ukraine and where are they going?: <https://www.bbc.com/news/world-60555472> (Erişim Tarihi: 04.02.2022)

⁶⁸⁵ Foreign students fleeing Ukraine say they face segregation, racism at border: <https://edition.cnn.com/2022/02/28/europe/students-allege-racism-ukraine-cmd-intl/index.html> (Erişim tarihi: 04.03.2022)

ettiğini, ancak bu sefer (bu tezin de savladığı noktalardan biri olan) Avrupa'nın topraklarının tam üstünde gerçekleştiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Geri dönecek olursak, geri gönderme anlaşmaları AB sınırları ve ötesinde uygulanan göç önlemlerinin Agamben'in öne sürdüğü biyopolitika paradigmasını yeniden üretmektedir. AB ve Türkiye arasındaki geri gönderme anlaşması da bu anlaşmalardan sadece biridir ve biyopolitik bir yöntemdir. Avrupa göç gündeminin bir parçası olarak caydırıcı olarak kabul edilen bu geri gönderme uygulamaları ve göç engelleyici önlemler esasen göçmenlerin yönelik sistematik ihmalini, Agambenci bir yaklaşımla AB'nin gönüllü bir istisna halini, göçmenlerin biyopolitik olarak kaderlerine terk edilmesini mümkün kılan ve tesadüfi olmayan egemen bir yönetim tekniğine işaret etmektedir.⁶⁸⁶ Whyte'a göre bireylerin bir egemen sistemden dışlanması (örneğin göçmenlerin geri gönderilmesi vb.) "*terkin ikircikliği*" (*the ambivalence of abandonment*) olarak tanımlanan durumu ortaya çıkarır. Bunu terk edilen kişinin iç hukuktan etkileniyor olmasının devam etmesi olarak tanımlayabiliriz. Dışlanmış olan birey hukuktan etkilenmeye devam etmekte ve onun yargısından da dışlanmaktadır. Agamben bu durumu şu şekilde yorumlar: egemen hukuktan dışlanmış olan birey sadece basitçe hukukun dışına itilmemekte, ancak hukukun eşiğinin ötesine itilerek tehdit edilmekte ve hukuk dışı olana maruz bırakılmaktadır.⁶⁸⁷ Kısacası biyopolitik uygulamalar, kapsayıcılık kadar dışlayıcılık boyutuyla da bireyleri madun konumuna ittiği görülebilmektedir. Benzer bir açıklama Foucault'dan da gelmektedir. Ona göre biyopolitika gözetleme, denetleme, normalleştirme, anormalleştirme, yasaklama, müsaade etme gibi süreçleri de yaratarak aslında neyin değerli neyin değersiz olduğunu da belirlemiş olur.⁶⁸⁸ Bu durumunun örneklerini göç akınının önlenmesi için sahil güvenlik ekiplerinin göçmenleri AB'den uzaklaştırarak, geldikleri ülkelere ya da güvenli üçüncü ülkelere iade etmesinde görebilmek mümkündür. Haliyle biyopolitik iktidar uygulamaları göçmenin hayatı dahil olmak üzere yaşamı değerli-değersiz olarak tayin etmektedir. Biyopolitik uygulama örneklerini çoğaltmamız mümkündür. Bunlardan biri de Avrupa Göç Gündemi (*The European Agenda*)'dır.

Avrupa Göç Gündemi 2015 senesinde⁶⁸⁹ Ege Denizi sularında dört beş aylık kısa bir sürede yaklaşık 1800 insanın hayatını kaybetmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bir sene sonra, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) 2016 yılında yayınladığı

⁶⁸⁶ Davitti, 2018: 1192- 1194

⁶⁸⁷ Whyte, 2013: 29; Davitti, 2018: 1182

⁶⁸⁸ Özdemir ve Yıldırım, 2020: 523

⁶⁸⁹ <https://www.parlement.com/id/vjtw5b10m1wr/nieuws/the-european-agenda-on-migration#:~:text=This%20Agenda%20sets%20out%20a,local%20authorities%20and%20third%20countries> (Erişim tarihi: 17.02.2022)

rapora göre ise 2015 yılı içerisinde en az 3771 kişinin hayatını kaybettiğini ve 2016 yılında bu rakamın 3750'yi⁶⁹⁰ bulduğunu görebilmek mümkündür. AB Göç Gündemi “göçmenlerin denizlerde hayatlarını kaybetmesinin acilen önüne geçmek, hayatları kurtarmak ve AB'nin dış sınırlarının güvenliğini sağlamak” vurgusuna sahiptir. AB'nin Ege Denizi'nde yaşanan durumu acil durum ve insancılık (*humanitarianism*) söylemiyle ele alması göçün dışsallaştırılmasını mümkün kılmıştır. AB sınır ajansı olan FRONTEX'in artırılmış bütçe, ekipman ve yetkiyle birlikte “Avrupa Birliği Sınır ve Sahil Güvenliği” birimine dönüşmesi ve Avrupa Polis Teşkilatı EUROPOL'ün de insan kaçakçılığı rotalarında oluşan suç ağlarının tespitinde daha güçlü istihbari yetki sağlanması AB Göç Gündemi sayesinde mümkün olmuştur. Sonuç itibarıyla AB Göç Gündemi İtalya ve Yunanistan gibi sınır ülkelerde sıcak nokta (*hot spot*) sisteminin kurulmuş, gelen göçmenlerin hızlı bir şekilde tanımlanması, parmak izlerinin alınması ve biyolojik bilgilerinin kayda geçirilmesine başlanmış ve göçmen kaçakçılığı ağlarının tespit edilmesi için çalışılmaya başlanmıştır.⁶⁹¹ Haliyle her ne kadar AB makamlarınca insancılık vurgusu yapılıyor olsa da AB'nin dışsal sınırlarının acil müdahale gerektiren kriz noktaları olarak tespit edilmiş olması, hayatlarını kurtarabilmek için görünürde AB'ye güvenmiş olan göçmenler, olası güvenlik tehdidi haline gelivermiştir.

AB makamlarınca açıkça ifade edilmese de siyasi alanda ve medyada göçmenler açıkça potansiyel teröristler, AB'nin ekonomik istikrarına ve artan popülizm, ırkçılık ve yabancı düşmanlığıyla birlikte AB vatandaşlarının kimliklerine birer tehdit olarak yansıtılmaya başlanmıştır.⁶⁹² Foucault ve Agamben'in biyopolitika söylemleri, AB'nin acımasız olarak tanımlayabileceğimiz önlemlerinin geliştirirken ve uygularken, benimsemiş olduğu olağanüstü hal ve insancılık dilinin biyoiktidarın yaşatırken öldürebilme yetkisini de göstermek için uygundur. Öte yandan göçmenlerin bu karar süreçlerinde hiçbir şekilde yer almıyor olması, kamplara, sınır dışlarına, üçüncü ülkelere gönderiliyor olmaları, kurumsal bir şekilde göçmen için göçmen adına karar alınıyor olması onların madun konumlarını sabitlemekte ve göçmenlerin maduniyetlerinin görülebilmesi için sağlam bir kanıt niteliği taşımaktadır.

⁶⁹⁰ <https://www.unhcr.org/uk/news/latest/2016/10/580f3e684/mediterranean-death-toll-soars-2016-deadliest-year.html> (Erişim tarihi: 17.02.2022)

⁶⁹¹ AB Göç Gündemi (Communication From the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A European Agenda on Migration, 13.05.2015, Brüksel): <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0240&from=EN> (Erişim Tarihi: 17.02.2022)

⁶⁹² Bank vd. 2017: 12

Uygulamada sınır bölgeleri devletin egemenliği pahasına insan haklarının ihlaline ve göçmenlerin ölüme terk edilmesine göz yumulan bölgelerdir. Öte yandan bu sınır bölgelerinden uzaklaştıkça (içe ve dışa doğru) göçmenlerin insan haklarının korunduğu anlamına gelmemekle birlikte, sadece sınır bölgelerinde yoğunlaştığını söylememizi mümkün kılar.⁶⁹³ Günümüzde göçmenler söz konusu olduğunda küresel batı ülkelerinin sınırlarında ve bu sınırlara yolculuklar sırasında yaşanan insan hakları ihlalleri ve şiddet, korku ve ölüm dolu süreci çalışan birçok çalışma bulunmaktadır. Diğer yandan göçmenlerin hem sınırlarda hem de göç edilen ülkelerin sınırlarının içerisinde bulundukları konumu maduniyet teorileri çerçevesinde ele alan çalışma yok denecek kadar azdır. Sınır bölgelerinde göçmenlere yönelik uygulamalar literatürde biyopolitikayı irdeleyen çalışmalara her geçen gün bir yenisini eklerken, konuya maduniyetçi bir bakış açısının gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Zira gerek sınırlarda gerekse sınırlar dahilinde göçmenin maruz kaldığı ötekileştirme birbirinden ayrı olarak düşünülemez. Maduniyetçi bir bakış açısıyla bu durum sadece bir bütünün yansımasından farklı olmayacaktır. Zira Avrupa'nın sınırlarının tarihsel ve somut yapısı kolonyalizm ve ırkçılıkla şekillenmiştir ve bu form neoliberal çağda da yapısını korumaya devam ettirmektedir, aynı zamanda postpolitik çerçeve dahilinde bu sınır yapısının yaşamaya devam etmekte, yalnız göçün yönetsel ve teknik bir meseleye indirgendüğünü görebilmekteyiz.⁶⁹⁴ Balibar'a göre sınırların demokratikleştirilmesi, toplum ile teorik egemenlik arasında bir yerlerde konumlanan demokrasinin demokratik olmayan (*non-democratic*) uygulamalarının da demokratikleşmesi demektir.⁶⁹⁵ Haliyle göç ve göç yönetimi, demokrasi ile de doğrudan bağlantılıdır. Göç sınırlar ve ötesinde değil sınırlar dahilinde de biyopolitik uygulamaların hedefinde, istisna halinin odağındadır. Bunun için Fransa'nın Calais şehrinde yer alan, resmen 2016'da kaldırılan, ancak günümüzde hala 800'e yakın mültecinin zor şartlar altında, çadırlarda, elektrik, temiz su, hijyen malzemeleri ve gıda dahil olmak üzere temel kaynaklara erişimi olmaksızın yaşamaya devam ettiği, halk arasında ve medyada "The Jungle" olarak bilinen mülteci kampını örnek olarak gösterebiliriz.⁶⁹⁶ Bu kamp Fransa gibi gelişmiş bir ülkede tezatlıkların görülebildiği bir yer haline gelmiştir. Jungle örneğinde görünen odur ki, "kriz" algısının uzun süreler devam etmesi hem konuya yönelik bir hissizlik hem de istisna halinin devamının normalleşmesine neden olmaktadır. Öte yandan insancıl yaklaşım söyleminin kullanılması göçe yönelik artan askeri önlemleri ve göç

⁶⁹³ Topak, 2014: 816

⁶⁹⁴ Topak, 2014: 818

⁶⁹⁵ Balibar, 2009: 109

⁶⁹⁶ <https://www.theguardian.com/world/2021/nov/02/life-death-and-limbo-in-the-calais-jungle-five-years-after-its-demolition> (Erişim tarihi: 24.06.2022)

kontrolünün özelleştirilmesini ve dışsallaştırılmasını da maskeleymektedir.⁶⁹⁷ Göçe yönelik kriz söylemlerinin devam etmesi aynı zamanda göç askeri bir mesele haline gelmekte ve örneğin havayolu şirketlerinin sorumluluğuna ve kapitalizmin “vicdanına” terk edilmektedir.

4.6. Avrupa Komisyonu Raporları ve Sivil Toplum Raporlarında Maduniyet

24 Kasım 2020 tarihinde Avrupa Komisyonu 2021-2027 yıllarını kapsayacak şekilde bir Entegrasyon ve Dahil Etme Eylem Planı yayınlamıştır. Bu eylem planı COVID-19 pandemisinin ortaya çıkardığı kriz ortamı, 2016 tarihli bir önceki entegrasyon ve dahil etme eylem planı ve Eylül 2020’de yayınlanan Göç ve İltica Üzerine Yeni Pakt (*New Pact on Migration and Asylum*) çalışmalarından elde edilen deneyim üzerine inşa edilmiştir. Avrupa Komisyonunun 2020 yılında yayınlamış olduğu yeni eylem planının, AB içerisinde yerleşik sadece üçüncü ülke vatandaşlarını değil, göçmen ve göçmen geçmişe sahip AB vatandaşı kişileri de kapsayacak şekilde hedef gruplarını genişletmiş olması bir iyileştirme olarak göze çarpmaktadır. Herkes için içermeye (*inclusion for all*) prensibi ile yola çıkan eylem planı, cinsiyet ve ayrımcılık karşıtlığına yönelik kısa ve uzun vadeli entegrasyon planları içermektedir. Bu anlamda, kapsayıcı eğitim, istihdam imkânları ve becerilerin tanınmasının artırılması, sağlık hizmetlerine erişimin desteklenmesi ve uygun ve ulaşılır barınmaya erişim gibi farklı alanlarda eylemler içermektedir.⁶⁹⁸ Bu açıdan bakıldığında AB içerisinde bireylerin madun olmasına neden olan sistematik zemin üzerine iyileştirme çabaları olduğu görülebilmektedir. Öte yandan bu eylem planı kayıtsız göçmenleri kapsam dışında bıraktığı ya da bu konuda daha net bir resim çizemediği, AB Komisyonu tarafından uygulanması ulusal otoritelere bırakılarak, AB düzeyinde kapsayıcı ve bağlayıcı bir çözüm önermediği için göçmen maduniyetini engellemek konusunda yetersiz kalmaktadır. AB politikalarının daha bütüncül bir yaklaşım sergilemesi gerektiği aşıkardır. Buna karşılık olarak sivil toplum kuruluşlarından Avrupa Birliği’ne yönelik bir baskının olduğu görülebilmektedir. Örneğin ENSIE (*The European Network of Social Integration Enterprises*), farklı AB üyesi ülkeden toplumsal entegrasyon üzerine çalışan 180’in üzerinde STK’nın bir araya gelerek oluşturduğu bir STK ağıdır. Maduniyet Çalışmaları boyutunda STK’lar madun için madun adına konuştukları için aslında madunun sessizliğine katkıda bulunmaktadır. Ancak bu bakış açısı Avrupa Birliği’ni ve paydaşlarını çözümsüz bir kısır döngünün içerisine itme riski taşımaktadır. Bu yönüyle STK’ların bir araya gelerek baskı mekanizması oluşturması anlamlıdır.

⁶⁹⁷ Davitti, 2018: 1188

⁶⁹⁸ New Pact on Migration and Asylum, 2020

Avrupa Birliği Temel Haklar Kurulu'sunun gerçekleştirmiş olduğu İkinci AB Azınlıklar ve Ayrımcılık Araştırması (EU-MIDIS II, 2017), bu tez çalışmasının hipotezini doğrulayacak şekilde göçmenlerin bilhassa eski sömürge topraklarından gelen göçmenlerin daha fazla ayrımcılığa maruz kaldığını göstermektedir. EU- MIDIS II'nin varmış olduğu en geniş tanımlı sonuç ise AB toplumunda sosyal bağlılığı etkileyecek, entegrasyon ve toplumsal dahil etmeyi baltalayacak şekilde ayrımcılık ve nefret suçlarına karşı politikaların yetersiz kaldığıdır. Araştırma 4 ana başlık üzerinden oldukça kapsayıcı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bunlar şu şekildedir;

- Ayrımcılık ve haklara dair farkındalık,
- Nefret kaynaklı şiddet ve taciz
- Polis çevirmeleri ve polis davranışı
- AB'de birlikte yaşam: vatandaşlık, katılım, güven ve hoşgörü

Şiddet, nefret suçları ve polis davranışı ulusal ve uluslararası medyaya daha sık yansıyan konular olduğundan, bu tez çalışması da bireylerin daha sessizliğe/maduniyete itildiği noktaları tespit etmeye çalıştığından bu alanda bu iki başlık üzerinde durulmayacaktır. Bunun dışında sesi daha az duyulan sosyolojik olgular olan ayrımcılık, haklara dair farkındalık ve vatandaşlık, katılım, güven ve hoşgörü başlıklarını altında barındıran AB'de birlikte yaşam başlıkları üzerine odaklanılacaktır. Çalışmanın hedef kitlesini tüm AB ülkelerindeki göçmenlerden oluşmakla birlikte, insanların serbest dolaşımı ilkesine bağlı olarak AB içerisindeki diğer AB vatandaşı göçmenleri dahil etmiyor olması bir sınırlılık olarak görülmektedir. Öte yandan Romenlerin, Türkiye, Asya, Sahra Altı Afrika, Kuzey Afrika, Güney Asya gibi coğrafyalardan gelen göçmenlerle bir tutularak AB Temel Haklar Kurulu raporları içerisinde yer alıyor olması şaşırtıcı kabul edilebilir. Ataları Hintlilere dayanan Romenlerin 14-15. Yüzyıllarda Avrupa kıtasına gelmiş oldukları tahmin edilmekle birlikte⁶⁹⁹, yaklaşık yedi sekiz asırdır Avrupa kıtasında yaşadıkları için Avrupa'nın yerel halkı olduğu aşikardır. Öte yandan göç süreci post-kolonyal zamana tekabül eden diğer göçmenlerle aynı statüde değerlendiriliyor olmaları içinde bulundukları ötekilik halini kanıtlar niteliktedir. Avrupa Birliği'nde sadece 2.D.S sonrası ve post-kolonyal dönemde gelen göçmenlere değil, Avrupa'nın kendi halklarına yönelik bir madunlaştırmanın da söz konusu olduğu sonucuna varmak mümkündür.

⁶⁹⁹ <https://www.britannica.com/topic/Rom> (Erişim tarihi: 20.06.2022)

Daha detaylı bakacak olursak, EU-MIDIS II araştırmasına katılanların ciddi bir çoğunluğu (%38) araştırmanın yapıldığı tarih itibariyle son 5 yıl içerisinde etnik veya göçmen arka planlarından, daha açıkçası derilerinin renginden ve dini inançlarından ötürü ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtmiştir. Bir önceki EU-MIDIS araştırmasında (2009) %30 olan oranın %38'e çıktığını, kısacası iki araştırma arasında geçen 8 yılda AB'nin almış olduğu önlemlere karşın ayrımcılığın artarak devam ettiğini göstermektedir. Kuzey Afrika, Sahraaltı Afrika ve Romen halklar arasında ayrımcılığın en yüksek oranda hissedildiği, hayatın her alanında derilerinin renkleri ve isim ve soy isimlerinin ayrımcılığın temel sebepleri arasında yer aldığını belirtmişlerdir. Romen ve Sahraaltı Afrika kökenli göçmenler ayrımcılığa maruz kalma sebepleri arasında fiziksel görünüşlerinin yer aldığını belirtmekle birlikte, Kuzey Afrika ve Türkiye kökenli göçmenlerin daha çok isimleri üzerinden ayrımcılığa maruz kaldıkları görülmüş. Birinci ve İkinci AB Azınlıklar ve Ayrımcılık Araştırması ayrımcılığın tek seferlik olmadığını, bir kişinin bir yılda ortalama 4,6 kere ayrımcılığa maruz kaldığını ortaya koymuştur.⁷⁰⁰ Bu rakamlara bakıldığında, iki araştırmanın gerçekleştirildiği 8 yıllık süre içerisinde ayrımcılık AB içerisindeki etnik azınlıkların, göçmenlerin, göçmen çocuklarının ciddi bir kısmını artarak olumsuz etkilemeye devam ettiğini göstermektedir.

AB kurucu müktesebatına bakacak olursak, Avrupa Birliği Anlaşması'nın 2. Maddesi şu şekildedir;

Madde 2: “Birlik, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı değerleri üzerine kurulmuştur. Bu değerler, çoğulculuğun, ayrımcılık yapmamanın, hoşgörünün, adaletin, dayanışmanın ve kadın erkek eşitliğinin hakim olduğu bir toplumda Üye Devletler için ortaktır.” (AB Anlaşması, 2016 (güncellenmiş versiyon): Madde 2)

3. madde ise AB'nin amacının barışı, birlik değerlerini ve birlikte yaşayan kişilerin refahını desteklemek olduğunu; suçla mücadele, suçun önlenmesi, sığınma, göç ve dış sınır kontrolleri ile ilgili uygun önlemlerle birlikte, kişilere serbest dolaşım hakkının sağlandığını; iç sınırları olmayan bir özgürlük, adalet ve güvenlik alanı sunduğunu ortaya koyar. Öte yandan AB anlaşmasının 3. Maddesi; sosyal dışlanma ve ayrımcılıkla mücadele edileceğini, sosyal adalet ve koruma, kadın erkek eşitliğini, nesiller arası dayanışmayı ve çocuk haklarının korunmasını teşvik edeceğini⁷⁰¹ de vurgulamaktadır.

Avrupa Birliği Temel Haklar Mutabakatı (*European Union Charter of Fundamental Rights*) 21. Maddesi ise şu şekildedir; “Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya başka herhangi bir görüş, ulusal bir azınlığa üyelik,

⁷⁰⁰ EU- MIDIS II, 2017: 13-14

⁷⁰¹ AB Anlaşması, 2016 (güncellenmiş versiyon): Madde 3

mülkiyet, doğum, engellilik, yaş veya cinsel yönelim gibi herhangi bir temele dayalı herhangi bir ayrımcılık yasaktır. Antlaşmaların uygulama kapsamında ve özel hükümlerine hâlel gelmeksizin, milliyet temelinde her türlü ayrımcılık yasaktır.”⁷⁰²

Avrupa Temel Haklar Kurulu Raporları, Avrupa Birliği Anlaşmasının 2 ve 3. maddesi ve Avrupa Birliği Temel Haklar Mutabakatının 21. Maddesi’nde açıkça belirtilen ayrımcılık karşıtı temel prensiplere rağmen ayrımcılığın sürdüğünün hatta bu metinlerin ayrımcılığı ortadan kaldırmak bir yana dursun, azaltmak konusunda yetersiz kaldığını göstermektedir. EU-MIDIS II araştırması, AB’nin ayrımcılık karşıtı mevzuatlarının yetersiz kaldığını, hayatın her alanında, bilhassa etnik azınlıklar, farklı cilt rengine sahip, farklı dine mensup, göçmenler ve çocuklarının suiistimale daha açık olduğunu ve daha detaylı ve acil önlemler alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmaya göre kadınlar erkekler, gençler yaşlılar, göçmenler ve ikinci üçüncü nesil göçmenler ayrımcılığı birbirinden farklı olarak hissetmektedirler. Örneğin, ikinci nesil göçmenlerin birinci nesil göçmenlere kıyasla daha fazla ayrımcılığa maruz kaldığı görülmektedir.⁷⁰³ Basit bir gözle bakıldığında, ikinci nesil göçmenlerin AB topraklarında doğdukları ve büyüdükları için ayrımcılığa daha az maruz kalacağı beklenirken, bunun tam tersinin olması hem ayrımcılığın artığına hem de entegrasyon politikalarının başarısızlığına işaret ediyor olabilir.

EU-MIDIS I ve II araştırmanın yapıldığı son 1 yıl içerisinde ayrımcılığa maruz kalanların çok azının maruz kaldıkları durumu yetkililere ihbar ettiğini ortaya koymuştur. İlk araştırmada son bir yıl içerisinde ayrımcılığa maruz kalanların %18’i ihbarda bulunurken, EU-MIDIS II son 1 yıl içerisinde ayrımcılığa maruz kalarak bu durumu ihbar edenlerin oranının %12’ye gerilediğini göstermekte, sonuç olarak, ayrımcılığın büyük çoğunluğunun kayıtsız kaldığını haliyle konu ile yetkili kurumlar tarafından hiçbir şekilde görülmediği/bilinmediği görülebilmektedir.⁷⁰⁴ Burada dikkat etmemiz gereken bir konu, bu rakamların öteki olanın maduniyetini açıkça ortaya koyuyor olmasıdır. Hatırlanacak olursak madun sessizliği ile aslında oradadır. Ayrımcılığa maruz kaldığını belirtenlerin oranının geriliyor olması, göçmenin gitgide madunca sessizleşmekte olduğunu ortaya koymaktadır.

Avrupa Birliği Temel Haklar Kurulu raporunun odaklandığı bir diğer nokta da AB’de birlikte yaşam başlığı altında ele alınan, vatandaşlık, katılım, güven ve hoşgörü

⁷⁰² AB Temel Haklar Müktesebatı, 2012, Madde 21

⁷⁰³ EU- MIDIS II, 2017: 14

⁷⁰⁴ EU-MIDIS II, 2017: 15

konularıdır. Bu başlık altında kişilerin yaşadıkları ülkeye bağlılıkları ve kamu kurumlarına yönelik güvenleri dikkate alınmıştır. Bununla alakalı olarak, 2004 yılında imzalanan göçmenlerin entegrasyonu için Ortak Temel Prensipler politikası yayınlanmıştır. Bu belgede, göçün AB'nin daimî bir özelliği olduğu kabul edilmiştir.⁷⁰⁵ Bu prensiplere göre üye ülkeler entegrasyon politikaları oluşturmak üzere birbirleri ile ortak amaçlar üzerinde anlaşacaklarını ve iş birliği halinde çalışacaklarını kabul etmiş olurlar. Bu iş birliği konuları arasında göçmenlerin gelmeden önce ve geldikten sonraki alınacak önlemler, eğitim ve mesleki eğitim, istihdam, temel hizmetlere erişim, aktif katılım ve sosyal içerme yer almaktadır.

EU-MIDIS II araştırmasının “Ayrımcılık ve Hak Farkındalığı” başlığı, katılımcıların %24'ünün, araştırmanın yapıldığı tarih itibarıyla son bir yıl içerisinde, etnik kökeni veya göçmen geçmişlerinden ötürü, en az %30'u sadece etnisitesinden ötürü ayrımcılığa maruz kaldıklarını hissettiklerini, son 5 yıl içerisinde bu rakamın %38'e yükseldiğini, ortaya koymaktadır. Etnisite veya göçmen geçmişine sahip kişilerin ayrımcılığa en çok maruz kaldığı alanın istihdam olduğunu (%29, araştırmanın yürütüldüğü tarih itibarıyla son 5 yıl içerisinde) ancak bu kişilerin sadece %12'sinin maruz kaldığı ayrımcılığa dair ilgili kurum ve kuruluşlara şikayette bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla takriben geri kalan %88'in sessiz (madun) olduğu sonucuna ulaşmamız mümkündür. Hatta, yapılan şikayetlerin detaylarına inildiğinde, %36'sının şikayete konu iş yerine, %13'ünün işçi sendikalarına, %17'sinin polis güçlerine yapıldığını, ancak sadece %4'ünün eşitlik kurumlarına yapıldığı, bu şikayetlere yönelik tatmin oranlarının çok düşük olarak ölçüldüğü belirtilmektedir. Herhangi bir şikayette bulunmayanların şikayet sonucuna ve değişime dair inançlarının düşük olmasından dolayı ilgili mercilere ulaşmadıklarını söyledikleri açıklanmıştır.⁷⁰⁶ Dolayısıyla biyopolitik uygulamaları da hatırlayacak olursak, kurumların göçe ve göçmene yaklaşımı dolayısıyla kurumsal çözümsüzlük bireyleri Spivak'ın belirttiği gibi *sessizliğe* mecbur bırakmakta, haliyle göçmenleri birer madun haline getirmektedir.

Avrupa Temel Haklar Kuruluşu tarafından gerçekleştirilen ikinci Avrupa Birliği Azınlıklar ve Ayrımcılık Araştırması (EU-MIDIS II) birlikte yaşam başlığı altında vatandaşlık, katılım, güven ve hoşgörüye dair olguları incelemiştir. Daha detaylandırarak olursak bu alan 6 temel başlık içermektedir. Bunlar oturma izni durumu ve vatandaşlık (1), eğitim ve dil yeterliliği (2), iş gücüne katılım (3), kamu kurumlarına güven ve politik katılım (4); aidiyet hissi, bağlılık ve sosyal mesafe (5) ve son olarak kamu kurumlarına güven ve

⁷⁰⁵ AB Ortak Temel Prensipler Politikası, Avrupa Birliği'nde Göçmen Entegrasyon Politikası, 2004: 15

⁷⁰⁶ EU-MIDIS II, 2017: 21

aidiyet anlamında ayrımcılık ve mağduriyetin etkisi (6) başlıklardır. Bu başlıklar üzerinden genel bulgulara bakıldığında şu sonuçlara varılmaktadır:

- Birinci nesil göçmenler farklı oturma izni statülerine ve bununla alakalı olarak farklı haklara sahipler. Araştırmaya katılan birinci nesil göçmenlerin en az %74'ü güvenilir bir oturma iznine (vatandaşlık veya en az 5 yıl geçerli oturma izni) sahiptir. Ancak, Sahra Altı Afrika'dan gelen göçmenler arasında Avusturya'da yaşayanların %47'si, ve Portekiz'de yaşayanların %45'inin, bu ülkelerde 10 yıl ve üzerinde ikamet etmiş olsalar dahi güvenilir bir oturma iznine sahip olmadıkları görülmüş.⁷⁰⁷ Haklara erişim konusunda vatandaşlık ve oturma izninin önemli bir anahtar görevi gördüğünü hatırlayacak olursak bilhassa bu iki ülke düzeyinde (Portekiz'in sömürgeci geçmişe sahip olduğu akılda tutularak) ciddi hak ihlallerinin ve ötekileştirmenin olduğunu söylememiz mümkün olacaktır.
- Genel görünüme bakıldığında araştırmaya katılan birinci nesil göçmen kadınların %60'ının erkeklerin ise %54'ünün vatandaşlık hakkı kazandığını, ancak bu sayıların cinsiyet ve ülke düzeyinde oldukça değişken olduğunu söylemek mümkündür. İkinci nesil göçmenlerde ise vatandaşlığa sahip olanların sayısının %87 olarak oldukça yüksek bir seviyeye çıktığını görebilmekteyiz.
- Araştırma, eğitime erişimde çok büyük bir sorun olmadığını, araştırmaya katılanların 2016 itibariyle (15-64 yaş arası katılımcılar) %74'ünün lise ve üstü eğitim aldığını göstermektedir.
- Ortalama olarak birinci nesil göçmen katılımcıların en az %71'i yaşadıkları ülkenin dilini anlamak, okumak ve konuşmak konusunda sorun yaşamadıklarını, ikinci nesil göçmenlerde ailelerinin kökenleri ile bağımsız bir şekilde bu oranın %100 olduğu görülmektedir. Ancak genel itibariyle, erkeklerin kadınlardan daha yüksek dil yeterliliklerine sahip olduğu görülmektedir. Bir ülkenin ana/resmi dil(leri)ni anlamak, okumak ve konuşmak iş gücüne katılım dahil olmak üzere topluma entegre olmak konusunda önemli bir temel oluşturmakta ve o dilde okuma becerisine sahip olmak kişilere haklarını öğrenme imkânı sağlamaktadır. Katılımcıların ortalama %9'u okuma becerileri bağlamında yetersiz olduğunu, toplam katılımcıların %4 kadarının yaşadıkları ülkenin dilinde veya dillerinin birinde hiç okuyamadığını belirtmişlerdir.⁷⁰⁸

⁷⁰⁷ EU-MIDIS II, 2017: 76

⁷⁰⁸ EU-MIDIS II, 2017: 77

Bu bizi göçmenlerin %4-9 arası kadarının, eğer kendi ulusal dillerinde bilgi sunulmadıysa haklarını hiç öğrenemedikleri sonucuna götürmektedir.

- Araştırmaya katılanlar ve hanelerinde yaşayanlar arasında çalışma çağındaki kişilerin %61'inin araştırmanın gerçekleştiği tarihten önceki en az 1 ay içerisinde istihdam edildiği görülmektedir.⁷⁰⁹ Ancak 2016 tarihi için bu oranın AB üyesi ülkelerin ortalama istihdam oranı olan %71'in altında kaldığını belirtmek gerekmektedir.
- İş gücüne katılım oranı kadar, cinsiyet uçurumunun yüksek olduğu, kadınların büyük çoğunluğunun daha az gelir getirici işlerde istihdam edildiği görülebilmektedir. Buradan göçmenlerin iş gücü katılımında geri planda kaldıkları ancak kadın göçmenlerin daha da geri planda kaldıkları sonucuna ulaşabiliriz. Hatırlanacak olursa Spivak ve O'Hanlon cinsiyete dair sorgulamaların eksikliğini görerek, madun tanımının kapsamını feminist bir bakış açısıyla genişletmişlerdi.⁷¹⁰ Özetle, kadınların toplumda ötekinin ötekisi konumunda olduğunu, maduniyetin şiddetinin daha yüksek olduğunu söylememiz mümkündür.

Güven ve hoşgörü başlığına bakıldığında, temel bulguların şu şekilde olduğunu görebilmekteyiz;

- Araştırmaya katılan göçmenler, farklı kurumlar arasında en çok yerel otoritelere güvenmekte, bu da AB'de yerel otoritelerin göçmenler, göçmenlerin çocukları ve etnik azınlıkların entegrasyonu konusunda daha başarılı olduklarını göstermektedir. Yerel kolluk kuvvetlerine ve adalet sistemine güven yüksekken, politikacılara ve politik partilere güvenin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Güvenin en düşük olduğu ülkeler Fransa ve Birleşik Krallıktır. Romenler, genel nüfusa kıyasla en düşük güven oranına sahiptir.
- Katılımcıların yarısı kendisini ikamet ettikleri ülkeye ait/oralı olarak tanımlamaktadır. Aidiyet duygusu vatandaşlığa sahip olmakla doğru orantılıdır. Öte yandan ayrımcılık deneyimleri aidiyet duygusunun düşmesine neden olmaktadır.
- Göçmenlerin %95'i bir başka göçmen ile komşuluk yapmakla herhangi bir problemi olmadığını ancak bu durumun LGBT bireyler söz konusu olduğundan %73'e düştüğünü, trans bireyler söz konusu olduğunda %66'ya gerilediğini görülmektedir.⁷¹¹ Spivak ve O'Hanlon'un maduniyet çalışmalarına cinsiyet kavramını dahil ederek madun kavramını genişletmiş olmalarından hareketle LGBT topluluğun diğer büyük

⁷⁰⁹ EU-MIDIS II, 2017: 78

⁷¹⁰ Chakrabarty 2007, 481; Chakrabarty 2000, 24

⁷¹¹ EU-MIDIS II, 2017: 78

madun kesimi oluşturduğunu belirtmemiz mümkündür. Bilhassa bu başlıkta komşuluk etme sorusu sorulduğundan şöyle bir çıkarsamaya varabiliriz. Bir birey veya grupta komşuluk etmemek, gündelik hayatta onu görmemek anlamına gelecektir. Görülmeenin yok sayılması veya onunla bağ kurulmadığı için ötekileştirilmesi ve/veya herhangi bir sorununa tepkisiz kalınması sonucunu doğurabilecektir. Kısacası cinsiyet de dahil olmak üzere kentsel segregasyon ötekinin görülmemesi ve haliyle duyulmaması sonucunu doğuracağından bir maduniyet sebebidir.

Yukarıda Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan, entegrasyon ve dahil etme eylem planının kayıtsız göçmenleri kapsam dışı bıraktığından bahsetmiştik. Öte yandan, kayıtsız göçmenlerin hakları için mücadele eden AB desteklenen sivil toplum örgütleri⁷¹² de bulunmaktadır. Bunlardan birisi PICUM, uzun adıyla Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants yani Kayıtsız Göçmenler için Uluslararası İş Birliği Platformu'dur. PICUM, göçün normal bir gerçeklik olarak kabul edilmesini ve göç ve oturma izni durumlarından bağımsız olarak tüm insanların insan haklarına erişimi konusunda mücadele vermekte ve toplumsal adalet, eşitlik ve ırkçılık karşıtlığı temellerine dayanarak, tüm kayıtsız göçmenlerin onurlu bir yaşam için temel yaşam standartlarına ve haklara erişimini⁷¹³ amaç edinmektedir. PICUM çoğunluğu AB üyesi ülkelerden olmak üzere AB üyesi olmayan ülkelerde de yer alan 164 üye organizasyonu bir araya getiren bir ağıdır. Avrupa Birliği tarafından desteklenen PICUM, çocuk, gençlik, aileler, dayanışmanın kriminalize edilmesi, alıkonma ve geri gönderme, AB göç politikaları, sağlık hizmetleri, barınma, adalet, dijital haklar ve mahremiyet ve kadınlara kadar kayıtsız göçmenler adına onların mağduriyetlerini azaltmak için rehberler sunsa da 164 üyesiyle oldukça geniş bir ağa sahip olmasına rağmen AB genelinin resmini çizecek bir envanter oluşturmakta yetersiz kalmaktadır. PICUM bir ağ olarak yerelde çalışan STK'larla iş birliği halinde olmasına rağmen, AB tarafından bu STK'ları temsilen destek almakta, ancak buna rağmen maduniyet ve sebeplerine dair bütüncül bir bakış açısı geliştirememektedir. Sadece yerelde çalışan küçük çaplı STK'lara yönelik beklentinin yükseltilmesi sistematikleşmiş maduniyetin çözümü için yetersizdir. Bu açıdan bakıldığında STK çabaları da maduniyetin giderilmesi için etkisiz kalmaktadır.

Madunları kapsamına dahil eden bir diğer STK yapılanması da European Network Against Racism (Avrupa Irkçılık Karşıtlığı Ağı) kısaca ENAR'dır. ENAR 1998 yılında

⁷¹² https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/tackling-discrimination/non-governmental-organisations-fighting-against-discrimination_en

⁷¹³ <https://picum.org/mission-vision-working-principles/> (Erişim tarihi: 22.06.2022)

Avrupa tüm AB üye ülkelerinde ırk eşitliğine yasal değişiklikler sağlamak için aktivistler tarafından kurulmuş, Avrupa’da sivil toplumda ırkçılık karşıtı 150’den fazla STK’yı bir araya getiren tek ırkçılık karşıtı⁷¹⁴ örgüttür. ENAR, maduniyet çalışmaları boyutunda en kapsamlı çalışmaları yürüten STK ağlarından biridir. Zira kesişimsellik (*intersectionality*) boyutunda sadece ırksal ayrımcılık değil, bunların alt kesişim kümeleri olarak kadınlar, engelliler, çocuklar, yaş, beden (kilo, obezite, dışsal görünüm vb. dahil olmak üzere), din, daha bütüncül politikalar yürütmesi açısından maduniyetlerin tamamını kapsamında dahil etmeyi başarmıştır. Hatta ENAR’ın iklim değişikliğinin neo-kolonyal bir kapitalist kriz olduğuna dair raporlar dahi sunuyor olması maduniyete ne kadar bütüncül bir gözle bakıldığını gözler önüne sermektedir. ENAR kesişimsellik raporuna göre cinsiyet, sınıf, seksüalite, engellilik, din, ırk ve diğer bütün kimlik tanımlamaları birbiriyle iç içe geçmiş ve bu alanlara yönelik ayrımcılıklar karşılıklı ve aynı anda gerçekleştiği için sistematik adaletsizlik ve sosyal eşitsizliğe neden olmaktadır. Kesişimsellik (*intersectionality*) yaklaşımı karar alıcılara, savunuculara ve sosyal bilimcilere, sosyal eşitsizliklere sistematik ve yapısal bir gözle bakmalarını sağlamamakta aynı zamanda mevcut yasal ve politik çerçevelerde ayrımcılığın görünmez veya üstünkörü görünür olmalarını da engellemektedir. ENAR Avrupa’da Kesişimsel Ayrımcılık Raporu’na göre (*ENAR Intersectional Discrimination in Europe: Relevance, Challenges and Ways Forward*) Avrupa’da ırkçılığa yönelik söylemler farklı ülkelerde farklı boyutlarda ve farklı düzeylerde yer alıyor olsa da zihinsel bir renk körlüğü bulunmaktadır.⁷¹⁵ Renk körlüğü, yasal zeminde ırk ayrımcılığının yasaklanmış olmasından dolayı gerçekte yaşanan ayrımcılıkların ırkçı sebeplerinin görmezden geliniyor olması ve buna yönelik duyarsızlık olarak tanımlanmaktadır. Bu durum Avrupa’nın beyaz-egemen toplumunun gücünün, ayrıcalıklarının, makamlarının ve önyargılarının devam etmesinden dolayı sorunludur. ENAR Kesişimsel Ayrımcılık Raporu’nda ortaya konulan renk körlüğünün etkisi “İrkin konuşulamıyor olması, Avrupa söylemlerini, kurumlarını ve siyasetini oluşturan ve kökleri sömürgeci tarihine derinden kök salmış ırksal baskıyı ele almaya çalışan insanları ve toplumsal hareketleri susturmak ve gayri meşrulaştırmak”⁷¹⁶ olarak kendini göstermekte ve sadece madunların sessizliğini sabitlemesi kadar, sessizliği kırmaya yönelik girişimlerin de sistematik bir şekilde susturulmuş olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ötekileştirmenin varlığının kabul edilmesi yapısal, tarihsel ve kurumsal eşitsizliklerin ortaya konulmasında önemli bir yer teşkil etmektedir.

⁷¹⁴ <https://www.enar-eu.org/about/> (Erişim, 22.06.2022)

⁷¹⁵ ENAR, 2019: 7

⁷¹⁶ ENAR, 2019: 8

ENAR Kesişimsel Ayrımcılık Raporuna göre ayrımcılığın sistemsel ve tarihsel boyutları, sorunu kişisel boyuta indirgenerek odak noktası değiştirilmektedir. Irkçılık bütün boyutları ile ele alınmak yerine, Avrupa'nın ırkçı söylemi tarihsel, yapısal ve kurumsal boyutları görmezden gelinerek istisnai bir temele oturtulmaktadır. Oysaki ENAR, ayrımcılığın gündelik yaşantının farklı yerlerinde farklı boyutlarda olduğunu raporlamıştır. Bu boyutlar, bireysel, kurumsal, yapısal ve tarihsel olarak temelde dörde ayrılarak incelenmiştir.

Nefret söylemi, haklara erişimin engellenmesi, basmakalıplaştırma (*stereotyping*), sözlü ve fiziksel saldırı gibi olgular bireysel ayrımcılığın en bilinen formlarıdır. Rapor, Avrupa ülkelerinin birçoğunda ırkçılığın, yapısal faktörlerin sistemik uygulamalarından kaynaklı değil de bireysel (münferit) davranışlara yönelik tepkiler şeklinde yansıtıldığını vurgulamaktadır. Benzer bir şekilde raporda kurumsal ayrımcılık yani, polis görevlileri, hakimler, öğretmenler vb. günlük yaşantının içerisinde güç ve yetki sahibi bireylerin, önyargılarını ve stereotipleştirmelerini uygulamalarına kurumsal olarak müsaade etmesinin yaygın olduğu⁷¹⁷ vurgulanmaktadır.

Raporun vurguladığı yapısal boyut, ayrımcılığın istatistiki temsiliinde bireysel ayrımcılığa yoğunluk verilmesi ve kurumsal boyutların görmezden gelinmesi olarak belirtilmektedir. Bu yönüyle, istatistikler bireysel ayrımcılık boyutuna yoğunlaşmakta, ayrımcılığın belirli kanun ve politikalardan ya da kamusal veya özel kuruluşların güçlü mevkilerinde bulunan bireylerin kasıtsız ya da bilinçsizce gerçekleştirdikleri ayrımcılığın görünmez etkilerini yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. Son olarak tarihsel boyutu itibariyle ayrımcılık, güncel tutum ve davranışları, olayları, medyadaki temsilleri, toplumsal eşitsizlikleri ve toplumsal hiyerarşiyi şekillendirmeye devam eden geçmiş sistemler, tarihsel olaylar ve ideolojilerin tarihsel köklerini ve tarihsel ve davranışsal mirasını temsil etmektedir. Afrikalıların köleleştirilmesi, kolonyalizm ve Holokost gibi toplumsal olayların etkileri, modern toplumda ve küresel güç hiyerarşisinde kişilerin nasıl konumlandıkları konusunda bilgi vermeye devam etmektedir. Rapora göre ayrımcılığın tarihsel boyutunu anlamak, kurumsal, yapısal ve bireysel düzeyde Avrupalı toplumlarda ayrımcılık dinamiklerin tanınması ve deşifre edilmesini kolaylaştıracaktır.⁷¹⁸ Dolayısıyla bir tarihsel yeniden okuma olarak ortaya çıkan ancak daha sonra kapsamını toplumsal, ekonomik ve politik yeniden okumaları da içerisine alarak genişleten Maduniyet Yaklaşımı, tüm bu bahsedilen boyutlarda

⁷¹⁷ ENAR, 2019: 17

⁷¹⁸ ENAR, 2019: 18-19

Avrupa toplumu ve kurumlarını anlamak üzere yeni ve eleştirel bir bakış açısı getirdiği için Uluslararası İlişkiler disiplini için açıklayıcı ve önemli bir yere sahiptir.

SONUÇ

Bu tez çalışması, aslında bir Tarih teorisi olan Maduniyetçi Yaklaşımın, Uluslararası İlişkiler disiplininde yorumlayıcı bir paradigma olarak kullanılabileceği ve hem disiplinin hem de uluslararası ilişkiler sistematığının dekolonize edilmesi için faydalı olabileceği savı üzerine kurulmuştur. Maduniyetçi bakış açısı dipten yukarı doğru analitik bir yorumlama yaparak toplumun ötekisinin sınırlarına itilmiş, herhangi bir siyasi gücü ve dolayısıyla “sesi” olmayan⁷¹⁹ dini, politik, sosyal ve kültürel anlamlarda sömürülen, baskılanan ve marjinalize edilmiş⁷²⁰ madunların sessizliğine neden olan düzlemi tartışmaya açmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde madun ve Maduniyet Yaklaşımı tanıtılarak bu yaklaşımın Uluslararası İlişkiler disiplini ve Postkolonyal Teoriye katkılarından bahsedilmiştir. Bu tez çalışmasında geniş kapsamlı madun tanımıyla Marksist sınıf tanımını genişleten Maduniyet Yaklaşımı kullanılarak, Avrupa Birliği’nde göç ve göçmenler örneği üzerinden, madun tanımını uluslararası göçmenleri de kapsayacak şekilde genişletmeyi hedeflemiştir. Bunu yapmak için çalışmanın ikinci bölümünde Uluslararası İlişkiler disiplininin temel kavramlarından olan ulus devlet, ulus ve vatandaşlık kavramlarını, maduniyetçi bir bakış açısıyla yapısöküme tabi tutarak bu kavramların Avrupamerkezci oldukları hem modernitenin etkileri hem de göçle birlikte mevcut anlamları ile çağdaş gereksinimleri karşılamakta zorlandıkları ve ontolojik bir krize girdikleri gösterilmiştir. Göç konusunda Uluslararası İlişkiler disiplininde dekolonize edilmesi gereken bir diğer alan göç çalışmaları alanıdır. Uluslararası göç konu yaygın olarak göç teorisyenleri tarafından çalışılmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde aktarılan bu teoriler çoğunlukla göçe neden olan faktörler üzerine ekonomik açıklamalar getirmekte, Dünya Sistemi Teorisi ve Göç Sistemleri Teorisi dışında kolonyal bağları ve postkolonyal sistemi bir analiz birimi olarak ele alan teorilerin eksikliği görülebilmektedir. Maduniyet Çalışmalarının Uluslararası İlişkiler disiplini literatürünü genişletebilecek ve bu alanı dekolonize edebilecek bir yaklaşım olabileceği *Göçe Yeni Bir Yaklaşım Olarak Maduniyetçilik* başlığında ele alınmıştır. Bu bölümde göç çalışmalarının göçün insanî boyutunu ele almakta başarısız oldukları, göçün çoğunlukla ekonomik rasyonel kararlar olarak ele alındığı, postkolonyal sistemin göç üzerindeki zorlayıcı etkisinin görmezden geldiği (kolonyal körlük), göçün sosyal sonuçlarıyla neredeyse hiç ilgilenmedikleri ve dolayısıyla göçmenin (ekonomik ve kayıtlı göçmen olsalar dahi) neden

⁷¹⁹ Ponselvi, 2018:265

⁷²⁰ Wolfreys vd. 2006: 94

aciz aşırılıklar ve marjinalize bireyler olarak resmedildiklerine dair açıklamalar getirmediği gösterilmiştir. Bu yönüyle göç çalışmalarının dekolonize edilmesi gereken bir alan olduğu ortaya konulmuştur.

Tüm bu sorunsallara yönelik Maduniyetçi yaklaşımın sunduğu eleştirel gözlük, göçün postkolonyal ve sosyolojik boyutunun daha derin ele alınması gerektiğini öğütlemekte ve daha derin çalışmaların yapılabilmesi için bir yol açmaktadır. Bu yönüyle Maduniyet Yaklaşımının, Uluslararası İlişkiler disiplinine katkı sağlayabilecek eleştirel ve yorumlayıcı bir paradigma olma kapasitesi olduğu ortaya konulmuştur. Son olarak dördüncü bölümde Avrupa Birliği bir analiz birimi olarak ele alınmış, Avrupa'ya yönelmiş göçlerin birliğin gelişim süreci içerisindeki etkisi ortaya konulmuştur. Avrupa Birliği üye ülkelerince sıklıkla benimsenen sosyal entegrasyon politikalarının, Avrupa ve Avrupalılık fikrinin, biyopolitik uygulamaların Maduniyetçi bir eleştirisi yapılarak, Avrupa Komisyonu ve STK raporları göçmenlerin uğradığı ayrımcılığı ortaya koymuş ve araştırmaya katılan göçmenlerin yaşadığı problemlerle bir maduniyetin söz konusu olduğu ve %88'inin hak arayışına dahi giremeyerek, Spivak'ın kavramsallaştırdığı şekliyle sesi çıkmayan kitleler olarak birer madun oldukları ortaya konulmuştur.

Bu tezin yazılmasında bilhassa 11 Eylül sonrası dönemi anlama ve anlamlandırma çabası oldukça etkili olmuştur. 11 Eylül saldırılarının yirminci yıl dönümünü geride bıraktığımız bugünlerde, dünya ve Türkiye ABD'nin Afganistan'dan hızlı bir şekilde çekilişinin yarattığı büyük göç dalgasını konuşmaktadır. Şüphesiz ki 11 Eylül sonrası ABD'nin Irak ve Afganistan'a intikamvari müdahalesi ve devamında yaşanan Ortadoğu'nun daha da istikrarsızlaşması süreci, Arap baharı, Suriye savaşı ve sonrası ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi; 1980-1988 yılları arasında devam eden İran-İrak Savaşı'nı saymazsak, son 50 yılın en sistematik göç dalgalarının oluşmasına neden olmuştur. Göç ile bütünleşmiş bu süreçte, terörizme karşı mücadele adına bireysel özgürlükleri, demokratikleşmenin ve sosyal adaletin ikincil plana atıldığı görülebilmektedir. Bu da öteki olana dair bir korku ve nefreti ikilisi ortaya çıkarmaktadır. Arjun Appadurai Küçük Sayılardan Korkmak: Öfkenin Coğrafyası Üzerine Bir Deneme kitabında, küreselleşmenin içermekte olduğu riskler, belirsizlikler ve güvensizlikler nedeniyle bir öfke coğrafyası yaratmakta olduğunu belirtir. Bu analizden hareketle Fuat Keyman aynı kitabın önsözünde “*Öfke ile eleştiri, ötekileştirme ile anlama, dışlama ile diyalog, bireysel refah ile adalet ve dost-düşman ayırımına dayalı siyaset ile demokratikleşme arasında yapacağımız tercih geleceğimizi belirleyecek*” der. Dolayısıyla, içinde bulunduğumuz uluslararası dünyanın dinamiklerini anlamamız, geleceğimizi şekillendirmemiz konusunda yardımcı olacaktır. Bu nedenle

maduniyetçi bir bakış açısını benimsemek, geleceği şekillendirmek için Uluslararası İlişkiler alanında çalışan bilim insanlarına faydalı bir mercek sağlayacaktır. Appadurai, küreselleşmenin etkilerini tabandan bir bakış açısıyla okumaya çalışmaktadır. Benzer bir şekilde bu tezin ele aldığı gibi madun yaklaşımı yine tabandan bir bakış açısını gerektirmektedir. Zira küreselleşme makro düzeyde bir etkinlik olsa da belki de en yüksek etkisini mikro düzeyde, yani yerelde gösteriyor dememizde bir sakınca olmayacaktır. Bunu kanıtlar nitelikte Appadurai de dünya üzerindeki yoksulların, mülksüzlerin ve zayıfların küreselleşmeye en çok ihtiyaç duyan ancak meyvesini en az yiyen kesimler olduğunu söylemektedir.⁷²¹ Dolayısıyla göç mevhumuna bir de bu tabandan bakış açısı ile bakmamız gerekmele birlikte, bunu maduniyetçi bir bakış açısıyla yapmamız mümkündür.

11 Eylül saldırıları birdenbire demokratik normların çiğnenmesini, ötekileştirmeyi ve düşmanlaştırmayı, Guantanamo’da yaşananlar gibi evrensel ilkelerin terkini, tarihin lineer ilerleyişi içerisinde kısa sarmallar halindeki tarihi tekerrürler olarak anımsatır hale getirmiştir. 11 Eylül saldırıları içinde yaşadığımız dünyayı güvensizlik, risk ve belirsizlik içerisinde yeniden okumamızı gerektirmiştir. Bush ve yönetiminin şer eksenini söylemi, düalizmin içerisinde ülkelerin, bireylerin ve grupların kendilerini yeniden konumlandırma zorunluluğunu doğurmuştur. Keyman, 11 Eylül sonrası muhafazakâr ABD dış politikasının dört temel hareket tarzı olduğunu ve bunların; uluslararası meşruiyet arayışı içerisinde toplumsal rıza aramak yerine uluslararası korku yaratmak, şer eksenini yaklaşımını kullanarak sürekli düşmanlar ve düşman ötekiler yaratmak, savaşı medeniyet (bunu demokrasi olarak da okuyabiliriz) götürme iddiasıyla meşrulaştırmak ve son olarak da ABD hegemonyasını askeri güvenlik ve demokrasi ekseninde yeniden üretmek ve pekiştirmek⁷²² olduğunu hatırlatır. Dolayısıyla burada dikkat çekmeye çalıştığımız soru şudur: Demokratik barış teorisinin arkasına sığınmış bir demokrasi götürme iddiası sömürgeci devletlerin sömürgeleştirdikleri bölgelere giderken kullandıkları medeniyet götürme iddiasının sadece veçhe ve maske değiştirmiş bir hali değil midir? Bu benzetme ile yapmaya çalıştığımız küreselleşmenin sömürgecilik döneminden çok da farklı saikler üretmediğini göstermektir.

Öte yandan bu tezin yazıldığı an itibariyle yaklaşık 2 yıl boyunca dünya gündemini meşgul eden bir diğer güncel gelişme de Sars-COV2 virüsünün neden olduğu COVID-19 adıyla bilinen salgın hastalığın ortaya çıkmasıdır. COVID-19 salgını geride bıraktığımız iki yılın içerisinde birçok ülkede salgının ilerlemesini önleyebilmek adına katı önlemlerin

⁷²¹ Appadurai, 2008: 14

⁷²² Keyman, 2002:11-32.

alınmasını gerektirdi. Bunlar arasında en yaygın olanı sokağa çıkma yasakları ve evden çalışma sisteminin yaygınlaşmasıydı. Öte yandan birçok sektör evden çalışmaya müsait değildi ve bulaş riskinin azaltılabilmesi için bilhassa üretim sektörü ve kalifikasyon gerekmeyen ve sıklıkla göçmenlerin istihdam edildiği hizmet sektörleri evden çalışmanın imkânsız olmasından ötürü birçok göçmen için doğrudan işsizlik anlamına geldi.⁷²³ Bu savunmasız gruplar için işsizliğin yanı sıra, ekonomik problemler, COVID-19'a yakalanma riski, sigortasızlıktan veya düşük sigorta paketlerinden kaynaklı gerekli tedaviyi görememe, hatta kayıtsız göçmenler için bunlarının tamamının tek seferde deneyimlenmesi anlamına gelmektedir. Holst vd. tarafından Almanya özelinde gerçekleştirilen güncel bir araştırmaya göre ekonomik ve sağlık tehlikesi farklı sınıflar arasında değişiklik göstermektedir. Örneğin enfeksiyon ve ekonomik riski evden çalışması mümkün olmayan, üretim hatlarında çalışan veya hizmet sektöründe istihdam edilen grupların, diğer gruplara kıyasla çok daha yüksek olduğu ortaya konulmuştur. Hatta bu çalışmaya göre iş yeri kaynaklı enfeksiyon riski en yüksek olan gruplar açık ara göçmenler olarak tespit edilmiştir. Ayrıca göçmenler yeterli koruyucu ekipmana erişim, sokağa çıkma yasakları süresince yaşanan gelir kaybı, istihdam belirsizliği alanlarında da diğer gruplarla kıyasla her bir kriter için (analize dahil edilen diğer gruplar, kadınlar, erkekler, 30 yaş altı çalışanlar, 30-40 yaş arası çalışanlar, 40-50 yaş arası çalışanlar, 50-60 yaş arası çalışanlar, 60 yaş üstü çalışanlardır) en yüksek riski yine göçmenler deneyimlemektedir.⁷²⁴ Hu, Germain ve Yong tarafından Birleşik Krallık özelinde gerçekleştirilen çalışmalar⁷²⁵, Mukumband vd. tarafından Güney Afrika özelinde gerçekleştirilen⁷²⁶, Kaur-Gill tarafından Singapur özelinde gerçekleştirilen⁷²⁷ çalışmalar her seferinde benzer sonuçlar vermiştir. Muhakkak ki bu örnekler çoğaltılabilir. Ancak dünyanın farklı bölgelerinden sunulan bu çalışmalara bakıldığında görünen o ki, coğrafyadan bağımsız olarak göçmenler, sığınmacılar, mülteciler, kadınlar, etnik azınlıklar ve kağıtsız göçmenler diğer zamanlarda olduğu kadar, kriz zamanlarında da en savunmasız gruplardır.

COVID-19 salgını, madunların sesinin duyulması gerekliliğini bir kez daha ortaya koymuştur çünkü ekonomik olarak ilk etkilenen alt sınıf işçiler madun grupların en kalabalık kısmını oluşturmaktadır. Bunun dışında sokağa çıkma yasakları süresince şiddet mağdurlarının daha sık şiddete maruz kaldığı Birleşmiş Milletler raporlarıyla da

⁷²³ Uluslararası Çalışma Örgütü, https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_829452/lang--tr/index.htm (erişim Tarihi: 31.05.2023)

⁷²⁴ Holst vd. 2020: 10

⁷²⁵ Hu, 2020: 1-6, ayrıca bkz. Germain ve Yong, 2020: 301-310

⁷²⁶ Mukumbang vd., 2020: 1-7

⁷²⁷ Kaur-Gill, 2020: 1-19

kanıtlanmıştır.⁷²⁸ Bir yandan da Türkiye ve Yunanistan arasında sıkışıp kalmış göçmenler hem zaten göçmen olmanın getirdiği insan hakları ihlallerinin mağdurları iken, aynı zamanda COVID-19 pandemisi sırasında tamamen savunmasız kalmışlar, AB ile Türkiye arasındaki göçmen pazarlıklarının birincil öznesi olmuşlardır. Öte yandan bu pazarlıklar sırasınca egemenler onlar hakkında kararlar alırlarken, onların seslerini hiç duymamış olmamız, Spivak'ın "Madun konuşabilir mi?" sorusunu bir kez daha aklımıza getirmektedir.

Avrupa'daki göç hareketlerini irdeleyen teorilere baktığımızda ikili iş gücü piyasası, dünya sistemleri, itme çekme gibi birçok Avrupa merkezli/merkezci teori görmekteyiz. Bu teoriler çoğunlukla göçün kökenine yönelik çıkarsamada bulunurken, göçün sonuçlarına ya hiç değinmemekte ya da çok az değinmektedirler. Ancak bu tez, teorik dünyada Avrupa'da göçün nedeni ve sonuçları açısından daha kapsayıcı bir teori olarak Maduniyet Çalışmalarını Uluslararası İlişkiler disiplinine ve bir analiz birimi olarak Avrupa'ya entegre etmektedir. Maduniyet çalışmaları aynı zamanda göç politikası üretmekte zorlanan Avrupalı karar alıcılara yeni bir perspektif sunarak, göçün insani boyutunu tekrar hesaba katmayı mümkün kılabilir. Bunu yaparken aynı zamanda uluslararası ilişkilerin ve Uluslararası İlişkiler disiplininin temel kavramını eleştiriye açmaktadır. Zira göç, başta ulus devlet olmak üzere, ulus ve vatandaşlık kavramlarını da bir dönüşüme zorlamaktadır. Uluslararası göçün reel politikte bir "kriz" algısı ile alınıyor olması bu zorlu dönüşüme verilen bir tepki niteliği taşımaktadır. Öncelikle olumsuz kriz algısından çok, modernitenin olağan akışının bir sonucu olarak teorik düzeyde yaklaşım, pratiğin dönüştürülmesine yardımcı olacaktır. Nitekim ulus-devlet yaşayan bir organizma olarak dönüşüm içerisindedir ve hem tanımının hem pratiğinin dönüşmemesi üzerine ısrarcı olmak kriz algısını daha artırıp ulus-devleti ve egemenlik kavramını kırılganlaştıracaktır. Bu kırılganlık ulus-devletleri risklere daha açık konuma getirecektir. Bu tez, uluslararası ilişkiler ve disiplininin kavramlarının dönüşümünü göç ve göçmenler örnekleriyle görülebilir olduğunu vurgulamaktadır. Teorinin, ötesindeki gerçekliği görülebilir ve değiştirebilir hale getirme gücü vardır.

Daha önce de belirtildiği gibi, 11 Eylül saldırıları bir terörist saldırı olarak görüldüğünden daha ötesini temsil etmektedir. 11 Eylül saldırıları bir ülke olarak ABD'ye değil, onun temsil ettiği neoliberal küreselleşmeye gösterilen bir tepkinin ürünü olarak okunabilir. Bu ürün, dünya siyasetinin dost-düşman eksenine indirgenmesi olarak özetleyebileceğimiz, saldırının kökenindeki sebebi yeniden üretmiştir. Şüphesiz ki 11 Eylül'e

⁷²⁸https://interactive.unwomen.org/multimedia/explainer/COVID19/en/index.html?gclid=Cj0KCQiA2NaNBhDvARIsAEw55hiO3X3LCpP53Jd65s1kLqTfrm6eA8IbREN3cyFTtRm6u1lP-VQwB8gaAi8wEALw_wcB
(Erişim tarihi: 12.12.2021)

giden yollar dost-düşman, biz-öteki, iyi-kötü düalizmleri ile karakterize olmuş taşlarla döşenmiştir. 11 Eylül'ün sebeplerini bu düalizmlerin kökeninde bulabiliriz.

Muhakkak ki bu kökenlerden bir tanesi küresel dünyadaki göç geçmişiştir. Göç küreselleşmenin ve onunla bağlantılı mefhumların hem sebebi hem de sonucudur. Birleşmiş Milletler göç raporuna göre en çok göç alan 20 göç destinasyonunda açık arayla ABD başı çekmek üzere, Birleşik Krallık, Fransa, Kanada, Avustralya gibi küreselleşmenin zengin kaynaklarını elinde tutan ülkeler olduğunu görebilmek mümkündür.⁷²⁹ Buradan göçmenlerin küreselleşmiş ya da küreselleşmekte olan (bunu küresel ekonomiye adapte olmuşluk anlamında kullanmaktayız) gitmeyi tercih etmelerindeki nedeni, küreselleşmenin nimetlerinden daha fazla faydalanmak olduğu yorumunu çıkarabiliriz. Aynı zamanda bu ülkeler küreselleşmenin sonucu gelişmişliklerinin pazarlamasını başaran ülkelerdir. Amerikan rüyası bu pazarlama örneklerinden bir tanesidir. Şüphesiz ki küreselleşmenin nimetlerinden mahrum bırakılan madunlar, bu küreselleşmiş ülkelere giderek bu nimetleri deneyimleme doğal hakkını ellerinde tutarlar. Çünkü örneğin Maduniyetçi yaklaşımın ortaya çıkış sebeplerinden birisi, hem kentlerdeki hem de kırsaldaki Hintlilerin küreselleşmenin nimetlerinin elitler ve bir takım devlet adamları tarafından tüketildiğini ve kendilerine elle tutulur çok az şey kaldığını görmekten bıkmış olmalarıdır.⁷³⁰ Nihayetinde, göç madunun küresel dünyada kendine yer edinme çabası, sessizce ses çıkarma girişimidir.

Artan göç hareketlilikleriyle birlikte, küreselleşmekte olan dünyada teritoryal sınırlar içerisinde ve ötesinde hem maddi hem de ideolojik unsurların hareketliliği hiç olmadığı kadar yüksek düzeye ulaşmıştır. Haliyle sınırların ötesindeki bu hareketlilik toplumsal hayatta bazı belirsizlikleri kendisiyle getirmiş, bu belirsizliklerin bir sonucu olarak da devlet eliyle tedarik veya garanti edilen, barınma, sağlık, asayiş gibi konularda endişelere neden olmuştur ve bu hakların yaygın çoğunluğu bu haklardan faydalanma hakkına sahip olanlar ile ötekilerin kim olduğu ile doğrudan bağlantılıdır.⁷³¹ Vatandaşlık kavramının kendisi, bu belirsizlikleri besleyen ve hiddetlendiren bir kavram olmakla birlikte diğer bölümlerde tartışıldığı üzere modern vatandaşlık kavramının ulus devlet kavramının bir mahsulü olduğunu hatırlamamız gerekir.

Bu tez görünümü itibariyle sosyoloji disiplinine daha yakın görünebilir. Ancak Uluslararası İlişkiler disiplinini tam merkezine almaktadır. Zira ulus devlet küreselleşme ile

⁷²⁹ https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/wmr_2020.pdf (Erişim tarihi: 12.11.2021)

⁷³⁰ Appadurai, 2008: 66

⁷³¹ Appadurai, 2008: 20-21

aşınmaktadır ve göç bir rüzgar gibi hem ulus devletin fiziksel yapısını hem de düşünsel yapısını aşındırmaya ve yeninden tanımlamaya itmektedir. Aynı şekilde küreselleşme ve göç faktörleri ulusal ekonomi fikrini de aşındırmaktadır. Gerçekten de ulusal ekonomi perspektifinden baktığımızda ekonomilerimiz (belki komünizmin sağ kalan tek varisi Kuzey Kore hariç) Küba da dahil olmak üzere kişilerin ve kapitalin uluslararası hareketliliği nedeniyle saflığını yitirmiştir, sınırların geçirgenliği tartışmasız düzeye gelmiştir. Bunun en büyük kanıtları ise offshore hesaplar, yabancı yatırımlar, göçmenlerdir.

Ulusallığın düşünsel düzeyde ütöpik olmadığı tek alan kültürel alan kalmıştır. Öte yandan teknoloji ve medyanın da etkisiyle birlikte kültürel alan da saflığını hat safhada yitirmekte, geçirgenleşmekte ve istikrarsızlaşmaktadır. Dolayısıyla ulus devletlerin kültürel düzlemde tam egemenliğe sahip olabileceği tek alan *ulusal etnos* kalmıştır.⁷³² Bu nedenle artan göç hareketleri, ulus devlet ve vatandaşlık kavramlarıyla bağıntılı bir kavram olarak ulus, daha spesifik olarak “ulusal etnos” fikrini tartışmaya açmıştır. Göçmenlere yönelik ötekileştirme, ötekilerin madun konumuna itilmesini sağlayan Uluslararası İlişkiler disiplinin başat unsuru ulus tanımının kendisi ve ulusal etnos fikrinin çarpıklığıdır denebilir.

Samuel Huntington’a göre insanlar kendilerini etnik ve dinsel terimlerle tanımladıklarından ötürü diğer etnisite ve dinlerden olan kişilerle kendileri arasında biz ve öteki ayrımı görmeye meyillidirler. Soğuk Savaş sonrasında Doğu Avrupalı ülkeler üzerindeki Sovyet baskısı sona erip ideolojik tanımlar ortadan kalktığında ancak dinsel ve etnik tanımlamalar gün yüzüne çıkabilmiş ve düşmanlıkların temelini oluşturmuştur. Demir perde ortadan kalktığında Avrupa içindeki ideolojik ayrım da ortadan kalkmış, bir yanda batılı Hristiyanlık, diğer yanda Ortodoks Hristiyanlık öte yanda İslam’ın yer aldığı kültürel ayrım ortaya çıkmış, ideolojik Demir Perde’nin yerini kültürel “Kadife Perde” almış ve Avrupa içerisindeki kültürel sınırı oluşturmuştur.⁷³³ Huntington’ın bu analizi de yukarıda bahsedilen ulusallığın kültürel alandaki hakimiyetini daha görünür kılmaktadır.

Ulusal etnos fikri, ulus devlet kavramının temelinde yatmasından ötürü, kimi Maduniyetçiler tarafından etnik temizlik ve terörle ilişkilendirilmiştir. Benzer şekilde bu tez de ulus devlet kavramının üzerinde yükseldiği ulusal etnos fikrinin doğrudan nefretin yapısı ve boyutuyla ilgili olduğunu iddia etmektedir. Çünkü “Biz” tanımı kendisiyle birlikte bir öteki tanımını doğurmaktadır. Ötekinin yabancılığı ve bilinmezliği, kendisine yönelik kaygı ve korkunun temelini oluşturmaktadır. Samuel Huntington’ın ünlü Medeniyetler Çatışması kitabı

⁷³² Appadurai, 2008: 33

⁷³³ Huntington, 1993: 29-31

bunu ortaya koymakta hatta ulus devletlerin dünyadaki olayların en güçlü aktörleri olacağını ancak mücadele zeminini farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasındaki farkın oluşturacağını belirtmektedir. Nihayetinde, “*Azınlık yalnızca bir alamettir, altta yatan sorun farklılıktır*”.⁷³⁴ Bu ifade yapısökümcü maduniyetçi bakış açısının özetidir.

Sömürgeciliğin kendisine (muhtemelen) bahane alanı bulduğu, her türlü cefaya insanlık adına direnmeyi ve insanların dertlerini kendine dert edindiği liberal ve hümanist empati yeteneği doğal değildir ve benzer şekilde, kıskançlık, nefret ve korku da yüz yüze temas ve doğrudan deneyimler olmadan doğal ol(a)mayacaktır.⁷³⁵ Bunu şu retorik soru ile sadeleştirebiliriz, göçmen daha gelmeden ona duyulan öfke ve nefreti nasıl açıklayabiliriz? Etnik ötekilere karşı duyulan öfkenin kökeninde ulusal etnik saflık ile çoğunluk arasındaki ufak farklılık bulunmaktadır. Bunu Freudyen bir analizle harmanlayarak kimlik üzerine küçük farklılıkların narsisizminin yıkıcı kimlikleri tetikleyebileceğini belirtmek mümkündür. Freud’a göre narsisizm öz-sevginin hastalıklı bir halidir ve kişinin kendisini diğer kişilerden ayırabilmek için kendi farklılıklarına aşırı vurgu yapmasıyla ayırt edilebilir. Freud’a göre kültürel ve sosyal yakınlık coğrafi olarak birbirlerine yakınlığın bir yansımasıdır. Toplumların da süper egoları vardır ve kendilerine yakın toplumlar gördüklerinde bireysel süper egonun çalışma işlevinde olduğu gibi, öteki grupları yönetmek ve üzerinde tahakküm kurmak ister.⁷³⁶ Freud’un bu analizinden hareketle daha geniş araştırmaların konusu olabilecek bir soruyu da sorabiliriz: küreselleşmeden dolayı toplumlar arası benzeşim arttıkça, ufak farklılıkların narsisizmi de daha görünür olabilir mi? Ya da tersinden soracak olursak, küreselleşerek coğrafyaların birbirine yakın edildiği dünyamızda, “medeniyetler çatışması” diyebileceğimiz toplumlar arası ve toplum içi gerilimlerin kökeni küçük farklılıkların narsisizmi olabilir mi? Bu soruları burada cevaplamayacağız. Lakin dünyamızda olup biteni anlayabilmek için zihnimizin bir köşesinde Maduniyetçi birer soru olarak durmasında bir sakınca olmayacaktır.

Zizek’e göre ulusal etnos fikri, ulus olma kavramını açıklamak için yetersizdir. Ona göre verili bir topluluğu bir arada tutan unsur, bir şeye ve cisimleşmiş bir *keyfe* yönelik ortak bir ilişki içerir. Ona göre ötekinin yaşam tarzımıza yönelttiği tehdit bu şey ve bu keyif ile alakalıdır. Zizek bu Şey’i sadece bizim ulaşabileceğimiz ama ötekilerin asla kavrayamayacağı ama yine de sürekli öteki tarafından tehdit edilen bir şey olarak tanımlar.⁷³⁷ Hakikaten de eğer öteki bu şeyi asla kavrayamayacaksa, ona nasıl bir tehdit oluşturabilir? Zizek milliyetçiliğin,

⁷³⁴ Appadurai, 2008: 24

⁷³⁵ Appadurai, 2008: 109

⁷³⁶ Freud, 2015:

⁷³⁷ Zizek, 2002: 212

keyfin toplumsal alana fışkırdığı ayrıcalıklı bir alan olduğunu belirtir. Milliyetçiliğin ortak kullandığı argümanlara bakıldığında, Ötekiler, biz olarak kendini tanımlayanların yaşam tarzlarına müdahale etmek suretiyle Biz olanın keyfini çalmak istiyordur ya da Biz olanın algılayamadığı gizli veya sapıkça bir keyfe ulaşabiliyordur. Appadurai de benzer bir şekilde içerideki azınlıklara duyulan öfkeyi yaşam tarzı ile harmanlar. Appadurai, içerideki azınlıklara duyulan öfkeyi “ideolojik kıyım” ya da “sivil kıyım” kavramları ile açıklar. Buna göre ideolojik kıyım, tüm halklar, ülkeler ve yaşam tarzlarının zararlı görülmesi anlamına gelir ve medeniyetler çatışmasının da ötesinde güçlüdür. İdeolojik kıyım ya da sivil kıyım, içerideki azınlıklara duyulan öfkeyi dışa çevirir ve *“insanlığın etik kaygılarının dışındaki adacıklar olarak tüm ideolojilere, geniş bölgelere ve yaşam tarzlarına saldırır”*.⁷³⁸ Dolayısıyla bunun kolonyal ideolojinin gündelik yaşantıya yansımaları olduğunu görebiliriz. Maduniyetçi bir gözle gündelik olanı dekolonize etmek, ötekiye yönelik sosyal öfkeyi azaltmaya yardımcı olabilecektir.

Ötekinde can sıkıcı olan şey keyfini organize etme tarzıdır ve Biz tarafından aşırılık olarak kabul edilir. Bu aşırılıkların içerisinde onların yemeğinin kokusu, dansları, gürültülü müziği, tuhaf tavırları ve iş karşısındaki ya işkolik ya da Biz’in emeğinden geçinen aylaklığı vardır. Yeri gelir Öteki, Biz’in işini elinden almaya çalışıyordur, yeri gelir sosyal desteklerle Biz’in emeğinin üzerinden geçiniyordur. Kısacası temel paradoks, toplumun millet olduğuna inandıran “Şeyin” hem ulaşılamazlığıdır (Appadurai ve Taylor’ın narsisizm atfını hatırlayın) hem de öteki tarafından sürekli tehdit edilmektedir.⁷³⁹ Aynı soruyu farklı bir biçimde tekrar soralım: Eğer Bizlik Öteki tarafından hiçbir zaman ulaşılamayacak bir narsisizm seviyesindeyse, nasıl tehdit ediliyor olabilir? Bu sorunun cevabını Zizek, Jacques- Alain Miller’ın 1985 tarihli yayınlanmamış konferansı “Extimité”den şu şekilde aktarır:

“Bugün tanık olduğumuz modern ırkçılığın en genel formülü şu olabilir: Öteki’nin kendine özgü keyif alma tarzına duyulan nefret. Hoşgörü veya hoşgörüsüzlük sorunu hiç de bilimin öznesiyle ve onun insan haklarıyla ilgili değildir. Öteki’nin keyfi karşısındaki, esasında benim keyfimi çalan kişi olarak Öteki karşısındaki hoşgörü veya hoşgörüsüzlük düzeyi ile ilgilidir...” (Akt. Zizek, 2002:2015)

Son cümleye odaklanacak olursak, keyif kaçırıcı şey Öteki karşısındaki hoşgörü veya hoşgörüsüzlük düzeyiyle alakalıysa, demokratik kurumların Öteki’nin ihtiyaçlarını gidermeye yönelik attığı her adım bir antagonizmadan öteye gitmeyecektir. Demek ki sorunun çözümü ancak egemen olanın narsisizminin çözülmesiyle mümkün olabilecektir. Bu da Biz olmayı

⁷³⁸ Appadurai, 2008: 101

⁷³⁹ Zizek, 2002: 215

verili kabul eden düşüncenin sorgulamasıyla başlar dememizde bir sakınca olmayacaktır. Bu tez çalışmasına hakim olan Maduniyetçi bakış açısının postyapısalcı yaklaşımı burada başlar. Uluslararası İlişkiler disiplininde hakim konumda olan ve disipline adını veren “ulus” kavramını yeniden tartışmadan ve tanımları yeniden elden geçirmeden demokratik ulus devlet ve bir demokrasiler iş birliği olan Avrupa Birliği çatışmalı bir kavram (*contested concept*) olarak çırpınıp durmaya devam edecektir.

Huntington dünyayı Batı, Konfüçyan, Japon, İslami, Hindu, Ortodoks-Slav, Latin Amerikan ve Afrika medeniyetleri (Afrika medeniyetlerine belki diyerek şerh düşer) 9 temel medeniyete bölmüş ve gelecekte en önemli çatışmaların bu medeniyetleri birbirinden ayıran kültürel fay hatlarında meydana geleceğini söylemişti.⁷⁴⁰ Burada dikkat çekmek istediğimiz şeyin aslında oldukça bariz olduğunu görebilmek mümkündür. Bu öngörülü analizin bir tarafında din, etnisite, coğrafya ekseninde tanımlanması daha bariz medeniyetler yer alırken, diğer tarafında “Batı” gibi, diğerlerine nazaran muğlak, sonradan kazanılmış, görece ve düşünsel bir kavram yer almaktadır. Nitekim Samuel Huntington da medeniyetleri birbirinden ayıranın tarih, dil, kültür, gelenek ve din⁷⁴¹ olduğunu söylemekle birlikte “Batı”yı bu kavramlardan hangisine oturttuğunu belirtmemektedir. Batı’yı tarihsel bir kavram olarak kabul etsek bile bunun ortak bir geçmiş boyutunda mı yoksa tarihsel olarak ortaya çıkmış olma boyutunda mı bir medeniyet olduğu Huntington’da muğlaktır. Bu bir kez daha bizi Batı’nın düşünsel düzlemde bir medeniyet olarak “uydurulduğu” analizine geri götürecektir. Buradan hareketle medeniyetler çatışmasının da düşünsel zemin üzerine şekilleneceğini iddia etmemiz yanlış olmayacaktır. Haliyle gerek göç ile olsun, gerekse 9/11 gibi vakalardan dolayı olsun, biz ve öteki düzleminde ortaya çıkan her çatışmanın “uydurulduğunu” iddia etmek cesurca olmakla birlikte, temelsiz değildir.

Sonuç olarak biz ve öteki kavramlarının muğlaklığı ve yapaylığı, Uluslararası İlişkiler disiplininde Medeniyet Çatışmaları gibi oldukça yaygın bilinen ve meşhur analizlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Oysaki ulus, ulusal etnos, vatandaşlık, biz, öteki gibi kavramların yapaylığını kabul ederek analizi bu yönde şekillendirmek gerekir. Biz-öteki düalizmi devam ettikçe muhakkak kriz zamanlarında *egemenliğin* inşa edilmesi için bu kavramın arkasına sığınılmaya devam edilecek ve yeni maduniyetlerin temeli oluşturulacaktır. Öte yandan egemenliğin inşası için düalizmlerin arkasına sığınılması, zaten Krasner’in tanımıyla “organize bir ikiyüzlülük” olan egemenliği bir kez daha araçsallaştırmıştır. Krasner egemenlik

⁷⁴⁰ Huntington, 1993: 22-25

⁷⁴¹ Huntington, 1993: 25

için “sömürgecilik ve güçlü öz savunma mekanizmaları gibi bağlamlarda araçsal olduğu için” kullanılmakta olduğunu ve esasen herkesin egemenliğin ütöpik bir kavram olduğunu bildiğini söyler.⁷⁴² Son tahlilde biz-öteki düalizmleri egemenliğin tesisi için kullanılıyorsa, egemenlik de kendi içerisinde ikiyüzlü bir terimse asıl sorun nedir? Haliyle analiz seviyesini daha temele, bu tezin yapmaya çalıştığı gibi maduniyetlerin oluşmasına neden olan düzlemi anlamaya indirmeliyiz. “Eğer, kimlik/farklılık sorununa eğilmek Öteki’nin hakkında konuşulmasından ziyade, [onun] konuşması ve öznelliğini iddia edebilmesi için etik bir alan yaratacaksa, post-kolonyal eleştiriye uluslararası ilişkiler kuramına dahil etmek de tam da bunun için zorunludur”⁷⁴³ Fuat Keyman bu sözleri ile bu doktora tezinin hipotezini desteklemektedir.

Bu yönüyle göçmenlerin madunlaştırılmasına neden olan egemenlik kavramına da tekrar hatırlatabiliriz. Thomas Hobbes Leviathan’da egemenliği devletlerin kendi sınırları içerisinde meşru şiddet kullanma tekeline sahip olması olarak⁷⁴⁴ tanımlamıştı. Krasner ise egemenliğin 4 temel dayanağı olduğunu ve bunların “devletler tarafından tanınmak suretiyle elde edilen uluslararası yasal egemenlik (I), birbirlerine müdahale etmeme anlamında Westfalyan egemenlik (II), kendi içerisinde meşru şiddet kullanma tekeline sahip olma anlamında dahili egemenlik (III) ve sınır içi her türlü hareketi kontrol etme kapasitesi anlamında bağlı egemenlik (IV)”⁷⁴⁵ olduğunu belirtir. Krasner’e göre organize ikiyüzlülük devletin normal davranışdır çünkü Krasner’in bu bahsettiği dört egemenlik tipi (en sık I ve II numara), devletler tarafından sık sık çiğnenmiştir. Örneğin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupalı ülkeler Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni imzalayarak, kendi iç politikalarında sınırsızca davranıp kendi iç özerkliklerinin sağlanmasında ısrarcı olmak yerine Westfalyan egemenliklerinden kendi istekleriyle taviz vermişlerdir. Ancak göçmenlere yönelik eylemlere baktığımızda, Avrupa Birliği gündemini son yıllarda meşgul eden geri gönderme anlaşmalarının insan hakları ihlalleri ile dolu olduğunu ve AB ülkelerinin kendi taviz verdikleri Westfalyan egemenliği geri talep ettiğini görebiliriz. Bu bağlamda egemenliğin kriz durumlarında araçsal ve pragmatist kullanımı göçmenleri maduniyete iten bir diğer bağlamdır. Vatandaşlık kavramı da dahil olan ve dışlanacak olanı belirleyen bir kavram olduğu için tartışmalı bir kavramdır.

⁷⁴² Lo Castro, 2011: 1

⁷⁴³ Keyman, 2000: 267

⁷⁴⁴ Hobbes, 2007: 135-137

⁷⁴⁵ Krasner, 1999: 3

Göçmeni maduniyete iten bağlamlardan bir diğeri de güvenlik kavramıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında masumane bir tavrıla buyur edilen göçmenlere karşı tavrın güvenlik tehdidi söylemine evrilecek şekilde değişmesinin nedeni, Soğuk Savaş sonrası güvenlik kavramının tanım değiştirmesidir. Soğuk Savaş döneminin iç ve dış güvenliği keskin çizgilerle çizilmiş ulusal güvenlik kavramı boyutunda ele alan bakış açısı, Sovyetlerin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile yumuşamış, insan, çevre, nüfus hareketleri ve yoksulluk gibi daha birçok konuyu kapsayan yeni güvenlik yaklaşımlarının ortaya çıkmasından ötürü⁷⁴⁶ göçün de bir güvenlik tehdidi olarak ele alınması bir tesadüf değildir. Güvenikleştirme (*securitization*) ilk kez Kopenhag Ekolü tarafından kullanılmış ve bir konunun değerli kabul edilen bir referans nesnesine varoluşsal bir tehdit olarak görülmesi ve bu tehdide yönelik istisnai ve acil önlemlerin meşrulaştırılması olarak açıklanmaktadır.⁷⁴⁷ Göçmenlerin güvenikleştirilmesi hususunda analize kimlik konusu da dahil olur.⁷⁴⁸ Aynı şekilde Huysmans'a göre de göç 3 temel alanda güvenikleştirilmektedir. Bunlar iç piyasa, refah devleti ve kültürel kimliktir.⁷⁴⁹ Göçü insani güvenlik meselesi olarak kategorize etmek ikiyüzlü bir yaklaşım olabilir. Göçü merkeze aldığımızda risk altında olan savaştan, zulümden ve açlıktan kaçabilmek için sınırları aşan göçmenlerdir. Öte yandan insan merkezci yaklaşıma göre göçmenler, onları kabul eden ülkenin nüfusu için bir tehdit oluştururlar.⁷⁵⁰ Artan sınır güvenliği, ileri teknolojiyle güçlendirilmiş sınırlar ve taşımacıların sorumluluğu⁷⁵¹ sığınmacıları kaçakçıların kucağına itmektedir.⁷⁵² Bu ironik bir durum ortaya çıkarır zira artan sözde güvenlik önlemleri, göçmenleri ve sığınmacıları illegal göç yolları aramaya iterek daha güvensizliği ve güvenliksizliği artırır. Ayrıca buna ek olarak güvensiz yollardan geldiği düşünülen tüm göçmenlerin güvenikleştirilmesi söylemsel olarak daha kolay olmaktadır. Dolayısıyla teritoryal egemenlik kavramıyla iç içe geçmiş güvenikleştirme yaklaşımı, göçmeni ve onun sivil olduğunun bilindiği durumlarda kimliğini bir güvenlik nesnesi yaparak onu ötekileştirmekte ve dolayısıyla madun konumuna itmektedir.

Barry Buzan toplumsal sektörün düzenleyici konseptinin kimlik olduğunu söyler. Toplumsal güvensizlik toplulukların var oluşlarına ve hayatta kalmalarına yönelik tehdit olarak tanımlayacakları bir gelişme olduğunda gerçekleşir. Lakin Buzan, bu durumu sadece

⁷⁴⁶ Toğral Koca, 2014: 58

⁷⁴⁷ Waever, 2000 : 251

⁷⁴⁸ Buzan, 1998: 119

⁷⁴⁹ Huysmans, 2006: 21

⁷⁵⁰ İbrahim, 2005:169

⁷⁵¹ 1987 yılında Birleşik Krallık tarafından çıkarılan bir kanuna göre, geçerli belgeleri bulunmadan ülkeye gelen göçmenlerin sorumluluğu onları getiren nakliye şirketlerine ait olacaktır. Bu kanuna göre devlet, taşıma şirketlerine yetki vermeksizin yetki vermiş olur.

⁷⁵² Fekete, 2001: 26

ulus kavramıyla kısıtlamaz; tanım olarak toplumsal güvenlik anlayışının ortaya çıkması için kendi kendini idame ettiren kimlik grupları yeterli olacaktır. Buzan bu grupların tanımlanması yere ve zamana göre değişkenlik göstereceği için sadece etnik ulus düzeyine indirgemez. Avrupa genelinde egemen gruplar çoğunlukla ulusaldır ama kimi bölgelerde dinsel veya ırksal gruplar söz konusu olabilir. Dolayısıyla Buzan “kimlik güvenliği” terimini kullanmayı tercih eder.⁷⁵³ Bu nedenle göç, kalabalık gruplar halinde gerçekleştiğinde, söz konusu benimsenmiş kimliğin değişeceğine dair kaygılar ve söylemler göçmene yönelik güvenlikleştirici yaklaşımın temelini oluşturur. Öte yandan sosyal entegrasyon uygulamaları söz konusu iken egemen ulusun benimsediği kimliğin değişeceğine dair kaygının olmaması gerekirdi. Bu da Derrida’nın ifadenin altında yatan anlamı anlaması olarak kavramsallaştırdığı yapısökümcü bakış açısıyla bu kaygının altında başka nedenlerin yatabileceği fikrine götürecektir. Maduniyetçi düşünce ile bakarsak, bunu göçmenin kolonyal öteki olduğu zamanlardan kalan kimliksel tanımına dair iyi-kötü düalizminin sonucu olabileceğini görebiliriz.

Barry Buzan, göçmene yönelik güvenlikleştirici söylemin arkasındaki itici gücü kimlik kavramında bulurken, Arjun Appadurai ise toplumsal belirsizliğin ideolojisini öne sürer. Pasaporta dayalı ulusal kimlikler, nüfus sayımlarının katkı sağladığı azınlık ve çoğunluk fikirleri, ekseriyetle medya tarafından pompalanan biz ve öteki kimlikleri, anayasaların yurttaşlıkla etnisiteyi birleştiren yapısı (örn. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ya da Fransa Anayasası), demokrasinin oy hakkı ve oy çokluğu üzerinden kısıtlı tanımlaması oldukça modern bir toplumsallık türünü sergilemektedir.⁷⁵⁴ Haliyle, bu modern toplum tanımının genel geçer olmadığını, üretilmiş ve manipüle edilmiş ve edilmeye müsait olduğunun görülmesine engel olabilir. Bilhassa bu sayılanlar üzerinden üretilen her argümanın geçerliğini kontrol etmenin imkânsızlığı ya da bunun tercih edilmiyor olması belirsizliğin devamlılığını getirebilir. Toplumsal belirsizlik de ideolojik kesinliği seferber etme kabiliyetine sahip olabilir. Örneğin bu düşünce üzerinden göçmenlerin güvenlikleştirilmesine bakacak olursak, terörizmin belirsizlikten beslenen yapısının kanalize edilmiş olduğunu göreceğiz. Terörizm belirsizlik araçlarını kullandığı için, kendi içerisinde belirsizlik taşıyan/belirsizlik taşıma kapasitesi olan her şeye güvenlik endişesiyle yaklaşmayı mümkün kılar. Örneğin, bir intihar bombacısının sivillere yönelik gerçekleştirdiği eyleminde esasen kimin neden hedef alındığını tam olarak belirtmek imkânsızdır. Aynı şekilde intihar bombacılarının ne istediklerini tam olarak bilemeyiz çünkü eylemin kendisi ile talep ettikleri

⁷⁵³ Buzan, 1998: 119

⁷⁵⁴ Appadurai, 2008: 81

arasında bağlantı kuramayız. Bu bir sonraki adımın ne olacağı konusunda da ciddi bir belirsizliği getirir, savaşlarla özdeşleşmiş “bomba” kullanılarak askeri alan ile sivil alan arasındaki sınır ortadan kalkmış olabilir. Nitekim “*terör öncelikle bir sonraki saldırının terörüdür*”.⁷⁵⁵ Dolayısıyla yabancı olana, öteki olana yönelik korkunun kökeninde taşıdığı belirsizlik yatıyor olabilir. Göçmene yönelik güvenlikleştirici söylemin arkasında da çoğunlukla bu kaygının olduğunu görebilmemiz mümkündür. Şimdi geriye dönüp Huntington’ın medeniyetler çatışması tezine baktığımızda aslında asıl sorunun örnek verdiği medeniyetleri belirli coğrafi sınırlara hapsedme kapasitesi olduğunu görebiliriz. Yani madunun ötede durduğu haliyle kabulüdür. Maduniyetçi bir bakış açısıyla yaklaşırsak sorunsal olan bu kabulün kendisidir. Haliyle göçmenler coğrafyalarını terk ettiklerinden ötürü, egemenin mukim olduğu belirli coğrafi sınırın dışında kalan belirsizlikleri de kendileriyle getirmektedir.

Belirsizlik, agresyonun sebebi olabilir. Örneğin, nüfus sayımları, çoğunluklara her an azınlık olma riski altında olduklarını hatırlatmakta ve eş zamanlı olarak azınlıkların da her an büyük çoğunluk olabileceklerinden, korkmalarını sağlayarak toplumları şiddete (her zaman fiziksel olmak zorunda değil) ve agresyona itebilir.⁷⁵⁶ Küreselleşme de bu korkuya ancak katkı sağlamaktadır. “Küreselleşme ABD’de ve dünyanın on (ya da o civardaki) zengin ülkesinde, kuşkusuz, elit şirketler ve onların siyasal müttefikleri için olumlu anlama sahip sihirli bir sözcüktür. Oysa göçmenler, siyahlar ve diğer marjinaler (“Kuzeydeki Güneyliler”) için dahil edilme, iş ve daha fazla marjinalleşme konusunda bir tedirginlik ve belirsizlik kaynağıdır ve marjinallerin tedirginliği, tarihin her döneminde olduğu gibi, elitler için de bir tedirginliktir.”⁷⁵⁷ Dolayısıyla tedirginliğin kaynağını tanımlarda bulabilmemiz mümkündür. Maduniyetçiler, göçün yarattığı tedirginliğin kaynağını işte bu belirsizliğe dayandırmaktadır.

Huntington Avrupa özelinde ideolojik Demir Perde’nin kalktığını ancak onun yerini kültürel Kadife Perde’nin aldığını belirtmişti. Yırtıcı küreselleşme örneği olarak sunulan gecekondulaşma, gecekonduların kitlesel imar planlarıyla yıkılması ile karakterize yerinden edilen yoksulların maruz kaldığı sinsi şiddet, ekonomik ambargolar, çocuk işçiliği, uluslararası organ pazarlarının varlığı, ev işleri yapma vaadiyle bütün halinde bedenlerini satmak zorunda bırakılan kadınlara kadar mahrem şiddet türleri görmekteyiz. Lakin Maduniyetçiler bu olguları ve dahasını sadece küreselleşmeyle alakalı olarak görmez. Bu örneklerin daha çok makro-şiddetle, yani devletlerarası şiddete karşı ülke içi şiddette görülen

⁷⁵⁵ Appadurai, 2008: 82

⁷⁵⁶ Appadurai, 2008: 77

⁷⁵⁷ Appadurai, 2008: 41

görelî ve belirgin büyümeyle uyum içerisinde olduğunu, devlet haritalarıyla savaş haritalarının birbirine uymadığını; silah ticareti, uluslararası mafyalar, uluslararasılaşan ilaç ticareti ve paralı askerler gibi olguların küresel dolaşımını da eklediğimizde yerellikleri görmenin zorluğunu söylemek mümkündür.⁷⁵⁸ Huntington’a cevaben Maduniyetçi Appadurai bu yaşananların medeniyetler çatışması olmadığını, medeniyetlerin kendi içerisinde yaşanan çatışmalar olduğunu, bu çatışmalar içerisinde en çok somut ve soyut şiddete maruz kalanların azınlıklar olduğunu ve azınlıkların dünyanın farklı yerlerinde sistematik şiddete maruz kalarak madunlaşmalarının nedenlerini şu şekilde sıralar:

1. Öncelikle azınlıklar (ve çoğunluklar), modern dünyanın ürünüdürler. Onlar on yedinci yüzyılda ortaya çıkmış istatistik, nüfus sayımı ve bunlardan faydalanan devlet araçlarının ürünüdür. Azınlıkların ve çoğunlukların fikrîsel düzeyde ortaya çıkışı on sekizinci yüzyılda ortaya çıkan temsil ve oy kullanma hakkı gibi süreçlere denk düşmektedir. Dolayısıyla azınlıklar kültürel veya etnik bir kategori değil, toplumsal ve demografik bir kategoridir. Yani azınlıklar organik değildirler. Bu nedenle otoktoni, vatandaşlık ve aidiyet gibi devletten alınan yetkiler konusunda kaygı sebebidirler.
2. Azınlıklar *a priori* olarak var olmazlar, her ulusun ve milliyetçiliğin kendi özgüllükleri içerisinde üretilirler.
3. Azınlıklar, kimi zaman ya da çoğu zaman devlet kaynaklarına yük teşkil eden kişiler olarak görülmekte ve devlet projelerinin başarısızlıklarını hatırlatırlar ve bu nedenle günah keçisi olarak seçilirler.
4. Azınlıklar devletlerin yükümlülükleri ile insanlığın siyasal sınırının çizildiği yol ayrımında yer alırlar. Bu yönüyle yurttaşlar ile azınlıklar arasında rahatsız edici gri bir alan oluşmuştur. Appadurai’ye göre başkaları tarafından yetersiz olarak görülmelerinden ötürüdür ki marjinalleştirme ve temizlik operasyonlarının ilk hedefi olurlar.

Aynı zamanda azınlıkların ortaya çıkışının küreselleşmenin başlangıcı ile yaklaşık olarak örtüştüğüne dikkat çekmek isteriz. Dolayısıyla küreselleşme çağında bu günah keçilerinin özel statüsünü tespit etmemiz gerekir. Appadurai’nin buna yönelik ortaya attığı hipotez oldukça basittir:

“ küreselleşme mantığının ayrılmaz bir parçası olarak ulusal egemenliğin sistemik şekilde yara aldığı ve bu durumun yaşadığı toprak parçası bakımından tanımlanmış ve sınırlanmış “halkın” çıkarlarının bekçisi olarak davranmak konusunda devletlere bindirdiği artan yük dikkate alındığında,

⁷⁵⁸ Appadurai, 2008: 44

azınlıklar, başına buyruk ekonomik hareketlerin ve zedelenmiş ulusal egemenliklerin olduğu bir dünyada birçok devletin kendi azınlık ya da marjinalite durumları hakkında duydukları endişelerin aktarılabilceği büyük bir alandır. Azınlıklar tek kelimeyle, klasik ulusal projeye ihanetin metaforları ve yadigarlarıdır. Ayrıca tüm dünyada gördüğümüz azınlıkları sürme ya da ortadan kaldırma güdüsünün de arkasında bu ihanet vardır ve aslında ulus devletin ulusal egemenliğin garantörü olma vaadini gerçekleştirememiş olmasından kaynaklanmaktadır.” (Appadurai, 2008: 47)

Özetle, Appadurai’nin dediği gibi “*Azınlık doğulmaz, azınlık olunur*”⁷⁵⁹ ve azınlıklar ulus devlet görevlerini yerine getiremediği ölçüde azınlık olurlar. Dolayısıyla azınlıklar, göçmenler, marjinalite analiz etmemiz gerektiğinde hedef noktalarımızdan bir tanesi ulus devletin kendisidir.

Uluslararası İlişkiler disiplininin üzerinde kurulmuş olduğu kavram “ulus-devlet”in ta kendisidir ve özünde bakıldığında ulus-devlet tanımı kendi içerisinde bir öteki tanımı barındırdığı için Uluslararası İlişkiler disiplininin merkezinde ve temelinde aynı zamanda *öteki* de vardır diyebiliriz. Bu nedenle sürekli öteki ile etkileşim halinde olmasından ötürü Uluslararası İlişkiler disiplini farklılığın ve ötekiliğin neden olduğu sorunlara göz yumamayacağı gibi, bu sorunları çözme yetkisinden yoksun kalmayı da taşıyamayacaktır. Keyman’a göre hem ötekilerin kendisi hem de onların nasıl tanımlandıkları Uluslararası İlişkiler disiplini ve kuramının felsefi temelini belirlediği için hayati derecede önemlidir; Uluslararası İlişkiler disiplinin ciddi bir batı etkisi altında oluştuğunu ve yükseldiğini de göz önünde bulundurduğumuzda⁷⁶⁰ *öteki* hakkındaki bilginin epistemolojisini yeniden gözden geçirme zorunluluğu doğacaktır. Bu tezin Maduniyet Çalışmaları gibi esasen doğulu (ama oksidentalist değil) bir bakış açısını disiplinin teorik düzlemine davet etmesinin amaçlarından biri de bu gerekliliktir. Bir diğer amaç maduniyet çalışmalarının, ötekiye yönelik epistemolojik tartışmanın batı evrenselciliğini yeniden üretmeme konusunda gösterdiği çabadır. Uluslararası İlişkiler disiplinine yönelik meydan okunması gereken bir diğer boyut da batı evrenselciliğinin küresel modernite olarak ayrıcalıklı kullanımıdır. Maduniyet Çalışmaları tek bir modernite olmadığını, birden fazla modernitenin aynı anda var olduğunu vurgulamaktadır.⁷⁶¹ Post-kolonyal eleştiri sadece Batı modernitesinin Avrupa-merkezci oluşunu açığa çıkartıp eleştirmez, aynı zamanda da öznelliğin post-modern revizyonlarının ötekileştirme süreci açısından eleştirel bir değerlendirmesini sunar. Emperyal güçlerin büyük anlatı biçimleri ve bütünleştirici sistemler vasıtasıyla kendilerini kurduklarını ortaya çıkarmak

⁷⁵⁹ Appadurai, 2008: 49

⁷⁶⁰ Keyman, 2000: 217; Keyman, 1996: 71-72

⁷⁶¹ Bhabra, 2015: 65

post-kolonyal eleştirinin ana amaçlarından birisidir.⁷⁶² Dolayısıyla Maduniyetçi Yaklaşım, Uluslararası İlişkiler disiplini için modernizm çalışmalarını da genişletici, disiplini dekolonize edici ve bu yönüyle literatüre katkı sunma potansiyeli olan bir bakış açısı sunar.

Her ne kadar teknolojiyle iç içe geçmiş hareketlilikler dünyasında 1648'e kıyasla eski ihtişamını koruyamasa da ulus devlet fikrinin sona erdiğini söylemek imkânsızdır. Bilakis, karşılaştığı her tehditte kendisini korumaya alma çabası göstermekte olan bir hücre yapısı gibi davranmaktadır. Kendisini koruma konusunda ulus devletin en görünen çabalarından birisi belki de teröre karşı göstermiş olduğu tepkidir. Terör, Appadurai'nin deyimiyle “*savaş ve barış zamanları ve mekanları arasındaki sınırları sürekli muğlaklaştırarak etkisini gösteren*”⁷⁶³ bir etmendir. Ulus devletin doğuşundaki belirli ulus/etnos, tarih, coğrafya ve kültür vb. kriterleri ise öte yandan bu muğlaklığı kabul edilemez kılmaktadır. Dolayısıyla bu sayılan ulus devletin dayandığı sütunlara yönelen küreselleşme ve göç kaynaklı her aşındırma ve dolayısıyla muğlaklaşma ulus devlette terör kaygısı uyandırmaktadır.

İngiliz antropolog Mary Douglas'ın “*Kir yanlış yerdeki maddedir*”⁷⁶⁴ dediği analojisinden hareketle baktığımızda tüm ahlaki ve toplumsal sınıflandırmalar, kendi sınırlarını belirsizleştiren unsurlara kir gözüyle bakarlar. Kir düzeni bozandır ve kendi içinde risk ve kaos taşır bu nedenle nefretin hedefi olurlar. Burada Douglas'ın antropolojisine bir ekleme yapabiliriz. Beyaz bir zeminin üzerindeki siyah bir nokta kir olarak görülebilir, ancak bu siyah nokta kendini sistematik bir şekilde tekrar ettiğinde buna desen demeye başlarız. Açıkçası egemen olan kiri ancak kendi düzenine uyduğunda kabul edilir görebilir. Kir asimile oldukça kabul görür.

Appadurai, “hastalar, dini sapkınlar, sakatlar, gezginler, kaçaklar ve ulus devletin sınırları içerisinde istenmeyenlerin; biz ve onlar, burası ile orası, içerisi ve dışarısı, sağlıklı ile sağlıksız, sadık ile hain, ihtiyaç duyulan ile istenmeyen” arasındaki sınırları muğlaklaştırdığını söyler. Öteki olana yönelik nefretin kökeninde bu muğlaklık yatar. Ötekiler, kendilerine ihtiyaç duymadığınızda muğlaklık yaratır. Appadurai'nin dediği gibi “öyle ya da böyle ulusal sınırlarımız içerisinde azınlıklara ihtiyaç duyarız. Hiçbir şey olmasa da tuvaletlerimizi temizletmek ve bizim adımıza savaşmaları için”.⁷⁶⁵ Onun bu analizinin örneklerini Fransa'daki Polonyalı tesisatçılarla; Türkiye'deki Kürtlerle, Afganlarla Suriyelilerle; Belçika'daki Kongolularla çoğaltmak mümkündür. Küreselleşme çağında birçok

⁷⁶² Aktaran, Keyman, 2000: 246

⁷⁶³ Appadurai, 2008: 39

⁷⁶⁴ Douglas, 2003: 165

⁷⁶⁵ Appadurai, 2008: 48

devletin ekonomik olarak ötekiye ihtiyaç duyduğu açıktır. Bu ihtiyacın kökeninde ise ulus devletlerin ekonomik bağımsızlığını koruyamaması yatar. Ekonomik bağımsızlığın korunamaması dolayısıyla ortaya çıkan belirsizlik her türlü yabancıya yönelik hoşgörüsüzlüğe dönüşmektedir.⁷⁶⁶ Lakin bu analiz yetersizdir. Çünkü, ulus devletler ekonomik olarak uluslararası düzeyde bağımsız olmayabilirler ancak ulusal düzeyde birçok ulusal devlet, kendi içindeki ötekisine ve azınlığına bağımlıdır hatta ötekinin varlığı ekonomik olarak şiddetle arzulanabilir.⁷⁶⁷ Bugün batı ülkelerinin birçoğu yaşlanan nüfusla karşı karşıyadır⁷⁶⁸ ve ekonomisinin ayakta durabilmesi için genç göçmene ihtiyaç duyar. Asıl soru şudur: öteki madem arzulanıyor, neden nefret nesnesi haline geliyor? Ya da aynı soruyu tersten de sorabiliriz, öteki madem nefret ediliyor, ona neden ihtiyacımız var?

Bu iki soruyu da cevaplama kapasitesine sahip olan en büyük suçlunun kapitalizmin kendisi olduğunu iddia edebiliriz. İkinci büyük suçluya gelecek olursak, ulus-devletin kendisidir diyebiliriz. Hatta asıl sorun ulus-devlet ile kapitalizmin aslında birbirine zıt kabul edebileceğimiz ilkeler üzerine kurulmuş olmasına rağmen birlikte yaşıyor olmalarıdır.

Ulus devlet tanımı bile “belli bir ulusun...” diye başlarken aslında bir çoğunluk tanımı yapar. Bu da kendi içerisinde aslında en az bir azınlığı tanımlayan bir dikotomi oluşturur. Çoğunluklar da azınlıklar gibi sayım ve siyasal adaylığın bir ürünüdür ve var olabilmek için azınlıklara, azınlıkların kendilerine duyduğundan daha fazla ihtiyaç duyarlar.⁷⁶⁹ Azınlık kavramının nüfus sayımları ve bunlardan faydalanan devlet araçlarının bir ürünüdür. Aynı şekilde çoğunluk da azınlıklardan bu anlamda farksızdır. Dolayısıyla çoğunluk fikrinin de doğal bir olgu olmamakla birlikte bir proje olduğu kanıtlanabilir; çoğunluk fikri “tüm ırksallaştırılmış kategoriler ve tüm yıkıcı kimlikler gibi, kriz söylemleri ve şiddet pratikleri yoluyla seferberlik gerektirir”.⁷⁷⁰

Ana akım sosyoloji teorisinin, kolektif kimliklerin inşasında çatışmaya, dine ya da uzlaşmaz çıkarların rolüne odaklandığını, ancak biz/onlar diyalektiğine yoğunlaşmadan genellikle “biz” olarak kabul edilen kimliklerinin oluşumu üzerine eğildiğini söyleyebiliriz. Öte yandan yıkıcı kimlikler olgusunun üzerinde yeterince durulmamaktadır. Yıkıcı kimlikler olgusu, “toplumsal açıdan inşa edilebilmesi ve harekete geçirilebilmesi için biz diye

⁷⁶⁶ Appadurai, 2008: 49

⁷⁶⁷ <https://tr.euronews.com/2021/06/23/finlandiya-da-igucu-krizi-olaganustu-say-da-yabanc-cal-sana-ihitiyac-m-z-var> (Erişim tarihi: 20.11.2021)

⁷⁶⁸ https://ec.europa.eu/EUROSTAT/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing (Erişim Tarihi: 20.11.2021)

⁷⁶⁹ Appadurai, 2008: 52

⁷⁷⁰ Appadurai, 2008: 71

tanımlanan bir grubun varlığına tehdit oluşturduğunu düşündüğü yanı başındaki diğer toplumsal kategorilerin yok edilmesini gerektiren kimlikleri” tanımlar, yıkıcı kimlikler zamanın çoğunda çoğunlukçu olan kimliklerdir ve hayatta kalabilmek için başka bir kolektivitenin yok edilmesine ihtiyaç duyan kimliklerdir.⁷⁷¹ Yıkıcı kimliklere, sadece Holokost ve benzeri fiziksel şiddet ve kitlesel ölüm içeren eylemleri dahil değildir. Tehcir ve asimilasyon gibi uygulamaları da bu kavrama dahil edebiliriz. Bu yıkıcı çoğunlukçu kimliklerin argümanlarının temelinde eğer karşısındaki azınlıklar bir şekilde ortadan kalkmadıkça kendilerinin birer azınlık haline gelebileceğine dair sahte demografik iddialar yatmaktadır. Türkiye⁷⁷², Doğu⁷⁷³ ve Batı Avrupa⁷⁷⁴ örneklerinde de açıkça görebileceğimiz pronatal politikalarını ardında yatan sadece ekonomik olmayabilir.

Yırtıcı kimlikler, ulusal halk olma fikrinin başarıyla etnik tekillik ilkesine indirgendiği ve böylece ulusal sınırlar içindeki en küçük azınlığın bile ulusal bütünün saflığında katlanılmaz bir leke olarak görüldüğü koşulların ürünüdür.⁷⁷⁵ Bu cümlede dikkat çekilmek istenen ve bu tezin konusuyla daha çok örtüşen kısmı, azınlıkların ulusal bütünlüğe leke olarak kabul edilmesinin altında yatan koşullardır. Zira ulus devlet mantığının hastalıklı yönü burasıdır: Ulusal tekilliği ideal olarak sunması. Appadurai’nin kitabına da adını veren küçük sayılardan duyulan korkunun temelinde büyük sayıların imkânsızlığı yatmaktadır. Çoğunlukçuluk, öyle ya da böyle bir bütün oluşturma derdinde olduğundan kendi içinde sorunsaldır ve çoğunlukçu politikalar sakattır, bölgesel ve uluslararası göçler çoğunlukçu politikaları her geçen gün yaralamaya devam etmektedir.

Ulus ve ulusal etnos konusuna yukarıda değinilmişti, ancak tartışmamız gereken bununla bağlantılı kavramlar milliyetçilik ve yeni ırkçılıktır. Etienne Balibar’a göre "Toplumsal bir oluşum, kendisini yalnızca bir ulus olarak yeniden üretir. Bir aygıt ve günlük pratikler ağı aracılığıyla, birey, beşikten mezara *homo nationalis* olarak kurumsallaştırılır”.⁷⁷⁶ Dolayısıyla ulusun gündelik olarak yeniden üretilmesi bizi en nihayetinde milliyetçilik kavramına ulaştıracaktır.

Bu tez çalışmasının ikinci bölümünde ulus, ulus devlet ve milliyetçilik konularını ele almıştık. Milliyetçilik hem “ulus olma” (*nation building*) konusunda hem de uluslar göç gibi

⁷⁷¹ Appadurai, 2008: 53-54

⁷⁷² Oktay, 2014 : 32; Özdemir, 2017: 71

⁷⁷³ Bradatan vd., 2007: 183-184

⁷⁷⁴ Girard, 1983: 6-7; McIntosh: 1986: 318

⁷⁷⁵ Appadurai, 2008: 55

⁷⁷⁶ Balibar, 2002: 220

etkenlerle ontolojik olarak test edildiğinde akademisyenler tarafından ele alınmaktadır. Milliyetçilik teorileri muhakkak ki göç teorisi değildir. Ancak tek başına milliyetçilik teorileri göçün ekonomik temelli olduğunu görmekte başarısız olmakla birlikte, aksine yönelik de kanıt üretememektedir. Günümüzde göçmenlere yönelik üretilen ötekileştirme, nefret ve korkuyu açıklamakta milliyetçilik teorileri yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle maduniyetçi bakış açısını ve yeni ırkçılığı günümüz uluslararası toplumun bir sonucu ve nedeni olan göç kaynaklı ötekileştirmeyi anlamak için kullanmamız mümkündür. Partha Chatterjee Batı sömürgeciliğine karşı Hindistan'daki temel direniş biçimi olan milliyetçi düşüncüyü türevsel bir söylem olarak Oryantalizmin bir ürünü olarak görmekte ve “oryantalizme karşı üretilmiş kategorilere işleyen tersyüz edilmiş bir oryantalizm”⁷⁷⁷ olarak kabul etmektedir. Bu bakış açısından hareketle Avrupa’da yükselen milliyetçi söylemin de oryantalist bir maske olduğu çıkarımında bulunabilir ve milliyetçiliğin düşünsel düzlemde geçmişin yeniden yaratılmasına yönelik bir heves olarak yorumlayabiliriz. Oryantalizm sadece şarkı şarklaştırma süreci değil aynı zamanda da ötekiyi öteki olarak kabul etmekle ilgili kuramsallaştırmayla da meşguldür.⁷⁷⁸ Yani oryantalizme mündemiç milliyetçilikleri görmek, iktidar, bilgi, kültür ve değişim arasındaki ilişkiyi de ortaya koymak demektir. Nihayetinde önerdiğimiz şey, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde farklılığın “öteki” olarak kurumsallaşması değil, farklılık olarak kuramsallaşmasını sağlamaya çalışmaktır. Farklı kültürler ve farklı kimlikler kendi özgüllüğü içerisinde kabul edilmeye başlandığında Avrupa-merkezci bakış açısından uzaklaşmak mümkün olabilecek ve düşünsel düzlemde sorgusuz ve *a priori* kabul edilen analitik kategorilerin sömürgeleştirici ve ataerkil doğalarını görmemizi mümkün kılacaktır, özetle Uluslararası İlişkiler disiplininin Avrupamerkezci ve kültürel özselci yapısını yıkmak için kuramı sömürgecilikten ve cinsiyetçilikten uzaklaştırmamız gerekmektedir.⁷⁷⁹ Ötekinin söylemsel ve düşünsel bir kurgu olduğunun kabulü ve farklılığın farklılık olarak anlaşılması ve tanınmasına ihtiyacımız vardır. Zira kültürel çeşitliliğin tanınması Uluslararası İlişkiler disiplini ve uluslararası ilişkilerde ancak farklılığın tanınmasıyla mümkün olabilir. Bunu yapmanın yöntemi de oryantalizmden uzaklaşmak⁷⁸⁰ ve kolonyal düşünceden arınmaktır.

Yukarıda ötekileri, madun konumuna iten olgular olarak ulusal etnos fikri ve Güvenlikleştirme yaklaşımının öncü ismi Barry Buzan’ın kimlik tabanlı güvenlikleştirme

⁷⁷⁷ Keyman, 2000: 255

⁷⁷⁸ Keyman, 2000: 257

⁷⁷⁹ Keyman, 2000: 265; Keyman vd.: 1996: 105

⁷⁸⁰ Keyman vd., 1996: 89

yaklaşımından bahsetmiştik. Bunlarla bağlantılı olarak milliyetçilik ve yeni ırkçılık ötekileri madunlaştırarak etmenlerin hem sebebi hem de sonucu olarak ön plana çıkmaktadır.

Claude Levi-Strauss benlik (*self*) ve öteki (*the other*) arasında birbirlerini anlama açısından bir ikizlik ilişkisi olduğunu ve bunun dikkatlerimizden kaçmaması gerektiğini vurgular.⁷⁸¹ Ben ve öteki özünde birbirine çok benziyorsa, ötekileştirme bizi ben ve ötekiye dayalı kaygıların yapmacılığına götürür. Dolayısıyla farklı kimliklerin nasıl ötekileştirildiği sorusunun sorulması gerekir. Milliyetçilik boyutunda göçmenlere yönelik biz-onlar ayrımı kullanıldığında, biz olarak tanımlanan kavram ulusal bir homojeniteye gönderme yapmaktayken, öteki olarak kabul edilen göçmenlerin homojen olması gerekmez. Öte yandan göçmenler ötekileştirildiklerinde göçmen karşıtı veya yabancı düşmanı bakış açısının sadece milliyetçi olmadığını, göçmenlerin ötekileştirilmesinin bir dışlama içerdiğini ve bu dışlama sadece ulusal veya grup kimliğinden dışlanma olmadığını görebilmek mümkündür.⁷⁸² Haliyle göçmen, kimliği üzerinden ötekileştiriliyor ya da dışlanıyor görünse de tüm politik ve ekonomik zeminden de dışlanmanın temeli hazırlanmaktadır.

Göçmenlerin ötekileştiriliyor olması ulus devlet içerisindeki bazı sistemik sorunları maskeleyerek için olabilir. Bunların başında ekonomik sorunlar gelmektedir. Bununla birlikte ekonomik sorunlar bireylerin kimlikleri ile alakalı değildir. Haliyle ekonomik problemler için göçmenler işaret edildiğinde, bu göçmenlerin kim oldukları kimlikleri üzerinden anlaşılabilirliği için ekonomik ırkçılığa dönüşmektedir. Göçmenin maduniyeti, onu günah keçisi ilan etmeyi de kolaylaştırıyor görünmekte ve maduniyeti yeniden üretmektedir. Kimlik üzerinden göç tartışması üretmek ulus devletin ulusunun homojenliğine atıfta bulunmaktadır. Öte yandan bu homojenliğin ne zaman ve ne kadar göç sonrasında bozulacağına dair somut bilgi neredeyse hiçbir zaman yoktur.

Avrupa Tek Pazarı ve Schengen uygulaması başta olmak üzere bireylerin Avrupa Birliği (AB) içerisinde serbest dolaşımı “Sınırsız Avrupa” (*Borderless Europe*) fikrini ortaya çıkarıp, bireyleri belirli sınırların içerisine hapsolmaktan azade edip, sınır düşüncesini geçirgenleştire de, bilhassa 11 Eylül ve sonrasında başta fakir ve Müslüman ülkelerden kaçıp AB’de sığınma talebinde bulunan sığınmacılar ve kağıtsız göçmenlerin gelişlerine yönelik var olan sınırların daha da kuvvetlendirildiğine tanık olduk. Bu sınırların yükseltilmesi sadece daha detaylı sınır kontrolü anlamına gelmediği gibi, dikenli tellerin kilometrelerce örülmesine

⁷⁸¹ Keyman vd., 1996: 75

⁷⁸² Schenk, 2021: 397

kadar⁷⁸³ kendi içerisinde şiddet içeren yöntemlerin kullanılmasına kadar birçok farklı şekilde kendisini gösterdi. Göçmenlere yönelik güçlendirilen sınırlar belirli etnik, dini, kültürel ve ekonomik farklılıkları ortaya koyan “biz Avrupalılar” ve “onlar” arasındaki çizgileri de keskinleştirdi ve sınırları geçmeye çalışan göçmenlerin hareketlilikleri ve hatta varlıkları kolayca bir güvenlik meselesi haline getirilebildi. 11 Eylül sonrasında ortaya atılan “terörizmle savaş” (*war on terror*) sadece göçü terörle ilişkilendirmediği gibi aynı zamanda onu kültürel kimliğe de bir tehdit haline getirdi.⁷⁸⁴ Şüphesiz ki bu tehdit algılaması ülkelerin toplumlarının homojen olduğu ön kabulü üzerine kurulmuştur. Öte yandan Avrupa ülkeleri bir “Birlik” haline gelip kendi içlerinde sınırları geçirgenleştirdiğinde bu homojenitenin kabul edilebilir düzeyde bozulmasını da benimsemiş oldu. Peki toplumların heterojenliğinin ne zaman “kabul edilemez” seviyeye ulaştığı nasıl belirlenebilir? Neden Avrupalı göçmenlerin mobiliteleri kabul edilebilirdir de Avrupa dışından gelen göçmenler bir tehdit olarak algılanır? Maggie İbrahim bunu “yeni ırkçılık” kavramıyla açıklar ve bunun bir takım birey ve grupları baskılamak ve ayırmak amacıyla biyolojik farklılıklardan çok kültürel farklılıklara odaklandığını ve ırkçılığın en modern formu olduğunu belirtir. Yeni ırkçılık biyolojik üstünlüğe dayalı ırkçılığın değişerek, kültürel farklılık temelinde yükselen dışlama olarak belirtir ve “bir tehlike olarak göçmen” söylemi ırkçı söylevi yeniden üretmektedir.⁷⁸⁵

Herder ve Kedourie, çeşitliliğin kainatın asli özelliklerinden biri olduğunu, bunu gerek hayvan gerek bitki aleminde de görebildiğimizi dolayısıyla belli birini yüceltmek için diğerini küçültmenin doğal olmadığını vurgular.⁷⁸⁶ Öte yandan günümüzde ırkçılık, kimliğin korunması, yaşam biçiminin ve toplumsal değerlerin korunması ve diğer kültürlerin yıkıcı etkilerinden korunma gibi daha “masumane” maskelerin arkasına saklanmaktadır.⁷⁸⁷ Bu da bizi yeni ırkçılık kavramına götürecektir.

Yeni Irkçılık terimi ilk kez 1981 yılında Barker tarafından kullanılmış daha sonra Balibar, Doty ve Spears yazılarında neorıkçılık olarak kullanmayı tercih etmişlerdir. Ayrıca ayrımcı ırkçılık, Euro-ırkçılık, kültürel ırkçılık, ksenorıkçılık ve 11 Eylül sonrasında başlatılan “terörle savaş” (*war on terror*) bağlamında Anti-Müslüman Irkçılık terimleri de Sivanandan, Kundnani ve Fekete gibi akademisyenler tarafından kullanılmıştır. Bu terimlerde dikkati çeken ırkçılığın daha eski formlarını reddetmemekle birlikte, mevcut ırkçı söylemlere

⁷⁸³ <https://www.dw.com/tr/s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1lara-dikenli-tel/a-18673485>,

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/macaristan-multecilere-karsi-karadaga-dikenli-tel-gonderiyor-1015726>

⁷⁸⁴ Toğral, 2011: 219

⁷⁸⁵ İbrahim, 2005: 163- 164

⁷⁸⁶ Kedourie, 1971: 49

⁷⁸⁷ Toğral, 2011: 220

ek olarak kültürel farklılıkların aşılabilirliğinin dominant olarak kullanılıyor olmasıdır. Toğral bu söylemlerin biyolojik farklılıkları vurgulayan sözde “bilimsel ırkçılığın” aksine, belirli bir grup insanı dışlamak veya tabi kılmak, sınıflandırmak ya da ayrımcılık yapmak için bir bahane işlevi gördüğünü ve klasik anlamda biyolojik ırklara atıfta bulunmamasına rağmen ırksal hiyerarşi oluşturma ve/veya var olan hiyerarşileri sürdürme işlevi gördüğü için hala ırkçı olduğunu vurgular.⁷⁸⁸ Özetle, ifade şeklinin değişmiş olması, eski eylemleri sürdürüyor olmasından ötürü eski ve yeni ırkçılık eşit derecede ırkçı ve ayrımcı olduğu kadar, biyolojik ırkçılık temeline dayanmıyormuş gibi göründüklerinden ötürü de aldatıcı ve biyolojik ırkçılıkla eşit derecede tehlikeli ve saldırganıdır. Etienne Balibar bunu “ırksız ırkçılık” olarak tanımlar.⁷⁸⁹

Sivanandan’a göre günümüzde karşılaştığımız ırkçılık ten rengine yönelik bir ırkçılık değildir.

“Bu sadece eski kolonyal topraklardan gelen koyu tenlilere yönelik bir ırkçılık değil, daha çok en başta kendilerini mülksüzleştiren, yerinden ettiren ve köksüzleştiren Avrupa’nın kapılarını çalanlara yöneliktir. Bu ırkçılık, renklere göre kodlanamaz zira fakir beyazlara da yönelmiştir, bu nedenle yabancı düşmanlığıyla da iç içe geçmiştir. Öte yandan insanları kovmadan veya ayırtırmadan evvel onları şeyleştirdiği ve aşağıladığı için eski ırkçılığın tüm izlerini taşıyan bir yabancı düşmanlıdır. Bu ırkçılık, yabancı düşmanlığı biçiminde bir ırkçılıktır. Bu ırkçılık beyaz bile olsalar fakir yabancılara yönelmiş bir ırkçılıktır.” (akt. Toğral, 2011: 222-223 ayrıca Fekete, 2001: 23)

Yeni ırkçılıkta ırk vurgusunun olmaması ve kültüre yönelik vurgunun fazla olması onu daha tehlikeli hale getirmektedir zira yeni ırkçılık, ırkçı pratiklerin ve söylemlerin meşruiyet temelini bu sayede oluşturur. Yeni ırkçı söylemi benimseyenler masummuşçasına ırkçı olmadıklarını sadece kültürel kimliklerini ve kendi yaşam stillerini korumaya çalıştıklarını iddia ederler.⁷⁹⁰ Tersten bir okuma yapacak olursak bu cümle kendi içerisinde yabancı kültürlerin, kendi kültürlerine ve yaşam biçimlerine, birlik ve beraberliğe ve ulusun homojenliğine tehdit oluşturduğunu içerir. Bu da göçmenleri ideal kamusal düşman haline getirmektedir. Entegrasyon söylemi özünde doğrudan veya dolaylı bir şekilde kültürel olarak homojenleştirilmiş milliyetçi bir arzuyu içerdiği ve göçmenler de bu arzuyu gerçekleştirmeye yönelik bir tehdit olarak görüldüğü için sanıldığı kadar masum değildir. Bu düşünce göç

⁷⁸⁸ Toğral, 2011: 222; İbrahim, 2005: 165

⁷⁸⁹ Balibar vd., 1991: 23

⁷⁹⁰ Toğral, 2011: 223

gelmeden önceki toplumun homojen olduğu ve göçlerle bu homojenliğin kirlendiği varsayımına dayandığı için bir kez daha sorunludur.⁷⁹¹

Yeni ırkçılığın önemli özelliklerinden birisi, kültürel çoğulculuğun etnisiteler arası çatışmaya neden olacağı ve devletin üniterliğine zarar vereceği yargısıdır.⁷⁹² Bu cümleyi ulus-devlet üzerinden analiz edecek olursak, ulus-devletin verili ve doğal bir varlık olarak kabul edildiğini ve göçlerin bu durumu tehdit ettiğine varırız.

Günümüzdeki ırkçılığın kültürel eşitsizlikten kaynaklandığını söyleyen analizler yetersizdir ve bunun aynı zamanda ekonomik eşitsizlikle birlikte ele alınması gerekmektedir. Zira ekonomik ve kültürel eşitsizlik ırkçılık düzeyinde birbirlerine gerekçe olarak kullanılmaya müsaittir. *Poverty is the New Black* makalesinde Sivanandan ırkçılığın “ekonomik şartlar tarafından koşullandırılmış ancak din, edebiyat, sanat, bilim ve medya gibi kültürel temsilcilikler aracılığıyla müzakere edildiğini”⁷⁹³ belirtir. Yeni ırkçılık (Sivanandan ksenoırkçılık terimini tercih eder) eski ırkçılığın bütün özelliklerini taşımakla birlikte ten rengi üzerine kodlanmamıştır. Bu ırkçılık şekli sadece eski kolonilerden gelen koyu tenli insanlara yönelmez aynı zamanda Batı Avrupa’nın kapılarını döven yerinden edilmiş ve mülksüzleştirilmiş beyazları da içine alır. Bu ırkçılık esasen ırkçıdır ama şeklen yabancı düşmanlığıdır, beyaz da olsalar fakir yabancılara yönelmiştir. Yeni ırkçılık ya da ksenoırkçılık, sadece fakir ve zenginin olduğu küresel kapitalizmin dünyasının bir özelliğidir. Fakirlik yeni Siyahlık’tır.⁷⁹⁴ “Bizlik” (*we-ness*) ve karşısında “öteki”ni oluşturacak teritoryal veya etnik milliyetçiliğin neredeyse tüm ulus devletlere içredir. Bir topluluğun uluslaştırılmasının ayrılmaz bir parçası olarak ötekileştirmenin 3 temel kategorisi vardır, bunlar (1) etnik/dinsel/ırksal ötekileştirme; (2) milliyetçi ötekileştirme ve (3) ksenoötekileştirmedir.⁷⁹⁵ Sonuncuyu ksenoırkçılığa benzetmek mümkündür. Artık dünyamızda kendisini nasıl tanımladığından bağımsız olarak “kendi” karşısında yabancı olan herkes ötekidir. Ulus kavramını tanımlarken sıklıkla kullanılan ve ait olmayı tanımlayan, ortak din, dil, ırk, coğrafya, tarih vb. kriterlere görünen o ki “göçmenlik durumunu” da eklemek zorundayız. Dolayısıyla göçmenin madunlaştırılmasının nedenlerinden birisi kapitalist düzendir. Ulus devletin yaşadığı problem kapitalist ekonomi ile kendi kurucu unsuru olan “ulus” arasında kendini konumlandırma problemidir. Öte yandan geçmiş

⁷⁹¹ Huysmans, 2000: 765

⁷⁹² İbrahim, 2005: 166

⁷⁹³ Sivanandan, 2001: 1

⁷⁹⁴ Sivanandan, 2001: 2

⁷⁹⁵ Kamali, 2011: 304

bölümlerde bahsedilen, gelişmiş kapitalist ekonomilerin göçmenlere duyduğu kronik ihtiyaç ele alındığında, geriye yine ulus-devletin maduniyetçi bir bakış açısıyla yeniden tanımlanması kalacaktır. Yapılması gereken bir aykırılık değil bir farklılık olarak ötekiliğin kabul edilmesi ve tanınması olacaktır.

Bu tezin vardığı sonuçlardan bir diğeri, göçlerle birlikte, Batı'nın bir zamanlar sömürgelerinin coğrafyası üzerinde uyguladığı sömürgeci pratiklerin benzerlerini artık kendi toprakları üzerindeki göçmenlere uyguladığını teorik düzeyde ispatlamaktır. Bunu ispatlayabilmek için İçsel Kolonyalizm (*Internal Colonialism*) kavramının gözden geçirilmesi gerekmekte ve genişletilmesi gerekmektedir.

İçsel kolonyalizm terimini Robert Blauner, “İçsel Sömürgecilik ve Getto Başkaldırısı” makalesinde; ABD'deki Afrikan Amerikalıların ve Beyazların yaşadıkları bölgeleri dikkate alarak, farklı bölgeler arasındaki siyasi ve ekonomik eşitsizlikler temelinde azınlık grupların sömürülmesi anlamında kullanmıştır.⁷⁹⁶ Blauner'in temel olarak vurguladığı şey, eşitsiz ekonomik kalkınma, eşitsiz gelişmeye neden olduğu ve bunun da az gelişmiş bölgelerdeki (ki bunlar genelde renkli azınlıkların yaşadığı bölgelerdir) bireylerin sömürülmesiyle sonuçlandığıdır. Buna göre ana devlet ve koloni arasındaki ilişkiyi metropol ile gettolar arasındaki ilişkiyle birdir. Casanova daha toplumsal bir yorum getirerek içsel sömürgeciliği “*kültürel anlamda heterojen gruplar arasında tahakküm ve sömürüye dayalı sosyal ilişkiler yapısı*” olarak tanımlar. O, kolonyal yapı ile içsel sömürgeciliği sınıfsal yapıdan ayırır zira sömürgecilik sadece işçilerin hammaddelere veya üretimin kendisine sahip olan sınıf tarafından ezilmesi ve sömürülmesi anlamını taşımaz aynı zamanda bir büyük nüfusun başka bir nüfus tarafından sistematik tahakkümü ve istismarı anlamına da gelir.⁷⁹⁷ Kapitalist ekonomilerin göçmenlere muhtaç olmasından hareketle, bu ihtiyacın sömürülmesi kolonyal kötülükle eşdeğerdir. Dolayısıyla post-kolonyal maduniyetçi bir bakış açısı gereklidir.

İçsel kolonyalizmi ele alan Blauner, Casanova, Allen ve Hechter'in yazılarında dikkat çeken ağırlıklı olarak Afrikan halkı analizin temeline oturtmuş olmaları ve nadiren Latin ve Asya-Amerikalıları analize dahil etmiş olmalarıdır. Burada eksik kalan analize sadece renkli ötekinin dahil edilmiş olmasıdır. Öte yandan yeni ırkçılığın da vurguladığı gibi, fakir beyaz ötekinin emeğinin ve kültürünün sömürülmesi, ötekileştirilmesi ve dışlanması da renkli ötekinin dışlanmasından gerek şekil gerek esasen çok büyük bir farklılık içermemektedir. Dolayısıyla SSCB'nin yıkılması ve Avrupa genişlemesi sonrasında Orta ve Doğu Avrupa'dan

⁷⁹⁶ Blauner, 1969: 397; Allen, 2015: 4

⁷⁹⁷ Casanova, 1965: 33; Hechter, 2017: 43

refah içindeki Batı Avrupa'ya göç eden göçmenler de bittabi içsel sömürgeciliğin mağduru ve madunu olabilirler. Bu iddiayı Avrupa Birliği üzerinden kurumsal olarak da desteklemek mümkündür. Bilindiği üzere Kopenhag Kriterleri 1993 yılında, post-komünist Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye belirli kurumsal kriterleri tamamlayarak alınması için oluşturulmuştur. Bir kriterler silsilesi belirlenmesindeki ana motivasyon bu post-komünist devletlerin yozlaşmış ve yolsuzluklarla bezenmiş olduğuna dair ötekileştirici ve dışlayıcı ön kabuldür. Avrupa Birliği'nin koşulsal (*EU conditionality*) genişlemesinin ardında dahi kolonyal ön kabuller yer almaktadır.

Pinderhughes, içsel kolonyalizmi “*egemen gücün veya egemen ülkenin topraklarında yer alan farklılaşmış bir nüfusun coğrafi temelli tabiiyeti örüntüsü*” olarak tanımlamaktadır. Hakim güç tarafından bu tabiiyet, eğitim sistemleri, kamu güvenliği, sağlık, istihdam, kültürel üretim ve finans dahil olmak üzere farklı toplumsal boyutlarda sistematik eşitsizliği içerir.⁷⁹⁸ Bu tanım tabi kılınan nüfusun (yani sömürgeleştirilenlerin) egemen gücün toprakları üzerinde coğrafi kolonileşmesini gösterir. Muhakkak ki Pinderhughes'ın ABD'de yaşayan Afrikan-Amerikan toplumu analizine dahil ettiğini göz önünde bulundurursak, ABD'de yaygın ve gözle görünür segregasyon onun analizini güçlendirmektedir. Öte yandan her ne kadar içsel kolonicilik argümanını savunan akademisyenlerin evrensel açıklama kaygısı olmasa da bu yaklaşım AB'de göçmene yönelik pratikleri anlamamız için yeterli gelmemektedir. Bu nedenle içsel kolonizasyon argümanının kapsamını, sadece eski kolonilerden gelen göçmenleri ya da ABD'de olduğu gibi Amerikan ama farklı etnik arka planlardan gelen toplumsal grupları içermeyecek şekilde genişletmeliyiz. Bu gruplara düzenli ve düzensiz göçmenleri de ekleyebiliriz. Zira uğradıkları segregasyon (Loic Wacquant'ın Kent Paryaları kitabında açıkladığı gibi) varoşlara itilme, gettolaşma ya da Avrupa'daki yaygın kullanımıyla banliyölere sıkışmışlıkla farklı değildir. Öte yandan düşük ücretlendirme, ötekileştirilme ve kriminalize edilmeleri hususunda da aralarında fark yoktur. Sivanandan'ın “fakirlik yeni Siyahlıktır” dediği budur. İçsel kolonyalizm, dışsal kolonyalizmden farksız olarak tabii kılma ve baskı sistemidir. İçsel kolonyalizm bir eşitsizlik sistemidir, sadece eşitsizliğin bir parçası, aracı veya farklı bir şekli değildir.⁷⁹⁹ Coğrafi ayrışma olsun ya da olmasın, renkli olsun ya da olmasın, fakir göçmenin uğradığı eşitsizlik, baskı ve tabi kılma içsel kolonizasyonun yeni versiyonudur.

⁷⁹⁸ Pinderhughes, 2011: 236

⁷⁹⁹ Pinderhughes, 2011: 236

Bu analizle amacımız eski sömürge halklarından maduniyetlerini ve mağduriyetlerini çalıp, bir zamanlar her şeyin beyazlar için olduğu gibi, her şeyi beyazlar için yapmak değildir. Amacımız sömürgecilikle ezilip elinden tarihinden sesine kadar her şeyi alınmış halkları, tarihin bir zamanlar yaptığı gibi, bir kez daha görmezden gelmek de değildir. Şüphesiz ki tarihsel süreç içerisinde biriken kümülatif ezilmişlikler günümüzde hala devam etmekte, kapitalist beyazlığın ötekileştirdiği halkların var olma mücadelesi, sömürgecilik ortadan kalkmış olsa da vahşi kapitalizmin varlığı nedeniyle aynı şekilde hatta kimi noktalarda daha yaman bir şekilde devam etmektedir. Amacımız zengin beyazlar dışında, fakir renkli ve beyazların da olduğu daha büyük bir Ötekiler toplumunun var olduğunu, Marksist sınıf tanımının yetersiz kaldığını, farklı teorileri harmanlayarak göstermeye çalışmaktır. Maduniyetçilerin yaptığı gibi, amacımız bireyleri madun olmaya iten düzlemi ortaya çıkarmaya çalışmaktır. Bu düzlem muhakkak ki günümüzün uluslararası ilişkilerinin üzerinde yükseldiği uluslararası düzleminden farklı değildir. Hatta ve hatta Uluslararası İlişkiler disiplininin üzerine kurulduğu ulus-devlet kavramlarından tutun, ulus-devlet yapılanmasının en modern hallerinden biri olan Avrupa Birliği'ne kadar, uluslararası ilişkilerdeki birçok çabanın maduniyeti engelleyemediği, dahası AB'nin genişlemesi gibi gelişmelerin yeni yeni maduniyetler ortaya çıkardığını göstermeye çalışmaktayız. Politika yapıcılarının ve karar alıcıların var olan sorunlara çözüm üretebilmesi ancak sorunların temeline inilip anlaşılmasıyla mümkün olabilir. Bireyleri maduniyete iten sebepler keşfedilmedikçe, madunlar sessiz kalmaya devam edecektir. Sonuç olarak ötekinin sessizliğinden dahi korku duyan ksenofobik politikalar ve güvenlik sağlama çabalarının ortaya çıkardığı güvensizlikleri deneyimlemeye devam ederiz. O zaman Uluslararası İlişkiler disiplininin ortaya çıkış nedenlerinden olan uluslararası ilişkilerde barışı tesis etme şiarını, Şer Ekseni'nin ortadan kaldırılmasına yönelik iddiasıyla ABD'nin başlattığı ve Ortadoğu'da sürdürülen kanlı operasyonlar gibi kararlarla kurban ederiz.

Öteki'yi madun konuma iten yukarıda saydığımız son iki madde, içsel kolonyalizm ile milliyetçiliğin iç içe geçtiği alanlardan birisini de Kamali'nin milliyetçi ötekileştirme teorisinin yardımıyla tanıtabiliriz. Kamali'ye göre, normalde (ama sadece bu şekilde değil) öteki ulusların dışsal dışlanması (*external exclusion*) anlamına gelirken, ksenoötekileştirme çoğunlukla içsel dışlanma (*internal exclusion*) süreci olarak anlaşılmalıdır. Aynı zamanda ötekileştirme ırkçılık, cinsiyetçilik, homofobi gibi farklı boyutlarda da gerçekleşebilir.⁸⁰⁰ Basitleştirecek olursak, ksenoötekileştirme aramızdaki ötekiyi ötekileştirme sürecidir. Lakin

⁸⁰⁰ Kamali, 2011: 304

bunun yine kolonyal ve emperyalist köklerden güç aldığını unutmamak gerekir. Sömürgecilik sürecinde batılı devletler medeniyet ve gelişme götürme vaatleri ile sömürgeleştirdikleri ülkeleri ve toplumları madunlaştırmışlardı. Çünkü hegemonyanın temelinde, tahakküm sisteminin madunlaştırdığı grup üzerinde bir çeşit rıza ve kabul olması yatar. Günümüzde ise bu sistem yoksulluğun azaltılması ve insani müdahale gibi farklı yöntemler kullanmaktadır.⁸⁰¹ Bu düşünceyi destekleyecek şekilde Masoud Kamali ırkçılık ve ayrımcılığın Avrupa tarihi ve modernitesinin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve bunun sonucunda da Jesse Taylor'ın oluşturduğu üçlü birbiriyle alakalı tipolojisini hatırlatır: ötekileştirme, ırkçılık ve narsisizm. Buna göre Avrupa modernitesi sömürgeci savaşları, işgalleri, köleliği ve soykırımı meşrulaştırmak için ötekilere yönelik üstünlük kurmalıydı. Ötekiler üzerinde kurulan bu üstünlük Avrupalı ulus-devletler ve sömürgeci güçler arasında bir narsisizmin oluşmasına neden olmuştur. Bununla çelişecek bir biçimde universalizm, hümanizm, demokrasi ve eşit haklar düşünceleri de Avrupa tarihinin bir parçasıdır ancak bu aydınlanmacı düşünceler “ötekileri” içerecek şekilde genişlememiştir. Bu durum sadece geçmişin bir parçası değil, birçok Avrupa ülkesinde kurumsal yapının ve gündelik hayatın ayrılmaz bir parçasıdır.⁸⁰² Dolayısıyla ksenoötekileştirme, çoğunluk toplumunun (genelde beyaz Avrupalılar) ötekiler üzerinde (genelde Avrupalı olmayanlar ve özellikle ekonomik olarak daha yoksul ülkelere gelenler) egemenliğini sürdüren bir eşitsizlik sistemine dayanan toplumsal yapının ayrılmaz bir parçası⁸⁰³ olarak Avrupalılık kimliğinde ve Avrupalılık fikrinde kolonyal düşünce setinin de bir yansımasıdır. Uluslararası ilişkileri disiplinini temel kavramlarından başlayarak dekolonize etmek, daha kapsayıcı toplumlar kurarak eşitlikçi toplum yapısını dönüştürme ve kimlik temelli çatışmaları engellemeye yardımcı olacak düzlemler oluşturacaktır. Kimlik kavramı ile iç içe geçmiş konuları çalışırken, postkolonyal ve postyapısalcı yorumlayıcı bir paradigma olarak Maduniyetçi yaklaşım sosyal bilimlerde ve Uluslararası İlişkiler disiplini literatüründe anlamlı bir kaynak olacaktır.

Son tahlilde Maduniyet Çalışmaları bir tarih teorisi olarak ortaya çıkmış ve toplumun marjlarına itilmiş sessiz bireylerin sosyal bilimlerde birer aktör olduklarını, ancak metaforik sessizliklerinden ötürü karar alma süreçlerinde yer almadıklarını/alamadıklarını iddia etmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplinine uyarladığımızda Maduniyetçi bakış açısı, disiplinin kurucu kavramlarından olan ulus kavramının genel geçer tanımlarının yetersiz kaldığını, homojen ulus kavramında ısrarcı olmanın göçlerle birlikte imkânsızlaştığını ve ulus

⁸⁰¹ Onazi, 2009: 4

⁸⁰² Kamali, 2011: 301

⁸⁰³ Kamali, 2011: 306-307

devletin egemenlik krizi haline geldiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla ulus devletler göçlerle birlikte artan çoğulculuğu bir kriz olarak değil, farklılıkların kabulü olarak tanımadıkları sürece bu egemenlik krizinin artarak devam edeceğini ve ulus devleti kırılğanlaştıracığını söylemek mümkündür. Maduniyetçi bakış açısının madunlara ses vermek demek olmadığını ve bunu yapmanın madunun sessizliğine katkı sağladığını hatırladığımızda, Maduniyet Teorisinin Uluslararası İlişkiler disiplinine katkısının post-yapısalcı ve post-kolonyal bakış açısının daha sıklıkla kullanılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu şekilde disiplinin eleştirel analitik düzleminin genişletilmesi göç gibi dış etkilerle ulus devletin egemenlik alanının geçirgenleştiği zamanlarda kriz algısı ve dolayısıyla yaşanan krizi engelleyerek sosyal barışın tesis edilmesine hizmet edebilecektir. Bu liberal demokratik yönetimlerin arzu ettiği sonuçlardan birisi olacaktır. Maduniyetçi bakış açısı aynı zamanda Avrupamerkezci ulus-devlet tanımının da geçerliliğini tartışmaya açarak daha evrensel devlet tanımlarının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Maduniyetçi bakış açısı aynı zamanda uluslararası göç konusundaki akademik çalışmaların göçe yaklaşımını da genişletme potansiyeline sahiptir. Maduniyetçi bakış açısı yepyeni bir sistematik göç örüntüsü ortaya koymaz. Ancak göçe yönelik hem politik hem de akademik anlamda eleştirel ve dönüştürücü bir bakış açısı hedefler. Tezin üçüncü bölümünde ortaya konulan göç teorilerinin göçün sebeplerine yönelik ağırlıklı olarak ekonomik çıkarsamalarda bulunduğunu, çok azının dünya sistemine atıfta bulunduğunu aktarmıştık. Maduniyetçi bakış açısı bu yönüyle göç teorilerinin içine düştüğü iki temel hatayı gidermek için daha kapsayıcı bir bakış açısı sunar. Bunlardan ilki göçün gönüllü bir faaliyet olduğuna yönelik hatadır. Her ne kadar eleştirel akademisyenler göçün zorlayıcı etmenler dolayısıyla gerçekleşebileceğini kabul etseler de göçmenin sömürülmüş bir sistematığın sonucu olduğunu görmekte yetersiz kalmaktadır. Yaygın çalışılan göç teorilerinin içine düşmüş olduğu ikinci hata da insan hakları temelli bir bakış açısından yoksun olmalarıdır. Çoğunlukla itme-çekme kavramları üzerinden tanımlanan göç süreçlerinin, yukarıdan aşağı bir bakış açısı sunduklarını göçü okurken kapitalist sistemin gelişimini, dönüşümünü, küresel eşitsizliklerin meşrulaştırılması ve araçsallaştırılmasını, asimetrik iş birliklerini, ticaret ve güvenlik anlaşmalarının toplumsal etkisini, göçün kontrol edilmesi ve yönetilmesi gereken küresel hegemonik sistemlerin bir sonucu olduğunu görmekte başarısız kalmasıdır. Maduniyetçi bakış açısı Avrupa-merkezci teorilere, kapitalist, kolonyalist, ataerkil ve heterosentrik mağdurlar olan madun göçmenlerin tüm farklılıklarıyla oldukları gibi kabul edilmesini tavsiye eder. Nitekim, varoluş ve bilgi üzerindeki sömürgeciliği görebilmek Maduniyetçi bakış açısının özünde yer almaktadır. Maduniyetçi bakış açısı, yorumlayıcı bir paradigmadır. Göçmen

madunlar, madun tanımlamasına dahil tüm sınıflar gibi politik tahakküm, ekonomik sömürü ve kültürel inkar altında ezilmektedir.⁸⁰⁴ Yorumlayıcı bir paradigma olarak maduniyetçi bakış açısı süregelen sömürgeciliğin ısrarcı izlerini tercüme etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Uluslararası İlişkiler disiplininin temel kavramlarının ve göç teorilerinin dekolonize edilmesi gerekmektedir.

Avrupa Birliği özelinde ise maduniyetçi bakış açısı öncelikle Avrupa fikrinin özünü eleştirmek için etkili bir teorik argüman oluşturur. Tezin dördüncü bölümünde tartışıldığı üzere ontolojik olarak Avrupa kendisini aydınlanmadan beri Avrupalı olmayanlar üzerinden tanımlamaktadır. Öte yandan bu Avrupalı olmayanlar, göçmen olarak her geçen gün artan sayılarda Avrupa Birliği üye ülkelerini mekan edinmektedir. Ayrıca, Avrupa entegrasyonunun temel taşlarından biri olan AB vatandaşlarının birlik içerisinde serbest dolaşım hakkı aynı zamanda, birliğin genişlemesiyle birlikte Orta ve Doğu Avrupalı göçmenleri de dolaşıma dahil etmiştir. Bu Avrupalı ama Avrupalı olmayan vatandaşlar da birlik içerisinde öteki, dolayısıyla madun konumundadırlar. Sadece sosyolojik olarak değil, politik olarak da Avrupalı olma fikrinin post-kolonyal eleştirisi yapılabilir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin birliğe kabulü için getirilen şartlar olan Kopenhag Kriterleri bu ülkelerin ülke karakteristiği olarak öteki durumda oldukları ve diğer AB üyeleri ile aynı birlik içerisinde yer alacaklarsa bazı kriterleri sağlamaları gerektiği ön yargı ve ön bilgisine (Avrupa Şüpheliği) dayandırılmıştır. Bu bakış açısına göre, post-komünist ülkeler, komünist rejim baskısının unsuru olarak sömürgeci bir tarihin parçasıdır ve Batı Avrupalı ülkelerin bu ülkelere bakış açısı sömürgeci ülkelerin sömürgelerine bakış açısıyla, Edward Said'in kavramsallaştırdığı oryantalist bakış açısıyla benzeşmektedir.

Dördüncü bölümde verilen, EUROSTAT'tan alınan istatistiki bilgiler AB içerisindeki artan göç yoğunluğunu ortaya koymuştur. Bu bölümde tartışıldığı üzere göçmen sayısındaki artış ve beraberinde getirdiği sosyal problemler AB üye ülkelerini sosyal entegrasyon politikaları uygulamaya itmiştir. Ancak maduniyetçi bakış açısı ile bu politikaların neden yeterince başarılı olmadıklarına dair çıkarsamalara ulaşmak mümkündür. Bu nedenlerden birisi sosyal entegrasyon politikalarının kimin yararına olduğu konusunun netleşmemiş olmasıdır. Asimilasyon, entegrasyon ve çokkültürlülük gibi politikalar madunun yararına mıdır yoksa egemen ulusal toplumun konforunun korunması için midir soruları, bu konuları çalışan akademisyenler tarafından cevapsız bırakılmıştır. Ulus devlet ve karar alıcıların gözünde ise sorunun cevabı yaklaşık olarak bellidir: egemen ulusal toplumun ayrıcalıklı

⁸⁰⁴ Fanon, 1984:5

konumunun ve ulusal homojenlikle karakterize ulus modelinin korunması. Nitekim karar alıcıların gözünde ulus modeli devletin egemenliği ile iç içe geçmiştir. Göçü önlemek için alınan sınır tedbirleri bunun yansımasıdır. Dolayısıyla mevcut haliyle Avrupa'nın göç politikası, göçmen işgücüne duyduğu ihtiyacı unutarak şizofrenik bir ötekileştirmeye mündemiçtir. Ekonomik göç ihtiyacı ile göçmenin sosyo-politik entegrasyonu arasında bir seçim yapma arasındaki belirsizlik göçmenlerin konumunu belirsizleştirmekte, onları arada kalmış (hem istenen hem istenmeyen) belirsizliğin içerisinde “sessizce” bekleyen ötekiler olarak konumlandırmaktadır. Ayrıca göçün güvenlikleştirilmesi maduniyete katkı sunmaktadır.

Son olarak yukarıda bahsi geçen konular, Avrupa Komisyonu raporlarında ve sivil toplum ağlarının sosyal sorunlara yönelik hazırladıkları raporlarda ampirik karşılıklarını bulmaktadır. Avrupa Birliği Temel Haklar Kuruluşu'nun gerçekleştirdiği İkinci AB Azınlıklar ve Ayrımcılık Araştırması (EU-MIDIS II) göçmenlerin ayrımcılığa maruz kaldıklarını göstermektedir. Bu araştırma ayrımcılık ve nefret suçlarına dair politikaların yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Hatta bu araştırma kapsamına AB üyesi Orta ve Doğu Avrupalı göçmenlerin ve Romen toplumun dahil edilmemiş olması, Avrupalı öteki olarak bu ülkelerden göçmenlerin durumlarına yönelik körlük içermektedir. Onların görül(e)miyor olması Avrupa'nın kendi halklarına yönelik madunlaştırmanın söz konusu olduğunu göstermektedir. Tezin son bölümünde bahsedildiği üzere, EU-MIDIS II araştırması, AB'nin ayrımcılık karşıtı mevzuatlarının yetersiz kaldığını, etnik azınlıklar, göçmenler ve çocukların suiistimale ve ötekileştirmeye açık olduğunu ve acil önlemler alınması gerekliliğini ortaya koymuştur. EU-MIDIS II araştırmasının “Ayrımcılık ve Hak Farkındalığı” başlığı, göçmenlerin maruz kaldıkları ayrımcılıkların ne kadarının şikâyetlerle resmi kayıtlara geçtiğini ele almaktadır. Araştırma sonucuna göre ayrımcılığa uğradığını düşünenlerin %88'inin sessiz kalmış ve hak arayışına dahi girememiş madunlar olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucunda, göçmenlerin hak arayışları konusunda sessizliğinin sebeplerinin şikâyet sonucuna ve göçmene yaklaşımı dolayısıyla kurumsal çözüme güvensizlik olduğu görülmüştür. Biyopolitik uygulamalar da hatırlanacak olursa, kurumsal çözümsüzlük bireyleri madun sessizliğine mecbur bırakmaktadır sonucuna varabilmemiz mümkündür.

Son bölümde ele alınan diğer STK raporlarından PICUM'un (Kayıtsız Göçmenler için Uluslararası İşbirliği Platformu) araştırmaları, çocuk, gençlik, aileler, dayanışmanın kriminalize edilmesi, alıkonma ve geri gönderme, AB göç politikaları, sağlık hizmetleri, barınma, adalet, dijital haklar ve mahremiyet ve kadınlara kadar kayıtsız göçmenler adına onların mağduriyetlerini azaltmak için rehberler sunmaktadır. Daha çok yerelde aktif olan

STK'lardan gelen verileri analiz ederek hazırlanan rehberlerde Avrupa Birliği'ne maduniyetlerin giderilmesi için öneriler yer almaktadır.

Bir diğer STK ağı olan ENAR (Avrupa Irkçılık Karşıtlığı Ağı) yayımlamış olduğu raporlarda sadece ırkçılık boyutunu değil alt kesişim kümeleri olarak engelliler, kadınlar, çocuklar, yaş grupları, bedensel özellikler vb. dahil olmak üzere maduniyeti ortaya koymayı başarmış görünmektedir. ENAR raporlarına göre ayrımcılık ve ırkçılık tüm kimlik tanımlamalarıyla iç içe geçmiş ve aynı anda gerçekleşmekte olduğu için sistematik adaletsizliği ve sosyal eşitsizliğe neden olmaktadır. ENAR raporları bu aynı anda gerçekleşmenin karar alıcıların yapısal bir gözle bakmalarını zorlaştırdığını ve politik çevrelerde ayrımcılığın görünmez veya üstünkörü görünür olduğunu ortaya koyarak, karar alıcıların kesişimsel yani daha bütüncül bir bakış açısı üretemiyor olmalarının maduniyete neden olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Dolayısıyla AB özelinde hem ulus devletin hem de Birliğin mekanizmalarının, ötekileştirme ve maduniyetin tarihsel boyutunu anlaması, kurumsal, yapısal ve bireysel düzeyde maduniyete neden olan dinamiklerin tespit edilmesi ve karar alma süreçlerine sesi duyulmayan madunların dahil edilmesi toplumsal barışa katkı sağlayacağı gibi, Uluslararası İlişkiler disiplini dekolonize etmeye yardımcı olacak, ulus devletin ontolojik krizini ve AB'nin toplumsal problemlerini çözüme yaklaştıracaktır.

Uluslararası İlişkiler disiplini ve Avrupa Birliği çalışmalarında Maduniyet teorisinin öğretilerinden faydalanmak ve akademik çalışmaları dekolonize etmek, kapsayıcı politikaların etkinliğini artırabileceği gibi bu politikaların sorunlarının kökenine inmeyi de mümkün kılacaktır. Maduniyetçi bir perspektifle, çatışan kimlikler kavramının üretilmiş ve kolonyal öğretiler nedeniyle yerleşikleşmiş olduğunun kabul edilmesi kimlik temelli aşırıcılığın (*extremism*) önlenmesi için karar alıcılara yön gösterecektir. Nihayetinde Uluslararası İlişkiler disiplininin temel kavramlarından olan ulus devlet daha kapsayıcı politikalar benimsenerek dönüşmezse devletin egemenlik kaygısı devam edecek ve onu daha kırılgan hale getirecektir.

KAYNAKÇA

- AB Göç Gündemi (Communication From the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A European Agenda on Migration, 13.05.2015, Brüksel): <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0240&from=EN> (Erişim Tarihi: 17.02.2022)
- Achiume, T., (2019). Migration As Decolonization 71 Stanford Law Review 1509 (2019); UCLA School of Law, Public Law Research Paper No. 19-05. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3330353>
- Afacan, S . (2020). Power and Autonomy: Subaltern Studies and the History of the Subaltern Groups. Tarih yazımı, 2(1), 1-12
- Agamben, G. (2006), İstisna Hali, Çev. Kemal Atakay, Otonom Yayıncılık
- Agamben, G. (2013), Kutsal İnsan, Egemen İktidar ve Çıplak Hayat, Çev. İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları
- Ağaoğulları, M. A. (2002). Kent devletinden imparatorluğa. Imge Kitabevi-Pelin Ofset.
- Ahluwalia, P. (2001). Politics and post-colonial theory: African inflections. Routledge.
- Aktaş, E., & Şahin, A. (2019). Harris-Todaro Göç Modeli: Türkiye Örneği. Journal of the Cukurova University Institute of Social Sciences, 28(1).
- Aktaş, M. T. (2015). Ücret odaklı uluslararası işgücü hareketliliğinin işgücü piyasalarına etkileri. Göç ve Mültecilik Dergisi, özel sayısı TESAM, 2.
- Alkın, R. C. (2014). Postmodern sosyal teoride bilim felsefesinin izlekleri-foucault ve Derrida örneği. Folklor/Edebiyat, 20(80), 193-205.
- Allen, R. L. (2005). Reassessing the internal (neo) colonialism theory. The Black Scholar, 35(1), 2-11.
- Alonso, J. A., Cornia, G. A., & Vos, R. (Eds.). (2014). *Alternative development strategies for the post-2015 era*. Bloomsbury Publishing.
- Anderson, B. (2007), Hayali Cemaatler; Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, İstanbul, Metis
- Appadurai, A. (2005), Modernity at large: cultural dimensions of globalization, University of Minnesota Press
- Appadurai, A., (2008). Küçük sayılardan korkmak: öfkenin coğrafyası üzerine bir deneme. (Çev. Aydar, F.B.) Timsah Kitap. İstanbul

- Aradau, C., & Huysmans, J. (2016). Performing methods: Practice and politics. In International Political Sociology (pp. 140-158). Routledge.
- Arango, J. (2000). Explaining migration: a critical view. International social science journal, 52(165), 283-296.
- Arı, C. T., (2013). Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, 8. Baskı . Bursa: MKM Yayıncılık.
- Aykutalp, A. (2021). Biyopolitik Kentin Doğuşu: Karşılaşma, Antagonizma Ve Müşterek Olarak Metropol. *Alternative Politics/Alternatif Politika*, 13(1).
- Bailey, A. J. (2013). Migration, recession and an emerging transnational biopolitics across Europe. *Geoforum*, 44, 202-210.
- Balibar, E. (2002) Politics and the Other Scene. New York: Verso.
- Balibar, E. (2002). World borders, political borders. *PMLA*, 117(1), 68-78.
- Balibar, É. (2009). *We, the people of Europe?*. Princeton University Press.
- Balibar, É. (2012). *Politics and the other scene*. Verso Trade.
- Balibar, E. (2016), Yurttaşlık, Monokl Yayınları, İstanbul
- Balibar, E., Wallerstein, I. M., & Wallerstein, S. R. I. (1991). Race, nation, class: Ambiguous identities. Verso.
- Balkin, J. M. (2004). Yapisöküm. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13(1).
- Bank, A., Fröhlich, C., & Schneiker, A. (2017). The political dynamics of human mobility: Migration out of, as and into violence. *Global Policy*, 8, 12-18.
- Basaran, T., Bigo, D., Guittet, E.-P., & Walker, R.B.J. (Eds.). (2016). International Political Sociology: Transversal Lines (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315693293>
- Baştürk, E. (2013). Bir Kavram İki Düşünce: Foucault'dan Agamben'e Biyopolitikanın Dönüşümü. *Alternatif Politika*, 5(3), 242-265.
- Bayat, A. (2008). Sokak Siyaseti: İran'da Yoksul Halk Hareketleri. Phoenix Yayınları, Ankara
- Baysal, B., Karakaş, U., & Lüleci-Sula, Ç. (2019). Uluslararası Siyaset Sosyolojisi ve Güvenlik: Küresel Terörizm, Sınır Güvenliği ve Vatandaşlık Örnekleri. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 74(4), 1203-1231.
- Beets, G., & Willekens, F. (2009). The global economic crisis and international migration: An uncertain outlook. Vienna Yearbook of Population Research, 19-37.
- Benhabib, S., (2006), Ötekilerin Hakları: Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar, İletişim, İstanbul

- Berger, M.T. (2007) ."States of Nature and the Nature of States: the fate of nations, the collapse of states and the future of the World". *Third World Quarterly*, Vol. 28, No. 6, 1203- 1214
- Betts, A. (2017), *Zorunlu Göç ve Küresel Politika*, Hece Yayınları, Ankara
- Bhabha, H. (1994) *The location of culture*. Routledge : London/New York.
- Bhachu, P. (Ed.). (1993). *Immigration and Entrepreneurship*. New York: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9780203789056>
- Bhambra, G. K., (2015), *Moderniteyi Yeniden Düşünmek: Post-Kolonyalizm ve Sosyolojik Tahayyül*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Bigo, D. (2016). *International political sociology: Rethinking the international through dynamics of power*. In *International political sociology* (pp. 24-48). Routledge.
- Blauner, R. (1969). Internal colonialism and ghetto revolt. *Social problems*, 16(4), 393-408.
- Blaut, J. M. (1993). *The colonizer's model of the world: Geographical diffusionism and Eurocentric history* (Vol. 1). Guilford Press.
- Boatcă, M. (2016). *Global inequalities beyond occidentalism*. Routledge.
- Bora, T. (2017), *Medeniyet Kaybı*, İstanbul, İletişim Yayınları
- Boyle, M., & Ho, E. L. E. (2017). Sovereign Power, Biopower, and the Reach of the West in an Age of Diaspora-Centred Development. *Antipode*, 49(3), 577-596.
- Böcker, A., & Strik, T. (2011). Language and knowledge tests for permanent residence rights: help or hindrance for integration?. *European Journal of Migration and Law*, 13(2), 157-184.
- Böröcz, J., & Sarkar, M. (2017). The Unbearable Whiteness of the Polish Plumber and the Hungarian Peacock Dance around "Race". *Slavic Review*, 76(2), 307-314. doi:10.1017/slr.2017.79
- Bradatan, C., & Firebaugh, G. (2007). History, population policies, and fertility decline in Eastern Europe: A case study. *Journal of family history*, 32(2), 179-192.
- Bradley, M. (2022). Colonial continuities and colonial unknowing in international migration management: the International Organization for Migration reconsidered. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1-21.
- Breuilly, J. (2000). Nationalism and the History of Ideas. *Proceedings of the British Academy*
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2021, October 5). Roma. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/Rom>
- Brown, C. (2013), *Postmodernism for Historians*. Postmodernism for Historians. 10.4324/9781315836102.

- Brubaker, R. (2009), Fransa ve Almanya'da Vatandaşlık ve Ulus Ruhu, Dost Yayınları, Ankara
- Brubaker, R. (2010). Charles Tilly as a Theorist of Nationalism. *The American Sociologist*, 41(4), 375–381. <http://www.jstor.org/stable/40983487>
- Brunotte, U. (2019). The Beautiful Jewess as Borderline Figure in Europe's Internal Colonialism: Some Remarks on the Intertwining of Orientalism and Antisemitism. *ReOrient*, 4(2), 166-180.
- Brysk, A., & Shafir, G. (ed) (2004), *People Out of Place : Globalization, Human Rights and the Citizenship Gap*, Routledge, London
- Buzan, B., Waever, O. and de Wilde, J. (1998) *Security: A New Framework for Analysis*, London: Lynne Rienner Publishers
- Casanova, P. G. (1965). Internal colonialism and national development. *Studies in comparative international development*, 1(4), 27-37.
- Castells, M. (2008), *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, İkinci Cilt: Kimliğin Gücü*, (Çev. E. Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Castles, S. (2014). *The age of migration: International population movements in the modern world*. Macmillan International Higher Education.
- Castles, S. and Miller, J. M. (1998) *The Age of Migration, International Population Movements in the Modern World*, Second Edition, Macmillan Press Ltd., London
- Castles, S. ve Mark. J. M. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (Çev. B. U. Bal & İ. Akbulut), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi
- Castles, S., & Davidson, A. (2000). *Citizenship and migration: Globalization and the politics of belonging*. Routledge.
- Castles, S., & Vezzoli, S. (2009). The global economic crisis and migration: temporary interruption or structural change? *Paradigmes: economia productiva i coneixement*, (2).
- Castro, F. L. (2011). Is sovereignty 'organised hypocrisy'?
- Cesarani, D, & Fulbrook, M (eds) 1996, *Citizenship, Nationality and Migration in Europe*, Taylor & Francis Group, London
- Ceyhan, A., & Tsoukala, A. (2002). The securitization of migration in western societies: Ambivalent discourses and policies. *Alternatives*, 27(1_suppl), 21-39.
- Chakrabarty, D. (2000). Subaltern Studies and Postcolonial Historiography. *Nepantla: Views from South* 1(1), 9-32.

- Chakrabarty, D. (2002), *Habitations of Modernity: Essays In The Wake of Subaltern Studies*, The University of Chicago Press, Chicago
- Chakrabarty, D. (2007). A Small History of Subaltern Studies. 10.1002/9780470997024.ch25.
- Chakrabarty, D. (2012), *Avrupa'yı Taşralaştırmak*, Postkolonyal Düşünce ve Tarihsel Farklılık, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları
- Chalcraft, J. (2006). Subalternity, Material Practices, and Popular Aspirations: Syrian Migrant Workers in Lebanon. *The Arab Studies Journal*, 14(2), 9-38. Retrieved May 9, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/27933969>
- Chatterjee, P. (1992). The agenda for nationalism. *Occasional Paper*, 73-88.
- Chatterjee, P. (1986). *Nationalist thought and the colonial world: a derivative discourse?*. Zed Books..
- Chatterjee, P. (1998). Beyond the Nation? Or within? *Social Text*, (56), 57-69. doi:10.2307/466770
- Chebel, DA., & Reich, S. (ed) (2008), *Immigration, Integration, and Security: America and Europe in Comparative Perspective*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh
- Chibber, V. (2016), *Post-Kolonyal Teori ve Kapitalizmin Hayaleti*, çev. Afife Yasemin Yılmaz, İstanbul, İletişim Yay.
- Chow, EN, & Tastsoglou, E 2010, *Contours of Citizenship : Women, Diversity and Practices of Citizenship*, Taylor & Francis Group, Farnham
- Cornell, D. (1992). *The Philosophy of the Limit* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203760062>
- Council of the European Union. (2004). Common Basic Principles for Immigrant Integration Policy in the EU. *European Web Site on Integration*.
- Croucher, S. (2003), *Globalization and Belonging : The Politics of Identity in a Changing World*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, MD
- Cudd, A. E., & Lee, W. C. (Eds.). (2016). *Citizenship and Immigration-Borders, Migration and Political Membership in a Global Age* (Vol. 6). Springer.
- Çağlayan, S. (2011). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (17).
- Çebi, M. S. (2013). “Gabriel Tarde’ın İzinde Medyanın İşlev ve Etkilerini Yeniden Gözden Geçirmek”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 36: 1-28
- Çingir, Ö. F., & Erdağ, R. (2017). Migration and Biopolitics in Turkey: The Case of Iraqi Refugees. *Ege Academic Review*, 17(4), 517-525.

- Dalbay, R. S. (2018). “Kimlik” Ve “Toplumsal Kimlik” Kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 161-176.
- Davitti, D. (2018). Biopolitical borders and the state of exception in the European migration ‘crisis’. *European Journal of International Law*, 29(4), 1173-1196.
- De Haas, H., Castles, S., & Miller, M. J. (2019). The age of migration: International population movements in the modern world. Bloomsbury Publishing.
- De Haas, H., Vezzoli, S., Szczepanikova, A., & Van Criekinge, T. (2018). European Migrations: Dynamics, drivers, and the role of policies. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Deborah Phillips (2010) Minority Ethnic Segregation, Integration and Citizenship: A European Perspective, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36:2, 209-225, DOI: 10.1080/13691830903387337
- Dedman, M. (Ed.). (2009). The origins and development of the european union 1945-2008 : A history of european integration
- Delanty, G., & Rumford, C. (2005), *Rethinking Europe : Social Theory and the Implications of Europeanization*, Routledge, Florence
- Derrida, J. (1997). *Of Grammatology*, Çev. Gayatri Chakravorty Spivak, The John Hopkins University Press, Baltimore, Maryland
- Deterala, S. (2021). Trespassing Dreams: Rethinking Inequality Through the Concept of Subalternity. *Qualitative Inquiry*, 27(3-4), 412-420. <https://doi.org/10.1177/1077800420920668>
- Díaz, S. P. (2019). UNDOCUMENTED MIGRATION FROM THE OTHER PERSPECTIVE: COLONIALITY, SUBALTERN SUBJECT, AND MIGRANT MAPPING. *Chicanx-Latinx Law Review*, 36(1), 163-188. <https://www.jstor.org/stable/48648068>
- Dinan, D. (2004). *Europe recast: a history of European Union* (Vol. 373). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Dittgen, H. (1999). World without Borders? Reflections on theFuture of the Nation-State. *Government and Opposition*, 34(2), 161-179. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/44482821>
- Donnan, H., Wilson, T. M., & Yaş, Z. (2002). Sınırlar: kimlik, ulus ve devletin uçları. *Ütopya*.
- Doty, R. L. (1999). Racism, Desire, and the Politics of Immigration. *Millennium*, 28(3), 585-606. <https://doi.org/10.1177/03058298990280031001>

- Doty, R. L. (2007), "States of Exception on the Mexico-U.S. Border: Security, "Decisions," and Civilian Border Patrols", *International Political Sociology*, 1 (2): 113-137.
- Douglas, M. (2003). *Purity and danger: An analysis of concepts of pollution and taboo*. Routledge.
- Dunkerley, D., Hodgson, L., Konopacki, S., Spybey, T., & Thompson, A. (2003). *Changing Europe: Identities, nations and citizens*. Routledge.
- Durukan, K. (2010). *Doğu-Batı İkilemine Dört Bakış: Montesquieu, Fanon, Galeano, Said*. Türkiye İş Bankası.
- Earnest, D. C. (2008), *Old Nations, New Voters : Nationalism, Transnationalism, and Democracy in the ERA of Global Migration*, State University of New York Press, Ithaca
- Ecer, K. (2019), *Uluslararası Emek Piyasasında İşgücü Talebinin Rasyonelliği: Ayrımcılık Üzerine Bir İnceleme*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Elam, J. D. (2019). Postcolonial theory. *Literary and Critical Theory. Recuperado em, 10,9780190221911-0069*.(<https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780190221911/obo-9780190221911-0069.xml> Erişim tarihi: 04.02.2022)
- Eltges, M., & Strubelt, W. (2019). Migration–Germany’s past and present. Thoughts and figures. *European Spatial Research and Policy*, 26(2), 35-58.
- Emerson, R. (2013). *From empire to nation*. Harvard University Press.
- Emerson, R. 1965). *Sömürgelerin Uluslaşması: Asya Ve Afrika Halklarının Ortaya Çıkışları*, Çev. Ataöv, T., Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları,
- Ertem, H. S., & Düzgün, A. N. (2021). Uluslararası İlişkiler disiplininde Ontolojik Güvenlik Teorisi: Kavram ve Literatür Odaklı Bir İnceleme. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 17(37), 39-83.
- EU-MIDIS, II. (2017). *Second European Union Minorities and Discrimination Survey Main results*. Luxembourg, Publications Office of the European Union.
- European Network against Racism. (2019). *Intersectional Discrimination in Europe: Relevance, Challenges and Ways Forward*.
- European Union Commission, Non-Governmental Organisations Fighting Against Discrimination: Networks promoting rights, social inclusion and gender equality funded by the European Commission, <https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/tackling-discrimination/non->

[governmental-organisations-fighting-against-discrimination_en](#) (Erişim tarihi: 22.06.2022)

- Faist, T (ed.) 2007, *Dual Citizenship in Europe : From Nationhood to Societal Integration*, Taylor & Francis Group, Abingdon.
- Fanon, F., & Süer, Ş. (1984). *Yeryüzünün lanetlileri*. Avesta.
- Fayerabend, P. (1999), *Yönteme Karşı*, çev. Ertuğrul Başer, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Fekete, L. (2001). The Emergence of Xeno-Racism. *Race & Class*, 43(2), 23–40.
<https://doi.org/10.1177/0306396801432003>
- Ferry, J. (2011, November). Understanding the European Union in a cosmopolitan sense What is civic participation?. In *European workshop on closing the empowerment gap through citizenship education* (Vol. 1719).
- Ferry, J. M. (2009). European integration and the cosmopolitan way. In *The European Union and global governance* (pp. 349-365). Routledge.
- Foreign students fleeing Ukraine say they face segregation, racism at border:
<https://edition.cnn.com/2022/02/28/europe/students-allege-racism-ukraine-cmd-intl/index.html> (Erişim tarihi: 04.03.2022)
- Foucault, M. (2002). *Toplumu Savunmak Gerekir* (çev. Şehsuvar Aktaş), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Foucault, M. (2010). *Yapısalcılık ve Post-Yapısalcılık*, çev. Ali Utku ve Ümit Umaç, İstanbul: Birey Yayınları.
- Foucault, M. (2011). Özne ve İktidar (çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay). *Ayrıntı Yay*, 183-184.
- Foucault, M. (2013), *Güvenlik, Toprak, Nüfus: College De France Dersleri (1977-1978)*, Çev. Ferhat Taylan, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Foucault, M. (2013a), *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Foucault, M. (2015), *Biyopolitikanın Doğuşu: College De France Dersleri (1978-1979)*, Çev. Alican Tayla, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Freeman, G. P. (2015). Immigrant labor and racial conflict in industrial societies. In *Immigrant Labor and Racial Conflict in Industrial Societies*. Princeton University Press.
- Freud, S. (2015). *Civilization and its discontents*. Broadview Press.
- Fukuyama, F. (2014), *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, (Çev. Z. Dicleli)

- Gabilondo, J. (2006). Global Subalternity, Exteriority, and Independence Day: Rethinking Radical Democracy and Biopolitics. Notes on Laclau-Mouffe and Hardt-Negri. Papeles del CEIC. International Journal on Collective Identity Research, (21), 1-51.
- Galastri, L. (2018). Social classes and subaltern groups: Theoretical distinction and political application. Capital & Class, 42(1), 43–62. <https://doi.org/10.1177/0309816817692122>
- Gambetti, Z. (2009). İktidarın dönüşen çehresi: Neoliberalizm, şiddet ve kurumsal siyasetin tasfiyesi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (40), 145-166.
- Gandhi, L. (2018). *Postcolonial theory: A critical introduction*. Columbia University Press.
- Genç, D. (2005), Multiculturalism and Immigrant Integration in European Societies, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü, İstanbul
- George, J. (1994). Discourses of global politics: A critical (re) introduction to international relations (pp. 20-1). USA: Lynne Rienner Publishers.
- Germain, S., & Yong, A. (2020). COVID-19 highlighting inequalities in access to healthcare in England: A case study of ethnic minority and migrant women. *Feminist legal studies*, 28(3), 301-310.
- Giddens, A. (1994). Modernliğin Sonuçları. (Çev. E. Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Gieselberger, H. (ed.). (2017). Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üzerine Uluslararası Bir Tartışma (çev. M. Şahin, A. Biçen, A. N. Bingöl ve O. Kılıç), Metis Yayınları, İstanbul
- Girard A. (1983). Pronatalist policies in Eastern Europe and France. Draper Fund report, (12), 6–7.
- Givens, T. E. (2007). Immigrant integration in Europe: Empirical research. *Annu. Rev. Polit. Sci.*, 10, 67-83.
- Goodman, S. W. (2012). Fortifying citizenship: Policy strategies for civic integration in Western Europe. *World Politics*, 64(4), 659-698.
- Gordon, D. (2017). “Civilization” and the Self-Critical Tradition. *Society*, 54(2), 106-123.
- Gramsci, A., & Hoare, Q. (1971). Selections from the prison notebooks (p. 276). London: Lawrence and Wishart.
- Guéhenno, J. M. (1995). *The end of the nation-state*. U of Minnesota Press.
- Guha, R. (1999). *Elementary aspects of peasant insurgency in colonial India*. Duke University Press.

- Guha, R. (2006), Dünya- Tarihinin Sınırında Tarih, Çev. Erkan Ünal, İstanbul, Metis Yayınları
- Torres Guillén, J. (2014). El carácter analítico y político del concepto de colonialismo interno de Pablo González Casanova. *Desacatos*, (45), 85-98.
- Güllüpcinar, F., (2012), Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme, Yalova sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 4, 53-85
- Habermas, J. (2012), Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Harari, Yuval N. (2016). Hayvanlardan Tanrılara Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi, İstanbul, Kolektif
- Hardiman, D. (2002). Social History, 27(1), 64-66. Retrieved January 24, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/4286838>
- Hartnell, H.E. (2006). Belonging: Citizenship and Migration in the European Union and in Germany. Issues in Legal Scholarship
- Hechter, M. (1977). Internal colonialism: The Celtic fringe in British national development, 1536-1966 (Vol. 197). Univ of California Press.
- Heckmann, F. (2003). The integration of immigrants in European societies: National differences and trends of convergence (Vol. 7). D. Schnapper (Ed.). Stuttgart: Lucius & Lucius.
- Hollifield, J. F. (1992). Immigrants, markets, and states: The political economy of postwar Europe. Harvard University Press.
- Holst, H., Fessler, A., & Niehoff, S. (2021). COVID-19, social class and work experience in Germany: inequalities in work-related health and economic risks. *European societies*, 23(sup1), S495-S512.
- How many refugees have fled Ukraine and where are they going?: <https://www.bbc.com/news/world-60555472> (Erişim Tarihi: 04.02.2022)
- Howard-Hassmann, RE, & Walton-Roberts, M (eds) 2015, The Human Right to Citizenship : A Slippery Concept, University of Pennsylvania Press, Philadelphia
- Howson, C., & Sallah, M. (2009). Europe's established and emerging immigrant communities: Assimilation, multiculturalism or integration?. Trentham.
- http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/1699847.stm
- https://ec.europa.eu/EUROSTAT/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing
- <https://tr.euronews.com/2021/06/23/finlandiya-da-isgucu-krizi-olaganustu-say-da-yabanc-cal-sana-ihtiyac-m-z-var>

<https://www.e-ir.info/2011/08/23/is-sovereignty-organised-hypocrisy/>

Hu, Y. (2020). Intersecting ethnic and native–migrant inequalities in the economic impact of the COVID-19 pandemic in the UK. *Research in Social Stratification and Mobility*, 68, 100528.

Hungary: Draft Law Tramples Asylum Seekers's Rights: EU Should Seek to Halt Plan to Hold Asylum Seekers in Transit Zones
<https://www.hrw.org/news/2017/03/07/hungary-draft-law-tramples-asylum-seekers-rights> (Erişim Tarihi: 04.03.2022)

Huntington, S. P. (1993). The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*, 72(3), 22–49.
<https://doi.org/10.2307/20045621>

Hutchinson, J. (2003). The Past, Present, and the Future of the Nation-State. *Georgetown Journal of International Affairs*, 4(1), 5–12. <http://www.jstor.org/stable/43134436>

Huysmans, J. (2000) 'The European Union and the Securitization of Migration' in *Journal of Common Market Studies*, Vol. 38, No. 5, pp.751–77

Huysmans, J. (2006) *The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU*, London and New York: Routledge

Ibrahim, M. (2005). The securitization of migration: A racial discourse¹. *International Migration*, 43(5), 163-187.

İlgar, M. Z., İlgar, S. C. (2013). Nitel bir araştırma deseni olarak gömülü teori (temellendirilmiş kuram). *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 197-247.

Ireland, P. R. (2004). *Becoming Europe: immigration, integration, and the welfare state*. University of Pittsburgh Pre.

Işın, Engin, F., & Wood, PK (1999), *Citizenship and Identity*, SAGE Publications, London

İçduygu, A., Sirkeci, İ., & Aydıngün, İ. (1998). Türkiye’de içgöç ve içgöçün işçi hareketine etkisi. *Türkiye’de İçgöç, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul*, 207, 244.

Jacoby, R. (1995). *Marginal returns: The trouble with post-colonial theory*.

Johnson, C., Jones, R., Paasi, A., Amoore, L., Mountz, A., Salter, M., & Rumford, C. (2011). Interventions on rethinking ‘the border’ in border studies. *Political Geography*, 30(2), 61-69.

Joppke, C. (2007). Transformation of citizenship: status, rights, identity. *Citizenship studies*, 11(1), 37-48.

Joppke, C., & Lukes, S. (Eds.). (1999). *Multicultural questions*. OUP Oxford.

- Joppke, C. (2004). The retreat of multiculturalism in the liberal state: theory and policy 1. *The British journal of sociology*, 55(2), 237-257.
- Joppke, C. (2017). Civic integration in Western Europe: three debates. *West European Politics*, 40(6), 1153-1176.
- Kamali, M. (2011). Conclusion: Discrimination as a Modern European Legacy. In G. Delanty, R. Wodak, & P. Jones (Eds.), *Identity, Belonging and Migration* (pp. 301-310). Liverpool University Press. doi:10.5949/UPO9781846314537.016
- Kastoryano, R. (2000). Kimlik pazarlığı: Fransa ve Almanya'da Devlet ve göçmen ilişkileri. *İletişim*.
- Katznelson, I. (1973). *Black men, White cities: Race, politics, and migration in the United States, 1900-30 and Britain, 1948-68* (Vol. 10). London; New York: Published for the Institute of Race Relations by Oxford University Press.
- Kaur-Gill, S. (2020). The COVID-19 pandemic and outbreak inequality: Mainstream reporting of Singapore's migrant workers in the margins. *Frontiers in Communication*, 5, 65.
- Kaya, A. (2016), *İslam, Göç ve Entegrasyon: Güvenlikleştirme Çağı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Kedourie, E., (1971), *Avrupa'da Milliyetçilik*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, Çev. M. Haluk Timurtaş
- Kennedy, D. K. (2016). *Decolonization: A very short introduction* (Vol. 472). Oxford University Press.
- Keskin, İ. (2020). Yapısalcılıktan Post Yapısalcılığa: Derrida'nın Yapı-Bozum Olarak Yapısalcılığı Eleştirisi. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, 10(4).
- Keyman, E. F. (2000). Küreselleşme, devlet, kimlik/farklılık: uluslararası ilişkiler kuramını yeniden düşünmek. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Keyman, E. F. (2002). Globalleşme, oryantalizm ve öteki Sorunu: 11 Eylül sonrası dünya ve adalet. *Doğu Batı*, 20(Oryantalizm-II) August–September–October), 11-32.
- Keyman, F., Mutman, M., & Yeğenoğlu, M. (1996). *Oryantalizm, hegemonya ve kültürel fark* (Vol. 57). İletişim.
- Koca, B. T. (2014). Biyopolitika, güvenlik ve -Frontex'in Türkiye-Yunanistan sınırındaki rolü. *Göç Dergisi (GD)*, 1(1), 57-76.
- Koca, B. T. (2019). Bordering practices across Europe: The rise of “walls” and “fences”. *Migration Letters*, 16(2), 183-194.

- Koca, B. T. (2022). Bordering, Differential Inclusion/Exclusion And Civil Society In The Uk. *International Journal of Urban and Regional Research*, 46(1), 65-81.
- Koç, A. (2018). Michel Foucault'nun "biyopolitika" kavramının teorik çerçevesi. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 193-218.
- Koçak, O., Gündüz, R. (2016). Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İcerilmelerine Etkisi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (12) , 66-91 DOI: 10.17828/yalovasosbil.288377
- Kontinen, T., & Onodera, H. (2012). Citizenship, Civil Society, and Development: Interconnections in a Global World. *Journal of Civil Society*, 8(4), 327-331.
- Köşer Akçapar, Ş. (2016), "Uluslararası Göç Alanında Güvenlik Algılamaları ve Göçün İnsani Boyutu", S. İhlamur ve Öner, N. Aslı Şirin (ed), Küreselleşme Çağında Göç, İletişim Yayınları, İstanbul, ss 563- 577
- Kuhn, T., (1995), Bilimsel Devrimlerin Yapısı, Alan Yayıncılık, İstanbul
- Kul S. (2022) Libya and Syria: The Protection of Refugees and R2P. In: Gözen Ercan P. (eds) The Responsibility to Protect Twenty Years On. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-90731-0_7
- Kundera, M .(1984), The Tragedy of Central Europe, The New York Review of Books (pre-1986); April 26, 1984; https://is.muni.cz/el/1423/jaro2016/MEB404/um/Kundera_1984.pdf (Erişim tarihi: 20.12.2022)
- Kundera, M. (1984). The Tragedy of Central Europe By Milan Kundera, Translated from the French by Edmund White. *New York Review of Books*, 31(7).
- Kundnani, A. (2007). Integrationism: the politics of anti-Muslim racism. *Race & Class*, 48(4), 24–44. <https://doi.org/10.1177/0306396807077069>
- Kurekova, L. (2011, April). Theories of migration: Conceptual review and empirical testing in the context of the EU East-West flows. In interdisciplinary conference on migration. Economic change, social challenge (Vol. 4, pp. 6-9).
- Kureková, L.M. (2010). Theories of migration: Conceptual review and empirical testing in the context of the EU East-West flows.
- Kymlicka, W. (1995). Multicultural Citizenship. Oxford: Clarendon
- Laïdi, Z. (2002). Does Globalisation Threaten the State? Thesis on the Fractal State. *Cambridge Review of International Affairs*, 15(3), 393-405.
- Lawrence, P 2016, Nationalism : History and Theory, Taylor & Francis Group, London.
- Lazaridis, G. (2016). Security, insecurity and migration in Europe. Routledge.

- Lee, C. J. (2005). Subaltern studies and African studies. *History Compass*, 3(1).
- Lee, H.G. (2009). Furnivall's Plural Society and Leach's Political Systems of Highland Burma. *Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia* 24(1), 32-46. <https://www.muse.jhu.edu/article/367737>.
- Lentin, A., & Titley, G. (2011). *The crises of multiculturalism: Racism in a neoliberal age*. Zed Books Ltd..
- Lewis, R (ed.) 2006, *Multiculturalism Observed : Exploring Identity*, ASP, Bruxelles
- Liesen, L. T., & Walsh, M. B. (2012). The competing meanings of “biopolitics” in political science: Biological and postmodern approaches to politics. *Politics and the Life Sciences*, 31(1/2), 2–15. <http://www.jstor.org/stable/23359808>
- Light, D. & Young, C. (2009) European Union enlargement, postaccession migration and imaginative geographies of the ‘New Europe’: media discourses in Romania and the United Kingdom, *Journal of Cultural Geography*, 26:3, 281-303, DOI:10.1080/08873630903322205
- Lika, R. (2016). Biopolitics, border management and the frame of humanization of "total institutions": experiences and representations of Swedish immigrant detention. *Журнал исследований социальной политики*, 14(2).
- Loomba, A. (2005). *Colonialism/postcolonialism*. Routledge.
- Ludden, D. (ed.). (2002). *Reading Subaltern Studies: Critical History, Contested Meaning and the Globalization of South Asia*, Anthem Press
- Lune, H., & Berg, B. L. 2017. *Qualitative research methods for the social sciences*. Pearson.
- Mabogunje, A. 1970. „Systems approach to the theory of rural-urban migration,“ *Geographical Analysis* 2: 1-18.
- Mac, LJ 2001, *Reimagining the Nation State : The Contested Terrains of Nation-Building*, Pluto Press, London
- Mădroane, I. D. (2012). Roma, Romanian, European: A Media Framed Battle over Identity. *Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines*, 5(2).
- Maggio, J. (2007). “Can the subaltern be heard?”: Political theory, translation, representation, and Gayatri Chakravorty Spivak. *Alternatives*, 32(4), 419-443.
- Mälksoo, M. (2009). The Memory Politics of Becoming European: The East European Subalterns and the Collective Memory of Europe. *European Journal of International Relations*, 15(4), 653–680. <https://doi.org/10.1177/1354066109345049>
- Mallon, F. E. (1995). *Peasant and nation: the making of postcolonial Mexico and Peru*. Univ of California Press.

- Mallon, F. E. (2005). Subalterns And The Nation. *Dispositio*, 25(52), 159–178.
<http://www.jstor.org/stable/41491794>
- Malpas, S., & Wake, P. (Eds.). (2013). *The Routledge companion to critical and cultural theory* (pp. 62-72). New York: Routledge.
- Martins, P. H., (2018) “Internal Colonialism, Postcolonial Criticism and Social Theory”,
<http://www.journaldumauss.net/?Internal-Colonialism-Postcolonial-Criticism-and-Social-Theory> (Erişim Tarihi: 04.05.2021)
- Marx, K. & Engels, F. (1985). *The Communist Manifesto*, London: Penguin Books
- Marx, K. (1976). Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i. *Sol Yayınları*, Çev. Sevim Belli
- Massey, D. S. (1988). “Economic Development and International Migration in Comparative Perspective.” *Population and Development Review* 14: 383-413.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and development review*, 431-466.
- McAuliffe, M., & Triandafyllidou, A. (2022). 1 Report Overview: Technological, Geopolitical and Environmental Transformations Shaping Our Migration and Mobility Futures. *World Migration Report*, 2022(1), e00022.
- McIntosh, C. A. (1986). Recent pronatalist policies in Western Europe. *Population and Development Review*, 12, 318-334.
- McNevin, A. (2011), *Contesting Citizenship: Irregular Migrants and New Frontiers of the Political*. New York: Columbia University Press.
<http://www.jstor.org/stable/10.7312/mcne15128>
- McSweeney, B. (1999). *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations* (Cambridge Studies in International Relations). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511491559
- Megill, A. (1998). *Aşırılığın peygamberleri*, çev. Tuncay Birkan, Ankara, Bilim ve Sanat.
- Merrifield, A., Negri, A., Bayat, A., Harvey, D., Wacquant, L., Amoros, M., Torlak, S. (2016), *Mekan Meselesi*, Tekin Yayınevi, İstanbul
- Messina, A. M. (1989). *Race and party competition in Britain*. Oxford University Press, USA.
- Michalowski, I. (2004). Integration programmes for newcomers—a Dutch Model for Europe?. A. Böcker, B. de Hart and I. Michalowski, *Migration and the Regulation of Social Integration*, IMIS-Beiträge Special Issue, (24).
- Mignolo, W. (2000). *Local histories/global designs: Coloniality, subaltern knowledges, and border thinking*. Princeton University Press.

- Milanovic, B. (2011). Global inequality: from class to location, from proletarians to migrants. World Bank Policy Research Working Paper, (5820).
- Milanovic, B. (2016). Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization. Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvjghwk4>
- Miles, R., & Brown, M. (2003). *Racism*. Psychology press.
- Miller, M. J., & Miller, M. J. (1981). Foreign workers in Western Europe: An emerging political force. Greenwood.
- Mitzen, J. (2006). Ontological security in world politics: State identity and the security dilemma. *European journal of international relations*, 12(3), 341-370.
- Modonesi, M., Garrido, A., Roberts, P., & Holloway, J. (2014). Subalternity, Antagonism, Autonomy: Constructing the Political Subject. London: Pluto Press. doi:10.2307/j.ctt183p4tv
- Morris, L. (1997). Globalization, Migration and the Nation-State: The Path to a Post-National Europe? *The British Journal of Sociology*, 48(2), 192-209. doi:10.2307/591748
- Mukumbang, F. C., Ambe, A. N., & Adebisi, B. O. (2020). Unspoken inequality: how COVID-19 has exacerbated existing vulnerabilities of asylum-seekers, refugees, and undocumented migrants in South Africa. *International journal for equity in health*, 19(1), 1-7.
- Myrdal, G. (1996). *An American Dilemma, Volume 2: The Negro Problem and Modern Democracy* (Vol. 2). Transaction Publishers.
- Narkowicz, K. (2018). 'Refugees Not Welcome Here': State, Church and Civil Society Responses to the Refugee Crisis in Poland. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 31(4), 357-373.
- Nelson, W. E. (2000). *Black Atlantic politics: Dilemmas of political empowerment in Boston and Liverpool*. SUNY Press.
- New Pact on Migration and Asylum, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/new-pact-migration-and-asylum_en
- Nicolas Sarkozy says immigrants should 'speak French' and attacks 'medieval' burkini; The Independent, <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/nicolas-sarkozy-president-immigrants-should-speak-french-attacks-medieval-burkini-a7318016.html> (Erişim tarihi: 10.03.2022)
- Nowicka, M. (2018). "I don't mean to sound racist but..." Transforming racism in transnational Europe. *Ethnic and Racial Studies*, 41(5), 824-841.

- Nuhoglu Soysal, Y., (1996). "Changing Citizenship in Europe: Remarks on Postnational Membership and the national state" D. Cesarani (ed.): Citizenship Nationality and Migration in Europe; Routledge, London
- Nuhoglu Soysal, Y. (1994), Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Memberhip in Europe, The University of Chicago Press, Chicago
- Oktay, E. Y. (2014). Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından günümüze uygulanan nüfus politikaları. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 4(7).
- Onazi, O. (2009). Towards a subaltern theory of human rights. Global Jurist, 9(2).
- Orgad, L. (2015). The cultural defense of nations: A liberal theory of majority rights. Oxford University Press.
- Oso, L., & Ribas-Mateos, N. (Eds.). (2013). The international handbook on gender, migration and transnationalism. Edward Elgar Publishing.
- Öner, A. & Ihlamur, G. (2016). Küreselleşme Çağında Göç, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öngür, H. (2014), Minorities of Europeanization: The New Others of European Social Identity, Lexington Books, Lanham, MD
- Özcan, E. D. E. (2017). Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme. İş ve Hayat, 2(4), 183-215.
- Özdemir, A. (2017). Doğum Kontrol Teşviklerinden En Az Üç Çocuğa: Tarihsel Süreçte Türkiye’de Antinatalist Ve Pronatalist Politikaların Seyri. Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 3(3), 65-75.
- Özdemir, M. & Yıldırım, Ş. (2020). Medya ve Gerçeklik İlişkisini Küresel Biyopolitik Dijital Çağda Yeniden Düşünmek. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(1), 507-532.
- Özkırmı U. & Sofos S.A, (2013), Tarihin Cenderesinde Yunanistan ve Türkiye’de Milliyetçilik, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Page, E. (1978), Michael Hechter's Internal Colonial Thesis: Some Theoretical And Methodological Problems. *European Journal of Political Research*, 6: 295-317. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1978.tb01262.x>
- Pandey, G. (2006). The Subaltern as Subaltern Citizen. *Economic and Political Weekly*, 41(46), 4735-4741. Retrieved from www.jstor.org/stable/4418914
- Parekh, B. (2000). Rethinking Multiculturalism. New York: Palgrave.
- Pinderhughes, C. (2011). Toward a new theory of internal colonialism. *Socialism and Democracy*, 25(1), 235-256.
- Piore, M. J. (1979), Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies, Cambridge University Press, New York

- Piore, M. J. (2018). The dual labor market: theory and implications. In *Social stratification* (pp. 629-640). Routledge.
- Rabasa, J. (2010,) *Without History: Subaltern Studies, the Zapatista Insurgency, and the Specter of History*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh PA.
- Ravenstein, E. G. (1889). The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society*. 52(2), 241-305.
- Renan, E. (2018). What is a nation? And other political writings. In *What Is a Nation? and Other Political Writings*. Columbia University Press.
- Rexhepi, P. (2016). From orientalism to homonationalism: Queer politics, islamophobia and europeanization in kosovo. *Southeastern Europe*, 40(1), 32-53.
- Ringen, S. (2010), *Demokrasi Neye Yarar? Özgür ve Ahlaki Yönetim Üzerine*, (Çev. N. Elhüseyni),
- Rodríguez, I. (1994). Rethinking The Subaltern: Patterns And Places Of Subalternity In The New Millennium. *Dispositio*, 19(46), 13-25. Retrieved May 9, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/41491503>
- Rumelili, B. ve Adisönmez, U. (2020). Uluslararası İlişkilerde Kimlik-Güvenlik İlişkisine Dair Yeni bir Paradigma: Ontolojik Güvenlik Teorisi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, DOI: 10.33458/uidergisi.720630
- Safuta, A. (2018). Fifty shades of white: Eastern Europeans' 'peripheral whiteness' in the context of domestic services provided by migrant women. 21. 217-231. 10.5117/TVGN2018.3.002.SAFU.
- Said, E. W. (2010). *Şarkiyatçılık: Batı'nın şark anlayışları*. İstanbul, Metis yayınları.
- Sander, O. (2006), *Siyasi Tarih, İmge Kitabevi*, İstanbul
- Sarkar, S. (1997). “ The Decline of the Subalterns Studies”. S. Sarkar (ed.). *Writing Social History*. Oxford Press, Delhi, 82- 108
- Schenk, C. (2021). The Migrant Other: Exclusion without Nationalism?. *Nationalities Papers*, 49(3), 397-408.
- Schierup, C. U., Hansen, P., & Castles, S. (2006). *Migration, citizenship, and the European welfare state: a European dilemma*. Oxford University Press on Demand.
- Secretary-General of the European Commission. (2020). Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: EU Citizenship Report 2020: Empowering Citizens and Protecting their Rights.

- Sert, D. (2016), “Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru”, S. Ihlamur ve Öner, N. Aslı Şirin (ed), Küreselleşme Çağında Göç, İletişim Yayınları, İstanbul, ss 29-49
- Sevim, H. (2006). Uluslararası ilişkilerde küreselleşme olgusu ve ulus-devlet kavramını yeniden düşünmek. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(9), 89-124.
- Sivanandan, A. (2001). Poverty is the new black. *Race & Class*, 43(2), 1-5.
- Skenderovic, D., & Späti, C. (2019). From Orientalism to Islamophobia: Reflections, Confirmations, and Reservations. *ReOrient*, 4(2), 130-143.
- Smith, PAD, & Smith, A 1998, *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*, Taylor & Francis Group, London
- Spivak, G. C. (1996). Subaltern talk: Interview with the editors.
- Spivak, G. C. (2009), *Nationalism and the Imagination*, Lectora, 15: 75-98
- Spivak, G. C. (2016). Madun Konuşabilir mi?. (çev. D. Hattatoğlu, G. Ertuğrul, E. Koyuncu), Dipnot Yayınları
- Staff, U. N. H. C. R. (2016). Mediterranean Death toll Soars, 2016 is Deadliest Year yet. Disponible en: UNHCR: <http://www.unhcr.org/en-us/news/latest/2016/10/580f3e684/mediterranean-death-toll-soars-2016-deadliest-year.html>. <https://www.unhcr.org/uk/news/latest/2016/10/580f3e684/mediterranean-death-toll-soars-2016-deadliest-year.html> (Erişim Tarihi: 17.02.2022)
- Stark, O. & Bloom, D. (1985). The New Economics of Labor Migration. *The American Economic Review*, 75(2), 173-178. Retrieved January 28, 2020, from www.jstor.org/stable/1805591
- Stephen, D. (1999). Krasner. Sovereignty. Organized Hypocrisy.
- Stjernfelt, F. (2012). Liberal Multiculturalism as Political Philosophy: Will Kymlicka. *The Monist*, 95(1), 49-71. Retrieved April 17, 2020, from www.jstor.org/stable/41419014
- Stoker, G, Armstrong, C, & Banya, M 2011, *Prospects for Citizenship*, Bloomsbury Publishing PLC, London
- Stolcke, V. (1999). New rhetorics of exclusion in Europe. *International Social Science Journal*, 51(159), 25-35.
- Sušová-Salminen, V. (2012). Rethinking the idea of Eastern Europe from postcolonial perspective: Coloniality, eurocentrism, border thinking and Europe's other. *Vieraan Rajalla*, 191-209.
- Tanilli, S. (2012), *Uygarlık Tarihi, Cumhuriyet Kitapları*

- Taylor, C. (1992). *Multiculturalism and "The Politics of Recognition"*. New Jersey: Princeton University Press.
- Taylor, E. J. (1999). "The new economics of labor migration and the role of remittances in the migration process," *International Migration* 37 (1): 63-88.
- TDK Sözlük (2022) <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi 01.12.2022)
- Thompson, E. P. (1966). *The making of the English working class*. New York: Vintage Books.
- Tilly, C. (2000), *Avrupa'da Devrimler:1492-1992*, Çev. Özden Arıkan, Yeni Binyıl, İstanbul
- Tilly, C. (1996) *The State of Nationalism*, *Critical Review*, 10:2, 299
- Todorova, M. (2009). *Imagining the Balkans*. Oxford University Press.
- Toğral, B. (2011) "Convergence of Securitization of Migration and 'New Racism' in Europe: Rise of Culturalism and Disappearance of Politics", G. Lazaridis (ed.): *Security, Insecurity and Migration in Europe*, Surrey: Ashgate, 219-237.
- Toksöz, G. (2006), *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Topak, Ö. E. (2014). The biopolitical border in practice: surveillance and death at the Greece-Turkey borderzones. *Environment and Planning D: Society and space*, 32(5), 815-833.
- Touraine, A. (2014), *Modernliğin Eleştirisi*, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları
- Trupia, F. (2017). Migrantism and self-governing rights: a new paradigm for the post-communist Eastern Europe. *Eastern Journal of European Studies*, 8(1), 177-195.
- Trupia, F. (2019). (Im) Possible Tolerance. A Paradox from within Multicultural Societies. An Essay on the Mind-Brain Problem and Legal Proof. *Balkan Journal of Philosophy*, 11(1), 31-40.
- Trupia, F. (2020). Rethinking Subalternity in Central and Eastern Europe.
- Trupia, F. (2021). Debating (Post-)Coloniality in Southeast Europe: A Minority Oriented Perspective in Bulgaria. *Acta Humana*. IX (2021). 89-103. 10.32566/ah.2021.1.6.
- Türkmen, F.F. (2018), *Rethinking Citizenship, Immigration and Refugee Admissions From an Ethics of Immigration Perspective*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Ukraine War Sets Off Europe's Fastest Migration in Decades: <https://www.nytimes.com/2022/03/01/world/europe/ukraine-war-migration.html#:~:text=At%20least%20660%2C000%20people%2C%20mostly,since%20at%20least%20the%201990s.&text=Sign%20up%20for%20the%20Russia%2DUkraine%20War%20Briefing> (Erişim Tarihi: 04.03.2022)

- UN. (2016). International Migration Report 2015: Highlights (ST/ESA/SER. A/375).
- UNHCR. (2021), Global Trends: Forced Displacement in 2021, United Nations High Commissioner for Refugees, Copenhagen, Denmark
- US Military Order: Detention, Treatment, and Trial of Certain Non-Citizens in the War Against Terrorism (2001: <https://www.legislationline.org/documents/id/6054> (Erişim tarihi: 06.03.2022))
- Ünlü, B. (2018), Türklük Sözleşmesi: Oluşumu, İşleyişi ve Krizi, Dipnot, Ankara
- Vallet, É. & David, C. P. (2012). Introduction: The (re) building of the wall in international relations. *Journal of Borderlands Studies*, 27(2), 111-119.
- Vranceanu, S. (2012). Approaches in analyzing the European migration and immigrant's integration within the EU. *Revista de Științe Politice. Revue des Sciences Politiques*, (35), 255-261.
- Wacquant, L. (2015). Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi. (Çev. M. Doğan), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Lee, C.J. (2005), Subaltern Studies and African Studies. *History Compass*, <https://doi.org/10.1111/j.1478-0542.2005.00162.x>
- Waeber, O. (2000). The EU as a Security Actor: Reflections from a Pessimistic Constructivist on Post Sovereign Security Orders. M. Kelstrup ve M. C. Williams (der.) *International Relations Theory and the Politics of European Integration*. London: Routledge, ss. 250-294
- Wallerstein, I., (2005), Dünya Sistemleri Analizi, (Çev. Abadoğlu E. & Ersoy N.) İstanbul, Aram Yayıncılık
- Weber, E, *Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France*, 1978, London: Chatto&Windus
- Weber, M., (1946) *Essays in Sociology*, pp. 77- 128, New York: Oxford University Press
- Whyte, J. (2013). *Catastrophe and redemption: The political thought of Giorgio Agamben*. SUNY Press.
- Wolfreys, J., Robbins, R. & Womack, K. (2006), *Key Concepts in Literary Theory* (2nd Edition), Edinburgh University Press, Edinburgh
- Xuereb, K. (2011). European Cultural Policy and Migration: Why Should Cultural Policy in the European Union Address the Impact of Migration on Identity and Social Integration? 1. *International Migration*, 49(2), 28-53.

- Yıldız, A. (2017)Göç ve Entegrasyon Politikalarında Vatandaşlık, Göç Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 1
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç Çeşitleri Nedenleri ve Etkileri. Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 3-11.
- Young, R. J. (2020). *Postcolonialism: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Yurdakul, G 2009, From Guest Workers into Muslims: The Transformation of Turkish Immigrant Associations in Germany, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle-upon-Tyne
- Zalewski, Marysia (1996), “‘All These Theories Yet the Bodies Keep Piling Up’: Theories, Theorists, Theorising”, Smith, Steve, Ken Booth ve Marysia Zalewski (Der.), International Theory: Positivism and Beyond (Cambridge: Cambridge University Press): 340-353
- Zembylas, M. (2018). Revisiting Spivak’s “Can the Subaltern Speak” through the lens of affect theory. Qualitative Research Journal.
- Zizek, S. (2002). Kırılğan temas. Metis yayınları, çev: Tuncay Birkan

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Elif KARA
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Konevi Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
Tezli Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler
Yüksek Lisans Tez Konusu	Toplumsal Hareketlerin Dönüşümü Ve Modern Bir Toplumsal Hareket Olarak Hacktivism: Anonymous Ve Redhack Örnekleri
Yabancı Dil / Diller	İngilizce- C1 İspanyolca- Temel Düzey Yunanca- Temel Düzey
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Hakemli Kongre/Sempozyum Bildiri Kitaplarında Yer Alan Yayınlar	
Oliveira, I. M., Dias, P. C., Azevedo, A. S., Kara, E. , Dönmez, H. M., Ergunay, O., ... & Caprioara, D. (2022). PROJECT-BASED LEARNING IN HIGHER EDUCATION: NEEDS AND EXPECTATIONS FROM ROMANIAN, PORTUGUESE, AND TURKISH TEACHERS. In <i>ICERI2022 Proceedings</i> (pp. 8074-8079). IATED.	
Dias, P. C., Oliveira, I. M., Azevedo, A. S., Kara, E. , Dönmez, H. M., Ergunay, O., ... & Caprioara, D. (2022). DEVELOPMENT OF A PLATFORM TO PROMOTE PROJECT-BASED LEARNING IN HIGHER EDUCATION: CONTRIBUTES OF THE RESTART4EDU PROJECT. In <i>ICERI2022 Proceedings</i> (pp. 8086-8091). IATED.	
Kara, E. (2013). Elmas mücadelesi'nin tarihi kökeni ve şiddete yönelik çözüm çalışmaları. <i>AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI İLİŞKİLER SEMPOZYUMU 2013</i> , 156.	
Ulusal/Uluslararası Hakemli Dergilerde Yayımlanan Makaleler	
Kara, E. (2022). A Subalternistic Perspective on the International Relations Discipline Through Migrants the Post-Colonial World Subalterns. <i>Diplomasi ve Strateji Dergisi</i> , 3(2), 120-163.	
Kara, E. (2014). AB'ye Uyum Sürecinde Türkiye İçin Nükleer Enerji., <i>Mediterranean Journal of Humanities</i> , 4(1), 191-199	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	WEglobal Project and Consulting, Haziran- Ağustos 2013
Projeler	Restart for Education in a Digital Era Through Project Based E-Learning, Erasmus KA2- Stratejik İşbirlikleri Projesi, (2020-1-RO01-KA226-HE-095772), Koordinatör Kuruluşun Ovidius University of Constanta (Romanya) olduğu projede Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (partner) nezdinde proje yürütücülüğü

Çalıştığı Kurumlar	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (2021-...) Legal Entity Appointed Representative Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (2019-....) Teknoloji Transfer Uygulama ve Araştırma Merkezi Öğretim Görevlisi Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (2014-2019) Uluslararası İlişkiler Birimi Öğretim Görevlisi Poyraz Mühendislik, Eğitim ve Laboratuvar Hizmetleri (2010- 2011) Proje Uzmanı
---------------------------	--

